

№1
2024

Вестник BOBEK

МЕЖДУНАРОДНЫЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

OJS
OPEN
JOURNAL
SYSTEMS

[bobek_organization](https://www.instagram.com/bobek_organization)
t.me/bobek_science

+7 776 181 86 88
+7 701 475 16 38

Астана, Казахстан
conferences2019.kz@gmail.com

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ
ИНСТИТУТ «БОБЕК»

ISSN 2664-2271

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА

eLIBRARY.RU

РИНЦ

«ВЕСТНИК БОБЕК»

№1(1). 2024

СЕРИЯ «ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ»

III ТОМ

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Е. Абиев, PhD (Казахстан)

Ж.Малибек, профессор (Казахстан)

Ж.Н.Калиев к.п.н. (Казахстан)

Лю Дэмин (Китай),

Е.Л. Стычева, Т.Г. Борисов (Россия)

Чембарисов Э.И. д.г.н., профессор (Узбекистан)

Салимова Б.Д. к.т.н., доцент (Узбекистан)

Худайкулов Р.М. PhD, доцент (Узбекистан)

Заместители главного редактора: Е. Ешим (Казахстан)

Международный научный журнал «ВЕСТНИК БОБЕК» ЛИЦЕНЗИРОВАН И
ЗАРЕГИСТРИРОВАН В КОМИТЕТЕ ИНФОРМАЦИИ, МИНИСТЕРСТВА
ИНФОРМАЦИИ И ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН,
регистрационный номер СВИДЕТЕЛЬСТВА: KZ94VPY00075161 от.15.08.2023 г.

INTERNATIONAL RESEARCH INSTITUTE «BOBEK»

ISSN 2664-2271

BOBEK

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА

eLIBRARY.RU

РИНЦ

«BULLETIN OF BOBEK»

No.1(1). 2024

SERIES "PEDAGOGICAL SCIENCES"

III VOLUME

CHIEF EDITOR:

E. Abiev, PhD (Kazakhstan)

J. Malibek, professor (Kazakhstan)

Zh.N. Kaliev, candidate of pedagogical sciences (Kazakhstan)

Liu Deming (China),

E.L. Stycheva, T.G. Borisov (Russia)

Chembarisov E.I. Doctor of Geographical Sciences, Professor (Uzbekistan)

Salimova B.D. Ph.D., associate professor (Uzbekistan)

Khudaykulov R.M. PhD, associate professor (Uzbekistan)

Deputy chief editors: Y. Yeshim (Kazakhstan)

The international scientific journal "BOBEK NEWSLETTER" is LICENSED AND REGISTERED WITH THE INFORMATION COMMITTEE, MINISTRY OF INFORMATION AND SOCIAL DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN, CERTIFICATE registration number: KZ94VPY00075161 dated 08/15/2023.

ASTANA – 2024

Consolidation of legal entities in the form of an association «National Movement «Bobek», 2024

ӘӨЖ: 796.01

**ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ МЕН
МӘДЕНИЕТТІҢ РӨЛІ**

**Рахимова Баян Аскарбекқызы,
Джузбаев Ганижан Бидайбекович,
Омарова Динара Асылхановна,
Еуразия аграрлық колледжі,
Алматы, Қазақстан**

***Аңдатпа:** Дене шынықтыру және спорт жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Олар физикалық және психологиялық денсаулыққа, әлеуметтік және коммуникативті дағдылардың дамуына, құндылықтар мен жеке қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді. Бұл мақалада дене шынықтыру мен спорттың жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру процесіне әсері қарастырылады.*

***Түйінді сөздер:** дене шынықтыру, спорт, жан-жақты даму, денсаулық, әлеуметтік дағдылар, құндылықтар, жеке қасиеттер.*

Дене шынықтыру және спорт жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастырудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Олар физикалық ғана емес, психологиялық денсаулықты дамытуға, сондай-ақ әлеуметтік және коммуникативті дағдыларды, құндылықтар мен жеке қасиеттерді қалыптастыруға ықпал етеді. Дене шынықтыру мен спорттың маңыздылығы олардың физикалық денсаулықты жақсарту және көптеген аурулардың пайда болу қаупін азайту қабілетінде.

Дене шынықтыру және спортпен шұғылдану толыққанды, мақсатты, дені сау халықтың дамуы үшін үлкен маңызға ие. Физикалық белсенділік жеке тұлғаның қалыптасуына, әлеуметтік қатынастарға, жетістіктерге, жетістіктерге және қоғамның әр мүшесінің мінезінің тұрақтылығына әсер етеді [1].

Л. П. Матвеевтің пікірінше [2] дене шынықтыруды толық пайдаланудың ең маңызды нәтижесі, оны жеке адамдардың және жалпы қоғамның өмір салтына органикалық енгізу жағдайында қол жеткізіледі, бұл адамдардың көпшілігінің физикалық жетілудің кешенді көрсеткіштеріне қол жеткізуі. Физикалық жетілу белгілеріне мыналар жатады: дене шынықтыру, физикалық даму, қозғалыс белсенділігі, физикалық өнімділік, денсаулық. Қазіргі уақытта әлеуметтік-экономикалық сипаттағы көптеген факторлардың, соның ішінде дене белсенділігінің жеткіліксіздігінің әсерінен балалар мен жастардың денсаулығы нашарлады. Осыған сәйкес денсаулықты нығайту, дене шынықтыру дайындығын жақсарту және мектеп оқушыларында салауатты өмір салтын тәрбиелеу міндеттерін шешу үшін дене шынықтыру жүйесінің мүмкіндіктерін толық пайдалану қажет.

Үнемі спортпен шұғылдану және физикалық белсенділік жүрек-қантaмыр жүйесін нығайтуға, тыныс алу және ас қорыту жүйесінің жұмысын жақсартуға, сондай-ақ энергия мен төзімділік деңгейін арттыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, дене шынықтыру және спорт әлеуметтік және коммуникативті дағдыларды дамытуға ықпал етеді. Сабақтар ұжымда өткізіледі, бұл адамдарда коммуникативтік дағдыларды қалыптастыруға, командада жұмыс істеуге, басқа адамдардың пікірін құрметтеуге және жалпы қызметте өз рөлін қабылдауға көмектеседі.

Дене шынықтыру және спорт сонымен қатар адам бойындағы құндылықтар мен жеке қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді. Спорттық жарыстарға қатысу табандылық, еңбекқорлық, өзін-өзі тәрбиелеу, табысқа жету және мақсатқа жету сияқты қасиеттерді дамытуға көмектеседі. Спорттық мәдениет пен спорт қоғамның әрбір мүшесіне өзін-өзі

дамытуға, өзін-өзі бекітуге және өзін-өзі көрсетуге үлкен мүмкіндіктер береді. Тұрақты мақсатты физикалық жаттығулар немесе кез-келген басқа физикалық жаттығулар процесі белгілі бір дағдылар мен дағдыларды, дене шынықтыруды ғана емес, сонымен қатар жеке қасиеттерді, жеке қасиеттер мен психологиялық ерекшеліктерді де қамтиды.

Дене тәрбиесінің мүмкіндіктері:

Танымдық қабілеттерді қалыптастыру (білімді мәдениеттің басқа салаларына және ғылыми пәндерге талдау, жалпылау, түсіндіру және беру қабілеті);

Қолданылатын әдістердің логикасын, ассимиляция дәйектілігін, денсаулық пен дене дайындығын дамыту үшін нақты жүктемелердің маңыздылығын ескеру;

Өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі жетілдіруге, өзін-өзі бақылауға және жұмыс жүктемесін түзету әдістеріне үйрету.

Ғылыми дүниетанымды, азаматтық ұстанымды, еңбекке оң көзқарасты, эстетикалық және адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру;

Жаттығулар үлкен тәрбиелік мәнге ие. Олар тәртіпті нығайтуға, жауапкершілік сезімін арттыруға және мақсаттарға жетуде табандылықты дамытуға көмектеседі. Бұл жасына, жынысына, әлеуметтік мәртебесіне және кәсібіне қарамастан барлық қызметкерлерге қатысты. Дене шынықтырудың рөлі, әдетте, денсаулықты нығайтуды және дененің барлық функцияларын сақтауды қамтиды.

Қазіргі әлемде адамдар бұрынғыдан аз қозғалады және көп жаттығуды қажет етеді. Ең көп таралған ауру, инфаркт немесе инсультпен ауыратын жүрек-қан тамырлары ауруы ықтималдығы жоғары. Жасы ұлғайған сайын көптеген адамдардың физикалық белсенділікке деген қызығушылығы біржола жоғалады және адамдар физикалық белсенділік тек балалар мен жасөспірімдерге «жалпы даму үшін» қажет деп қателеседі.

Қазіргі кезде дене шынықтыру мен спорт көпфункционалды әлеуметтік құбылыс болып табылады. Бұл, ең алдымен, адам тәрбиесіне әсер ету фактісімен, сондай-ақ көптеген аурулардың алдын-алу және азайту қаупімен тікелей байланысты. Дене шынықтыру және спортпен шұғылдану адамның функционалдық мүмкіндіктерін, ағзадағы метаболикалық процестердің белсенділігін арттыруға, метаболизм мен энергияны тұрақтандыруға әкеледі. Әйтпесе, ұзақ отыру салты бұлшықет атрофиясына, сүйек күшінің төмендеуіне, орталық жүйке, тыныс алу, жүрек-қан тамырлары және басқа жүйелердің функционалдық жағдайының нашарлауына әкеледі. Дененің тонусы мен белсенділігі айтарлықтай төмендейді.

Ақпараттық технологиялар әлемінде адамдар өздерінің денсаулығы туралы ақпарат ала алмайтын сияқты, бұл олардың өмір сүруі үшін өте маңызды. Қызмет көрсету бөлімі ретінде спорттық мәдениеттің алдында тұрған міндеттер үш топқа бөлінеді: жүйенің мақсаттарына тікелей бағытталған міндеттер; дайындық және көмекші міндеттер; және жүйенің барлық элементтерінің қызметін үйлестіру міндеттері. Қарқынды оқу сабақтары кезінде жүйелі физикалық белсенділік жүйке мен психикалық стрессті жеңілдетуі мүмкін, ал жүйелі бұлшықет белсенділігі қарқынды оқу сабақтары кезінде дененің психикалық және эмоционалдық тұрақтылығын арттыруы мүмкін [3].

Адамның үйлесімділігіне жетудің ең сенімді жолы-мақсатты және жүйелі жаттығулар. Сонымен қатар, осы саладағы көптеген ғалымдар эксперименттер арқылы

еңбек және демалыс жүйесіне ақылмен енгізілген тұрақты жаттығулар денсаулықты нығайтуға ғана емес, сонымен қатар оқу мен еңбек қызметін айтарлықтай жақсартуға көмектесетінін дәлелдеді. Алайда, күнделікті өмірде және жұмыста орындалатын барлық спорт түрлері физикалық жаттығулар емес. Олар тек қозғалтқыш бола алады. Арнайы таңдалған жаттығулар әртүрлі органдар мен жүйелерге әсер ету, фитнесі дамыту және физикалық ақауларды түзету үшін қажет. Аэробты жаттығулар жүрек-қан тамырлары жүйесін ауыр жүктемелерге қарсы тұруға үйретеді.

Дене белсенділігі тірек-қимыл аппаратының дамуына ықпал етеді. Әр түрлі жаттығулар, сөзсіз, қозғалыстарды жаттықтырудың маңызды құралдарының бірі болып табылады, олардың нәзік және жылтыратылған үйлестіруін жақсартады және қозғалыстардың қажетті физикалық сипаттамаларын дамытады. Спорт барысында ерік-жігер мен мінез жаттығады, әртүрлі қиын жағдайларда өзін тез және дұрыс басқару қабілеті жетілдіріледі, уақтылы шешімдер қабылданады және ақылға қонымды тәуекелдер қабылданады, немесе керісінше, спортшы достарымен жаттығпайды, бәсекелестермен күш-жігерін өлшемейді және басқаларды түсінуге және басқалармен қарым-қатынас процесінде өзін сезінуге үйренеді.

Адамның физикалық мәдениеті оның жалпы мәдениетінен бөлінбейді, өйткені физикалық дамыған тұлғаға тән қасиеттер адамгершілік, эстетикалық және адамзат мәдениетінің басқа түрлері сияқты психофизикалық (табиғи) міндеттер мен психофизикалық процестер негізінде қалыптасады және дамиды. Сондықтан, дене жаттығуларының көмегімен адам өзінің физикалық қабілеттерін дамытып, моторикасын жетілдіріп қана қоймай, адамның басқа қасиеттерін - адамгершілікті, эстетиканы, сондай-ақ батылдықты, ерік-жігерді, бастаманы, төзімділікті және т. б. қалыптастырады. Дене тәрбиесі процесінде дүниетаным, өзіне деген сенімділік, шығармашылыққа деген ұмтылыс және өз мінез-құлқына сыни көзқарас қалыптасады. Адамның физикалық белсенділігі арқылы алған жағымды қасиеттері оны жалпы мәдениеттің жоғары деңгейімен біртұтас тұлға етеді [3].

Спорт кескіндеме, мүсін, музыка және балетпен бірге адамдарды адам кемелдігі өмірдегі ең маңызды құндылықтардың бірі деп санайды. Тіпті философтар мұны айтты және олардың сөздері даулы жұртшылықтың пікіріне сәйкес келеді. Көптеген ғалымдар мен спортпен айналысатындар спорттың ең жоғары мәні адамның қабілеттерін ашу деп санайды. Тек физикалық емес. Жаттығу адамды табиғи етеді және оны идеалға жақындатады. Табиғаттың даналығымен қатыгез қайшылықты емдегенде, табиғат барлық тіршілік иелеріне өмірлік күш береді. Бұл идея адам болмысын философиялық жалпылауға жақын.

Көшедегі спорт мәдениеті-бұл адамның дене шынықтыру процесінде алған қасиеттерінің жиынтығы, ол өз денесін жан-жақты және үйлесімді түрде жетілдіруге және салауатты өмір салтын ұстануға деген оң ұмтылыста көрінеді. Спорттық іс-шараларға қатысу арқылы адам өзін, басқаларды және қоршаған әлемді түсінеді. Ол өзінің бастамасын, тәуелсіздігі мен шығармашылығын белсенді қолданады, сонымен қатар басқа адамдардың мінез-құлқына ғана емес, өзінің мінез-құлқына да сын көзімен қарайды. Физикалық белсенділіктің арқасында алынған осы жағымды қасиеттердің барлығы адамға физикалық дамуға ғана емес, сонымен бірге адамзат мәдениетінің шыңын бейнелейтін жетілген және үйлесімді тұлға болуға мүмкіндік береді. Мұндай адамдар өмірдің әртүрлі жағдайларына тезірек және оңай бейімделеді. Спортта өзін жетілдіре отырып, адам жан-жақты дамиды.

Осылайша, біз спорттық мәдениет пен спорттың жеке тұлғаны әлеуметтік қалыптастырудың, оның белсенді дамуының, жеке қасиеттер мен спорттық жағдайларды тәрбиелеудің қуатты құралы екенін көреміз. Сондықтан дене шынықтыру және дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстары тұлғаның жан-жақты және үйлесімді дамуының маңызды шарттары болып табылады [4].

Железняк Ю.Д дене шынықтыру және спорт адамдарға өмірдегі қиындықтар мен келеңсіздіктерді жеңуге көмектеседі деп көрсетеді [5]. Спортпен шұғылдану адамнан ерік-жігерді, төзімділік пен табандылықты талап етеді, бұл күнделікті өмірдегі қиындықтар мен стресстерді жеңуге көмектеседі. Жалпы, дене шынықтыру мен спорт жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Олар физикалық және психологиялық денсаулықты жақсартуға, әлеуметтік және коммуникативті дағдыларды дамытуға, құндылықтар мен жеке қасиеттерді қалыптастыруға ықпал етеді.

Сондықтан дене шынықтыру мен спортты білім беру процесіне қосу дені сау және табысты тұлғаны қалыптастырудың қажетті шарты болып табылады. Жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыруда жақсы нәтижелерге қол жеткізу үшін дене шынықтыру және спортпен шұғылдану дұрыс және қауіпсіз жүргізілуі керек екенін атап өткен жөн. Әр адамның жеке ерекшеліктерін ескеріп, оның жасына және дене шынықтыруына сәйкес келетін спорт пен жаттығуларды таңдау қажет. Сонымен қатар, сабақтар жаттығу процесін бақылай алатын және ықтимал жарақаттардың алдын алатын білікті нұсқаушылардың бақылауымен өткізілуі керек.

Қорытындылай келе, дене шынықтыру және спорт жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Олар физикалық және психологиялық денсаулықты жақсартуға, әлеуметтік және коммуникативті дағдыларды дамытуға, құндылықтар мен жеке қасиеттерді қалыптастыруға ықпал етеді. Сондықтан дене шынықтыру мен спортты білім беру процесіне қосу дені сау және табысты тұлғаны қалыптастырудың қажетті шарты болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Ботағариев Т.А., Тулегенов Е.К., Мамбетов Н.М., Аралбаев А.С. Физическое воспитание в вузе: учебное пособие. - Алматы: Эверо, 2018. - 256 с.
2. Матвеев Л.П. К уточнению центральной категории теории физической культуры // Очерки по теории физической культуры: труды ученых соц.стран / Под общ.ред. Л.П. Матвеева. – М.: ФиС, 1984. – С. 97 – 114.
3. Общая и профессиональная педагогика: учебное пособие: В 2-х книгах. Кн / Под ред. В. Д. Симоненко, М. В. Ретивых. – Брянск: Изд-во Брянского государственного университета, 2003. - 174 с. <https://si-sv.com/>.
4. Қасымбекова С.І., Мұхтаров С.М., Жәкенов С.С. Дене тәрбиесі мен спорт // Дене тәрбиесі мен спорттың теориясы және практикасы: II Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы. – Алматы: ҰДТҒПО, 2008.– Б. 82-84.
5. Железняк Ю.Д. Педагогические физкультурно-спортивное совершенствование ,2 002 РАО, 1995. – 226 с.

РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ПОСРЕДСТВОМ АКТИВНОГО МЕТОДА НА УРОКАХ ИНФОРМАТИКИ

Аманжолова Куралай Базылкызы
«Школа-лицей №89» КГП на ПХВ

В современном мире, который стремительно развивается и меняется под влиянием технологического прогресса, особенно важно обратить внимание на развитие критического мышления у обучающихся. Это качество становится не просто желаемым, а крайне необходимым для успешной адаптации к новым вызовам, с которыми сталкиваются выпускники образовательных учреждений в сфере трудоустройства, научных исследований и повседневной жизни. Критическое мышление позволяет не только анализировать получаемую информацию, но и принимать обоснованные решения, видеть за пределами очевидного и задавать глубокие вопросы.

Информатика, будучи одним из самых быстро развивающихся направлений, предоставляет уникальные возможности для развития критического мышления. Это не только из-за специфики предмета, связанного с решением проблем, алгоритмизацией и программированием, но и благодаря широкому спектру задач, которые могут быть представлены для анализа и решения учащимися. В этом контексте активные методы обучения выступают не просто как альтернатива традиционным подходам, но и как необходимый инструмент для формирования и развития критического мышления.

Цель данной статьи заключается в исследовании и анализе различных способов и методов активного обучения, которые могут быть применены на занятиях по информатике для развития критического мышления у учащихся. Задачи статьи включают в себя обзор существующих методик активного обучения, анализ их потенциала в контексте развития критического мышления, а также выявление наиболее эффективных подходов, проверенных на практике в образовательных учреждениях.

Преыдушие исследования в области образования уже указывали на значимость критического мышления как ключевого элемента современного образовательного процесса. Различные авторы подчеркивали важность интеграции активных методов обучения в учебный процесс, демонстрируя их влияние на развитие аналитических способностей, умение критически оценивать информацию и принимать обоснованные решения. Однако, несмотря на обширную теоретическую базу, практическое применение этих методов в области информатики требует дальнейшего изучения и адаптации под конкретные условия и задачи, которые ставятся перед современным образованием.

Активные методы обучения, такие как проектный метод, обучение через решение проблем, кейс-методы, дебаты и исследовательские задания, открывают широкие возможности для вовлечения учащихся в процесс обучения, делая его более динамичным, интерактивным и, что самое важное, направленным на развитие критического мышления. Практическое применение этих методов на занятиях по информатике может включать в себя разработку собственных проектов, анализ и решение реальных задач, что не только способствует углублению знаний в области информатики, но и развивает умение критически анализировать, сравнивать различные решения и делать обоснованные выводы.

Критическое мышление — это способность анализировать информацию и аргументы, различать факты от мнений, оценивать доказательства и источники информации, формулировать обоснованные суждения и выводы. Это не просто набор интеллектуальных навыков, но и отношение, предполагающее готовность задавать вопросы и искать глубинное понимание проблемы.

Критическое мышление включает в себя такие компоненты, как наблюдение, анализ, интерпретация, рефлексия, оценка, инференция, объяснение и регулирование мыслительного процесса. Эти аспекты позволяют человеку не только понимать суть проблемы, но и находить наиболее эффективные способы её решения [1].

Важность критического мышления в современном образовании и профессиональной деятельности трудно переоценить. В условиях постоянно меняющегося мира, где новые информационные потоки буквально наводняют пространство, способность критически оценивать информацию, отличать достоверные данные от недостоверных, становится ключевым навыком для успешной социальной адаптации и профессионального роста. В образовательной среде критическое мышление помогает учащимся не только усваивать знания, но и научиться применять их в различных жизненных ситуациях, развивать навыки решения проблем, что, в свою очередь, способствует формированию независимого и творческого подхода к обучению.

Методы и подходы к развитию критического мышления в образовательной среде могут быть разнообразными. Они включают в себя активное использование дискуссий и дебатов на уроках, применение проектного обучения, кейс-методов, решение проблемных задач, которые требуют от учащихся не только знаний, но и умения анализировать, синтезировать информацию и принимать обоснованные решения. Особенно эффективным считается применение этих методов на уроках информатики, где учащиеся могут непосредственно применять критическое мышление для анализа данных, программирования, проектирования и создания информационных систем.

В Казахстане в последние годы уделяется большое внимание развитию критического мышления в образовательном процессе. Многие школы и высшие учебные заведения внедряют инновационные образовательные программы, направленные на формирование и развитие критического мышления у учащихся и студентов.

Примерами могут служить проекты, реализуемые в рамках уроков информатики, где ученики работают над созданием собственных приложений, разрабатывают проекты на базе анализа больших данных, искусственного интеллекта и машинного обучения. Такие задания не только способствуют глубокому освоению предмета, но и развивают умение критически мыслить, анализировать и синтезировать полученную информацию, работать в команде и принимать обоснованные решения [2].

Активное внедрение методов и подходов, направленных на развитие критического мышления в образовательной среде Казахстана, демонстрирует стремление страны к формированию общества, способного адаптироваться к быстро меняющимся условиям современного мира. Это подход, который позволяет выпускникам не только успешно конкурировать на рынке труда, но и вносить значимый вклад в развитие науки, технологий и общества в целом.

Активные методы обучения играют ключевую роль в современном образовательном процессе, особенно когда речь заходит о такой динамичной и постоянно развивающейся области, как информатика.

Эти методы предусматривают прямое вовлечение учащихся в процесс обучения, активизацию их мыслительной деятельности и поощрение самостоятельного поиска решений.

Среди наиболее популярных и эффективных активных методов обучения выделяют обучение через проекты, решение проблем, использование кейс-методов, проведение дебатов и выполнение исследовательских заданий. Каждый из этих методов имеет свои особенности и преимущества, однако объединяет их общая цель — развитие критического мышления у учащихся.

Обучение через проекты предполагает создание учащимися собственных проектов, что позволяет им применять теоретические знания на практике, развивать навыки работы в команде, планирования и организации работы. На занятиях по информатике это может выражаться в разработке программного обеспечения, создании веб-сайтов, разработке и реализации информационных систем для решения конкретных задач. Такой подход не только способствует глубокому пониманию предмета, но и развивает умение анализировать задачу, искать нестандартные пути её решения.

Решение проблем — ещё один эффективный метод, который предусматривает анализ сложных ситуаций и поиск оптимальных решений. В контексте информатики это может быть связано с программированием, обработкой и анализом данных, проектированием систем. Этот метод заставляет учащихся думать критически, применяя логические и аналитические навыки для поиска решений [3].

Кейс-методы включают работу с реальными или гипотетическими ситуациями (кейсами), которые требуют от учащихся анализа и принятия решений. В информатике кейсы могут быть связаны с вопросами безопасности, этики использования технологий, выбора технологических решений для бизнеса. Этот метод позволяет развивать не только технические навыки, но и умение аргументированно защищать свою точку зрения, анализировать различные аспекты проблемы.

Дебаты — ещё одна форма активного обучения, которая предполагает обсуждение противоположных точек зрения по конкретной проблеме. В информатике это может быть дискуссия о преимуществах и недостатках различных программных языков, методов разработки или алгоритмов. Дебаты способствуют развитию умения аргументированно выражать свою точку зрения, слушать и понимать аргументы оппонента, что является важной частью критического мышления.

Исследовательские задания предполагают самостоятельный поиск учащимися информации, её анализ и представление результатов исследования. В контексте информатики это может быть исследование новых технологий, анализ данных, изучение влияния информационных технологий на общество. Такие задания развивают умение самостоятельно работать с информацией, анализировать её и делать обоснованные выводы.

В казахстанских школах и вузах активные методы обучения на занятиях по информатике находят всё более широкое применение. Примером могут служить проекты по созданию программного обеспечения для учебных заведений, разработка мобильных приложений, исследования в области искусственного интеллекта и машинного обучения. Эти проекты не только позволяют учащимся приобрести практические навыки в области информатики, но и развивают их критическое мышление, способность анализировать и синтезировать информацию, работать в команде и принимать обоснованные решения [4].

В процессе исследования было установлено, что активные методы обучения оказывают значительное влияние на развитие критического мышления у учащихся на занятиях по информатике. Проектное обучение, решение проблем, кейс-методы, дебаты и исследовательские задания не только способствуют более глубокому пониманию информатики, но и развивают у учащихся способность критически анализировать информацию, принимать обоснованные решения и искать творческие подходы к решению задач.

Использование этих методов в образовательном процессе требует от учителей и преподавателей готовности к изменениям в традиционном подходе к обучению, умения интегрировать новые формы работы в учебный план и способности мотивировать учащихся к активному участию в образовательном процессе. Для успешной интеграции активных методов обучения необходимо создание поддерживающей образовательной среды, включая доступ к необходимым ресурсам и технологиям, а также разработка методических материалов и обучение преподавателей.

Рекомендации по интеграции активных методов обучения в процесс обучения информатике для развития критического мышления включают следующие аспекты:

- Внедрение проектного обучения как основного метода работы на уроках информатики, предполагающего разработку учащимися собственных проектов, отражающих реальные проблемы и задачи.

- Использование кейс-методов для анализа реальных ситуаций из практики IT-компаний, что способствует развитию умения аргументированно защищать свою точку зрения и принимать обоснованные решения.

- Организация дебатов и дискуссий по актуальным проблемам информатики и технологий, в ходе которых учащиеся учатся критически оценивать различные мнения и формулировать собственные аргументированные позиции.

- Проведение исследовательских заданий, направленных на самостоятельный поиск, анализ и презентацию информации по выбранной теме [5].

Перспективы дальнейших исследований в данной области связаны с анализом долгосрочного влияния активных методов обучения на развитие критического мышления, изучением возможностей их адаптации и интеграции в различные образовательные системы и контексты. Важным направлением является также разработка эффективных инструментов оценки развития критического мышления у учащихся, что позволит более точно измерять влияние применяемых методов обучения и корректировать образовательный процесс в соответствии с полученными результатами.

Заключение данного исследования подчеркивает значимость активных методов обучения для развития критического мышления в процессе обучения информатике и указывает на необходимость дальнейшего изучения и развития этих подходов в образовательной практике. Интеграция активных методов обучения представляется перспективным направлением развития современного образования, способствующим подготовке учащихся к успешной адаптации в быстро меняющемся мире.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Алексеева И.В. Методы активного обучения в информатике: Учебное пособие. – М.: Издательство "Высшая школа", 2020. – 156 с.
2. Белкин А.С. Критическое мышление: теория и практика образования. – М.: Издательство "Просвещение", 2021. – 224 с.
3. Васильева Н.Е. Инновационные методы обучения в информатике. – СПб.: Издательство "Лань", 2019. – 192 с.
4. Горбунова Л.Б. Проектная деятельность на уроках информатики как средство развития критического мышления учащихся. – М.: Издательство "Педагогика", 2022. – 134 с.
5. Денисова Р.Г. Кейс-метод в обучении информатике: разработка и применение. – М.: Издательство "Наука", 2021. – 210 с.

**БИОЛОГИЯДАН СЫНЫПТАН ТЫС САБАҚТАРДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ
ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМДЕР МЕН DAҒЫЛДАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ****Тілеуқан Күлазый**

С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университетінің
7M01505-Биология білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты
Ғылыми жетекші: Садықанова Гүлназ Есімбекқызы
Өскемен, Қазақстан

Аннотация: Биологиялық сабақтан тыс іс-шаралар оқушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастырудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл оқушылардың тірі әлем, оның өзара байланысы және қоршаған ортаға әсері туралы білімдерін тереңдетуге, сондай-ақ экологиялық ойлау мен табиғатқа жауапкершілікпен қарауды дамытуға мүмкіндік береді. Әрбір сыныптан тыс сабақтар шеңберіндегі оқушылардың іс-әрекеттер, оларды ұйымдастыру ерекшеліктері сипатталады.

Тірек сөздер: экологиялық білім, сыныптан тыс сабақтар, үйірмелер, табиғатқа экскурсия

Экологиялық білім беру мен тәрбие педагогикалық ғылым мен практиканың басым бағыты ретінде бүгінде қалыптасу, іздену, ұсыныстар, табыстар сатысында. Экологиялық білім беру мәселесі ғалымдарды, педагогтарды, практиктерді алаңдатады. Дәл қазір балаларды қоршаған әлем, ондағы адамның орны мен рөлі, табиғаттағы қатынастардың ерекшеліктері туралы заманауи идеяларды қол жетімді деңгейде қалыптастыру үшін қалай үйрету керек деген сұрақ өзекті.

Мектеп - оқушылардың экологиялық мәдениетін тәрбиелеудің орталығы. Себебі мектепте оқушылардың дүниетанымның негізі қаланады, адамгершілік-тұлғалық бағдарлар қалыптасады.

Оқушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру биология сабақтарында да, сыныптан тыс жұмыстарда да жүзеге асырылады.

Мектеп үшін оқытудың дәстүрлі түрі - сабақ. Көмекші функцияны сабақтан тыс жұмыстар түрлері орындайды: конкурстар, олимпиадалар, шығармашылық шеберханалар, экологиялық акциялар.

Биологиялық білім жалпыадамзаттық мәдениеттің құрамдас бөлігі, әлемнің ғылыми бейнесін қалыптастырудың негізі болып саналады.

Оқушылардың табиғатпен қарым-қатынасы табиғи жағдайда да, «жасанды» жағдайда да ұйымдастырылады. Табиғи жағдайда мұндай қарым-қатынасты ұйымдастыру формаларына дәстүрлі түрде экскурсиялар, экологиялық акциялар, операциялар, оқу-тәжірибелік учаскеде жұмыс істеу, оқу экологиялық жолдарын жобалау және құру жатады. «Жасанды» жағдайда ұйымдастырылатын қарым-қатынас түрлеріне тірі экспозициялар мен бұрыштар, жасанды түрде жасалған табиғи ландшафттар, жылыжайлар, сондай-ақ үй жануарларымен байланыс жатады.

Сабақта және сыныптан тыс іс-шараларда ұйымдастырылған балалардың іс-әрекеті жеке әсерлер мен сезімдерді, сенімдер мен қызығушылықтарды тудырады және дамытады.

Сыныптан тыс жұмыстарды бірнеше топқа бөлуге болады:

- 1) жеке сабақтар;
- 2) эпизодтық, топтық сабақтар;
- 3) үйірме сабақтары;
- 4) бұқаралық іс-шаралар.

Сыныптан тыс жұмыстың ең көп таралған жеке түріне табиғаттағы өсімдіктер мен жануарлар туралы тәжірибелер мен бақылаулар, көрнекі құралдар жасау, баяндамалар, рефераттар дайындау және т.б. жатады.

Эпизодтық топтық жұмыс әдетте мектептегі бұқаралық іс-шараларды, мерекелерді және т.б. дайындауға және өткізуге байланысты ұйымдастырылады. Мұндай жұмысты орындау үшін мұғалім оқушыларға жеке тапсырмалар береді; әдетте белгілі бір іс-шара аяқталғаннан кейін эпизодтық топ тарайды, содан кейін басқа бұқаралық іс-шараны дайындауға және өткізуге байланысты қайтадан құрылады.

Үйірме сабақтары сыныптан тыс жұмыстың негізгі түрі болып саналады. Үйірме жыл бойы жүйелі түрде жұмыс істейтін оқушылардан тұрады. Үйірме тәжірибелер мен бақылаулар, табиғатқа экскурсиялар, кештер, конференциялар өткізу, баяндамалар, рефераттар дайындау, қабырға газеттерін шығару, көрнекі құралдар жасау, қолжазба журналдарын шығару және т.б. осы тәріздес жұмыс түрлерімен сипатталады. Жас натуралистер үйірмесі - барлық жаппай сыныптан тыс іс-шараларды ұйымдастырушы.

Жаппай сыныптан тыс іс-шараларға биологиялық олимпиадалар, кештер, мерекелер, қоршаған ортаны қорғау бойынша жұмыстар жатады. Олимпиада екі турда өтеді. Бірінші тур жазбаша түрде өткізіледі. Қатысушыларға 2-3 сағат беріледі. Екінші турды өткізу кезінде қатысушылар суреттер, кестелер, түрлі табиғи нысандар, тұлыптар дайындайды. Олардың барлығы жеке салаларға орналастырылған (өсімдіктер, зоология, адам және жалпы биология). Жазбаша жауаптарды оқытушы мен қазылар алқасы бағалайды.

Биологиялық көңілді және тапқыр клубы мектептерде кең тараған.

Бұқаралық іс-шараларға әр түрлі кештер де кіреді. Әр кештің алдында үлкен дайындық жұмыстары жүргізіледі: кеш бағдарламасы әзірленеді, баяндамалар мен хабарламалар тақырыптары ұйымдастырушылар арасында бөлінеді, оның қызықты бөлігі дайындалады (викторина сұрақтары, биологиялық ойындар, кроссвордтар, чинвордтар және т. б.), көркемөнерпаздар, өлеңдер, сахналау, әндер, музыкалық нөмірлер, билер), көркем безендіру, оқушылардың жұмыстарының көрмесі ұйымдастырылады.

Көптеген биологиялық кештер қоғамдық пайдалы жұмыстарды қорытындылау кештері болып табылады. Мысалы: Құстар күні, Орман күні, Жер күні және т.б.

Биология бойынша сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастырудағы үлкен рөл оқушылардың қабырғалық баспасына, атап айтқанда газеттерге, бюллетеньдер, қолжазба журналдарына тиесілі. Мектеп газеттері мен бюллетеньдер биологиялық үйірменің өмірінен хабардар береді. Үйірмелердің барлық тәуелсіз зерттеулерінің нәтижелері мектеп басылымының беттерінде жариялауға мүмкіндік зор.

Сыныптан тыс жұмыстарға қызығушылықтың артуына түрлі көрмелер ұйымдастыру ықпал етеді. Мұндай көрмелерде табиғатта салынған картиналар, гербарий коллекциясы, табиғатты қорғауға байланысты хабарландырулар, түрлі экспонаттар және т.б. Мұндай іс - шаралардың мысалы ретінде жыл сайын 22 сәуірде Дүниежүзілік Жер күніне орай ұйымдастырылатын экологиялық мазмұндағы көрмелер мен конкурстарды келтіруге болады. Мұндай көрмелерді ұйымдастыру оқушыларды экологиялық оқыту мен тәрбиелеуге оң әсер етеді.

Жалпы, сыныптан тыс жұмыстар сабақтың жалғасы болып табылады және оқушылардың ғылымға деген қызығушылығын арттыруда, сондай-ақ олардың дүниетанымын дамытуда маңызды рөл атқарады.

Қорытындылай келе, биология бойынша сыныптан тыс жұмыстар оның мазмұны мен ұйымдастырылуына көбірек байланысты екенін атап өткен жөн. Сыныптан тыс жұмыстар оқушылардың қызығушылығын оятып, оларды әртүрлі қызмет түрлерімен баурап алуы керек. Белгілі бір дәрежеде биология бойынша сыныптан тыс жұмыстар мектеп оқушыларының міндетті оқу сабақтарынан демалысы болуы керек. Сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастырған кезде әрдайым балалардың жас ерекшеліктерін ескеру қажет.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Захлебный А. Н. Концепция общего экологического образования в интересах устойчивого развития (2010) / А. Н. Захлебный, Е. Н. Дзятковская, И. В. Вагнер, А. Ю. Либеров // Экологическое образование: до школы, в школе, вне школы. - 2012. - № 2. - С. 4-15.
2. Григорьев Д. В. Внеурочная деятельность школьников. Методический конструктор: пособие для учителя / Д. В. Григорьев, П. В. Степанов. - М.: Просвещение, 2011. - 223 с.
3. Мазнев В.Ю. Роль внеклассной работы в развитии экологической культуры школьников на уроках биологии // Образование, экология, практика : материалы Международного молодежного форума / под ред. И.И. Косиновой. – Воронеж: Издательский дом ВГУ, 2018 С.302-305
4. Мирзоева А.Э. Развитие у учеников экологических знаний и навыков на уроках биологии в средней школе // Вектор науки ТГУ. Серия: Педагогика, психология. 2014. № 2 (17). С. 149-151.
5. Курбатова А.С., Беляева Т.К. Роль внеклассной работы в развитии экологической культуры младших школьников // Государственный советник. 2017. №4 (20). С. 65-68.
6. Замбровская Е.И. Формирование экологической культуры учащихся во внеурочной деятельности // В сборнике: Индивидуальный формат педагогического роста. сборник материалов финального этапа педагогических чтений 2019 года. Екатеринбург, 2019. С. 73-108.

**ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ДЕТИ С ОГРАНИЧЕННЫМИ
ВОЗМОЖНОСТЯМИ. СПЕЦ.ШКОЛЫ ИЛИ ГОС.ШКОЛЫ?****Баглан Амина Багланкызы**

Студент факультет «Педагогика и естественных наук» SDU University
Научный руководитель: Асылбек Айжан
Алматы, Казахстан

***Аннотация:** Данная статья исследует текущее состояние инклюзивного образования в Казахстане, а также проблемы и вызовы, с которыми сталкиваются дети с особыми образовательными потребностями в стране. Авторы проводят анализ законодательства, политики и практики в области инклюзивного образования, освещая успехи и недостатки данной системы. Статья также предлагает рекомендации для улучшения инклюзивности в образовательной сфере Казахстана.*

***Ключевые слова:** Инклюзия, образование, состояние, психология, проблема, инвалид, особые*

Introduction

В Казахстане за 30 лет, очень развилось качество образования. Поднимаются острые темы, проводятся реформы и новые программы. Стали обращать внимание на образование особенных детей, поставили фокус на равные права для получения образования. Данное движение помогло многим детям. У многих родителей и детей встает вопрос куда лучше идти учиться. Существуют спец.школы для особенных детей куда чаще всего идут такие дети.

“Детский дом-интернат для инвалидов - организация, предоставляющая социальные услуги, и являющаяся медико-социальным учреждением, предназначенная для постоянного проживания детей, нуждающихся в уходе, бытовом и медицинском обслуживании, а также социально-трудовой адаптации. В детском доме-интернате может быть организовано отделение или группа с пяти или шестидневным режимом содержания „– передает bala .gov

Но другая часть выбирает путь инклюзивного образования .Идти в школу с обычными детьми и сидеть с остальными на одной парте.

“Инклюзивное образование – это образование, при котором все дети, независимо от их физических, психических, интеллектуальных и других особенностей, включаются в общую систему образования”-передает “Словари и энциклопедии на Академике ” . В рамках инклюзивного образования не ребенок должен адаптироваться к процессу обучения, а, наоборот, характер и темп обучения подстраивается под нужды ребенка-говорится в книге ‘Инклюзивное образование;история и современность Алехина.С.В’

“Каждый год в Казахстане дети с особыми образовательными потребностями нуждаются в инклюзивном образовании. В 2017 году общеобразовательные школы посещали 60 006 детей с ограниченными возможностями по сравнению с 61 336 в 2018 году

Если в классе появляется ребенок с потребностями , то школа с отделом образования узнаёт его место учебы и занимается оснащением стипендией и премией, обеспечивая учебниками и экспертным психолого-педагогическим сопровождением -передает вице-министр науки . Ребенку с особыми образовательными потребностями при поступлении в школу необходимо иметь заключение психолого-медико-педагогической комиссии. В нём отражаются рекомендации для построения обучающего процесса в школе.

Перечень того, чем должны быть оснащены школы и детские сады в приказе Министра образования и науки РК «Утверждены нормы поставки оборудования и мебели в учреждения технического и профессионального образования».- Нуркz

Но так ли эффективно идет внедрение инклюзии в общую систему образования ? Или лучше идти учиться в специальных школах?

Последние время идет массовые комментарии к качеству образования для особенных детей. Чаще всего учеба в обычной школе дается им с большим трудом .А к качеству образования в спец.школе есть много претензии . Хотя право на хорошее и качественное образование есть у всех .

Literature review

“Успешное инклюзивное образование происходит в первую очередь через принятие, понимание и внимание к различиям и разнообразию учащихся, которые могут включать физические, когнитивные, академические, социальные и эмоциональные. Это не означает, что учащимся никогда не нужно проводить время вне обычных занятий, потому что иногда они делают это для особой цели - например, для речи или трудотерапии. Но цель в том, что это должно быть исключением” -говорится в статье ‘ Инклюзия в Азии. Bui, Quirk, Almazan, & Valenti, 2010; Alquraini & Gut, 2012,,

То есть инклюзия должна включать в себя работу не только с особенными детьми вне обычных занятий,но и с обычными детьми. Во избежание акта агрессии .

Рассмотрим варианты из статьи Хьюман Райтс Вотч

Есть дети с инвалидностью, которые учатся в специальной школе только для детей с инвалидностью.”

Такая школа может быть расположена в дали от дома. Чаще всего ребенку приходится жить в общежитии этой школы. В спецшколе дети с инвалидностью получают менее качественное образование , чем другие дети в государственных школах

Это значит, что после спецшколы в будущем ребенку будет трудно:

- сдать экзамены и поступить в институт.
- получить работу и шанс на хорошую жизнь.

Есть дети с инвалидностью, которые ходят в школу вместе с другими детьми в обычную гос.школу.

Но много детей с инвалидностью учатся в классе отдельно от других детей. Хотя инклюзия подразумевает собой внедрение таких детей в обычные школы.

Для дальнейшего исследования рассмотрим детей ограниченных в движениях.

Дети с ограниченными движениями сталкиваются с проблемами школе намного чаще чем остальные дети .

(R1) Хотят ли они учиться в государственной школе или в спец.школе ?

(R2) Довольны ли они уровнем образования в спец.школах в стране ?

(R3) И представлены ли удобства для их обучения в простых школах ?

Research methods

Я выбрала метод исследования «интервью» . Назовем нашего ученика Мистер Н .

- Вы учились в лучших частных и специализированных школах Казахстана , но окончили обычную государственную. Расскажите почему ?

- В частных школах я чувствовал себя не комфортно. Мне не нравилось отношение ко мне со стороны сверстников , да и учителей тоже . В специализированных школах честно говоря меня разочаровало качество образования. То как преподавали учителя мне не понравилось .

- На вашей практике вас разочаровало качество образования в специализированных школах. Как именно? Какие минусы вы увидели ? Почему ушли оттуда?

- Не нравилось отношение учителей к нам . В таком окружении я чувствовал себя подавленно . Ушел оттуда я по своей инициативе .Мне хотелось учиться в обычной школе .

- Было ли вам удобно учиться в обычной гос.школе?

- На самом деле это очень трудный вопрос. Разные школы , разные директора.Моя школа не была хорошо оборудованна для таких детей как я. Очень часто возникали не приятные ситуации. Могу сказать что обычные гос.школы в большей степени не готовы к таким детям как я.

- Чувствовали ли вы давление со стороны сверстников ?

- Нет . Но чувствовал косые взгляды на себя . Очень было не комфортно учиться в такой атмосфере

- Какие плюсы вы нашли для себя в гос.школе?

- Все учителя были очень понятливы . Было удобно , так как я имел личного водителя и человека который передвигал меня по кабинетам . Мне очень понравился мой классный руководитель и мой класс в целом . Я рад что закончил обычную школу.

В ходе исследования , выявилось что ученику понравилось учеба со всеми в обычной школе.Но он отметил неподготовленность простых школ к таким детям как он.

Results

Если посмотреть на статистику , учебные заведения остаются по-прежнему сегрегационными . А ведь инклюзивное образование должно совмещать в себе всех. Целью таких школ является внедрить в общество особенных детей. Раскрыть их потенциал и показать остальным что они такие же люди. Мы понимаем что данная тема очень сложная, так как не все могут догнать тему наравне с остальными детьми .Многие школы не готовы для особенных детей физический , из-за отсутствия оборудования .

Специализированные школы и мой взгляд не правильное решение. Особенным детям нужно внедряться в общество с малых лет. Спец.школы чаще всего отстают от программы для обычных школ. Что в последствии может вызвать проблемы с поступлением в университет.

Более хорошим вариантом является развитием инклюзии и внедрение особенных детей в гос.школы .Есть несколько проблем в инклюзии на территориях страны.

Для решения проблем с инклюзией в Казахстане . необходимо:

- Создать курсы для педагогов
- Воспитывать детей с садика к толерантному отношению
- Обеспечить отдельный кадр педагогов для особенных детей
- Создать инструкцию или гайд для педагогов

Главными факторами являются люди которые будут в контакте с особенными детьми. Это чаще всего учителя и остальные дети. В университетах нужно вводить предмет инклюзии для будущих педагогов . Создавать курсы для повышения данных знания. Учить детей с детства к толерантному отношению . Учить их с садика и разговаривать на эту темы в семье .

Я считаю что инклюзивное образование нужно вводить в общую систему образования масштабно.

Как минимум двум районным школам дать возможность принимать таких детей к себе.

Инклюзивное образование дает особенным детям возможность влиться в общество , быть наравне с остальными . Дает мотивацию к большему. Благодаря ему . особенные дети смогут покорить такие же высоты как и обычные дети

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Абдрахманова, А. М., & Куликова, О. С. (2018). Инклюзивное образование в Казахстане: проблемы и перспективы. Вестник Карагандинского университета. Серия Филология. Педагогика, (4), 163-168.
2. Аскарлов, Е. А., Кульдыбаев, С. А., & Серикбаев, Р. Т. (2020). Инклюзивное образование: реальные возможности в Казахстане. Мир науки, культуры, образования, (4), 178-181.
3. Журавлева, Е. А., & Балтабаева, Г. Т. (2019). Опыт формирования инклюзивного образования в Казахстане. Вестник Казахского национального университета имени аль-Фараби. Серия Педагогические науки, (1), 34-39.
4. Калиева, Н. М., & Сагинтаева, Ш. Б. (2017). Инклюзивное образование в Казахстане: проблемы и пути их решения. Вестник Карагандинского университета. Серия Педагогика, (4), 27-32.
5. Токтасынова, А. С. (2021). Инклюзивное образование в Казахстане: проблемы и пути их решения. Молодой ученый, (24), 209-212.

UDC:37.016.43:371.3

**THE ROLE OF DEBATE TECHNOLOGY IN DEVELOPING THE DISCURSIVE
COMPETENCE OF FUTURE ENGLISH TEACHERS****Maripkhanova Zhanelya Malikkyzy**Masters student of
Kazakh Ablai Khan University of
International Relations and World Languages
Scientific advisor, C.p.s: E.A. Niyazova
Almaty, Kazakhstan

Abstract: *Discursive competence plays a vital role in the professional development of future English teachers. In the rapidly evolving educational landscape, where effective communication skills are paramount, debate technology emerges as a powerful tool for nurturing discourse competence. This article investigates the significance of debate technology in enhancing the discursive competence of prospective English teachers. By facilitating active interaction, critical thinking, and persuasive argumentation, debate technology empowers teachers to engage students in meaningful discussions and cultivate their linguistic and analytical abilities. The exploration of various debate formats, online platforms, and pedagogical strategies highlights the potential of debate technology to transform English language education, equipping future teachers with the skills necessary to foster engaging and intellectually stimulating classroom environments.*

Keywords: *discursive competence, future teachers, english language, formation, debate technologies, education.*

INTRODUCTION

Modern education presents new challenges to English language teachers regarding the development of discourse competence in future educators. Discourse competence encompasses the ability to engage in various communicative situations, construct arguments, analyze information, and articulate and defend one's own point of view. One effective tool for fostering this competence is the use of debate techniques.

Debate techniques constitute a system of methods and approaches aimed at developing argumentation skills, logical thinking, the ability to listen, and the capacity to analyze opponents' arguments. These techniques are actively employed in various educational settings and have proven to be effective in nurturing communication skills and critical thinking.

Discourse competence, understood as the ability to use language effectively and appropriately in diverse communicative situations, is an integral part of the competence of an English language teacher. Contemporary teaching methods increasingly emphasize the development of students' communicative skills and their capacity for productive dialogue. In this context, the utilization of debate technologies becomes an important instrument for shaping the discourse competence of future educators.

The interaction between linguistic and non-linguistic knowledge expressed in discourse plays a crucial role in the development of communication skills, particularly in the professional sphere. Incorporating a discourse approach in the educational process allows students to familiarize themselves with speech and nonverbal behavior patterns of language and culture in various communicative situations [1]. The concept of "discourse" becomes a significant unit of communication, transforming the learning process into a more practical and professionally oriented form of instruction, moving away from the traditional focus on lexical-grammatical aspects and literature reading.

Researchers such as A. Davies, A. Brown, C. Elder [2], and others describe discourse competence as an integral part of foreign language communicative competence responsible for

coherence and text cohesion. H. Brown defines discourse competence as the ability to connect sentences and create meaningful utterances [3].

The aim of this article is to explore the role of debate techniques in fostering the discourse competence of future English language teachers. The article aims to identify the advantages of debate technologies and their contribution to the development of discourse competence in English language teachers, while also providing practical recommendations for their implementation in the educational process.

Debating techniques play a crucial role in developing the discursive competence of future English language teachers. Discursive competence encompasses the ability to use language effectively and accurately in various communicative situations, including the capacity to articulate one's viewpoint, analyze different aspects of discourse, and adapt to diverse audiences.

Here are several ways in which debate technologies contribute to the development of discursive competence in future English language teachers:

- Developing the ability to construct arguments: Participation in debates requires English language teachers to analyze information, evaluate different perspectives, and build logically justified arguments. This helps them develop the ability to express their thoughts clearly and persuasively in English, which is an important aspect of discursive competence.
- Enhancing critical thinking skills: Debates require future English language teachers to analyze and evaluate various arguments and viewpoints. They need to be able to think critically, identify weak arguments, analyze evidence, and make informed decisions. This develops their ability to think critically and apply this skill in their future teaching practice.
- Improving listening and analytical skills: By participating in debates, teachers learn to listen attentively and analyze the arguments of other participants. This contributes to the development of their listening skills and understanding of different perspectives. Future teachers need to be able to analyze and understand students' opinions and positions, and debates help them develop these skills.
- Developing empathy and understanding: Role-play debates, where teachers assume different character roles or represent different viewpoints, promote the development of empathy and understanding of various cultural and social contexts. This is important for future teachers who will work with diverse students and need to understand and respect their different opinions and cultural characteristics.
- Increasing motivation and active student participation: Debates are an active and interactive teaching method that stimulates student motivation and engagement. Future teachers, by practicing debates themselves, can better understand the effectiveness of this method and apply it in their future teaching practice to actively involve students in the learning process.
- Developing Communication Skills: Debates provide English language teachers with an opportunity to practice oral and written communication in English. Teachers learn to construct their arguments, express their position clearly, and defend it in discussions. This contributes to improving communication skills and effective information delivery, which are essential for successful teaching. According to S.I. Ozhegov's "Explanatory Dictionary" and the "Dictionary of Foreign Words," debates are defined as "discussions and exchange of opinions at a meeting or session." [4]
- Developing argumentation skills and critical thinking: Teachers, by participating in debates, learn to analyze different arguments, evaluate their strengths and weaknesses, and construct logically sound arguments to support their position. This develops their ability to think critically, weigh various viewpoints, and make informed decisions.
- Developing research skills: Preparing for debates requires English teachers to conduct research on relevant topics. They study various sources of information, analyze facts and

statistics to support their arguments. This process develops independent research skills and the ability to work with information in English.

- Developing listening and analysis skills: Teachers, through participating in debates, learn to attentively listen to the arguments of other participants and analyze them. They develop the ability to understand different perspectives, evaluate the reasoning, and respond to them. These are important skills for teachers who need to analyze and understand students' opinions and positions.

Methods of applying debate techniques in English language learning:

Role-playing debates:

In this method, students play the roles of various characters or representatives with different perspectives in debates. For example, students can reenact debates between famous politicians, historical figures, or literary characters. Each student is assigned a specific role, and they have to present arguments, defending their character's position. This method helps students develop empathy skills, understanding different points of view, and the ability to express their own position in English. It also promotes critical thinking and analytical skills.

Contradiction and Proof Debates:

This method involves conducting debates where students are initially asked to argue in favor of a specific position and then switch sides to argue against their initial position. For example, students can first present arguments for the positive aspects of using social media and then switch sides to argue against those points. This method helps develop skills in analyzing arguments, constructing counterarguments, and logical thinking. It also enables students to recognize different aspects of an issue and justify their position considering opposing arguments.

The application of these methods allows students to improve not only their language skills but also develop discursive competence, which is an important aspect of future English language teaching careers.

Debates on Current Topics:

This method involves conducting debates on various current topics that hold social, political, or cultural significance. For instance, students can be encouraged to debate on the advantages and disadvantages of using social media, the impact of technology on education, ethical dilemmas, or controversial issues of international importance. In doing so, students are required to substantiate their positions, explore relevant information, and present their arguments in English. This approach helps develop skills in argumentation, research, and public speaking in the English language.

METHODOLOGY

The research methodology employed for investigating the role of debate technologies in shaping the discursive competence of future English language teachers involved conducting a survey among students. A total of 28 students aged between 20 and 25 participated in the survey.

To carry out the research, a structured questionnaire was developed, consisting of several sections. The first section required students to provide their basic characteristics, including age, gender, and English language proficiency level. The second section focused on evaluating students' experiences with the use of debate technologies in the learning process. Additionally, students were asked to indicate the number of hours per week they engage in debate activities.

Students took an online survey. All participants voluntarily agreed to participate in the survey, and their anonymity was guaranteed throughout the research process. All participants voluntarily agreed to take part in the survey, and their anonymity was guaranteed throughout the research process.

Upon completion of the survey, the data were analyzed using statistical methods, including frequency counts and percentage distribution of responses. Particular attention was paid to both positive and negative feedback from students on the effectiveness of debate technology and their opinions on the advantages and disadvantages of this method of teaching.

FINDINGS

The main results of the survey among future English language teachers regarding their opinions and impressions of using debate techniques in the educational process are presented below:

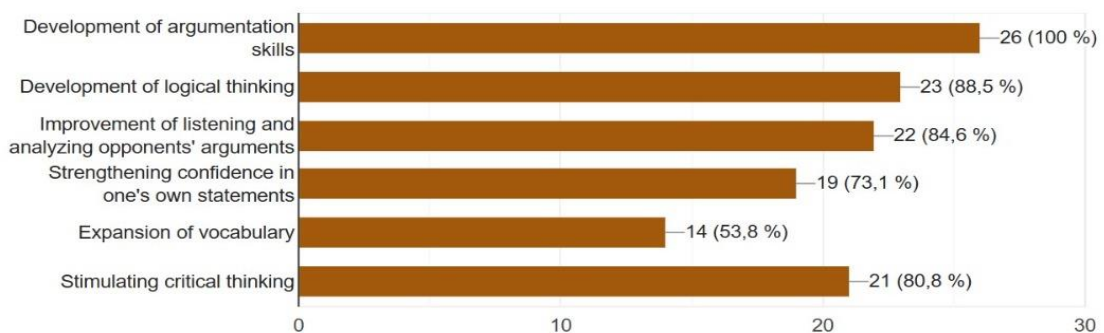
The survey results indicate that the majority of students (80%) perceive debate techniques as quite or very effective in developing discourse competence. Among the respondents, 45% rated debate techniques as very effective, while 35% considered them quite effective. An additional 15% believed that debate techniques were more effective than not, demonstrating a positive outlook on their impact. Only a small percentage of students (3%) considered debate techniques to be not very effective, and an even smaller percentage (2%) found them ineffective.(Figure 1)

Figure 1. Assessment of the Effectiveness of Debate Technologies in Developing Discourse Competence

The findings of the survey revealed that the majority of students considered debate technologies to be highly effective or moderately effective in developing discourse competence. The main advantages highlighted by the students included the development of argumentation skills, logical thinking, and the ability to analyze opponents' arguments. Additionally, debate techniques were seen as contributing to the enhancement of confidence in one's own statements, stimulation of critical thinking, and expansion of vocabulary.(Figure 2)

Figure 2. Students' Perceptions of the Advantages of Debate Technologies in Developing Discourse Competence

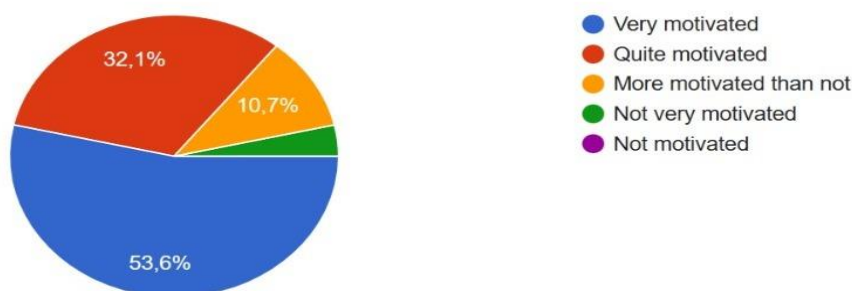

The survey aimed to assess the role of debate technologies in shaping the discursive competence of future English language teachers. A total of 28 students, aged 20-25, participated in the survey. The findings indicate that the majority of students (87%) expressed high or sufficient motivation to incorporate debate techniques into their future teaching practice. The survey also revealed several advantages of debate technologies, including the development of argumentation skills (92%), logical thinking (84%), and the ability to listen and analyze opposing arguments (78%). The main challenges identified were limited preparation time (42%) and a lack of resources for conducting debates (28%). To successfully integrate debate technologies into education, students recommended allocating additional time for preparation and argumentation training (36%), providing adequate materials and resources (28%), organizing regular training and seminars (24%), and ensuring active participation of

all students (32%). Students expressed the need for more instructional materials and examples of debates (42%) and guidance on organizing and conducting debates (32%). They also expressed a desire for opportunities to attend training and workshops on debate technologies (24%) and sought support and guidance from experienced teachers and trainers (28%). Overall, the survey highlights the positive motivation and perceived benefits of incorporating debate technologies into the educational process, while also indicating the necessary support and resources for effective implementation.(Figure 3)

Figure 3. Motivation Level to Use Debate Techniques in Future Teaching Practice

Students consider a lack of time for debate preparation, lack of resources and materials, lack of experience in organizing and conducting debates, the necessity of involving all students, and insufficient support from teachers and educational institutions as the main difficulties.

Students recommend providing additional time for preparation and training, providing sufficient materials and resources, conducting regular training sessions and seminars, actively involving all students, and ensuring support from teachers and educational institutions for the successful implementation of debate techniques.

Students expressed a desire to receive more educational materials and examples of debates, guides and instructions on organizing and conducting debates, the opportunity to attend training sessions and seminars on debate techniques, and consultations and support from experienced teachers and trainers for the effective use of debate techniques.

These survey results provide valuable insights into the opinions and impressions of future English language teachers regarding debate techniques in the educational process. The data can be used for further research and the development of programs and resources that support the effective use of debates in education.

CONCLUSION

This article examines the role of debate technologies in shaping the discursive competence of future English language teachers. Debate technologies serve as an effective tool for developing argumentation skills, logical thinking, and the ability to listen and analyze opposing arguments. They are actively utilized in educational settings and have demonstrated their effectiveness in fostering communication skills and critical thinking.

In conclusion, debate technologies play a significant role in shaping the discursive competence of future English language teachers. They provide students with opportunities to develop communication skills, argumentation skills, critical thinking, research skills, and foster empathy and the ability to understand different perspectives. The use of debate technologies in the educational process is recommended for actively engaging students and successfully developing their discursive competence.

REFERENCES:

1. Беспалова, Ю., *Библиография Российской Библиографии*, 2004. -115 с.
2. Davies, A., Brown, A., Elder, C., Hill, K., Lumley, T., & McNamara, T. (1999). *Dictionary of Language Testing*. Cambridge University Press.
3. Brown, H. D. (2007). *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy*. Allyn & Bacon.
4. С.И. Ожегов. *Орфоэпический словарь русского языка*. 1989. - 750 с.

**ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫ ЖОҒАРҒЫ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ
РЕФОРМАСЫ АЯСЫНДА**

Джекенов Ержан Сулейманович., Арынтаева Қарлығаш Досымжанқызы
Ш. Муртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институттының оқытушылары
Тараз, Қазақстан

***Аннотация:** Бұл мақалада жоғары оқу орындарында дене шынықтыруды оқытудың негізгі мәселелерін көрсетті. Авторлар бағдарламаның басым ережелерін, білім беру мекемелерінде дене тәрбиесін ұйымдастыруын, жоғарғы оқу орындарындағы дене шынықтыру сабақтардың мақсаты мен міндеттерін қарастырды.*

***Кілт сөздер:** Жоғары білім беруді реформалау, үлгілік оқу бағдарламасы, бағдарламаның басым ережелері, белсенді қозғалыс белсенділігі, жоғарғы оқу орындағы «дене шынықтыру», құзыреттілікке, оқу кезеңіне*

Жоғарғы оқу орнындағы дене шынықтыру қазіргі заманғы маманның жеке басының жалпы және кәсіби мәдениетін, студенттерді гуманистік тәрбиелеу жүйесін қалыптастыру жөніндегі ұлттық бағдарламаның ажырамас бөлігі болып табылады. Жоғары білім беруді реформалау жағдайында дене шынықтыру жұмысындағы басым бағыттар студенттердің денсаулығын сақтау және нығайту, олардың салауатты өмір салтын қалыптастыру және физикалық өзін-өзі жетілдіру қажеттілігі болып табылады. Бұл бағыттар Қазақстан Республикасының аса маңызды мемлекеттік нормативтік-құқықтық құжаттарында көрсетілген.

Дене шынықтыру қолданыстағы заңнамалардың нормаларын іске асыратын пәндерге жатады (ҚР «Дене шынықтыру және спорт туралы» 2014 жылғы 3 шілдедегі № 228-V Заңы өзгерістер мен толықтырулармен) және міндетті түрде Жоғарғы оқу орындарының білім беру бағдарламалары мен оқу жоспарларына енгізіледі. Дене шынықтыру жалпы білім беретін пәндер циклінің (ЖББ) міндетті құрамдас бөлігі болып табылады.

«Дене шынықтыру» пәнінің үлгілік оқу бағдарламасы өз қызметінде Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарында оқитын оқытушылар мен студенттерге басшылық етуге арналған. Бағдарлама пәнді игеру деңгейіне қойылатын талаптар контекстінде оқытушы мен студенттің дене тәрбиесі процесінде бүкіл оқу барысында бірлескен ынтымақтастығын анықтайды.

Жалпы мәдениеттің бір түрі ретінде дене шынықтырудың өзектілігі оның тәуелсіз саланы, белгілі бір іс-әрекет процесін, жеке тұлғаны физикалық жетілдіру құралы мен әдісін ұсынатындығына байланысты.

Осы бағдарламаның басым ережелері:

- кредиттік оқыту технологиясының талаптарына сәйкес пәннің жаңартылған мазмұны; оқытуда құзыреттілік тәсілді пайдалану;
- адам дамуындағы және бәсекеге қабілетті маман даярлаудағы дене шынықтырудың рөлін едәуір күшейту;
- дене шынықтырудың теориялық-әдіснамалық негіздерін пайдалану, денсаулықты сақтау және нығайту үшін практикалық дағдыларды жалпылау және саралау болып табылады;
- теориялық материалды студенттерге өзін-өзі даярлау дағдыларын үйрету, дене шынықтыру құралдарымен өзін-өзі жетілдіру;
- түлектің кәсіби және жеке қасиеттерін дамыту міндеттерін шешуге бағыттау.

Дене шынықтыру, қоғамның жалпы мәдениетінің бөлігі ретінде, денсаулық деңгейін нығайтуға және арттыруға, физикалық қабілеттерін жан-жақты дамытуға және оларды қоғамдық тәжірибеде және әр адамның күнделікті өмірінде қолдануға бағытталған. Дене

шынықтыру-бұл мәдениеттің ерекше және тәуелсіз саласы. Ол адамның жалпы мәдениетімен бір уақытта пайда болды және дамыды. Адамның қалыпты өмір сүруі үшін денсаулық, физикалық қасиеттерді дамыту, белсенді қозғалыс белсенділігі, моторика мен дағдыларды дамыту, дененің физиологиялық және психологиялық функциялары қажет.

Әлеуметтік-гуманитарлық білім жүйесіндегі "дене шынықтыру" пәнінің орны оны зерттеу пәнімен анықталады, ол түлектің жеке басының дене шынықтыруын қалыптастыру процесінің жүйелік заңдылықтары мен ерекшеліктері, жеке тұлғаның физикалық және рухани күштерін нығайту, өмірлік және кәсіби мақсаттарға жету мүддесінде дене шынықтыру-сауықтыру іс-әрекетінің білімдері, біліктер мен дағдыларының жиынтығы болып табылады.

Дене шынықтыру, оқу пәні ретінде, дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесіне негізделген, бір-бірімен тығыз байланысты және анатомия, адам физиологиясы, дене жаттығуларының физиологиясы, гигиена, медициналық бақылау, педагогика, психология, биология сияқты сабақтас ғылымдарға сүйенеді. Ол оқу процесінің мектеп оқушылары мен кәсіптік оқу орындарының дене тәрбиесі бағдарламаларымен сабақтастығын қамтамасыз етеді.

Жастар саясатын іске асырудың маңызды бағыттарының бірі жастардың дене шынықтыру және үйлесімді даму қажеттілігін қалыптастыру болып табылады.

Жоғарғы оқу орындадағы «дене шынықтыру» оқу пәнінің мақсаты студенттердің әлеуметтік-тұлғалық құзыреттіліктерін және кәсіби қызметке дайындалу үшін денсаулықты сақтауды, нығайтуды қамтамасыз ететін дене шынықтыру құралдары мен әдістерін мақсатты пайдалану қабілетін қалыптастыру, болашақ еңбек қызметінде дене жүктемелерін, жүйке-психикалық стресстерді және қолайсыз факторларды тұрақты түрде көтеруге бағытталған.

Жоғары оқу орындарында дене шынықтыру оқу пәні және жеке тұлғаның тұтас дамуының маңызды құрамдас бөлігі ретінде ұсынылған.

Барлық білім беру мекемелерінде дене шынықтыруды ұйымдастыру мыналарды қамтиды:

1) мемлекеттік білім беру стандартында белгіленген көлемде негізгі білім беру бағдарламалары шегінде дене шынықтыру бойынша міндетті сабақтар, сондай-ақ қосымша білім беру бағдарламалары шегінде дене шынықтыру және спортпен қосымша (факультативтік) сабақтар өткізу;

2) дене шынықтыру-спорт даярлығы бойынша кешенді іс-шараларды өткізу үшін жағдайлар жасау, оның ішінде спорттық мүкәммалмен және жабдықтармен қамтамасыз ету;

3) студенттердің жеке қабілеттері мен денсаулық жағдайын ескере отырып, дене шынықтыру дағдыларын қалыптастыру, білім алушыларды дене шынықтыру және спортпен шұғылдануға тарту үшін жағдайлар жасау;

4) оқу сабақтары кезінде дене шынықтыру іс-шараларын жүзеге асыру;

5) Дене шынықтыру мен салауатты өмір салтының ғылыми-биологиялық, әдістемелік және практикалық негіздерін меңгеру, дене тәрбиесін ұйымдастыруға кешенді бақылау жүргізу;

6) студенттердің дене дайындығы мен дене дамуының жыл сайынғы мониторингін жүргізу;

7) спорттық іс-шараларды ұйымдастыруға және өткізуге жәрдемдесу.

«Дене шынықтыру» пәні бойынша құзыреттілікке білім беру стандартының талаптарына сәйкес түлек келесіні білу керек:

- адам дамуындағы және маман даярлаудағы дене шынықтырудың рөлі;

- Қазақстан Республикасының дене шынықтыру және спорт саласындағы мемлекеттік саясатының негіздері;

- дене шынықтыру мен салауатты өмір салтының теориялық-әдіснамалық негіздері;
- Қазақстан Республикасының дене шынықтыру және спорт саласындағы негізгі жетістіктері;

- дене шынықтыру және спортпен шұғылданудың гигиеналық және ұйымдастырушылық негіздері;

студент келесіні білуі керек:

- өмірде денсаулықты сақтау мен нығайтуды, психофизикалық қабілеттер мен қасиеттерді дамыту мен жетілдіруді қамтамасыз ететін практикалық біліктер мен дағдыларды қолдануды;

- өмірлік және кәсіби мақсаттарға жету үшін дене шынықтыру-спорттық іс-әрекет тәжірибесін пайдалануды;

- дене жаттығулары мен спорт түрлерімен сабақтарды қауіпсіз өткізу ережелерін қолдануды.

Жоғарыда көрсетілген мақсатты іске асыру үшін келесі негізгі міндеттер шешілуі керек:

- денсаулықты нығайту, қатаю және дененің еңбек қызметінің қолайсыз факторларының әсеріне төзімділігін арттыру;

- тәртіптілікке, ұжымшылдыққа, жолдастық өзара көмекке тәрбиелеу, саптық түзеу мен тонусты қалыптастыру;

- психикалық тұрақтылықты, өзіне деген сенімділікті, берілгендікті, батылдық пен шешімділікті, бастамашылықты, міндеттеме мен табандылықты, төзімділік пен байсалдылықты тәрбиелеу;

- негізгі қозғалыс қасиеттерін дамыту және үнемі жетілдіру – төзімділік, күш, жылдамдық, ептілік, икемділік;

- жылдам қозғалу дағдыларын игеру (жүзу, шаңғымен кросс және т. б.);

- болашақ маманның кәсіби-тұлғалық қалыптасуындағы студентпен дене шынықтырудың әлеуметтік рөлі мен құндылықтарын түсінуі және қабылдауы;

- дене шынықтыру құндылықтарын игеру бойынша белсенді дене шынықтыру-спорттық қызмет тәжірибесін игеру.

«Дене шынықтыру» пәнін игеру нәтижесінде студент:

- дене шынықтыру мен салауатты өмір салтының рөлін түсіну керек;

- дене шынықтыру және салауатты өмір салтының негіздерін білу керек;

- денсаулықты сақтау мен нығайтуды, психомоторлық қабілеттер мен қасиеттерді дамытуды және жетілдіруді қамтамасыз ететін практикалық біліктер мен дағдылар жүйесін меңгеру (жалпы дене шынықтыру, спорттық және кәсіптік қолданбалы даярлық бойынша белгіленген нормативтерді орындай отырып) керек.

Студент өзінің функционалдық және қозғалыс мүмкіндіктерін арттыру үшін дене шынықтыру-спорттық іс-әрекетті пайдаланудың жеке тәжірибесін алуы керек. Студенттің дене шынықтыру негіздерін білуі оны өмірдің келесі кезеңіне арналған шеберлікпен және дағдылармен қаруландыруы керек.

Оқу пәні мазмұнының құрылымы: кіріспе; бөлімдер (модульдер); оқу сабақтарының тақырыптарын қамтиды. «Дене шынықтыру» пәнін оқу 8 кредитке есептелген, ол практикалық сабақтардан немесе қызығушылықтар клубтарында және спорт секцияларында қосымша сабақтардан тұрады, бұл студенттердің аптасына 8-10 сағат көлемінде оңтайлы қозғалыс режимін қамтамасыз етеді.

Дене шынықтыру курсы бойынша сағат бүкіл оқу кезеңіне аптасына кемінде 4 сағат студенттердің аудиториялық апталық жүктемесі сағаттарының торына қосылады. Оқу кестесін жасау кезінде 4 академиялық сағат көлемінде екі реттік сабақтар 2 байланыс сағатынан жоспарланады (0+0+2) бір апта бойы біркелкі. Бір күнде екі дене шынықтыру сабағын біріктіруге рұқсат етілмейді.

Оқу бағдарламасының мазмұны мынадай тұжырымдамалық ұстанымдарға негізделеді:

- дене тәрбиесі процесінің жалпы білім беру бағыты;
- дене шынықтыру функцияларының интегративтілігі;
- оқу-тәрбие процесінің жүйелілігі;
- дене тәрбиесінің кәсіптік-қолданбалы бағыты;
- дене шынықтыру және спорт саласындағы студенттердің білім алуын нормативтік және әдістемелік қамтамасыз ету;
- дене шынықтыру бойынша студенттерді кезеңдік және қорытынды аттестаттау.

Дене шынықтыру пәні бойынша бағдарламалық материал дене шынықтырудың басым компоненттеріне, оның материалдық және жеке құндылықтарына негізделеді, бұл студенттің оқуы, тәрбиесі мен білімінің мазмұнды бағытын қалыптастырады.

Оқу бағдарламасында көрсетілген студенттің дене шынықтырудың функциялары бірқатар әдістемелік негізделген аспектілерді білдіреді:

- осы Жоғарғы оқу орын (өңір) үшін айқындалған кез келген нысанда дене шынықтыру және спортпен шұғылдану үшін студентке нақты жағдайлар мен мүмкіндіктерді қамтамасыз етуді көздейтін ұйымдастырушылық;
- дене шынықтыру құралдарымен кәсіби-тұлғалық қасиеттерді қалыптастыруды қамтамасыз ететін, дене саулығының, дене дамуы мен даярлығының қажетті деңгейін арттыруға және ҚК-ға көшіруге бағытталған трансформациялық;
- дене шынықтыру және спорт саласындағы студенттердің білімін кеңейтуге және жетілдіруге мүмкіндік беретін білім беру, сондай-ақ алған білімдері мен дағдыларын кәсіби қызмет пен өмірде пайдалану;
- әлеуметтік, оның рөлі әлеуметтенудің бастапқы және кейінгі кезеңдерімен анықталады, бұл студенттің дене шынықтыру құндылықтарын алу және дене шынықтыруды қалыптастыру үшін жаңа және нақты қатынастар жүйесіне «кіруін» қамтамасыз етуге мүмкіндік береді;
- шығармашылық, нәтижесінде жеке тұлғаның белсенді өзін-өзі анықтауы, шығармашылық іс-әрекет тәжірибесін алу, тұрақты мотивация мен дене шынықтырумен оң қарым-қатынас негізінде жеке қабілеттерін дамыту.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Бишаева А.А., Малков А.А. Физическая культура. Учебник. М.: КноРус, 2020. 312 с.
2. Бондаревский Е.Я., Ханкельдиев Ш.Х. Физическая подготовленность учащейся молодежи. – Т.: Медицина, 1986. – 206 с.
3. Виноградов П.А., Душанин А.П., Жолдак В.И. Основы физической культуры и здорового образа жизни. – М.: Советский спорт, 1996. – С. 133.
4. Кузнецов В. С., Колодницкий Г. А. Физическая культура. Учебник. М.: КноРус, 2020. 256 с.
5. Собянин Ф. И. Физическая культура. Учебник для студентов средних профессиональных учебных заведений. М.: Феникс, 2020. 221 с.
6. Физическое воспитание студентов / Труды Уральского ордена Трудового Красного Знамени политехнического института им. С.М. Кирова, № 218. – Свердловск, 1973. – 128 с.

**ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ЖҮЙЕСІНДЕГІ БАСКЕТБОЛ ПӘНІНІҢ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ****Джекенов Пахыт Сулейманович**доцент, Қазақстан Республикасының құрметті спорт қайраткері,
Ш. Муртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институт**Сулейманов Олжас Пахытұлы**М.Х. Дулати атындағы ТарӨУ «Дене тәрбиесі» кафедрасының оқушысы, магистр
Тараз, Қазақстан

***Аннотация:** Бұл мақалада оқушылардың дене тәрбиесі жүйесіндегі баскетбол пәнінің ерекшеліктері мен баскетбол пәнінің оқу-педагогикалық үдерістегі дене тәрбиесінің ажырамас бөлігі ретіндегі ерекшеліктері көрсетілген. Мақалада қазіргі уақытта баскетболдың заманауи техникасы қарастырылған*

***Кілт сөздері:** дриблинг, метаболизмді жақсарту, дене шынықтыру құралы ретінде, жас ерекшеліктері, сауықтыру-гигиеналық маңызы, компромистық шешім*

Баскетбол ойыны жалпы білім беру мекемелеріндегі дене тәрбиесі дені сау, дене бітімі дамыған, әлеуметтік белсенді тұлғаларды тәрбиелеуге ұтымды жәрдемдесетін оқу-педагогикалық процестің ажырамас бөлігі болып табылады. Баскетбол жалпы білім беретін мекемелердің оқушыларының арасында өте танымал спорт болып саналады.

Баскетбол - біздің еліміздегі ең танымал ойындардың бірі. Ол әртүрлі қозғалыстармен сипатталады: жаяу жүру, жүгіру, тоқтау, бұрылу, секіру, аулау, лақтыру және дриблинг, қарсыластарымен жекпе-жекте жүзеге асырылады. Мұндай әртүрлі қозғалыстар метаболизмді жақсартуға, дененің барлық жүйелерінің белсенділігіне ықпал етеді, үйлестіруді қалыптастырады.

Баскетбол дене шынықтыру құралы ретінде дене шынықтыру қозғалысының әртүрлі буындарында кеңінен қолданылды.

Баскетбол-бұл дене тәрбиесінің тиімді құралы болып табылатын қызықты спорттық ойын. Бұл мектеп оқушылары арасында өте танымал болуы кездейсоқ емес. Баскетбол балаларды дене шынықтыру мен сауықтырудың маңызды құралы ретінде орта мектептердің, политехникалық және өндірістік мектептердің, балалар спорт мектептерінің жалпы білім беру бағдарламаларына енгізілген.

Балаларды көпжылдық оқыту олардың жас ерекшеліктерін ескеруді және осыған байланысты оқу жұмысының құралдары мен әдістерін мұқият жинауды талап етеді. Қазіргі уақытта баскетболдың заманауи техникасын егжей-тегжейлі көрсететін көптеген нұсқаулықтар бар. Олар педагогикалық жұмысты ұйымдастырудың жалпы мәселелерін, сондай-ақ белгілі бір жаста (Т.Зельдович, С.Кераминас) сіңірілуі керек нақты практикалық материалдарды сипаттайды.

Жалпы білім беретін мектептің маңызды міндеттерінің бірі-балалардың күнделікті дене жаттығуларына деген қажеттіліктерін тәрбиелеу. Бұл мәселені шешу үшін дене шынықтыру мұғалімінен табандылықты, шығармашылықты, көптеген дағдылар мен білімді талап етеді, ең алдымен ол өз іс-әрекетін ғана емес, сонымен қатар сабақта оқушылардың іс-әрекетін де құра білуі керек екенін талап етеді. Сонымен қатар, осы қажеттілікті жетілдіру мақсатында үйде тәуелсіз сабақтар түрінде өзінің тиісті жалғасын табу үшін, ең алдымен, өз оқушыларының нақты мүмкіндіктерін білу қажет.

Техникалық және тактикалық іс-әрекеттердің әртүрлілігі баскетбол ойындары және нақты ойын әрекеттері оқушылардың өмірлік дағдылары мен біліктіліктерін қалыптастыруға, олардың физикалық және психикалық қасиеттерін жан-жақты дамытуға ерекше қасиеттерге ие. Баскетбол ойындары мен онымен байланысты физикалық

жаттығулардың игерілген моторлық әрекеттері денсаулық пен рекреацияны нығайтудың тиімді құралы болып табылады және оны адам өмір бойы дене шынықтыру сабақтарының тәуелсіз формаларында қолдана алады (Л.Б. Кофман, 1998).

Баскетболдың сауықтыру-гигиеналық маңызынан басқа, сонымен қатар үгіт-насихаттық маңызы да бар. Баскетбол сабақтары табандылықты, батылдықты, шешімділікті, адалдықты, өзіне деген сенімділікті, ұжымшылдық сезімін қалыптастыруға көмектеседі. Бірақ тәрбиенің тиімділігі, ең алдымен, дене тәрбиесі мен адамгершілік тәрбиесінің өзара байланысы педагогикалық процесте қаншалықты мақсатты жүзеге асырылатындығына байланысты.

Баскетбол сабақтарын дұрыс ұйымдастыру физикалық даму үшін қажет, жағымды эмоциялар береді, спортпен шұғылдану кезінде пайдалы әдеттерді дамытуға мүмкіндік береді: дұрыс тамақтануды ұйымдастыру, гигиена талаптарын сақтау, денсаулығыңызға қамқорлық жасау және т.б.. Бірақ тек баскетбол жаттығулары физикалық қасиеттердің жан-жақты дамуын қамтамасыз ете алмайды: оқу-жаттығу процесіне жеңіл атлетика, акробатика жүзу және т. б. сияқты басқа спорт түрлерінің элементтерін қосу қажет. Сабақтар дұрыс ұйымдастырылған және оларды білікті маман басқарған кезде, бұл жақсы нәтиже береді. Алайда, бұл жағдайда ерекше сақ болу керек, өйткені, мысалы, жас топтардағы ауыр заттармен күшті дамыту жаттығуларын орындау кезінде жас ойыншылардың физикалық қасиеттерінің дамуына теріс әсер етуі мүмкін, ол ауыр жарақаттар алуға мүмкіндігі бар. Егер сабақтар жас спортшының физикалық мүмкіндіктерін ескерусіз жүргізілсе және оған жүктеме үлкен болып көрінсе, онда спортшының сабақты тоқтату ықтималдығы жоққа шығарылмайды. Жаттықтырушы-оқытушының жас ойыншының денсаулығын үнемі бақылауы жағымсыз салдардан аулақ болуға көмектеседі.

Баскетбол жас спортшының жеке және әлеуметтік құндылықтар жүйесін дамытуға ықпал етеді, бұл білім беру процесінде өте маңызды. Жас ойыншыларды команданың жетістігі үшін жеке жауапкершілік сезіміне тәрбиелеу өте маңызды. Мысалы, қорғаушы шабуылшыға қарсы тұрған кезде, оны өзі ұстай білуі керек. Ол бүкіл команданың нәтижесіне әсер ететін өз әрекеттерінің нәтижесі үшін жеке жауап береді.

Баскетбол ойнаған кезде ойыншылар қалағанын істеп қана қоймай, белгілі бір ережелерді сақтауы керек: жаттығу ережелері мен ойын ережелері, сондай-ақ командадағы жеке міндеттерін орындау. Оқушылар үйлесімді, барлығы бірге жұмыс істеуді үйренуі керек. Баскетбол командасы-бұл қасиеттерді дамыту үшін ең жақсы орын. Бұл командалық спорт түрлерімен, атап айтқанда баскетболмен айналысудағы маңызды білім беру аспектілерінің бірі.

Баскетбол сабақтары-басқа адамдарды құрметтеуді үйренудің тамаша тәсілі: серіктестер, қарсыластар, жаттықтырушылар, көрермендер, төрешілер және т.б.-ды. Баскетбол командасының ойыншысы түсетін күнделікті жағдайлар оған серіктестері мен қарсыластарын құрметтеуді үйренуге көмектеседі. Ойын тек бір командаға жете алатын жеңіс үшін қарсыластармен күресуді көздейтіні анық, бірақ оларды спортшылар ретінде де, адамдар ретінде де құрметтеу керек. Жаттықтырушы өз ойыншыларының қарсыластарына деген мінез-құлқына ерекше назар аударуы керек: спортшылар оларды қорламауы керек, бірақ керісінше, оларға құлаған кезде көтерілуге, ойыннан кейін сөйлесуге, жеңіске жеткен жағдайда құттықтауға және т. б.. Жаттықтырушы өз ойыншыларына қарсыластардың өздері сияқты балалар екенін түсінуге үйретуі керек және олар сондай-ақ баскетбол немесе мини-баскетбол ойнағанды ұнатады, сонымен қатар жетістікке жетуге тырысады, сол үшін спорттық бәсекелестікте өзара достық болуы керек.

Жаттықтырушы-оқытушы әрқашан үлгі болуы керек және ол бұл туралы ешқашан ұмытпауы керек. Сондықтан ол ешбір жағдайда шәкірттерін, жау командасын немесе төрешілерді қорламауы, мазақ етпеуі керек. Ол төрешілермен мінез-құлықтың үлгісін көрсетіп, оларға құрмет көрсетуді үйретуі керек. Жас ойыншылармен жұмыс істейтін

жаттықтырушы оларды тәрбиелеу үшін үлкен жауапкершілікке ие және ол бұл жауапкершілікті үнемі есте ұстауы керек.

Өмір бізді көптеген бәсекелестік жағдайларға душар етеді және біз оған дайын болуымыз керек. Жоғарыда айтылғандардың бәрі, жас ойыншыға спорттық және күнделікті өмірде қажет физикалық және моральдық қасиеттерін жетілдіре отырып, бәсекелесуге үйренуге көмектеседі. Бәсекеге қабілетті болу және жеңе білу-бұл жеңістер мен жеңілістерді, сәттілік пен сәтсіздікті, жақсы мен жаманды жеткілікті түрде қабылдауға көмектеседі. Сондықтан жас ойыншылар командасының маусым барысында жеңістер мен жеңілістерді, жақсы және жаман ойындарды қамтитын әртүрлі бәсекелестік тәжірибеге ие болуы және бұл тәжірибе жеңістерді тыныштықпен, ал жеңілістерді үмітпен қабылдауға көмектесуі өте маңызды.

Ойыншылар жеңілгеннен гөрі жеңген кезде көбірек қуанатыны анық. Алайда жеңіс басты мақсат болмауы керек. Жаттықтырушы өз ойыншыларын команда жеңгеніне немесе жеңілгеніне қарамастан күш-жігері үшін ынталандыруы керек. Ойыннан кейін жаттықтырушы ойыншылармен кездесу барысында туындаған жағымсыз және жағымды ойын жағдайларын оның нәтижесіне назар аудармай, жаңа міндеттер қойып, спортшыларға оларды одан әрі жетілдіруге көмектесу үшін өз тәжірибесін қолдануы керек. Баскетбол тамаша мектеп бола алады, онда жас ойыншылар компромистық шешім табуға, ең қиын жағдайларда табандылық танытуға, команданың жетістігі үшін жеке жауапкершілікті өз мойнына алуға, үйлесімді жұмыс істеуге, бірі бірмен жұмыс істеуге, басқа адамдарды құрметтеуге, жеңістер мен жеңілістерді өзін-өзі жетілдірудің жолы ретінде қабылдауға үйренеді.

Баскетбол-бұл жаттықтырушы өз оқушыларының игілігі үшін қолдана алатын керемет білім беру құралы. Баскетбол сонымен қатар жас ойыншыларды спортта ғана емес, сонымен қатар жас спортшының жалпы дамуының бөлігі болып табылатын қарапайым өмірде де өте пайдалы психологиялық қасиеттерге тәрбиелеуге көмектеседі.

Балалар мен жасөспірімдер баскетболы танымдық қабілеттерін дамытуға ықпал ететін көптеген жағдайларды тудырады. Баскетболшылар (оның ішінде мини-баскетболшылар) әртүрлі мақсаттарға назар аудара білуі керек. Кейде олардың алдында бір ғана мақсат болады, екінші рет бірнеше мақсаттар болуы мүмкін - қысқа уақыт ішінде шешуді қажет ететін негізгі немесе екінші реттік. Бір уақытта бірнеше тапсырманы шешу қажет болса, ойыншылар олардың арасындағы басты нәрсені ажырата білуі керек. Мұндай мүмкіндікті ұсынатын спорт ойын түрлері өте аз. Сонымен қатар, баскетбол қажетті ақпаратты таңдау және қабылдау қабілетін дамытуға көмектеседі, яғни нақты жағдайды дұрыс көрсететін және осыған қарай тез шешім қабылдауды. Ақпаратты таңдау, сақтау, оны пайдалану, сондай-ақ дұрыс шешім қабылдау сияқты таным компоненттерін жетілдіруге болады. Жаттықтырушы бұған ойыншының қабілеттері мен оқу дәрежесіне сәйкес келетін тапсырмаларды қою арқылы ықпал ете алады.

Өмірде табанды болу, мақсатқа жету үшін барынша күш салу өте маңызды және баскетбол осы сапаның дамуына ықпал етеді. Күнделікті өмірде сіз де табандылық таныту үшін қиын жағдайға тап болуыңыз мүмкін. Баскетбол сабақтарында бұл маңызды сапаны дамытуға болады, бірақ егер жаттықтырушы жас ойыншылармен жұмыс жасауда олардың нәтижеге жету үшін үнемі күш-жігерін жігерлендірсе, әсіресе қиындықтарды жеңу керек болған кезде.

Қабылдауды бақылау, бақылау мен өзін-өзі бақылауды арттыру жолдары. Адам өзімен болып жатқан барлық нәрсені басқаратындай сезінуі керек. Мұндай бақылау біздің өзіне деген сенімділігіміздің негізі болып табылады және психологиялық тұрақтылықтың маңызды аспектісін құрайды. Қарама - қарсы нұсқа-дәрменсіздік. Дәрменсіз адам өзімен болып жатқан жағдайға әсер ете алмайтынын сезінеді және нәтижесінде оның ешқандай әрекеті нәтижеге әсер етпейтініне көз жеткізеді. Дәрменсіздіктен көптеген балалар мен

жасөспірімдер зардап шегеді. Олар өз күштеріне деген сенімін жоғалтады және еріксіз болады. Жаттықтырушы жастармен жұмыс істей отырып, ойыншылар не болып жатқанын басқара алатындай жағдай жасауға тырысуы керек, осылайша олар өзіне деген сенімділікке ие болады және психологиялық тұрғыдан тұрақты болады. Баскетбол сабақтарында жағымсыз жағдайлар туындауы мүмкін, бұл дәрменсіздік сезімін тудыруы мүмкін. Егер жаттықтырушы ойыншыларға қол жетімді қиындық жаттығуларын ұсынса және ойыншылар не істеу керектігін түсінсе, онда олар жағдайды бақылау сезімін дамытады. Екінші жағынан, егер үйренуге ұсынып жатқан жаттығулар олардың мүмкіндіктерінен асып кетсе, онда олар өздерін дәрменсіздігін сезінеді. Өкінішке орай, ойыншылар олардан талап етілетін көп нәрсені түсініп, орындай алмай жатқаны, бұл жиі кездесетін жағдай.

Жаттықтырушылар, әсіресе жас ойыншылармен жұмыс істейтіндер, спортшыларға не болып жатқанын бақылауға көмектесуі керек. Ол үшін олар келесі әдістерді қолдана алады: ойыншылар әртүрлі жағдайларды оңай басқара алатындай етіп сабақтарды жоспарлау және өткізу; ойыншылардың дайындық деңгейіне және жасына сәйкес келетін нақты тапсырмаларды қою; ойыншылар орындай алатын қиындық деңгейіндегі жаттығуларды ұсыну; не істеу керектігін және қалай істеу керектігін түсіндіруге және тапсырмаларды сапалы орындауды талап етуге болады. Не болып жатқанын жақсы бақылау үшін жас спортшылар өздерінің жасындағы және бірдей дайындық деңгейіндегі қарсыластарына қарсы ойнауы керек. Қарсылас күшті немесе әлсіз болса да, жаттықтырушы өз ойыншылары бәсекелестікке төтеп бере алатын жеткілікті кездесулерді жоспарлап, өз спортшыларының жақсы ойынын кездесу нәтижесінен жоғары қоюы керек.

Баскетболшы үшін қолынан келгеннің бәрін толық көрсету үшін өзінің импульсивтілігін және жалпы әрекетін бақылау өте маңызды. Баскетбол ойыншылар өздерін басқаруды үйренетін көптеген жағдайларды білдіреді. Мысалы, болашақта қайталанбауы керек ойыншының қателігін тіркеген төрешінің қолайсыз шешімін және оның реакциясын елестетіп көрейік; ойыншының серіктестің дұрыс емес әрекеттеріне реакциясы; ойыншының ауыстыру үшін орындыққа қарай бет алған кездегі мінез-құлқы. Өзіне деген сенімділік не болып жатқанын бақылау қабілетімен тығыз байланысты. Жаттықтырушының сенімділігі-бұл оның ойыншыларының өз мақсатына жету қабілетіне ие екендігіне сенімділік. Өзіне деген сенімділік-бұл нәтижеге жету үшін қиындықтарды жеңу кезінде адамның ішкі жағдайы. Егер ойыншы ойын немесе жаттығу кезінде қажет нәрсенің бәрін орындай алатынын сезсе, ойыншының сенімділігі артады. Баскетболшы үшін сенімділік прогрестің кілті болып табылады, өйткені ол ойындағы стресстік жағдайға тыныш жауап беруге және мақсатқа жетуге сенуге мүмкіндік береді.

Өзін-өзі тану адамның өзі туралы идеясын анықтайды, ал өзін-өзі бағалау бұл идеяның даму дәрежесін көрсетеді. Екі жағдайда да, бұл белгілі бір іс-әрекетке байланысты емес, бірақ әр адамның өзі туралы идеяларымен байланысты жалпы бағалау. Балалар мен жасөспірімдерде өзін-өзі тану және өзін-өзі бағалау тұрақты емес және көбінесе баскетбол сабақтары сияқты баланың өзі үшін маңызды деп санайтын әрекеттердегі сәттілікке немесе сәтсіздікке байланысты өзгереді. Жас ойыншылардың өздері беретін көптеген бағалары көбінесе олардың жеке тәжірибесіне байланысты [2, с.18].

Жаттықтырушы мен жас спортшылар арасындағы қарым-қатынас олардың өзін-өзі тануы мен өзін-өзі бағалауын тәрбиелеуге шешуші әсер етуі мүмкін. Сондықтан жаттықтырушы келесі стратегияны қолдана отырып, ойыншыларға оң әсер етуі мүмкін: мақсаттарды дәл және нақты түсіндіру; оларға қол жеткізуге көмектесу және дұрыс әрекеттерді ынталандыру; ойыншыларға олардың қателіктерін талдауда әдептілік таныту және оларды түзету тәсілдерін түсіндіру.

Баскетбол жеке және әлеуметтік құндылықтарды түсінуге және жас ойыншылардың психологиялық мүмкіндіктерін арттыруға кең мүмкіндіктер береді, олар осы спорт түрімен айналысу арқылы барлығына маңызды жағымды тәжірибе жинайды. Балалар мен

жасөспірімдер үшін бұл өмірлік және спорттық тәжірибе жинаудың бір жолы болуы мүмкін. Егер сабақ барысында жағымсыз тәжірибе басым болса, онда ойыншы жаттығуды жалғастыруы мүмкін. Егер жас спортшылар сабақтан ләззат алса, мақтаныш сезімін сезінсе, жаттықтырушы мен серіктестердің қолдауын сезінсе, шеберліктерін арттырса, алға қойған мақсаттарына жетсе, жаттықтырушы мен серіктестердің мойындауына ие болса, оң тәжірибе үнемі алынады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Адамбеков Қ.І., Тастанов Ә.Ж., Әбілдәбеков С.Ә. Таңдамалы спорт түрлерінің теориясы мен әдістемесі. Оқулық.-Алматы: «Полиграфия Сервис К» 2011. – 206 б.
2. Баскетбол. Правила соревнования. - М.: Физкультура и спорт, 2011. - 422 с.
3. Бицоев, Саид Гигант баскетбола. Триумф и трагедия Увайса Ахтаева / Саид Бицоев. - М.: Маска, 2013. - 208 с.
4. Баскетбол. - М.: Урал ЛТД, Аркаим, 2015. - 712 с.
5. Баскетбол. Подготовка судей. Учеб. пособие. - М.: Физическая культура, 2009. - 256 с.
6. Гатмен Б. Всё о тренировке юного баскетболиста / Б. Гатмен, Т. Финнеган; пер. с англ. - М.: АСТ - Астрель, 2007. - 212с.

СПОРТТЫҚ ҰЙЫМДАҒЫ МЕНЕДЖЕР ҚЫЗМЕТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Джекенов Пахыт Сулейманович

доцент, Қазақстан Республикасының құрметті спорт қайраткері

Сарсенов Жандос Бауыржанұлы- магистр

Ш. Муртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институт
Тараз, Қазақстан

***Аннотация:** Бұл мақалада спорттық ұйымдағы менеджер қызметінің ерекшеліктерін қарастырды. Авторлар спорттық менеджердің бірнеше анықтамасын берді, орындайтын жұмыстардың ерекшеліктерін көрсетті, спорттық менеджмент саласында жұмыс істейтін мамандардың кәсіби дағдылары, құзыреттері мен жеке қасиеттерін, менеджердің он рөлінің ерекшеліктерін көрсетті.*

***Кілт сөздер:** Басқарушылық қызмет, менеджер, шешім қабылдау, бұйрықтар беру, жарнаманы, маркетинг, мерчендайзинг, қызметті лицензиялау негіздері*

Басқарушылық қызмет - спорттың жұмыс істеуі мен дамуының маңызды факторларының бірі. Тарихи тұрғыдан алғанда, біздің елімізде спортты басқарумен жаттықтырушылар, нұсқаушылар, әдіскерлер айналысқан. Олар көбінесе жаттықтырушының оқу-тәрбие жұмысын клубты, спорт қоғамын, спорт федерациясын басқару процестерімен үйлестірді, дегенмен олардың лауазымдық нұсқаулықтары мұндай міндеттерді орындауды қамтамасыз етпеді.

Спорт менеджері-нарықтық жағдайда жұмыс істейтін спорт ұйымындағы басты тұлға. Менеджерлер-бұл жұмысты басқа адамдар есебінен жүзеге асыратын адамдар. Менеджердің жұмысы оның өзі қалай жұмыс істейтініне емес, бүкіл команданың, ұжымның қалай жұмыс істейтініне байланысты бағаланады. Менеджер – адамдарға басшылық жасайтын, жұмыс мақсаттарын анықтайтын және «адамдар-мақсат» іс-қимыл тізбегінде шешім қабылдайтын ұйым мүшесі. Мұндай белсенділік біртектілікке ие емес, әртүрлілік,

қысқа мерзімділік, фрагментация тән. Менеджер адамдардың алдында сөйлей білуі, шешім қабылдауы, ауызша және жазбаша бұйрықтар беруі, іскерлік келіссөздер жүргізуі, әңгімелесушіні мұқият тыңдауы және т. б.. біліктіліктері болуы керек. Спорттағы менеджмент спорт саласындағы менеджерлердің кәсіби қызметінің ерекше түрі ретінде олардың еңбегінің бөлінуі мен кооперациясы нәтижесінде пайда болады. Біз атап өткендей, спорт менеджерлерінің пайда болу себебі экономикалық бәсекелестік жағдайында менеджерлерге ерекше талаптар қойған нарықтық экономика болды.

Спорт менеджері-ұйымдастырушылық, әкімшілік-шаруашылық және қаржылық мәселелерді шешумен айналысатын спорт саласындағы менеджер. Ол спорт индустриясының барлық нюанстарын жақсы біледі, ұйымдастырушылық қабілеті мен коммуникативтілігі дамыған маман.

Спорт менеджері-бұл спорт саласындағы қызметтің әртүрлі аспектілерін ұйымдастырумен және басқарумен айналысатын кәсіби маман. Ол әртүрлі спорттық іс-шараларды, жобалар мен бағдарламаларды жоспарлауға, үйлестіруге, жүзеге асыруға және бақылауға жауап береді. Спорт менеджері футбол, хоккей, баскетбол, теннис, гольф, шаңғы, фитнес және т.б. сияқты әртүрлі спорт салаларында жұмыс істей алады. Спорт менеджері спорт ұйымының қызметкері де, тәуелсіз кәсіпкер де бола алады.

Спорт менеджері - мінсіз төзімділік пен авторитаризмге ие сенімді ұйымдастырушы. Ол тұрақты қолымен қызметкерлерді басқарады, коммерциялық тамыры бар және алғашқы қарау кезінде талантты спортшыларды тани алады. Спорт менеджері басшының бейімділігіне ие, ол ұқыпты, ұстамды және коммуникативті.

Спорт менеджерлері спорттық іс-шараларды басқарумен айналысады: қала, облыс, республика чемпионаттары, Әлем және Еуропа чемпионаттары, Олимпиада ойындары. Спорт менеджерлері өздерінің спорттық бизнес-жобаларын, коммерциялық турнирлерді, спорт фестивальдерін, бұқаралық жарыстарды басқарады. Спорт менеджерлері таңдалған қызметті жақсы біледі, олардың көптеген іскерлік байланыстары және дамыған ұйымдастырушылық қабілеттері бар. Спортшының немесе бүкіл команданың жетістігі менеджердің талантына байланысты, ол келесі жұмыстарды орындайды:

- спорт клубын немесе ұйымды қызметті жүргізу үшін қажет нәрсенің бәрімен қамтамасыз етеді;
- спортшылармен жарнамалық келісімшарттар жасауға дайын компаниялар мен брендтерді іздейді;
- ойыншыларды сатып алу және сату мәселелерін шешеді;
- қолайлы имиджді қалыптастырады, беделді басқарады және маркетинг үшін жауап береді;
- инвесторлар мен қаржыландыру көздерін іздеумен айналысады;
- спорттық жарыстарды, іс-шараларды, конкурстарды өткізуге дайындыққа маманданған;
- баспасөз және басқа да спорт клубтарының өкілдерімен, инвесторлармен келіссөздер жүргізеді;
- перспективалы болып табылатын жаңа спортшыларды өзіне тартады;
- спорт клубтары мен ұйымдарының персоналын бақылайды, кадрларды уақтылы оқытуға және олардың біліктілігін арттыруға жауап береді.

Спорт менеджері бейінді ұйымда да, бір спортшымен, командамен немесе екі спортшылармен де жұмыс істей алады. Бұл мамандық беделді және осы салада жоғары ақы төленеді, бірақ бұл жұмыс адамнан толық күшпен жұмыс істеуді қажет етеді. Спорт менеджерлері іс-шаралар мен шетелдік чемпионаттар кезінде спортшылармен бірге жүреді, сондықтан олар ұзақ және тұрақты іссапарларға дайын болуы керек.

Спорт саласы күрделі және бұл саланы болжау мүмкін емес. Сондықтан спорттық менеджмент саласында жұмыс істейтін мамандардың кәсіби дағдылары, құзыреттері мен жеке қасиеттері болуы керек.

Кәсіби спорт менеджері:

- кәсіпкердің баға белгілеу саласында дұрыс шешім қабылдауы үшін спорт ұйымдары қызметтерінің нақты құнын білу керек;
- жарнаманы, маркетингті және PR-ді түсіну және шарлау керек;
- маркетингтік стратегияны қалай дұрыс жобалау керектігін, қандай әдістер белгілі бір салада максималды нәтиже беретінін білу керек;
- спорт индустриясында қандай маркетингтік стратегия максималды пайда әкелетінін түсіну керек;
- спорт және дене шынықтыру қызметтерін көрсету саласындағы сапаны үнемі арттыру керек.

Жұмысқа орналасу кезінде спорт менеджері мамандығына үміткердің сөзсіз артықшылығы келесі білім мен дағдылар болады:

- мерчендайзинг, қызметті лицензиялау негіздері;
- спорттық іс-шараларды, фестивальдарды, жарыстарды өткізу және ұйымдастыру қағидалары;
- менеджмент өкілдері алдына қойған кез келген міндетті жүзеге асыра алатын персоналды іріктеу дағдылары;
- дағдарыс жағдайында коммерциялық компанияларды басқару ережелері.

Спорт тауарларын өндіру саласында және дене шынықтыру-спорт қызметтерін ұсыну саласында жұмыс істейтін менеджерлер нақты келесі техникалық дағдыларға ие болуы керек:

- біріншісі-таза өндірістік дағдылар;
- екіншісі-спорттық жабдықты пайдалану, физикалық белсенділік, диета және т. б. арасындағы байланысты орнату.

Адамдармен жұмыс істеу қабілеті ол жұмыс істейтін ұйымның қызметкерлерімен немесе басқа ұйымдардың қызметкерлерімен қарым-қатынас тұрғысынан сипатталады. Егер техникалық дағдылар заттармен жұмыс істеуге қатысты болса, онда адамдармен жұмыс істеу қабілеті оның қызметкерлермен қарым-қатынасымен анықталады. Бұл шеберлікке ие менеджер қызметкерлердің артықшылықтары мен кемшіліктерін, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын жеке түсіну және оларды тиімді қызметті жүзеге асыру үшін пайдалану қабілетін көрсетеді.

Жағдайды түсіну-бұл ең күрделі шеберлік және менеджердің тұтастай алғанда іс-әрекет процесін көру және құбылыстардың өзара байланысын анықтау қабілетімен байланысты. Осы сапаның арқасында менеджер белгілі бір жағдайдың – өндірістік, саяси, экономикалық және әлеуметтік өзгеруіне байланысты қарым-қатынастардың тұтастай немесе жеке компоненттерде қалай өзгеретінін болжайды.

Үш шеберлікті игерген менеджер "қосылу" шеберлігіне ие, менеджмент саласында сәтті жұмыс істей алады деп саналады.

Менеджердің өнерін сипаттау үшін жеке уақытты тиімді пайдалануды, ойлауды ұйымдастыруды, ойларды нақты білдіруді, практикалық жұмыста инновацияларды (инновацияларды) енгізуді және т. б. көрсететін жеке шеберлік ұғымы да қолданылады.

Спорт менеджері өз функцияларын орындауға көп уақыт бөлетін адам және ол күнделікті жұмысты орындаумен сипатталмайды деген пікір бар. Алайда, шетелдік зерттеушілердің нәтижелері бұл пікірдің дұрыс еместігін көрсетеді. Менеджер-бұл тек ойланатын және жоспарлайтын адам ғана емес, сонымен бірге оның қызметі қатаң қарқынмен, рәсімдерді, церемонияларды, келіссөздерді, телефон қоңырауларын,

кездесулерді және т. б. қамтитын көптеген тұрақты міндеттерді орындау жылдамдығымен сипатталатын адам.

Үш үлкен топқа біріктірілген менеджердің он рөлін әдеттегідей келесідей ажыратуға болады:

1. Өкілдік.
  2. Ақпараттық рөл.
  3. реттеуші рөл.
- Өкілдік 3 нақты рөлде көрінеді:
- а) номиналды бастық;
  - б) басшының;
  - в) байланыс орнатушы тұлғалар.

Номиналды бастықтың рөлі әсіресе ірі ұйымдардың менеджерлеріне тән, өйткені оның мәні ұйымның қабылдауда өкілдігі болып табылады. Менеджмент өкілі рөлін атқара отырып, менеджер бағыныштыларды жұмысқа ынталандырады. Байланыс орнатудың рөлі сыртқы жұмыс байланыстарын құру және қолдау болып табылады.

Ақпараттық рөл де триедин болып табылады және рөлдерді қамтиды:

- а) талдаушы (ақпаратты жинақтайтын тұлға);
- б) ақпарат беруші; в) спикер.

Талдаушы рөлінде менеджер барлық қол жетімді сыртқы көздерден де, өз ұйымының (бөлімшесінің) қызметкерлерінен де алынған қызықты ақпаратты жинайды. Ақпарат беруші рөлін атқара отырып, менеджер қажетті ақпаратты бағыныштыларына береді. Спикер ретінде менеджер өз ұйымында да, басқа ұйымдарда да жеке және ашық түрде сөйлей алады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Ефимов В.К. и др. Управление в сфере физической культуры и спорта: Учебное пособие. Ч.1.-Малаховка: МГАФК, 1996.
2. Камалетдинов В.Т. Культура управленческой деятельности. Челябинск: УралГАФК, 2000.
3. Кутепов М.Е. Менеджмент в зарубежном спорте: Курс лекций. М.: Росс. Фонд поддерж. малых предпр. в науке и науч.исслед. : Школа спортивного бизнеса ГЦОЛИФК, 1992
4. *Переверзин И.И.* Менеджмент спортивной организации / И.И. Переверзин. - М.: «СпортАкадем Пресс», 2002. - 244 с.
5. *Починкин А.В.* Менеджмент в сфере физической культуры и спорта / А.В. Починкин. - М.: Советский спорт, 2010. - 264 с.

СОЦИАЛИСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ФУТБОЛДЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ

Джекенов Пахыт Сулейманович

доцент, Қазақстан Республикасының құрметті спорт қайраткері,
Ш. Муртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институт
Тараз, Қазақстан

***Аннотация:** Бұл мақалада Социалистік Қазақстандағы футболдың даму кезеңдері көрсетілген. Мақалада алғашқы футбол командалары қай жылдары және қай қалада пайда болғанын, сондай-ақ тағыда басқа Социалистік Қазақстандағы футболдың даму кезеңдері туралы мәліметтер көрсетілген.*

***Кілт сөздер:** Қазақстандық футбол, Алғашқы қазақстандық футболшылар, Қазақстан құрама командасы, бірінші Бүкілодақтық жарыстар, финалдық матч, Қазақ КСР Футбол федерациясы*

1913-1914 жылдары Семей қаласында алғашқы Қазақстандық футбол командалары пайда болды: ССК, «Олимп», «Қарлығаш», «Орлята» және «Ярыш». «Ярыш» ФК құрамында кейіннен Қазақстаннан тыс жерлерде танымал болған әдебиетші, этнограф және ақын Мұхтар Әуезов (1897-1961) өнер көрсетті. Мұхтар Әуезовпен бірге «Ярыш» құрамындағы отандық футболдың пионерлері Ахметсалим Кәрімов (капитан), Қасымхан Мұхаммедов, Салах Хисматуллин, Зиятдин Рыспаев, Мұхаммед Сайдашев, Юнис Нығматуллин, Әміржан Сыздықов, Ғабдулхан Ғаббасов, Мұхамедулла Құрманов, Гусман Ямбушев, Сабыржан Ахмедшин болды, олар басқа энтузиастармен бірге қазақстандық футболдың дамуын бастады. Қазақстандық тарихшы Евгений Юдин тапқан мәліметтерге сәйкес, «Ярыш» халықаралық жекпе-жекте ойнаған алғашқы қазақстандық команда болды. Бірінші дүниежүзілік соғыс кезінде Семей қаласында ұсталған әскери тұтқындар арасынан жиналған команда «Ярыш» футболшыларымен бірнеше матчтарды өткізген туралы сөз болып отыр. Бұл ойындарға белгілі бір қызығушылық, Евгений Юдин өз материалдарында хабарлағандай, 1912 жылғы Олимпиада ойындарының екі қатысушысы ярышқа қарсы тұтқындар командасының құрамында бірнеше рет ойнаған екен.

Алғашқы қазақстандық футболшылар өз матчтарын революцияға дейін әр күзде сол кездегі әйгілі Семей жәрменкесі өтетін алаңда өткізетін. 1915-1917 жылдардағы революциядан кейін Павлодарда алғашқы футбол клубтары құрылып, онда «Ястреб» және «Звездочка» командалары пайда болады. Семей және Павлодар командалары өздері арасында және Ресей империясының көрші провинцияларының қарсыластары арасында үнемі жарысып, өз қалаларында және жақын маңдағы өңірлерде футболды белсенді түрде насихаттай отырды. 1921 жылы Жамбыл қаласында футболға арнайы бейімделген Қазақстандағы алғашқы алаң салынды. 1928 жылы Петропавлда футболдан Қазақстандағы алғашқы ресми турнир өтті. Жарысқа Қазақ АССР губернияларының құрама командалары қатысты. Тарихта бірінші рет футболдан Қазақстан құрама командасы құрылды. РСФСР автономия халықтары мен облыстарының бірінші Бүкілодақтық жұмысшы Спартакиадасының іріктеу ойындарында команда дебют жасады. Қазақстан құрама командасы турнирде екінші орынға ие болды. Бүкілодақтық жарыстарға қазақ футболшылары алғаш рет 1934 жылы қатысты. Ташкентте өткен төрт астаналық турнирде Алматы құрама командасы Ашхабад құрама командасы мен алаң иелерін алға жіберіп, Фрунзе командасын жеңіп, 3-ші орынға ие болды. 1936 жылы қазақстандық клуб командасының Бүкілодақтық жарыстарға алғашқы ресми қатысуы өтті. Ақтөбеден келген «Динамо» КСРО Кубогының 1/32 финалында шеберлер командалары арасында Мәскеуден келген ЦДКА футбол клубымен кездесті. 1936 жылдан бастап Қазақ КСР чемпионаты (бірінші чемпион - Алматы құрама командасы) өткізіліп, Қазақ КСР Кубогы («Динамо»

Алматы Кубогының бірінші иегері) ойналды. 1937 жылы қазақстандық футбол клубының шеберлер командалары арасындағы КСРО чемпионатында алғашқы өнер көрсетуі өтті. Алматыдан келген «Динамо» командасы «Шығыс қалалары» турнирлік тобында өнер көрсетіп, үшінші орынды ұтып алды. 1940 жылы қазақстандық футбол клубының Бүкілодақтық аренадағы алғашқы ірі табысы өтті. Алматыдан келген «Динамо» командасы Ресейдің Таганрог қаласында өнер көрсетіп, дене шынықтыру ұжымдары арасында КСРО Кубогының финалында жеңіске жетті.

1946 жылы дене шынықтыру ұжымдары арасында бірінші Қазақстан чемпионаты ойналады. Бұл турнирдің алғашқы жеңімпазы Жамбылдан келген «Локомотив» командасы болады. 1948 жылы дене шынықтыру ұжымдары арасында бірінші Қазақстан Кубогы ойналады. Бұл жүлденің бірінші иегері Қарағандыдан келген «Динамо» командасы атанды. «Торпедо» мен «Динамо» матчының ұпайы-3:1. 1951 жылы Шымкенттен келген «Металлург» командасы КСРО кәсіптік одақтарының Бүкілодақтық Орталық кеңесінің Кубогының иегері атанды. Финалдық матчта қазақстандық футбол клубы Кемероводан келген «Шахтерді» 3:1 есебімен жеңді. 1957 жылы қазақстандық футбол тарихында алғаш рет құжатталған халықаралық матч өтті. Алматыдан келген «Қайрат» командасы Финляндияның Вааса қаласынан келген «Ваасан Паллосеура» командасымен жолдастық ойында 4:0 есебімен жеңіске жетті. 1959 жылы Қазақ КСР Футбол федерациясы құрылды. 1960-1961 жылдары Алматыдан келген «Қайрат» командасы «А» класындағы шеберлер командалары арасында КСРО чемпионатына қатысқан алғашқы Қазақстандық футбол клубы болды. Сергей Квочкин «А» класындағы шеберлер командалары арасында КСРО чемпионатында қазақстандық футболшының алғашқы голын соқты. Қақпаны алу Мәскеуден келген «Қайрат» пен «Локомотив» арасындағы матчта өтті. 1962 жылы Қарағандыдан келген «Шахтер» командасы «Б» сыныбының шеберлер командалары арасында КСРО чемпионатының II турнир аймағында бірінші орын алған алғашқы Қазақстандық футбол клубы болды. Беларусь Гомель қаласынан (1:0 және 0:0) і турнир аймағында жеңіске жеткен «Локомотивке» қарсы екі матчтың қорытындысы бойынша қарағандылықтар «А» класындағы шеберлер командалары арасында КСРО чемпионатында өнер көрсету құқығын жеңіп алды. 1963 жылы Алматыдан келген «Қайрат» командасы шеберлер командалары арасында КСРО кубогының жартылай финалына шығады және қазақстандық футбол клубтарының осы турнирде рекордтық жетістіктерін белгілейді. 1964 жылы өскемендік «Торпедо» командасы дене шынықтыру ұжымдары арасында КСРО Кубогының «Үлкен финалына» жолдама жеңіп алды және турнирдің әртүрлі кезеңдерінде үшінші орынға ие болды, бұл турнирдің екінші атауы «Миллиондар кубогы» болып табылады, турнирде 40286 команда ойнады. «Торпедо» команданың қақпашысы А. Лазарев пен шабуылшы Ю. Тимошенко амплуадағы номинациялар бойынша турнирдің үздік ойыншылары деп танылды. Сонымен қатар, «Торпедо» турнирде «дұрыс ойын үшін» арнайы жүлдеге ие болды. 1966 жылы Алматының «Қайрат» командасы жоғары лига командалары арасында КСРО чемпионатының қорытындысы бойынша «жеңіске деген ерік-жігері үшін» жүлдесін жеңіп алды. 1967 жылы қарағандылық «Шахтер» КСРО чемпионатының III кіші тобында «А» класындағы командалар арасында жеңіске жетіп, КСРО чемпионатының жоғары лигасына жолдама алу үшін өтпелі турнирде күресуге құқылы болды. Өтпелі турнирдің соңғы бөлігінде «Шахте» кировобадтық «Динамомен» бірдей ұпай жинайды, бірақ онымен қосымша матчта 0:1 есебімен ұтылады.

1968 жылы алғаш рет шеберлер командалары арасында Қазақстан Кубогы ойналады. Оның алғашқы иесі целиноградтық «Динамо» командасы болды. КСРО футбол федерациясы «Б» класты командалардың қазақстандық аймағын құрады. Оған 21 клуб кірді. Аймақ турнирінің бірінші жеңімпазы-Жезқазғанның «Еңбек» командасы болды. 1971 жылы Сейілда Байшақов «Смена» жастар журналы жүргізген сауалнама қорытындысы бойынша жоғары лига командалары арасында КСРО чемпионатының үздік дебютанты

болып танылды. Сол жылы қазақстандық клубтық футбол ең ірі халықаралық жетістіктерінің біріне қол жеткізілді. Алматының «Қайрат» командасы Халықаралық теміржолшылар спорт одағының кубогын жеңіп алған алғашқы кеңес командасы болды. Осы жетістікке жету жолында Қайрат командасы «Локомотивті» Кошицеден (Чехословакия) - үйде 4:1 және қонақта 1:0 есебімен жеңді. Содан кейін, алдымен Софиядан (Болгария) «Славия» командасына үйінде - 1:3 есебімен жеңіліп, оны 3:0 есебімен сенімді түрде жеңіп, финалға шығып, Бухаресттен (Румыния) «Рапид» командасымен кездесті. Бухаресттегі алғашқы кездесу тең аяқталды-1:1. Алматыда «Қайрат» ойынында 32 мың көрермен қатысты, осы ойында «Қайрат» 1:0 есебімен жеңіске жетті. 1973 жылы Қазақстан жастар құрамасы Бүкілодақтық «өткел» турнирінде күміс жүлдегер атанды. 1975 жылы Теміртаудың «Болат» футбол клубы «миллиондар Кубогын» жеңіп алған екінші қазақстандық командаға айналды. «Болат» финалдық матчында 1:0 есебімен Раменскийдің «Сатурнын» жеңді. 1976 жылы алматылық шабуылшы Александр Хапсалис пен павлодарлық қорғаушы Александр Кадейкин КСРО құрамасында жасөспірімдер арасында Еуропа чемпионы атанды (U-19). Алматының «Қайрат» командасы Бірінші лига командалары арасында КСРО чемпионатында қазақстандық клубтардың ішінде бірінші болып жеңіске жетті. 1977 жылы Алматының «Қайрат» команданың қорғаушысы Сейілда Байшақов КСРО ұлттық құрамасының құрамында өнер көрсеткен алғашқы қазақстандық футболшы болды. Дебют 1978 жылғы Әлем чемпионатының іріктеу кезеңінде Будапештте Венгрия құрама командасына қарсы КСРО құрама командасының матчында өтті.

1980 жылы «Қайрат» екінші рет Жоғары лига командалары арасындағы КСРО чемпионатының қорытындысы бойынша «жеңіске деген ерік-жігері үшін» жүлдесін жеңіп алды. Павлодарлық «Трактор» командасы екінші лига командалары арасында КСРО чемпионатының VII аймағында жеңімпаз атанып, екінші лиганың финалдық турнирінің екінші тобында самарқандтық «Динамо» мен тольяттиндік «Торпедо» командасын артта қалдырып, КСРО чемпионатының бірінші лигасында Қазақстанның атынан өкілдік ету құқығын жеңіп алды. 1981 жылы Алматының «Қайрат» командасы Мәскеудің жабық манеждерінде өткен «Неделя» газетінің жүлдесіне арналған қысқы халықаралық турнирдің жеңімпазы атанды. «Қайрат» пен мәскеулік «Динамо» арасындағы соңғы матчта негізгі және қосымша уақыт тең аяқталды. Нәтижесінде жеңімпаз матчтан кейін он бір метрлік соққылардың көмегімен анықталды, ол 5:4 есебімен «Қайраттың» пайдасына аяқталды. 1983 жылы Алматының «Қайрат» командасы Бірінші лига командалары арасында КСРО чемпионатын екінші рет жеңіп алды. 1985 жылы қазақстандық балалар мен жасөспірімдер футболы Бүкілодақтық аренада алғашқы ірі жеңістерге қол жеткізді. Минскіде өскемендік

«Спутник-2» «Былғары доп» турнирінің жасөспірімдер тобында жеңімпаз атанды. Сонымен қатар, қазанда өткен орта жастағы топ жарыстарында Жамбылдан келген «Жалын» командасы жеңіске жетті. 1986 жылы Алматы «Қайрат» командасы жоғары лига командалары арасында КСРО чемпионатында жетінші орын алып, қазақстандық клубтың осы турнирдегі ең жоғары жетістігін белгіледі. Алматы «Қайрат» командасының жартылай қорғаушысы Вахид Масудов «футбол шолуы» телебағдарламасы жүргізген сауалнама қорытындысы бойынша 1986 жылдың қазан айында Жоғары лига командалары арасында КСРО чемпионатының үздік голының авторы болып танылды. Ол гол Днепрпетровсктің «Днепрге» қарсы үйдегі матчында соғылды. 1988 жылы Қазақстандық әйелдер клубтық командасының Бүкілодақтық жарыстарға алғашқы ресми қатысуы өтті. Мәскеу маңындағы Кашир қаласында өткен «Собеседник» апталығының жүлдесіне арналған II Бүкілодақтық турнирге «Претендент» әйелдер футбол клубы қатысты. Алматылық «Қайрат» командасы КСРО футбол федерациясы Кубогының иегері атанды. Кишиневте Республикалық стадионда өткен финалдық матчта «Қайрат» 4:1 есебімен Бакудегі «Нефтчи» командасын жеңді. Алматылық «Қайрат» командасының жартылай қорғаушысы Евгений Яровенко

Сеулдегі XXIV Олимпиада ойындары футбол турнирінің финалдық бөлігінде КСРО олимпиада құрамасының құрамында жеңіске жетіп, Олимпиада чемпионы атағын жеңіп алған алғашқы қазақстандық футболшы атанды. 1989 жылы Қазақ КСР Футбол қауымдастығы құрылды. Алматы клубының шабуылшысы Евстафий Пехлеваниди шетелдік клубпен келісімшартқа отырған алғашқы қазақстандық футболшы болып, грек «Левадиакосы» командасына ойнауға кетеді. 1990 жылы Алматылық «Мерей» командасы жоғары лига командалары арасында КСРО әйелдер чемпионатына қатысқан алғашқы қазақстандық клуб болды. Алматылық «Қайрат» командасының ардагерлері ардагерлер арасындағы КСРО чемпионатының күміс жүлдегерлері атанды. Сочи қаласында өткен финалдық ойында қазақстандықтар табанды күресте Краснодардың «Кубань» командасына 2:4 есебімен ұтылды. 1991 жылы ФРГ-дағы Алматылық «Мерей» командасы Германия, Швейцария, Венгрия және басқа елдердің 33 командасын басып озып, халықаралық әйелдер турнирінің жеңімпазы атанды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Таникеев М.Т. От байги до олимпиады. Алма-Ата, 1983.
2. Таникеев М.Т. История физической культуры в Казахской ССР. Алма-Ата, 1973.
3. Пономарев Н.И. Возникновение и первоначальное развитие физического воспитания. Москва, 1970.
4. Рахимкулов М. Казакша-курес. Алма-Ата, 1957.
5. М.Таникеев, А.Асарбаев. Қазақстандағы дене шынықтыру мен спорт тарихы. Оқу құралы. Алматы. 2002.

САДАҚ АТУ ҰЛТТЫҚ ОЙЫННЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ

Шилибаев Бекболат Амнжолович

Ш. Муртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институттың
қауымдастырылған профессоры

Алтынбек Айнур Алтынбекқызы

Ә.Молдағұлова атындағы № 28 орта мектебінің дене шынықтыру пәні мұғалімі.
Тараз, Қазақстан

***Аннотация:** Бұл мақалада ұлттық садақ ату ойынының даму тарихы келтірілген. Мақалада садақ ату тарихын дамыту кезеңдері, қазіргі Қазақстандағы осы спорт түрін дамытудың қазіргі жағдайы қарастырылған*

***Кілт сөздер:** садақ ату, архелогиялық қазба, Ғұн садағы немесе Түркі садағы, этнография мұражайы, Бурабайдағы сфинкс, садақ ату халықаралық федерациясы, Қазақстанда садақ ату спорт түрі ретінде.*

Садақ атуды адамзат мал, жан-жануарларды қолға үйретуден де бұрын меңгергендігі архелогиялық деректерде дәлелденеді. От қарулары пайда болғанға дейін садақ қаруы негізгі соғыс қаруларының бірі болды. Бабаларымыз елін, жерін қорғау үшін әр уақытта бес қаруы әрқашан дайын болуына үлкен жауапкершілікпен қараған. Қазақ садағы – жалпы көшпенділер садағының бір нұсқасы болып келеді. Садақты көбіне ат үстінде қолданғандықтан, көшпенділердің садағының жақтары жеңіл, әрі жебенің алысқа атылуына талап қойылған. Садақ бірнеше ағаш түрінен, сүйектен құралып жасалған күрделі құрама

болып келеді. Садақтарды жасау әрқашан жетілдіріліп отырған. Садақты жетілдіру ісінде барлық көшпелі халықтардың үлесі бар.

Жақтың ең көне түрін Скифтер, Сақтар, Сарматтар қолданған үлгісін, қарутану ғылымында шартты түрде Скиф садағы деп атайды. Археологиялық деректерге сүйенсек ұзындығы шамамен 60-80 см, соған сәйкес оғының ұзындығы 60-70 см. Кейін бұл садақ үлгісі одан әрі жетілдіріліп, алысқа ату үшін адырнаның иіндері ұзартылып, атқан кезде қозғалмау үшін екі басы мен белі сүйектермен күшейтілген. Адырнаның әр басының екі қырына қос-қостан, беліне екі, кейде үш төрт сүйекпен (алдынан, артынан, екі қырынан) қолданылып, сүйектер ағашқа желіммен жапсырылып, ол үшін сүйектердің беті егеліп із салынған. Археологиялық қазба жұмыстары кезінде Ғун, Түркі заманына жататын обалардан мұндай адырна сүйектері жиі табылады. Бұл садақ үлгілерін ғалымдар шартты түрде Ғун садағы немесе Түркі садағы деп атайды. Түркі садағының Ғун садағынан айырмашылығы – оның енінің артқы бетіне сүйек салына бастағаны. Қазақ садағы да осы үлгідегі садақ болып келеді. Қазақ садағы кері серпінді, кірістен босатылғанда қарсы жаққа иіліп тұрады. Иіндері сүйекпен күшейтіліп, басы ағаштан бөлек жасалып иініне бекітіледі. «Жақтың адырнасына қайың, қарағай қолданылып, оның иініне малдың қабырға сүйегі қолданылған болуы керек» деп жазады белгілі ұлттық қару-жарақ зерттеуші Қ. Ахметжанов. Садақты түркі халықтары өте ерте кезден пайдаланып, оны жауынгерлік мақсаттан басқа аң аулап тамақ табу құралы ретінде кеңінен пайдаланғандығы туралы аңыз-ертегілерде деректер көп кездеседі, мысалы, «Ақбілек қыз Тұрғын бала» ертегісінде Тұрғын бала қабырғадан жақ, жыңғылдан оқ жасап аң аулайды. Археологиялық материалдарда кездесетін садақ қалдықтары, адырна сүйектер, жақтың кішкентай түрлері көне Түркілердің бейнелеу өнерлері ескерткіштеріндегі садақтың суреттері, оның формасын, көлемін, белге тағыну әдісін толық қалпына келтіруге мүмкіндік берді.

Кейін жақтың серпіні күшті болу үшін ұзын сүйек адырнаның екі иініне ішкі жағынан бекітіліп, белі мен бастарына сүйек қолданылмайтын болды. Садақтың бұл жаңа үлгісі Монғол шапқыншылығы кезіне сәйкес келгендіктен, бұл садақты шартты түрде Монғол садағы деп атайды. Бұл садақтың адырнасы екі түрлі ағаштан жасалып, иіндері бір не екі жағынан сүйекпен күшейтіледі. Санкт-Петербургтағы Этнография мұражайы қорындағы Монғол садағының иінінің әр қайсысында екі сүйектен қолданған. Жарақтың адырнасы су өтпес үшін Қайыңның тозымен (қабығымен) қапталады. Адырнаның екі басы ағаштан бөлек жасалып, иінге желіммен бекітілген. Иінімен басының түйіскен жерінде кіріс адырнаны қатты ұрмас үшін сүйектен істелген қорғағыш бар. Оны көбіне малдың бақайшақ сүйегінен жасаған.

Белгілі жұлдызшы Н. Қожамсейіт «садақ атудың қас шебері мерген Шыңғысхан жауынгерлерінің қолбасшысы Жебе болған. «Қалқаман-Мамыр» қиссасындағы ұшқан құсты құтқармайтын қаһарман тұтқын қалмақ қызының орамалын оқ жетпестің басына тігіп қойып атып түсірген. Содан бері Бурабайдағы сфинкс «Оқжетпес» деп аталған деп өз ойын білдіреді.

Қазақ батырлары кейде жақты Бұхарадан сатып алған. Бұхарадан жасалған жақтар шығыста өте жоғары бағаланатын. Жақсы садақтардың құны бұрынғы кездерде қаншалықты қымбат тұрғанын «Батырлар жырында» кездесетін (адырнасын атқа алған), (алты атқа алған адырна), (он атқа алған Бұхаржа) деген сөздерден білуге болды. Қазақ халқы садақты «жақ», «жай», «адырна» деп те атайды. Жақтың атылатын оғы жебе деп аталады. Басқа Түркі халықтарының тілінде бұл атаудың қолданылуына қарағанда «жебе» деп оқтың темірден жасалған бөлігін атап, кейін негізгі бөлігінің атауы оқтың жалпы атауы ретінде қолдана бастаған. Оқтың қадалатын бөлігі – «басы», темір бөлігі – «жебесі», ағаштан, жасалып жебе бекітілетін бөлігі – «сабы», оның ортасы – «белі», төменгі аяқ жағы «масағы» деп бөлінеді. Жақсы ұшу үшін оқтың масағына құстың қауырсынын таққан. Оны «қанаты» деп атайды. Оқтар екі, үш, төрт қанатты да болады. Қанаты көп болған сайын оқ

жақсы ұшып дәл тиеді. Оқ қанатына бүркіттің, қыранның, күшігеннің, тазқараның, құйрық, қанат, қауырсынын қолданған. Жебелердің скиф, сақ заманындағы көне түрі үш қырлы болып, ұңғысында денеге қадалғанда алғызбайтын үшкір имегі бар болып келеді. Ғұн заманында үш қырлы, жалпақ қырларында тесігі бар жебелер және ұңғысына сүйектен жасалған тесігі бар ысқырғыштар орнатылған жебелер пайда болды. Ысқырғыш оқтар соғыста қатты дыбыс шығарып жау әскерінің зәресін алып аттарын үркіткен. Ғұн, Түркі замандарында әр түрлі мақсатқа қолданылатын бірнеше түрлі жебе пайда болды. Кейінгі замандарға дейін оны қазақ батырлары қолданып келді. Жалпақ келген екі қырлы жебелерді көлеміне байланысты қазақтар «Қозы жауырын» деп атайды, сауыттарды тесуге арналған төрт қырлы, үш қырлы істік жебелерді «сауыт бұзар», «көбе бұзар» дейді. Ұшы айыр боп келген жалпақ өткір жебелер адамның, аңның дене мүшесін кесіп түсу үшін қолданылды. Көшпенділер металмен қатар сүйектен жасалған жебелерді де қолданған, олардың формалары металл жебелердің формаларына ұқсас келеді. Адамды, аңды өлтірмей, соғып құлату үшін, басы сүйектен не ағаштан істелген «доғал оқтар» да қолданылған.

Садақ ату — мергендік спортының бір түрі. 1900 жылдан бері - жазғы Олимпиада ойындарының тізіміне кірген. Шыдамдылық, жүйке мықтылығы, өткір көз және қуатты қол – осының барлығы садақпен атқанда жеңіске жету үшін қажет. Бүгінгі күні осы спорт түрімен әлемнің 140 елінде айналысады, ал садақ ату көп күшті қажет ететін, соңғы жебеге дейін жалғасатын жарыс. Садақ ату халықараралық федерациясы (ФИТА) құрылды.

Садақ ату адамзат қоғамы дамуының алғашқы кезінен аң аулауда, сондай-ақ оқпен атылатын қарулар шыққанға дейін соғыста кеңінен қолданылған. Садақ тарту башқұрт, қырғыз, бурят, қазақ, т.б. халықтардың жамбы ату, алтын қабақ, теңге ату сияқты ұлттық ойындарында кең таралған.

Қазақстанда садақ тарту спорты 1967 жылдан дами бастады. Қазақстандық В. Шин КСРО командасы құрамында (М-1 жаттығуына) 1986 жылы Еуропа чемпионы болды. А.Кислицин КСРО біріншіліктерінің бірнеше дүркін жеңімпазы және КСРО халықтары 7-спартакиадасының жүлдегері, сонымен бірге 1979 -1981 жылдар аралығында КСРО кубогін жеңіп алды. Ал И.Леонова 1979 жылы КСРО біріншілігінің жеңімпазы атанса, 1998 жылы 13-ші Азия ойындарының қола жүлдегері және 1997 жылы өткен әлем чемпионатының күміс жүлдегері болды. С.Мурнов «Буревестник» құрама командасының сапында 1981 жылы өткен КСРО кубогін жеңіп алды және командалық құрамда КСРО біріншілігінің алтын медаліне ие болды. В.Шикарев 1989 жылы әлем чемпионы және 1991 жылы күміс жүлдегер атанып, 1991 жылы әлем рекордын жаңартты. Әйелдер командасы 1995 -1996 жылдары, ерлер командасы 1995 жылы Гран-при жарысында Еуропаның күміс жүлдесіне ие болды. М.Елисеев 1999 жылы жастар арасында жабық залда әлем рекордын жаңартты. С.Мартынов 1995 жылы және О.Пилипова 2004 жылы Азия чемпиондары атанды.

2018 жылдың 3-8 наурызы арылығында Таиландтың Бангкок қаласында садақ атудан Азия кубогі өтті. Аталған сында блоктық түрден Қазақстан әйелдер құрамасы күміс жүлде жеңіп алды. Біздің құрама сапында Виктория Лян, Адель Жексенбинова мен Диана Макачук сынға түсті.

Барлық ұлттық федерациялар секілді, садақ атушылар үшін де жылдың ең маңызды додасы Джакартадағы Азия ойындары болатын. Өкінішке қарай, Азиада біздің мергендер үшін медальсіз аяқталды. Дегенмен, Ильфат Абдуллин классикалық түрде садақ атудан олимпиадалық айналымда 4-ші нәтижені көрсетті. Бұл қазақстандық садақ атушылар үшін үлкен көрсеткіш.

2018 жылғы маусымда жалпы есебі 7 оқу-жаттығу жиыны өтті.

2018 жылы шілденің 15-22 аралығында Германия астанасы Берлинде садақ атудан Әлем кубогінің 4-ші кезеңі өтті. Аталған сынға қатысқан қазақстандық спортшылар алғашқы бестіктен көрінді. Классикалық садақ атуда ұлттық құраманың үздігі

саналатын Денис Ганькин 5-ші орыннан көрінді. Осы бағдарлама бойынша сынға түскен Санжар Мұсаев пен Сұлтан Дүзелбаевтар 9-шы сатыға табан тіреді. Классикалық садақ ату сайысына жалпы есебі 136 спортшы қатысқан болатын. Классикалық садақ атудан командалық сында Қазақстан ұлттық құрамасы төртінші орын иеленді. Қазақстан намысын Денис Ганькин, Санжар Мұсаев және Ильфат Абдуллин қорғаған болатын. Командалық бәсекеге жалпы есебі 33 команда қатысты. Компаунд бәсекесінде Ақбарәлі Қарабаев 8-ші орынға жайғасты. Ал осы бәсеке бойынша командалық сында К. Солодовников, П. Фишер және А. Қарабаев үштігі 9-шы орынға табан тіреді. Әйелдер арасындағы компаунд сынында Д. Макарчук, А. Жексенбинова және В. Лян үздік сегіздікке енді. Садақ атудан Қазақстан ұлттық құрамасының бас бапкері – Григорий Ким.

2018 жылы 5-11 желтоқсан аралығында Шымкентте садақ атудан Қазақстанның еңбек сіңірген жаттықтырушысы Ш. Әмірбекұлын еске алуға арналған халықаралық турнир мәреге жетті. Ірі халықаралық турнирге әлемнің 10 мемлекетінен 180 спортшы қатысты. Атап айтар болсақ, турнирде Армения, Грузия, Ресей, Украина, Тәжікстан, Түркменстан, Қырғызстан, Өзбекстан, Моңғолия және Қазақстан спортшылары бақ сынаған болатын. Классикалық стильде садақ атудан қазақстандықтар жүлдені ешкімге берген жоқ. Сұлтан Түзелбаев бірінші, Ильфат Абдуллин екінші, Ойбек Сайдиев үшінші орынды иеленді.

Әйелдер арасында грузиялық спортшыны ешкім жеңе алған жоқ. Қазақстандық Қаракөз Асқарова екінші, украиналық Катерина Дубровина үшінші орыннан көрінді. Ал блоктық стильде Рустам Қарабаев үздік үштікке енді. Әйелдер арасында жерлесіміз Диана Макарчукке ешкім тең келген жоқ.

Жаңа 2019 жылдан бастап садақ атудан Қазақстан құрамасы лицензиялық турнирлерге дайындалады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Таникеев М.Т. От байги до олимпиады. Алма-Ата, 1983.
2. Таникеев М.Т. История физической культуры в Казахской ССР. Алма-Ата, 1973.
3. Пономарев Н.И. Возникновение и первоначальное развитие физического воспитания. Москва, 1970.
4. Рахимкулов М. Казакша-курес. Алма-Ата, 1957.
5. М.Таникеев, А.Асарбаев. Қазақстандағы дене шынықтыру мен спорт тарихы. Оқу құралы. Алматы. 2002.

МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ АНАТОМИЯ-ФИЗИОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПСИХИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Шилибаев Нурболат Амнжолович

Ш. Муртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институттың аға оқытушысы
Тараз, Қазақстан

***Аннотация:** Бұл мақалада мектеп жасындағы анатомия-физиологиялық және психикалық ерекшеліктері келтірілген. Автор мақалада балалар мен жас өспірімдердің қозғалыс мүмкіндіктері жас ерекшеліктеріне қарай топтардың әрқайсысына тән олардың морфофункциональдық ерекшеліктерімен өте тығыз байланысты екенін қарастырыған*

***Кілт сөздер:** сандық өзгерістер, сүйек тканы, ағза қаңқасы, бұлшық еттер жүйесі, қимылдатқыш қызмет, вегетативті қызмет, психикалық күш, көкірек қуысы*

Балалар мен жас өспірімдердің қозғалыс мүмкіндіктері жас ерекшеліктеріне қарай топтардың әрқайсысына тән олардың морфофункциональдық ерекшеліктерімен өте тығыз байланысты. Балалардың, бозбалалар мен жасөспірім балалардың ағзасының дамуы үздіксіз, бірақ біртекті емес жүріп отырады. Салыстырмалы қарқынды дамудың жеке кезеңдері баяу даму кезеңдерімен алмастырылады. Бұдан бөлек жеке кезеңдерде маңызды вегетативті ағзалардың дамуында қарқынды даму кенеттен бірден артта қалушылықпен қатар жүреді.

Үздіксіз физикалық жаттығулар, әсіресе, мысалы, жүгіру, секіру, лақтыру сияқты әр түрлі және табиғи жаттығулар, сөзсіз балалардың, жасөспірім және бозбалалардың ағзасындағы сапалық және сандық өзгерістерге белсенді және оң әсер етеді. (егер де олар мектеп оқушыларының анатомия-физиологиялық және психикалық ерекшеліктерін негізге алып құрылған ғана жағдайда).

Кіші буын (6-10 жас). Балалар дамуының бұл кезеңі ағзаның қарқынды, бір қалыпты және бір текті дамуымен сипатталады. Мысалға бір жылда дененің ұзындығы мен салмағы сәйкесінше орта есеппен 4-5 см және 2-3 кг-ға өседі, кеуде тұсының шеңбері 2-3 см-ға өседі. Бұл жас кезеңінде ер балалар мен қыздар шамамен бірдей өседі, алайда ер балаларда дененің ұзындығы негізінен аяқтың ұзындығы есебінен, ал қыздарда дененің есебінен өседі.

6-10 жас шамасында сүйек тканы мен ағза қаңқасының жалпы қалыптасуы жалғасады. Бұл жастағы балалардың сүйектерінің құрылуы ересек адамдардың сүйегінің құрылуына негізінен бара-бар. Алайда бұлшық еттер мен сіңірдің үлкен иілгіштік қасиетіне қарай 6-10 жастағы балалардың буындарының иілгіштігі ересек адамдардікімен салыстырғанда әлдеқайда жоғары. Кішкентай мектеп жасындағы балаларда сүйектің қатаю процесінің аяқталуына әлі ерте. Мысалы, жамбас сүйегі тек 7-8 жастан бастап қана өсе бастайды. Сондықтан сабақ барысында жамбас сүйекке қатты күш түсіретін жаттығулардан аулақ болған жөн (жоғары биіктіктен секіру, ауыр көтеру).

Бұл жастағы балалардың бұлшық еттер жүйесі өте әлсіз дамыған, бірақ бұлшық етті дамыту қарқынды темппен жүзеге асады және қолдардың бұлшық етінің күші екі есе өсті, ал дененің күші ұлдар мен қыздарда сәйкесінше 10-15 және 20-30 %-ға көбейеді. Кіші буындағы оқушылар құрамы және қысқарту қабілеті бойынша ересектердің бұлшық ет тканьдерінен ерекшеленеді. Кішкентай балалардың бұлшық етінде судың артықшылығы және ақуыздар мен майлардың жетіспеушілігі байқалады, бұл өз кезегінде олардың бейімділігін қамтамасыз ететіні анық. Бұл жаста жеке бұлшық ет тобында өсімталдықтың дамуының кейбір сәйкессіздігі байқалады – аяқтың, дененің және иық белдеуінің ірі бұлшық еттері сүйектің ұсақ бұлшық еттері мен табанға қарағанда тезірек дамиды. Осы

себептен де балалар майда бұлшық еттердің нақты және келісілген жұмысын қажет ететін жаттығуларды қиындықпен орындайды.

Бұл жаста қимылдатқыш және вегетативті қызметтің жас мөлшері дамуы бірдей бағытталмайды. Вегетативті мүшелер мен жүйелерді реттеп отыратын механизмдер өзінің жеке дамуында қозғалтқыш аппараттарды басқаруға қабілеттері дамуының қарқынынан едәуір артта қалады.

Маңызды вегетативті тыныс алу, жүрек тамырлары жүйелерін көп мөлшерде балалардың жұмысқа қабілеттілігінің деңгейі мен олардың ағзасының түрлі физикалық күшке бейімделуін анықтайды. Бүйрек, жүрек, жүрек қан тамырлары бір-біріне қатынасы бойынша әртүрлі дамиды. 10 жастағы балаларда жүректің қатыстық көлемі (дене салмағының 1 кг-на) әлдеқайда аз. 7-8 жаста жүректің иннервационды аппараты толығымен қалыптасады, бірақ баланың жүрек бұлшық етінің күші толық қалыптасып бітуге әлі ерте. Бұл минуттық көлемге да қатысты. Алайда, бұл теңдік ересек адамдарға қарағанда жүрек соғуының қысқару санының жиілігі есебінен теңеседі (минутына 80-90 соққы). Өз кезегінде минуттық жүрек соғуының азаюы мен қан айналымының жоғары жылдамдығы ересек адамдардың қан айналым тканьдеріне қарағанда көп байқалады.

Баланың жүрегі жұмыстың түрлі тәртібіне әлдеқайда жеңіл бейімделеді және өзінің жұмысқа қабілеттілігін салыстырмалы түрде тез қалпына келтіреді. Бірақ бұған қарамастан дағдылы механизмдердің толық жетілмеуі жүрек жұмысының кейбір тұрақсыздығына әкеледі. Сондықтан да шамадан тыс мөлшердегі физикалық немесе психикалық күш жүрек жұмысының қызметінің бұзылуына әкеліп соғуы мүмкін. Балалардың көкірек қуысының, тыныс алатын бұлшық еттердің және өкпе тканьдерінің құрылуының кейбір ерекшеліктері олардың тыныс алуы үстіңгі және жиіге әкеліп соғады. Абсолюттік көрсеткіш бойынша 7-10 жастағы ұлдардың өкпесінің тіршілікке қажетті сыйымдылығы қыздардан 100-200 см-ге алда болатынын көрсетті. Өзінің циклдік сипаты мен шынайылығының негізінде жүріс және жүгіру сияқты жеңіл атлетика жаттығулары дұрыс тыныс алуды құру мен жүзеге асырудың ең жақсы құралы болып табылады.

Аталған типтер балалармен оқу-жаттығу жұмыстарының сипатына тікелей қатысы бар. Сондықтан да оларды жас спортшыларға жеке жұмыс жасау кезінде ескерген жөн.

Орта буын (11-14 жас). Бұл жас айтарлықтай морфофункциональдық өзгерістермен сипатталады, себебі бұл жаста жыныстық қалыптасулары ер балаларда бастапқы кезге, ал қыз балаларда алғашқы жарты жылдығына сәйкес келеді. Нақты осы жаста дене ұзындығының қарқынды өсуі байқалады. Бұл кезде бұлшық ет салмағының, артынша барлық дене салмағының қарқынды өсуі жүзеге асады. Әдетте жасөспірім қыздардың ұлдарды дене салмағы мен ұзындығы бойынша басып озатыны қалыпты жағдай.

Бұл жаста бұлшық ет салмағының көлемі ғана емес, сондай-ақ бұлшық еттердің қызметтік қасиеті де айтарлықтай өзгерістерге ие болады. 12-14 жастағы ұлдардың бұлшық ет күші қыздарға қарағанда әлдеқайда жылдамырақ көбейеді, сонымен қатар егер де ұлдарда абсолюттік және қатыстық көрсеткіштері (1 кг салмақ есебінде) бір уақытта көбейсе, қыздарда 12-13 жасқа қарай жалпы дене салмағы күшті басып озады, ал бұл қатыстық күш көрсеткіштерінің төмендеуін сипаттайды. Сондықтан да қыздарға өз денесінің салмағын ауыстыру мен ұстап тұрумен байланысты жаттығуларды орындау қиын тудыратынын осымен дәлелдесек болады. (вис, өрмелеу, секірулер) Жас өспірім шақта ағза қаңқасының қалыптасуы белсенді түрде жүзеге асады. Алайда, омыртқа үлкен иілгіштікті сақтай отырып әлі жеткілікті түрде күшті бұлшық еттермен бекімеген соң түрлі қисаюларға бейім. Сондықтан да жас өспірім балаларға толық күшпен, екпінмен келіп үш секіріс жасау, 100 см ұзындықтағы биіктікке секірулер мен қатты тіреуішке жерге қону, өз дене салмағынан артық ауыр заттармен отырып тұру, осы сияқты басқа да жаттығуларды жасау қарсы көрсетілген.

Бір сипаттағы қозғалтқыш физикалық жаттығулары бұлшық еттің бір жақты дамуына және нәтижесі ретінде омыртқаның қисаюына әкелуі мүмкін. Сондықтан да жаттығуларды таңдау кезінде қажетті күш арқа мен мойын бұлшық еттеріне түсетіндей, бүкіреюге әкелмейтіндей жаттығуларды таңдаған жөн. Бірінші сабақтан бастап жүгіру мен секіру кезінде омыртқаны тік ұстауын қадағалаған жөн.

Вегетативті мүшелер мен жүйелер, сондай-ақ олардың қызметінің регуляциясы бұл кезеңде даму және қалыптасу үстінде болады. Бұлшық ет, жүрек қан тамырлары, тыныс алу және ағзаның басқа жүйелерінің жас ерекшелігіне сәйкес морфофункционалдық ерекшеліктері ересек адамдарға қарағанда тез өндірушілік сипатымен сипатталады. Бірақ оған қарамастан жасөспірім балалар ересек адамдарға қарағанда бір сипаттағы күштен бірден шаршайды, жалығады, себебі жасөспірім баланың жүрегі жұмысты жүрек соғуының жиілеуімен орындайды, сондықтан да ересек адамның жүрегіне қарағанда артық күш жұмсайды. Бір сипатты жұмыс жас өспірімді жалықтырып жібереді, сондықтан да сабақ барысында жаттығудың сипатын үнемі өзгертіп тұру қажет. Жас өспірімдер ересек адамдарға қарағанда күш жұмсағаннан кейін күшін тез қалпына келтіреді. Мұны демалу, тынығу уақытын белгілеуде ескерген жөн. Жасөспірім шақта қызуқындылық әсерді шектеу, тежеу қызметі жақсы дамымаған, сондықтан да жасөспірімдер өзінің физикалық мүмкіндіктерін асыра бағалауға құмар келеді.

Түрлі сипаттағы күштерге жас өспірімдердің ағзасы әр түрлі әсер етеді. Мысалы, жылдамдық және жылдамдық-күшті қажет ететін күштер шыдамдылық пен күшті қажет ететін жаттығулармен байланысты күштерге қарағанда оңай көтереді. Зерттеушілер жасөспірім шақ жылдамдық-күштік қасиеттерді тәрбиелеу үшін әсіресе тиімді екенін көрсетті.

ЦНС және оның қызметі жас өспірім шақта жетілуді жалғастырады. Бұл кезде ішкі түйсік пен эмоционалдық реакцияларға сәтті бақылау жүргізуге болады, бірақ қозу және тежелу процестерінің тұрақтылығы әлі де көп емес, әсіресе, ең алдымен, қозу процесі байқалады, ал бұл өз кезегінде жылдам жүйке және физикалық шаршауға әкеліп соғады. Осыған байланысты жас өспірімдерге жыныстық есеудің белсенді кезеңінде күшті, жүктемені сәл азайту керек. Және жаттықтыру кезінде тыныш жағдай қалыптасуын қадағалау керек.

Жас өспірім шаққа қатысты қозғалтқыш қызметтерінің қарқынды дамуы көптеген негізгі көрсеткіштер бойынша ол қозғалғыш қызметтерден аз ерекшеленетіндігімен сипатталады. Жас өспірімдерде қозғалыс координацияларының, олардың нақтылығының төмендеуі орын алуы мүмкін. Бұл құбылыстың негізгі себептерінің бірі мамандардың пікірі бойынша бұлшық ет күшінің және оған пропорционалды емес дамыған дененің уақыттық жағынан сәйкессіздігінен деп атайды. Осыны ескере отырып жасөспірімдердің жыныстық жетілу кезеңі басталғанға дейін спортпен үздіксіз жаттықтыру қажет және жасөспірімнің спорттық қабілеті туралы алдын ала шешім шығаруға асықпаған жөн.

Ересек буын (15-17 жас). Бұл жас дамудың өте баяу және бірқалыпты өсуімен сипатталады, әсіресе жігіттер қыздарға қарағанда тез жетіледі. Бұл кезеңде олардың жыныстық жетілуі аяқталып, бозбалалар мен бойжеткендердің үлкен адамдардан дене мүсіні бойынша еш айырмашылығы болмайды. Ер балаларда қыздармен салыстырғанда қол-аяқтары ұзынырақ болатындықтан және ОЦТ орналасуы салыстырмалы түрде жоғарырақ болатындықтан оларға жүру, жүгіру, секіру сияқты жаттығуларды орындау оңай болады. Қыздарда керісінше, ОЦТ сәл төмен болғандықтан, денеге үлкен тұрақтылық беріп, тепе-теңдікпен байланысты қозғалмалы дағдыларды жақсы меңгеруіне септігін тигізеді (дискі лақтыру, ядроны итеру).

Үлкен сүйектер бұл кезеңде мардымсыз өседі, бірақ та жуандап және бекітіледі, осыған байланысты ағзаның қаңқасы біршама күшті көтеруге шыдайды. Бұлшық ет жүйесі қарқынды дамиды, әсіресе бозбалаларда. 17-18-жасқа қарай бозбалаларда бұлшық ет

салмағы дене салмағының 45%-ын құрайды. Бұл жас бозбалаларға тек қана үлкен ғана емес, сондай-ақ жеке жағдайларда да жоғары бұлшық ет күшін қажет ететін жаттығуларды орындауға мүмкіндік береді.

Қыздарда бұлшық ет салмағының артуы 15-17 жас шамасында онша байқалмайды және бір қалыпты болмайды: көбінесе жамбас сүйек бөлігінің бұлшық еттері дамиды және ең азы қол мен иық белдеулеріндегі бұлшық еттер ұлғаяды. Дәл осындай жеке бұлшық ет топтарының күшінің дамуындағы сәйкессіздік үнемі спортпен айналыспайтын қыздарға өз дене салмағын көтеруге арналған көптеген жаттығуларды орындауға кедергі жасайды (секіру, жүгіру). Тіпті жаттығып жүрген үлкен жастағы қыздармен сабақ жүргізу барысында ішкі құрсақ қысымын көтеретін және кіші жамбас мүшелерінің іс-әрекетін қиындататын жаттығулардан сақтанған жөн (биіктікке секіру, ауыр көтеру).

Үлкен бозбалалық шақта жүрек-қан тамырлары жүйесі жетіле бастайды, бұл жүректің көлемінің, қан тамырлары саңылауының, жүректің соғуы мен минуттық көлемінің өзгеруінде де көрініс табады. Күштерге жүрек-қан тамырлары жүйесінің кері әсері адекватты бола бастайды, бұл ағзаның шыдамдылығы мен жұмысқа қабілеттілігіне әкеледі.

Тыныс алу мүшелерінің кейінгі дамуы мен жетілуі ересек буындағы оқушылардың ағзасының қызметтік мүмкіндіктерінің жалпы жоғарылауын қамтамасыз етеді. Нақты айтқанда бұл кеуде тұсы көлемінің өсуінен, тыныс алу жүйесінің және оттегіні пайдалану пайызының ұлғаюынан көрінеді. Бірақ мұндай жағымды өзгерістерге қарамастан ересек мектеп оқушылары үлкендерге қарағанда бұлшық еттерді қатайтуға және тыныс алуды ұстап тұратын жаттығуларды қиын орындайды.

Қыздардың ер балаларға қарағанда қан айналым аппараты мен тыныс алуының функционалдық мүмкіндіктері айтарлықтай төмен болғандықтан, шыдамдылықты танытатын жүктемелердің мөлшерін өте қатаң белгілеу керек.

ЦНС дамуы ересек буында аяқталады. Қозу және тежелу процестері байсалдырақ бола бастайды, мидың аналитикалық және синтездеу әрекетінің мүмкіндіктерін жақсартады. Бұл сабақтарды өткізуде қолданылатын құралдар мен әдістердің аясын кеңейтуге мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Бурухин С. Ф. Методика обучения физической культуре. Гимнастика. М.: Юрайт, 2019. 174 с.
2. Виленский М. Я., Горшков А. Г. Физическая культура. Учебник. М.: КноРус, 2020. 216 с.
3. Дүйсембин Қ., Алиакберова З. Жасқа сай физиология және мектеп гигиенасы. – Алматы, 2003.
4. Кузнецов В. С., Колодницкий Г. А. Физическая культура. Учебник. М.: КноРус, 2020. 256 с.
5. Мананков Н.Е., Колкутин А.М. Физическое воспитание студентов. – Усть-Каменогорск: ВКГУ, 2002. – 208 с.

УДК 372.853

**ШКОЛЬНОЕ НАУЧНОЕ ОБЩЕСТВО В СИСТЕМЕ РАБОТЫ ПО
ФОРМИРОВАНИЮ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧАЩИХСЯ ПО
ФИЗИКЕ****Чугунов Сергей Владимирович**

Старший преподаватель кафедры физики БрГТУ,

Чугунова Элеонора ВалерьевнаУчитель физики высшей категории ГУО «Гимназия №4» города Бреста
Брест, Республика Беларусь

***Аннотация:** В современном мире мы наблюдаем стремительное развитие науки и техники. Научно-технический прогресс, быстрое внедрение научных достижений во все сферы жизни и производства требуют вовлечения молодых людей в научно-исследовательскую деятельность уже на этапе школьного образования. Выпускник современной школы должен иметь не только широкий теоретический кругозор, но и опыт творческого подхода к решению различного рода задач. Школа является основным местом проявления и реализации творческих способностей детей. Одной из основных задач учителя в организации учебно-воспитательного процесса является не только стимулирование учебно-познавательной деятельности учащихся, но и развитие исследовательских начал в любой деятельности ребенка. Проверенной многолетним опытом формой создания благоприятной среды, в которой ученик мог бы реализовать свой творческий потенциал исследователя в школе, являются школьные научные общества.*

***Ключевые слова:** исследовательская деятельность, научное общество*

Опыт, приобретенный учащимися в работе школьного научного общества, практические навыки и умения, необходимые для организации исследовательской деятельности, в будущем станут основой для участия в научно-исследовательской деятельности в вузах, колледжах, техникумах и т.д. Важно, чтобы элементы исследовательской практики учащихся присутствовали абсолютно на всех уроках по всем предметам на протяжении всех этапов учебной деятельности [1].

Школьное научное общество – добровольное творческое объединение учащихся, которые стремятся к более глубокому познанию достижений в различных областях науки, техники, культуры, к развитию творческого мышления, интеллектуальной инициативы, самостоятельности, совершенствование умений и навыков научно-исследовательской работы.

Основная форма работы школьного научного общества – это секция, в которую объединяются учащиеся тех классов, возраст которых определен положением научного общества. В секцию объединяются ребята, которые имеют общие интересы в той или иной области знаний. В секциях научного общества учащиеся совершенствуют свои знания в определенной области науки, искусства, техники и производства, приобретают навыки экспериментальной и научно-исследовательской работы под руководством педагогов, других специалистов.

Целью школьного научного общества является воспитание и развитие учащихся, создание условий для их самоопределения, самореализации; стимулирование, организация и педагогическое обеспечение исследовательской, научно - практической и творческой деятельности учащихся.

Задачи школьного научного общества:

- Воспитывать интерес к познанию мира, к углубленному изучению дисциплин;
- Создавать максимально благоприятные условия для интеллектуального и творческого развития учащихся;
- Развивать навыки поисковой и исследовательской работы, умения самостоятельно и творчески мыслить, использовать полученные знания в образовательном процессе и в практической работе;
- Стимулировать познавательную деятельность учащихся, формировать их устойчивый интерес к наукам и искусствам, стремление к обновлению знаний путем привлечения их к поисковой и исследовательской деятельности;
- Развивать навыки самостоятельной работы с научной литературой, обучать методике обработки исследовательских данных и анализу получаемых результатов, составлению и оформлению отчетов и докладов о результатах научно – исследовательских работ, приобретению опыта публичных выступлений;
- Пропагандировать достижения отечественной и мировой науки, техники, литературы, искусства;
- Формировать активную гражданскую позицию, развивать высокие нравственные и духовные качества;
- Осуществлять материально – техническое, научно – информационное обеспечение исследовательских работ членов научного общества на основе соглашения с различными учреждениями образования по использованию их материально – технической базы.

Организация деятельности научного общества предполагает тесное сотрудничество учителей и учащихся с помощью следующих форм работы:

1. Заседания исследовательских групп по секциям;
2. Индивидуальная работа учащихся под руководством педагогов;
3. Организация, проведение и участие в школьной научно – практической конференции;
4. Организация диспутов, круглых столов, литературных гостиных, музыкальных салонов накануне празднования памятных дат, связанных с научными, исследовательскими и творческими достижениями.
5. Привлечение учащихся к участию в олимпиадах, интеллектуальных марафонах, конкурсах, конференциях и др.

Научно – исследовательская работа учащихся предполагает формирование у них системы особых компетенций, назовем их исследовательскими компетенциями.

Исследовательская компетенция – это совокупность знаний, способностей, навыков и опыта в проведении исследования, получении определенного нового знания, нового интеллектуального продукта, создания нового проекта, нового решения проблемы; качества и умения, которые человек должен проявлять в проведении эффективного исследования любого вопроса.

В основе формирования исследовательских компетенций лежат те же основы, которые присутствуют в любом процессе познания. Это чисто психологические характеристики познания: ощущение, восприятие, внимание, память, мышление. Эти особенности личности носят индивидуальный характер. Их развитие и проявление начинается с первых дней жизни человека. Специально организованный учебно-познавательный процесс в детском саду, школе стимулирует их развитие.

Кроме психологических основ существуют общие методологические установки, которые обязательно используются в процессе познания. От живого созерцания к

абстрактному мышлению и от него к практике — таков диалектический путь познания истины, познания объективной реальности, — в этих словах выражен основной принцип диалектики познания как теории развития.

Педагоги и психологи выделяют следующие общепедагогические основы процесса познания: восприятие, осмысление, понимание, запоминание, применение.

Перечисленные структурные элементы теории познания определяют основы формирования исследовательских компетенций.

Формирование исследовательских компетенций у учащихся требует серьезной и планомерной работы учителя, поэтому исследовательская деятельность должна выступать не как самоцель, а как средство воспитания, развития и образования.

В результате этой работы у учащихся вырабатываются такие важные умения, как:

- умение находить необходимую информацию;
- умение видеть формулировать проблему;
- умение планировать свою деятельность;
- умение организовать самостоятельную работу по изучению материала;
- умение анализировать, сравнивать, обобщать, делать выводы;
- умение организовать свою деятельность, научиться самоконтролю и самооценке.

Для исследовательской работы весьма важно сформировать у учащихся не только учебные навыки, но и творческие способности, креативность. Поэтому исследовательская деятельность сама по себе является мощным развивающим инструментом.

Компетентность, интерес, творчество, саморегуляция, самопознание – это те компоненты исследовательской деятельности, которые формируют, развивают интеллект человека. Именно они необходимы для будущей социальной и профессиональной адаптации выпускников.

Следует отметить, что те учащиеся, которые занимаются исследовательской деятельностью, отличаются от остальных особой собранностью, целеустремленностью, любознательностью, умением работать в режиме многозадачности. В ГУО «Гимназия № 4 г. Бреста» накоплен большой опыт в организации научно-исследовательской деятельности учащихся. Более двадцати лет в гимназии успешно работает научное общество гимназистов «Сократ». Практически по всем учебным предметам созданы научные секции. Многие научно-исследовательские работы учащихся отмечены дипломами на областных, республиканских и международных конференциях и конкурсах. Авторами этой статьи на протяжении многих лет ведется целенаправленная работа по организации научно-исследовательской деятельности в секции «Физика».

На примере некоторых научно – исследовательских работ по физике, написанных учащимися ГУО «Гимназия № 4 г. Бреста», проследим процесс формирования основных исследовательских компетенций.

Выбор темы научного исследования во многом определяется возрастом и интересами учащихся. Одной из самых первых и простых работ было исследование по теме «Влияние мобильных телефонов на здоровье человека» с учащимися 7 класса. Естественно, никаких исследовательских навыков у учащихся не было сформировано. От простого интереса у ребят к теме исследования пришлось пройти сложный путь формирования простейших исследовательских компетенций: поиск информации по теме исследования, планирование работы, освоение методов проведения анкетирования, опросов, анализ результатов исследования, описание этих результатов и представление своей работы на научной конференции.

Для более старшего возраста темы работ и их содержание значительно усложняются, усложняется механизм получения информации, обработки результатов. Работы по темам «Моделирование распределения электромагнитного поля в диэлектрических микроструктурах», «Моделирование фотонного нанопучка в системе связанных

микрорезонаторов», «Моделирование транзистора» требуют привлечение современных программных продуктов [2]. Учащиеся овладевают очень серьезными компетенциями работы в программной среде. Это важно для их будущего образования.

Работы «Робот – животное с анализатором препятствий» и «Полетный контроллер для пусковых установок». Целью этих работ было создание действующих моделей. Это требовало от учащихся использования не только теоретических знаний и умозаключений, но и большого количества новых для них компетенций, связанных с умением создавать проект, умение читать чертежи; умение обращаться с измерительными инструментами, проводить обмер деталей; умение самостоятельно разработать недостающую деталь по имеющимся эскизам; понимать назначение и место деталей в конструкции. Помимо достаточно большого объема новых знаний авторам этих проектов пришлось овладеть совершенно новыми для них компетенциями, связанными с презентациями своих работ. Научится выступать перед различными аудиториями, отвечать на поставленные комиссией вопросы, отстаивать свою позицию, находить выход из сложных ситуаций. Важно отметить эмоциональную составляющую переживаний ребенка, который, возможно, впервые в жизни выступает перед серьезной аудиторией. Возникающие переживания после выступления на конференции часто мотивируют к дальнейшей осознанной деятельности. Ребенок хочет больше знать, быть более уверенным, грамотным, эрудированным. Получение диплома, грамоты практически всегда стимулирует активность в учебно-познавательной деятельности, способствует формированию уверенности в своих силах.

Как правило, сотрудничество с учащимися мотивированными к научно – исследовательской деятельности начинается достаточно рано, даже в начальной школе. Конечно, секции «Физика», «Химия и биология» начинают работать с учащимися седьмого класса. Результатом работы с детьми в школьном научном обществе является развитие интереса к определенному учебному предмету, что во многом определяет выбор дальнейшего места учебы и направление будущей деятельности. Многие выпускники гимназии продолжают научно-исследовательскую деятельность в научных коллективах, созданных на базе высших учебных заведений, где получают высшее образование.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Чугунов, С.В. Исследовательская деятельность учащихся как способ формирования потребности педагога в непрерывном образовании / С.В. Чугунов, Э.В. Чугунова // Международный научно-практический журнал «Глобальная наука и инновация 2020: Центральная Азия» серия «Педагогические науки» - № 5(10). НУР-СУЛТАН – Казахстан – С.52-54.
2. Чугунов, С.В. Применение программного обеспечения при организации исследовательской деятельности студентов / С. В. Чугунов, Э. В. Чугунова // Математические и физические методы исследований: научный и методический аспекты : сборник материалов Республиканской научно-практической конференции, Брест 22–23 апреля 2021 г. / Брест. гос. ун-т имени А. С. Пушкина ; под общ. ред. Н. Н. Сендера. – Брест : БрГУ, 2021.– С. 165-168.

ЗАНИМАТЕЛЬНАЯ ИНФОРМАТИКА

Афанасьев Иван Сергеевич

КГУ «Общеобразовательная школа №1» село Балкашино

по Сандыктаускому району

Управления образования Акмолинской области»

***Аннотация:** программа "Занимательная информатика" включает в себя различные темы, связанные с информационными технологиями. В ходе курса учащиеся изучают основы программирования, работу с компьютерными программами и операционными системами, принципы работы сетей и интернета, а также основы информационной безопасности.*

***Ключевые слова:** умения, знания, методика, практика.*

Занимательная информатика – это область знаний, занимающаяся изучением компьютерной науки и вычислительной техники с использованием развлекательных и интерактивных методов обучения. Она помогает развить логическое мышление, умение решать задачи, а также развивает навыки программирования.

В наше время информатика является неотъемлемой частью повседневной жизни. Она присутствует во многих сферах деятельности, таких как наука, медицина, финансы, и даже в художественном творчестве. Поэтому важно уже с детства развивать информационную грамотность и умение работать с компьютером. Информатика – это одна из наиболее динамично развивающихся областей в наше время.

Занятия по занимательной информатике проводятся в виде игр, задач, головоломок. Они помогают детям легко и интересно освоить основы программирования и компьютерной науки. Кроме того, такой подход позволяет развить творческое мышление у детей, способность находить нестандартные решения. Преимущества занимательной информатики в образовании:

- Классические игры, такие как "Minecraft" и "Roblox", которые позволяют учащимся создавать и программировать собственные миры и персонажей.
- Программаторские игры, такие как "CodeCombat" и "Code.org", которые учат основам программирования через интерактивные задания и соревнования.
- Робототехника и программирование роботов, такие как "LEGO Mindstorms", которые позволяют учащимся создавать и управлять роботами с помощью кода.
- Улучшение когнитивных навыков, таких как логическое мышление, пространственное восприятие и решение проблем.
- Развитие коммуникативных навыков и способности к коллаборации.
- Повышение самооценки и уверенности в своих способностях.
- Подготовка к будущим профессиям в области информатики и технологий.
- Улучшение навыков анализа данных и принятия решений.
- Развитие креативности и инновационного мышления.

Одним из основных элементов занимательной информатики является робототехника. Разработка и программирование роботов – это интересный и увлекательный процесс, позволяющий не только освоить принципы работы роботов, но и развить навыки программирования, логическое мышление и творческий потенциал у детей. Возможность создавать и управлять роботами предоставляет детям возможность применить полученные знания на практике и увидеть результат своего труда. Еще одним интересным направлением занимательной информатики является виртуальная реальность. Она позволяет детям окунуться в цифровой мир, созданный ими сами. Виртуальная реальность позволяет

создавать и исследовать различные окружения, где дети могут взаимодействовать с объектами, создавать и управлять своими персонажами. Такой подход позволяет детям не только получать знания об информатике, но и развить свою фантазию и творческие способности.

Еще одним интересным аспектом занимательной информатики являются игровые программы и приложения. С развитием современных технологий на рынке появились различные образовательные игры, которые помогают детям изучать информатику и компьютерные науки. Они предлагают решение задач, головоломок, логических задач в интересной и доступной форме. Однако важно понимать, что занимательная информатика – это не просто игры и развлечения, а полноценное обучение. Занятия по занимательной информатике должны быть систематическими и профессионально подготовленными. Только в таком случае они смогут эффективно развивать навыки программирования и компьютерной науки у детей.

В данной статье можно рассмотреть основные аспекты занимательной информатики и ее роль в современном образовании.

Занятия и игры:

Одной из основных составляющих занимательной информатики являются занятия и игры, разработанные с целью обучения и развлечения. Эти занятия и игры основаны на алгоритмах, логическом мышлении и решении проблем, и помогают развить у детей и взрослых навыки работы с компьютером. Примерами таких игр могут быть логические головоломки, программирование роботов, создание видеоигр и т.д.

Программирование и робототехника:

Занимательная информатика также включает в себя изучение программирования и робототехники. Эти области позволяют не только создавать программы и управлять роботами, но и развивать навыки анализа, проблемного мышления и творческого решения задач. Дети могут создавать свои собственные программы и роботов, что не только увлекательно, но и развивает их техническое мышление и креативность.

Мультимедиа и виртуальная реальность:

Занимательная информатика также имеет связь с мультимедиа и виртуальной реальностью. Данные технологии позволяют создавать интерактивные и погружающие среды для развлечения и обучения. Примером может служить создание виртуальных миров, где студенты могут исследовать и взаимодействовать с различными объектами и ситуациями. Это помогает им лучше понять и запомнить обучающий материал.

Роль занимательной информатики в образовании:

Занимательная информатика играет важную роль в современном образовании. Она позволяет студентам развивать навыки, необходимые для работы в цифровом мире. Занятия и игры стимулируют учеников к самостоятельному исследованию и творческому мышлению. Также занимательная информатика помогает привлечь студентов к изучению информатики и компьютерных наук, которые могут быть сложными и абстрактными для некоторых.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Златопольский Д. М. Занимательная информатика / редакторы Д. Ю. Усенков, художник Н. Новак. – М.: Бином. Лаборатория знаний, 2011. – 424 страницы.
2. Горячев, А.В. Информатика в играх и задачах. 2 класс. Учебник-тетрадь / А.В.Горячев, Т.О. Волкова, К.И. Горина, и др.. - М.: Баласс, 2015. - 128 с.
3. Горячев, А.В. Практикум по информационным технологиям / А.В. Горячев, Ю.А.Шафрин. - М.: Бином, 2016. - 272 с.

УДК 377.8

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АРТ-ПЕДАГОГИКИ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ КОЛЛЕДЖА

Задорожная Диана Жолшибековна

Преподаватель психологии и педагогики
Педагогического колледжа иностранных языков
Алматы, Казахстан

***Аннотация:** В данной статье рассматриваются прикладные аспекты использования технологии арт-педагогики в образовательном процессе колледжа, приведены примеры интеграции творческой методики в процесс обучения.*

***Ключевые слова:** арт-педагогика, педагогика искусства, педагогические инновации, образовательный процесс, колледж, гуманистическая парадигма образования.*

В современных условиях различные образовательные концепции, не смотря на расхождения, обусловлены единой гуманистической парадигмой образования, в которой целью образования становится формирование личности, обладающей творческими способностями, а так же навыками их применения.

Современная профессиональная педагогическая деятельность требует педагога, ценностными установками которого является приоритет личностного развития студента, способность свободно ориентироваться в сложных социокультурных проблемах, инновационных методиках и подходах. Результативность работы педагога зависит от его методического и дидактического арсенала, а так же от способности преподавателя научить интонационно-образному восприятию мира, что пробуждает интерес к предмету. При этом, преподавателю требуется организовать решение педагогической задачи в рамках комплексного подхода, а не сосредотачиваться исключительно на проблеме мотивации.

При этом, многие педагоги приходят к мнению, что традиционные дидактические методы не в полной мере ориентированы на современную молодежь, так как базировались на понятиях, отличающихся от ценностей нового времени. С нашей стороны, можем выдвинуть предположение, что арт-педагогический подход может стать эффективным решением данной проблемы.

Арт-педагогика - направление в педагогике, где обучение, развитие и воспитание личности ребенка осуществляется в процессе творческого взаимодействия педагога и ученика средствами искусства. Данное направление базируется на тенденции к внедрению в педагогический процесс методологии арт-терапевтического направления в психологии [1].

Начиная с конца XX века, педагогика с особым вниманием изучает возможности арт-терапии в рамках изо-терапии. В книге «Арт-терапия детей и подростков» термин арт-терапия раскрывается как «совокупность психологических методов воздействия, применяемых в контексте изобразительной деятельности клиента и психотерапевтических отношений и используемых с целью лечения, психокоррекции, психопрофилактики, реабилитации и тренинга лиц с различными физическими недостатками, эмоциональными и психическими расстройствами, а также представителей групп риска» [2].

В течении долгого периода определение термина арт-терапия никоим образом не вписывалось в рамки образовательной системы. Однако позже, произошло разделение понятия «арт-терапии» на «арт-терапию» и «арт-педагогику». Считается, что с этого момента арт-педагогика получила «право на жизнь» как самостоятельное направление в художественном образовании [4].

При этом, нам бы хотелось обратить внимание на то, что потенциал воздействия на человека средствами искусства может давать эффективный результат не только в

художественном образовании, но и результативность данного метода может быть достигнута и в условиях профессионального образования подростков и юношей.

Эффективность применения арт-педагогических методов объясняется тем, что продукты изобразительного творчества являются объективным свидетельством настроений и мыслей человека, что позволяет обогащать процесс образования более глубоким личностным смыслом.

Арт-методы - методы психолого-педагогического воздействия искусством, своего рода пути самовыражения. К ним можно отнести:

- Рисунок (пейзаж, мандала, импровизация);
- Музыку (а так же звуки в целом);
- Речь (устную и письменную, т.е. анализ литературы);
- Движение (прикосновение, создание тонуca);
- Работа с материалами (природными и искусственными) [3].

В личной педагогической практике мы столкнулись с необходимостью организации работы по повышению мотивации занятий по педагогическим дисциплинам в педагогическом колледже, при том, что большая часть студентов старших курсов демонстрирует ее снижение. Это вполне обусловлено тем, что на студентов оказывает влияние растущий уровень стресса, связанный с возрастными особенностями социализации, компромиссным выбором профессии, промежуточными и итоговыми экзаменами. В попытке добиться повышения уровня мотивации мы прибегли к ряду арт-педагогических техник и получили широкий положительный отклик. Рассмотрим пример техники «Лоскутное покрывало»:

Материалы и оборудование:

Листы бумаги или картона, клей-карандаш, ножницы, скотч, маркеры, фломастеры, цветные карандаши, картинки с тематическими изображениями.

Методика работы:

1. Обучающиеся в группах создают лоскутное покрывало.
2. Для каждой группы обучающиеся определяют одну часть покрывала, и пишут в ней название группы.
3. Каждая группа заполняет свои «лоскуты» в соответствии с творческим заданием, которое получила группа в начале занятия.
4. В квадратах, которые ребята не заполнили, они рисуют красивые узоры. Необходимо украсить покрывало как можно красивее.
5. Затем все квадраты от каждой группы соединяют вместе, получая «лоскутное покрывало».

Примеры готовых работ выглядят следующим образом:

Творческая деятельность понимается как деятельность по обнаружению себя через самовыражение. Она помогает человеку почувствовать положительные эмоции и лучше

справляться с деятельностью. Данный критерий отвечает основным требованиям деятельностного подхода и компетентностной парадигмы в образовании: помогает студенту сформировать личностную деятельностную позицию будущего профессионала.

Основным методом в артпедагогике является проблемно-диалоговый метод, который ориентирован на развитие духовно-личностной сферы обучающегося, нравственное воспитание, формирование этического и эстетического иммунитета. Основа данного метода - диалог, предполагающий не просто поочередный обмен информацией, а совместный поиск общих позиций, их соотнесение. В диалоге каждое сообщение рассчитано на интерпретацию собеседника и возвращение информации в обогащенном виде. В диалоге активны все субъекты: и педагог, и воспитанники. Залог успеха - в эмоциональной сдержанности, ненавязчивости, внутренней свободе. Данные факторы конструктивно помогают преодолеть сложности отсутствия интереса, самопредрьявления в группе других, формирования положительного настроения на образовательный процесс.

В рамках обратной связи серии уроков с использованием арт-педагогических техник мы получили подобные отзывы студентов:

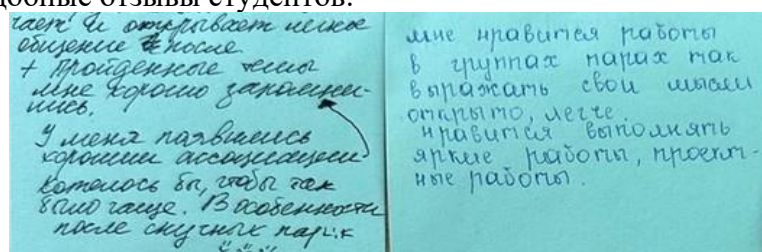

Рисунок 2. Материалы обратной связи по итогам занятий с использованием арт-педагогических методов.

Подобные результаты рефлексии обеспечили нам гармонизацию эмоционального климата на занятии, рост самооценки и успеваемости отдельных студентов.

Стоит отметить, что для результативного использования арт-педагогического подхода, педагог должен быть психологически готовым к импровизации, испытывать потребность в самореализации, знать основы педагогического творчества, владеть основами риторики, драматургии, уметь применять их на практике, формировать свой стиль деятельности, педагогический вкус, ломать привычные стереотипы[4]. Приветствуется наличие у педагога режиссерских навыков, музыкальная или хореографическая подготовка, ведь в артпедагогике практикуется обращение к внутреннему миру обучающегося, включение его в образовательный процесс «на равных» с педагогом, развитие индивидуальности, креативности как обучающихся, так и педагога, формирование потребности в самообразовании, самовоспитании, саморазвитии.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Верховодовой Р.А., Галустова Р.А. Зарубежный опыт арт-педагогики как система интегрированного применения элементов искусства в образовательном процессе / Верховодовой Р.А., Галустова Р.А. // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 3: Педагогика и психология. – 2011. – № 1. – С. 15-18.
2. Копытин А.И. Арт-терапия детей и подростков/ Копытин А.И., Свистовская Е.Е. – Москва: Когито-Центр, 2007. – 197 с. 3.
3. Савлучинская Н.В., Сухарев А.И. Актуальные проблемы учреждений дополнительного образования в современном социокультурном пространстве // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 3
4. Савлучинская Н.В., Павлова М.С. Теория и методика применения арт-педагогических технологий в работе с детьми // Современные проблемы науки и образования. – 2016. – № 3.

УДК 629.7.083.98.

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ВИРТУАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ ПРИ ПОДГОТОВКЕ И ОБУЧЕНИИ ПИЛОТОВ

Аширов Артем Тимурович

Магистрант кафедры «Летная эксплуатация ЛА и двигателей»

АО «Академия гражданской авиации»,

Научный руководитель - Ергалиев Дастан Сырымович

Алматы, Казахстан

***Аннотация:** Настоящая статья рассматривает применение технологий виртуальной реальности в процессе подготовки и обучения пилотов. Виртуальная реальность представляет собой инновационный инструмент, способный эффективно моделировать различные полетные сценарии, создавая интенсивное и реалистичное обучающее окружение. В статье рассмотрены преимущества использования виртуальной реальности в обучении пилотов, такие как повышенная безопасность, снижение затрат на обучение и возможность эмуляции экстремальных ситуаций. Кроме того, статья рассматривает технические аспекты применения виртуальной реальности в авиационном обучении и предлагает рекомендации по дальнейшему развитию этой области. Полученные результаты могут быть полезны для инструкторов, пилотов и исследователей, заинтересованных в совершенствовании процесса подготовки и обучения пилотов.*

***Ключевые слова:** виртуальная реальность, современные методы обучения, пирамида обучения.*

Благодаря постоянному технологическому росту, появлению новых разработок, совершенствованию систем производства, их экономической оптимизации, мы получаем доступ к новейшим технологиям, по сравнительно доступным ценам.

Наибольшее развитие получают те технологии, которые можно поставить на коммерческие рельсы и получать прибыль. Одной из таких технологий, которая активно развивается в данный момент является технология виртуальной реальности.

На текущий момент такие компании как Apple (Apple Vision), Google (Google Oculus), Sony (Sony PlayStation VR), HTC (HTC Vive) и другие лидеры технологического рынка ведут активную разработку своих версий устройств для виртуальной реальности, прототипы которых уже доступны на рынке.

Однако применение данных устройств и технологий не ограничивается только развлекательными и досуговыми функциями, их можно применять и в процессе обучения, для повышения наглядности занятий, повышения вовлеченности в учебный процесс, создание эффекта «присутствия».

Виртуальная реальность (VR, от англ. Virtual Reality) – это искусственный мир, созданный техническими средствами, взаимодействующий с человеком через его органы чувств. Использование виртуальной реальности охватывает собой целый ряд задач при создании реалистичных тренажеров для подготовки специалистов в областях, где тренировки на реальных объектах связаны с неоправданно большими рисками либо требуют значительных финансовых затрат. Так, технологии виртуальной реальности незаменимы при подготовке спасателей, пилотов, инженеров, архитекторов и других узконаправленных специалистов.

К предметам VR относятся все устройства, используемые для погружения в виртуальный мир. К ним относятся: костюмы виртуальной реальности, шлемы и очки

виртуальной реальности, перчатки виртуальной реальности, комнаты виртуальной реальности и иные устройства [1].

Консалтинговая фирма Price Waterhouse Cooper опубликовала исследование в июне 2021 года, которое показало, что учащиеся использующие виртуальную реальность, усваивают учебный материал (контент) в четыре раза быстрее, чем в классе, на 275% увереннее применяют навыки, полученные после обучения, и более эмоционально обобщены и сосредоточены, чем в классе или в электронной среде [2].

Таким образом технология виртуальной реальности становится из одним из инструментов совершенствования образовательного процесса.

В процессе обучения усвоение материала зависит от степени вовлеченности обучающегося. Неоднократно исследователями установлено, что человек лучше запоминает многократно повторяемую информацию, воздействующую на несколько органов чувств [3].

Согласно разработанной американскими учеными Р. Карникау и Ф. Макэлроу модели «Пирамида обучения» (рис. 1) именно практическая отработка навыков и знаний соответствует наивысшему значению показателя запоминания.

Рисунок 10. – Пирамида обучения Р. Карникау и Ф. Макэлроу

По мнению Р. Карникау и Ф. Макэлроу, самыми лучшими способами усвоения материала являются обучение других людей или применение полученных знаний в практической деятельности. Как правило, в учебных заведениях для применения теоретических знаний используются лабораторные работы, производственные практики и другие формы учебной деятельности. Но, к сожалению, на практике обучающиеся сталкиваются с определенными трудностями, связанными с техническими, материальными ограничениями, которые не предполагают полноценного эксперимента [4].

Pilot Training Next — это новая программа обучения ВВС США (USAF), основанная на виртуальной реальности, которая сократила на несколько месяцев традиционную программу обучения пилотов. Данная программа позволяет, за счет сокращения времени на обучение, сэкономить время и финансовые затраты, а также позволяет пилотам быстрее оказаться в кабине самолета [5].

Авиационный университет Эмбри Риддла (ERAU) внедрил виртуальную реальность в свою программу обучения частных пилотов и сократил количество времени, которое студент проводит за самостоятельным обучением на 30%. Этот иммерсивный опыт обучения позволяет студенту приступить к практике с меньшим беспокойством и большей уверенностью, а также уменьшает воздействие отвлекающих факторов, возникающих на начальных этапах летной подготовки [6].

Следующая ступень развития виртуальной реальности – создание специальных программ и платформ для обучения узкопрофильных специалистов, одной из них является система FlightDeck ToGo.

Visionary Training Resources (VTR) — компания по VR-обучению, разработавшая свою обучающую систему FlightDeck ToGo в дополнение к более дорогим учебным платформам для улучшения учебного процесса. Прелесть FlightDeck ToGo от VTR заключается в том, что он дает пилотам возможность проводить больше времени в своей новой рабочей среде, в кабине экипажа.

FlightDeck ToGo — это обучающая платформа виртуальной реальности, состоящая из автономной гарнитуры со встроенным программным обеспечением, устройств слежения за руками и встроенных датчиков слежения за взглядом, которые полностью интегрированы с передовыми системами управления обучением. В отличие от других систем виртуальной реальности, гарнитура полностью не привязан к компьютеру, то есть не подключена к компьютерному терминалу, и ее можно использовать практически в любом месте, например, дома или в гостиничном номере [7].

Трехмерная графика дает возможность наглядно смоделировать сложные процессы с необходимой детализацией. Также можно ускорить или замедлить скорость протекания процесса. Точность и достоверность моделирования в виртуальной реальности ограничена лишь вычислительной мощностью и научными познаниями о моделируемом процессе или явлении.

Интерактивность и эффект полного погружения дают возможность проведения занятий в режиме виртуальной и дополненной реальности, что совместимо с дистанционным обучением.

Любой созданный виртуальный объект или процесс можно воспроизводить и использовать неограниченное количество раз без существенных материальных и временных затрат. Созданная виртуальная модель или тренажер не заменяет реальный объект или процесс, но позволяет подготовиться к реальной ситуации с максимально возможной детализацией [8].

Таким образом виртуальная реальность — это высокотехнологичный инструмент широкого профиля применения, позволяющий не только эффективно и с минимальными затратами проводить обучающий мероприятия, но и сокращать за счет наглядности сроки и затраты на обучение.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. DOI: УДК 004.946 ТЕХНОЛОГИИ ВИРТУАЛЬНОЙ И ДОПОЛНЕННОЙ РЕАЛЬНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ Полевода И.И., Иваницкий А.Г., Миканович А.С., Пастухов С.М., Грачулин А.В., Рябцев В.Н., Навроцкий О.Д., Лихоманов А.О., Винярский Г.В., Гусаров И.С.
2. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.pwc.com/us/en/tech-effect/emerging-tech/virtual-reality-study.html> (дата обращения: 08.01.2024).
3. Соболев, В.Ю. Интерактивные методы обучения как основа формирования компетенций / В.Ю. Соболев, О. В. Киселева // Высшее образование сегодня. – 2014. – № 9. – С. 70–74.

4. DOI: <https://doi.org/10.33408/2519-237X.2022.6-1.119> УДК 004.946 ТЕХНОЛОГИИ ВИРТУАЛЬНОЙ И ДОПОЛНЕННОЙ РЕАЛЬНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ Полевода И.И., Иваницкий А.Г., Миканович А.С., Пастухов С.М., Грачулин А.В., Рябцев В.Н., Навроцкий О.Д., Лихоманов А.О., Винярский Г.В., Гусаров И.С.
5. INSTITUTE FOR DEFENSE ANALYSE Pilot Training Next: Modeling Skill Transfer in a Military Learning Environment Heather M. Wojton, Project Leader Daniel J. Porter Emily A. Fedele October 2019.
6. [Электронный ресурс]. URL: <https://news.erau.edu/headlines/virtual-reality-flight-training-program-at-embry-riddle-set-for-expansion> (дата обращения: 08.01.2024).
7. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.vtrvr.com/> (дата обращения: 08.01.2024).
8. Андрушко, Д.Ю. Применение технологий виртуальной и дополненной реальности в образовательном процессе: проблемы и перспективы / Д.Ю. Андрушко // Научное обозрение. Педагогические науки. – 2018. – № 6 – С. 5–10.

УДК: 621.86/87

САД ПРОГРАММЫ ДЛЯ МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОМЫШЛЕННЫХ РОБОТОВ

А.А. Наурызбаева, У. Б. Керімберді, А. А Шакенова, У.Д Ангарбеков

Алматинский технологический университет.

Алматы, Қазақстан

***Аннотация:** Мир роботов быстро развивается, и многие ученые верят, что искусственный интеллект (ИИ) превзойдет человеческий, и роботы смогут программировать сами себя. По словам Стивена Хокинга (Stephen Hawking), ИИ «похоже будет либо самым хорошим либо самым плохим, что случилось с человечеством», но, в любом случае, эффект будет огромным. Даже сегодня робототехника становится самой передовой отраслью, где роботов программируют для упрощения ряда задач на благо человека. Рассмотрено построение динамических моделей манипуляционных промышленных роботов в программном комплексе «Универсальный механизм» (UM) на основе 3D-моделей этих роботов, разработанных в специализированных САД-системах.*

***Ключевые слова:** промышленные роботы, динамические модели, 3D-модели, САД-системы.*

В настоящее время существует огромное количество разных типов и видов роботов, среди них: мобильные и стационарные, промышленные и бытовые, миниатюрные, сверхминиатюрные (для нанотехнологий) и гигантские, боевые и специальные, медицинские и пожарные, беспилотные летательные аппараты и многие другие. Остановимся на промышленных роботах. Промышленные роботы находят широкое применение в научных исследованиях и промышленном производстве. Под понятием промышленный робот подразумевается автоматический программно-управляемый манипулятор, выполняющий рабочие операции со сложными пространственными перемещениями. Рассмотрим наиболее распространенные виды промышленных роботов: [1].

1. Сварочные роботы (рис. 1) Сварка - наиболее часто используемая технологическая операция, нуждающаяся в автоматизации. Применение промышленных роботов в несколько раз уменьшает затраты на подготовку и переоснастку производства для

создания качественного сварного соединения и значительно сокращает риск возникновения профессиональных заболеваний у персонала. Благодаря сварочным роботам можно достичь высокого уровня производительности и качества выпускаемой продукции.

2. Роботы для плазменной резки (рис. 2) Метод основан на разделении материалов с помощью струи, температура которой достигает 20000°C , что позволяет добиться достаточно высокой скорости резки - до 0,4 м/с. Роботизированная резка применяется в судостроении, крупном машиностроении и в других отраслях промышленности, связанных с объемными конструкциями. По сравнению с ручной работой, роботы способны регулировать напряжение, обеспечивая тем самым заданную длину дуги и, следовательно, достижение высокого качества реза.

Рисунок 1 - Сварка на конвейере Hyundai Solyaris
металла [1]

Рисунок 2 - Плазменная резка

В современной промышленности роботы для плазменной резки могут решить множество задач, связанных с изготовлением полуфабрикатов и готовых изделий – сложных, объемных металлоконструкций.

3. Роботы для дуговой сварки (рис. 3) Дуговая сварка является одной из самых востребованных технологий в мире. Тот факт, что производительность и качество роботизированной дуговой сварки во много раз превосходят характеристики человеческого труда, является неоспоримым. Современные роботы для дуговой сварки способны выполнять следующие функции: коррекцию сварки в реальном времени, предварительный и финальный контроль качества сварочных швов, контроль процесса заполнения шва, многоточечное позиционирование, автоматическую калибровку электрода и многие другие
4. Роботы для контактной (точечной) сварки (рис. 4) Роботизированная точечная сварка обладает хорошей эффективностью, во много раз экономически выгоднее, чем человеческий труд, а производительность при этом намного выше. В технологическом процессе точечной сварки не требуются специальные материалы (флюсы, газы), необходимые для дуговой сварки. И сварка, и перемещение выполняются одним роботом. Высокой производительности соответствует столь же высокий и стабильный уровень качества сварки.

Рисунок 3 - Применение роботов в дуговой сварке

Рисунок 4 - Точечная сварка металла [1]

Создать с нуля 3D-модель, заняться анимированием роликов, разработать проект интерьера, подготовить эффектную презентацию — все это стало возможным благодаря 3D-графике. Чтобы заняться 3D-моделированием, необязательно иметь за плечами соответствующее образование или опыт. Все, что потребуется — терпение, упорство и нужное программное обеспечение. Разработчики предлагают разные программы, ориентированные на новичков и продвинутых пользователей. Они могут быть платными или бесплатными, некоторые из них позволяют работать в браузере, другие — нужно загружать на компьютер. В этой статье собраны популярные инструменты для создания 3D-моделей, мы подробнее остановимся на их особенностях, преимуществах и недостатках [2].

Благодаря таким известным программным пакетам как Technomatix, его приложению Robcad, а также другим промышленным САПР: Catia, NX, Pro/Engineer, RobotStudio, AutoCAD, стала возможной разработка, симуляция, анализ, оптимизация, off-line программирование роботизированных и автоматизированных технологических процессов.

3D визуализация обеспечивает решение различных производственных задач, в числе которых:

- производство деталей, планирование и проверка сборки, имитационное моделирование и оптимизация систем и бизнес-процессов,
- управление качеством и геометрической точностью,
- управление производственным процессом,
- моделирование роботизированных техпроцессов промышленных роботов,
- соответствие требованиям эргономики,
- обеспечение технологичности,
- повышение производительности,
- сокращение сроков подготовки производства [2].

Если вы делаете все с нуля, вам потребуется спроектировать деталь самостоятельно. CAD программы и программы по 3D-моделировке могут быть дорогостоящими, но существует множество бесплатных и вполне рабочих вариантов [3].

Tinkercad – это браузерное приложение для моделирования от Autodesk. Служит отличной отправной точкой для начинающих и является быстрым решением для простого моделирования.

Вы можете использовать данное ПО для создания 3D-моделей из базовых форм, настраивая параметры для достижения точности. Tinkercad также позволяет создавать геометрические (векторные) фигуры в 2D и преобразовывать их в 3D-модели.

Однако набор функций Tinkercad несколько ограничен по сравнению с такими программами, как Blender, FreeCAD и SketchUp, поэтому для сложных проектов лучше перейти на более продвинутый инструментарий.

MatterControl 2.0 - MatterHackers предлагает собственное программное обеспечение «все в одном» - слайсер и хост для вашего настольного компьютера под названием MatterControl. Это ПО позволяет создавать новые модели с нуля, нарезать их, а также напрямую управлять и контролировать печать при подключении через USB.

SketchUp — это веб-приложение, предлагающее отличное сочетание простоты и функциональности. Удобный интерфейс и низкий порог вхождения привлекают новичков в дизайне, а его продвинутые инструменты рисования нравятся более опытным пользователям. Вот почему SketchUp является одним из самых популярных программных средств 3D-печати для проектирования 3D-моделей.

Fusion 360 – это профессиональная CAD-программа, созданная пионерами программного обеспечения для проектирования в Autodesk. В отличие от других профессиональных инструментов для твердотельного моделирования, эта программа исключительно удобна в использовании и охватывает весь процесс планирования, тестирования и выполнения.

FreeCAD — это многофункциональная CAD программа с открытым исходным кодом, а также отличный ресурс для развития ваших навыков проектирования. Как

программное обеспечение для параметрического проектирования, модели создаются в FreeCAD в соответствии с параметрами, а не с базовым геометрическим моделированием методом перетаскивания.

Blender - популярное программное обеспечение для 3D-моделирования, но оно требует обучения. Возможно, это не лучший выбор для новичка, который только начинает осваивать 3D-моделирование, но оно идеально подойдет, если вы знакомы с концепциями и хотите развивать свои навыки и создавать сложные 3D-модели. Тем не менее, из-за огромной популярности программы, существует множество руководств, которые помогут даже новичкам начать работу.

В двух словах, Blender – это один из самых мощных инструментов 3D-моделирования. У программы очень полезное сообщество и огромное количество онлайн-руководств. Кроме того, она с открытым исходным кодом, поэтому пользователи часто пишут для нее расширения, чтобы сделать ее еще лучше и эффективнее [3].

Цель проиллюстрированного проекта - показать, как 3D-моделирование может быть использовано в робототехнике для проверки и совершенствования программ управления производственного модуля, и исследовать преимущества и недостатки данного метода разработки. Проект включает в себя создание виртуальной 3D-модели реального производственного модуля и средства разработки и тестирования программного управления модулем (рис. 9). Производственный модуль состоит из трех промышленных роботов, двух AGV (Autonomous Guided Vehicle – автономное управляемое средство) и одного конвейера. В производственном модуле с помощью заклепок соединяются две части металлической конструкции. Один робот сверлит отверстия, а два других вводят заклепки в сборку. Автономные управляемые средства и конвейер используются для транспортировки металлических частей до прохождения процесса сборки промышленными роботами и впоследствии собранных конструкций. Данный метод 3D-моделирования позволяет использовать в виртуальной трехмерной модели те же управляющие программы и команды, что и в реальном производстве.

Рассмотренные принципы 3D-визуализации промышленных роботов являются основными среди огромного количества методов и способов проектирования трехмерных моделей производственных модулей, манипуляторов и многих других робототехнических систем, позволяющих улучшить качество продукции, сократить продолжительность и стоимость операций, выполнить работу, приносящую вред человеческому здоровью [3].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Козырев Ю. Г. Промышленные роботы: Справочник. – М.: Машиностроение, 1988. – 392с.
2. В.И. Захарова и М.П. Васильева Промышленные роботы. - М.: 1992 – 286 с.
3. <https://cvetmir3d.ru/blog/news/luchshie-besplatnye-programmy-dlya-3d-modelirovaniya-2022/>

СЛОВО О ГУМАНИСТЕ

Махсутова Зауре Жасараловна
учитель школы-гимназии №22 им. М. Ауэзова
Кентау, Казахстан

Аннотация: Школа жизни. Трактат о начальной ступени образования, основанного на принципах гуманно-личностной педагогики. Введение в Мир по имени Амонашвили. В статье рассмотрены основные идеи гуманной педагогики с позиции их востребованности современной практикой образования. Делается попытка определить сущность понятия и его содержательные характеристики. В основу понимания гуманной педагогики положены представления

Ш.А. Амонашвили и его последователей, рассматривающих гуманную педагогику не как строго научное понятие, а как стиль педагогического мышления, образ проживания ребенком и его наставниками человеческого в человеке.

Ключевые слова: Педагог, гуманная педагогика, произведения, книга « Вера и любовь».

*И Мир, и Красоту, и Культуру, и Человечество спасёт
только Всеначальная Энергия Любви, которая от Бога.*

В отечественной педагогической традиции на протяжении веков всегда находились особо выдающиеся деятели образования, которые органично соединяли в себе целый комплекс качеств. Они были талантливыми педагогами, тонкими психологами, оригинальными философами образования и педагогическими мыслителями, незаурядными писателями, яркими публицистами, страстными общественными деятелями. Я хочу написать о известном педагоге – это Шалва Александрович Амонашвили. Это человек «с большой буквы», педагог-новатор, который первым в бывшем СССР предложил обратить внимание на технологию сотрудничества учителя и ученика. Его методы в образовании были чужды для командно-административной системы СССР, его часто критиковали, даже пытались уволить, но его воля была негибкой – он четко видел куда идет, ясно понимал свое призвание и, самое главное, знал, что нужно делать. В результате из никому неизвестного новатора он стал одним из самых ярких педагогов современности во всем мире и в особенности на просторах СНГ. История всей жизни Шалвы Александровича является, как бы, подтверждением единства мысли, слова и дела.

Родился 8 марта 1931 года в Тифлисе (ныне Тбилиси, Грузия). Окончил Тбилисский государственный университет, факультет востоковедения. Педагогическую деятельность начал пионервожатым в 1952 году, будучи студентом второго курса. В 1958 году окончил аспирантуру при НИИ педагогики им. Я. С. Гогобашивили и защитил кандидатскую диссертацию по педагогике в 1960 году.

Ш. А. Амонашвили относится к числу редких учёных, которые отказываются от своей кандидатской диссертации, поскольку она опровергается его последующими идеями. Своими учителями называет Академика Давида Онисимовича Лордкипанидзе ("...Он пристрастил меня к классической педагогике...» Коменский, Ушинский, Гогобашивили, Руссо, Песталоцци, Макаренко, Сухомлинский и другие классики)

Разработчик оригинальной концепции гуманной педагогики. Гуманная педагогика ориентирована на личность ребёнка, абсолютное отрицание авторитарной.

- Все обучение стимулирует активность и самостоятельность детей.

- *Обучение с включением типичных ошибок, что приучает детей постоянно думать самостоятельно, слушать, проверять, критически воспринимать всю поступающую информацию.*

Вся воспитательная система построена не по принципу подготовки ребёнка к жизни, а на основе понимания детства как важнейшего жизненного этапа, со своими сложными проблемами и переживаниями, которые должны пониматься и приниматься педагогом.

Прочитав произведение Шалвы Амонашвили «Вера и любовь», меня привели к размышлению его слова о будущем, тревогу за настоящее, счастливы ли наши дети. Он обращал внимание на то, что как мы можем помочь им быть счастливее.

Ш. Амонашвили призвал всех учителей воспитывать по принципам гуманной педагогики. И эта книга является книгой мудрости, света и любви.

Вся она пронизана любовью к человечеству, к детям. Каждый рассказ это наставление.

Книга начинается с коротких мудрых притчей, заставляющих людей задуматься, как мы живём. Как много мы упустили самого главного.

Плавно переходит на автобиографические рассказы из детства. Например, учитель литературы Дейдо Вара. Учитель плакал и не стеснялся своих слёз, когда его ученик Сандро читал отрывки из произведений ,запрещённых поэтов. « Вы стояли у окна и слушали чтение стихов поэта тончайшие души. В классе- витали радость, потом – грусть, потом восхищение, потом – сожаление, потом... Слезы омывали наши души и сердца...» (Слёзы познания. Стр. 97) Учитель ,своим примером, научил их полюбить по- настоящему литературу. Чем стала художественная литература, для детей военного времени. « Она стала для них – путём познания жизни...» « Одни книги читаю с упоением, писал Амонашвили, другие – даже не хочу брать в руки. В каждой ищу подтекст, смысл. Сердце моё плачет, а глаза не сдерживают слёз, когда жизнь героев складывается трагично. И всё это от Вас, от Ваших уроков познания жизни через литературу».

Учитель...учитель...Учитель...учитель- соратник у Бога.

В другой притче учитель даёт толкование « как убеждает меня моя внутренняя Истина, была в начале. Слова хранят Божью Волю. Божья Воля заключена в слове учитель. Учитель...»

Ясно ,что сочетание звуков У и Ч в этом слове неслучайно.

У, есть первый звук санскритского Ура, что означает Свет, то есть высший, Божественный, и потому ещё: Логос, Любовь, Мудрость, Жизнь, Знания. Это всё проявление Света. Тогда Ч должно означать первый звук тоже с санскритского Чела, то есть, Душа. И получиться, что:

Учитель есть Душа, носитель Света.

Бог есть Свет, и носителем чего должно быть Его чадо, Его со работник.

« может я ошибся в своих догадках, но ошибки иногда могут быть прекрасными. А в данном случае моя догадка для меня есть Истина, потому что я могу понять дорогой учитель, Вашу сущность: Вы были носителем Света и со работником у Бога...»

Да, я полон Вашим Светом, Вашей Любовью. И хочу, стремлюсь умножить в себе Ваш Свет, и тоже стать Светом для других...»

Любовь – это всемогущая и всеобъемлющая сила каждой сферы жизни. Как нести любовь к каждому Ребёнку, чтобы она воспитывала? Как воспитывать любовь к ближнему и всему сущему? В рассказе «Сердце Истины» есть ответ на этот вопрос.

Никто из нас – учителей, воспитателей, родителей – не маленький человек, от которого мало что зависит. Не надо унижать себя, потому что от нас зависит очень многое, мы главная сила в области образования – и поэтому судьба наших детей в наших руках. Нам нужно только осознать, что «дело», скромное на вид, – одно из величайших в

истории... На этом деле зиждутся царства и ею питаются целые поколения. Мир нуждается в сторонниках Истины и Добра. Мир нуждается в живых, деятельных светоносцах, которые борются с невежеством и пороками человечества. Мир нуждается в мужественных служителях своей миссии, своего предназначения.

Ещё я хотела бы сказать, я рада, что оказалась с вами рядом рука об руку учителя самопознания; познакомилась с Вами Анжелика Александровна, Айгерим Баглановна, Гульжан Амангельдиевна и Татьяна Викторовна; с Вами, дорогие мои коллеги. Эти курсы дали мне возможность ещё шире открыть глаза на новый подход к детям, к моему предмету. Я собрала много интересного, обогатила свой багаж новыми глубокими знаниями, светом, любовью, а самое главное, верой в человека. Спасибо Вам, желаю вам всем неиссякаемого творчества и вдохновения. «Наша работа - это любовь, в которой истина, это радость, в которой мудрость, это ласка, в которой правда, ибо всё это на твоей тропинке», как сказал Ш.А. Амонашвили.

УДК 37

THE REASONS FOR AGGRESSION IN CHILDREN

Nurassyl Saulet Kannazarkyzy

Master's student of Pedagogical Faculty of ARU named after K.Zhubanov.

Scientific supervisor-Zhusupova Zh.A.

Aktobe, Kazakhstan

***Abstract:** This article examines the problem of aggression in preschoolers, its features, causes and possible ways to prevent and manage this type of behavior.*

***Keywords:** correction, pathogenesis, complications, diagnosis, aggressive behavior, prevention.*

Aggressive behavior among preschool children always remains an acute problem for teachers, psychologists and parents, as well as a social problem in the solution of which society is interested. This problem is particularly relevant in the period of senior preschool age at the junction of preschool and primary school ages.

This problem is actively discussed by teachers and psychologists in the scientific environment and is brought up for discussion for solution in the federal educational standard. This problem becomes especially relevant when a child enters the senior preschool age. This period is characterized by adaptation difficulties associated with the transition from preschool to elementary school, preparation for the crisis of 7 years and its overcoming.

Difficulties experienced by specialists of the institution and parents in choosing adequate measures of response to aggressive manifestations of children, the lack of coordinated efforts of preschool educational institution, society, family in the prevention of aggression of preschool children prove the expediency of organizing a system of psychological and pedagogical work of preschool educational institution to prevent children's aggression in this period [1, p.152].

The age-specific characteristics of aggressiveness, including, and, in preschool age, are reflected in the studies of foreign researchers 3. Freud, A. Adler, E. Fromm, K. Lorentz. The researchers approached the problem with a view to studying the causes of aggression at pre-school age. Domestic researchers M. V. Alfimova, A. A. Rean, N. B. Trofimova, K. V. Selchenok, L. M. Sememyuk, T. G. Rumyantseva, I. A. Furmanov also addressed this problem. Features of age manifestation of aggressive behavior in children lead us to the study of methods and technologies

of psychological and pedagogical assistance in overcoming aggressive behavior in preschool children. Researchers have made a conclusion, which we support - it is important to study the manifestation and correction of aggressive behavior as early as possible, before it has become a stable personality trait.

The preschool educational institution should actively contribute to overcoming this phenomenon of children's environment. Methods and technologies for solving the problem of aggressiveness in the behavior of preschoolers are implemented comprehensively by teachers, educational psychologists of preschools and parents. Preschool gets into an active position of interaction with various specialists, including, and, medical nature, for the effective organization of psychological and pedagogical assistance to children with aggressive behavior, it is necessary to determine the factors affecting the manifestation of aggression in preschool age. Most of these factors are socio-psychological, socio-cultural and socio-economic in nature. V. E. Pakhalyan considers socio-economic factors to be the most significant.

Among them, he emphasizes parental employment, poor living conditions, early mother's employment and placement of the child in a nursery. In his opinion, this can lead to chronic psychologically traumatic experiences and frustration of the child's basic needs. With frequent and prolonged separations from their mothers, children develop a need for attachment, which can lead to neurotic reactions. In the future, protest reactions and negativism may arise, and aggression may form.

Socio-cultural factors of aggressive behavior in preschool children were addressed by J. Langmeyer, Z. Matejcek. According to researchers, the accelerated pace of modern life, time deficit, insufficient conditions for relieving emotional tension and for relaxation are the cause of intrapersonal conflicts that lead to aggression [2, p.102]. V.E. Druzhinin attributes the primary place in the formation of aggression to socio-psychological factors, where the leading role belongs to the unfavorable influence of social institutions (family, kindergarten, and mass media).

The scientist also draws attention to the high informativeness of society, which invariably leads to stress. A lot of mass communication media: Internet, television, press, offer news of criminal nature, which attracts the attention of children and inclines them to want to try the methods outlined.

According to T. V. Lavrentieva, modern family can contribute to the formation of aggressive behavior in children [2]. It is in the family that children acquire their first knowledge of patterns of aggressive behavior, and it is family members who can simultaneously demonstrate patterns of aggressive behavior and provide its reinforcement. This is facilitated by the nature of family relationships, constant conflicts, quarrels, scandals, aggression of the father towards the mother, etc.

The style of family education is important, in particular, frequent and unjustified punishments of the child, ill-treatment of him, as well as lack of control and supervision of children. According to the results of the author's research, parents who use hypercare and hypocare are more likely to face aggression and disobedience of their children. As T. D. Marcinkovskaya points out, the socialization of aggression is influenced by two main factors: the pattern of relations and behavior of parents; the nature of reinforcement of aggressive behavior by others [3, p.78].

Parents often react differently to children's aggressive behavior depending on whether it is directed at them or at their peers. As a rule, a child is punished more severely for aggressive behavior towards an adult than towards a peer, especially if the latter really deserves it.

There are quite a few reasons that cause aggressive behavior in preschool children:

- Family relationships. The child copies the cruelty, violence, disrespect; frequent conflicts in the family, the consequences of psychological trauma that children who witness parental strife receive can be terrible. Because of the indifference of the mother and father, the child shows anger, shouting and disobedience to attract attention.

- Personality traits. Unstable emotional state is expressed through anger and irritation. Aggression and fatigue arise because of poor health, fear and guilt because of low self-esteem.
- Features of the nervous system. Unstable children due to weak CNS poorly tolerate physical and psychological discomfort.
- Socio-biological factors. It is believed that boys, as future defenders, should give up, be able to stand up for themselves.
- Situational factors. Because of emotional liability in childhood, there are outbursts of irritation, anger from random exposure to unfavorable events. For example, a bad grade at school, difficulties in doing homework.

Aggression in preschool children can become a character trait and bring a lot of trouble to a person in adulthood if not dealt with decisively.

Scientists point to a certain dependence of children's aggression on the structure of the family, on the relationships forming in it. This high percentage of aggressive behavior can be seen in children from families where parents are divorcing or have already divorced. The child experiences this situation hard; he often does not understand it: why should he not see his dad anymore? Why doesn't daddy come home anymore, doesn't go for walks with him, etc.? Why does mom talk so badly about dad? Neither daddy nor mommy can be bad for the child. In the struggle for the right to be with two parents, the child shows aggression. In this case, children show aggression not only and not so much in relation to one of the parents, but transfer it to some neutral things and events. Boys are characterized by increased aggression in such situations. Boys more often than girls have hostility, disobedience to adults, which in the future can lead to antisocial behavior.

A child can also show aggression in a complete family, but when he is not alone, and there are others, usually younger children. Parents' attention to the baby causes jealousy in the child; he or she lacks warmth and affection of parents.

A favorable condition for the emergence and manifestation of aggression in children can also serve too rigid framework in which adults put the child, the requirement of unconditional obedience, compliance with discipline, when obedience is elevated to the rank of the leading line of behavior of the child. Obedience, which is not necessarily accepted and realized by the child as a benefit for him, and obedience for the sake of obedience to the will of the adult. In this case, there is a gradual accumulation of protest, which someday is bound to manifest itself in an aggressive form.

Summarizing all of the above, we can identify the main social reason for the manifestation of aggression in preschool age: the wrong behavior of adults in relation to the child, in front of the child, when the adult demonstrates aggression.

Inappropriate adult behavior can be categorized as follows:

- less attention to the child, creating a deficit of warmth and love;
- don't let children take the initiative;
- in upbringing rely on negative methods of cruel and harsh treatment of children;
- do not show respect to the child, ignore his/her opinions and wishes, insult the child;
- requires unconditional compliance with rules and requirements without explaining them to children;
- do not teach the child non-aggressive ways of behavior;
- support and encourage aggressive forms of behavior. [4,c.65]

Modern parents pay little attention to their child. On the one hand, they are concerned that the child should be clothed and trained, that he/she should have "cool" toys, not like everyone else, on the other hand, they do not think about the development of the child's inner world, his/her

interests, needs, are not attentive to what social experience the child acquires, what ways of behavior gradually become habitual for him/her. Children are often left alone with TV programs of far from the quality and content that is necessary for preschoolers. The child absorbs negative forms of behavior and reactions to events from such programs and copies them in his real life with pleasure.

In psychology, there are methods to find out the degree of aggression and some correction of it: test materials, "reflection chair", fairy tale therapy, etc. However, this is not enough to cure a child of aggression.

A favorable condition for the emergence and manifestation of aggression in children can serve and too rigid framework in which put the child adults, the requirement of unconditional obedience, compliance with discipline, when obedience is elevated to the rank of the leading line of behavior of the child.

Involvement of children in interesting activities, creation of situations that demonstrate to the child respect for him, his opinion, the exclusion of observation of negative forms of behavior and evaluation of them in case the child can still observe them, teaching the kid ways of positive non-aggressive behavior, and most importantly, constant attention of parents and educators to the inner world of the child - all this suggests that the degree of aggression will be reduced, if not completely eliminated. The development of the culture of the emotional sphere is an important task in the upbringing of a preschool child. Therefore, and should be given as much attention as possible in the early and preschool age.

Correct correction of aggressive behavior in children is possible due to the joint interaction of parents with teachers, psychologists. The prognosis in most cases is favorable. It is important to learn how to respond correctly to children's anger. To prevent aggression, a harmonious style of education is used with the demonstration of ways to resolve conflicts peacefully, with a respectful attitude toward the child, with the opportunity to show anger in a safe form without emphasizing minor aggressive acts. When discussing aggressive behaviors, talk about actions rather than personality traits ("you acted violently" rather than "you are violent"). Parental trust, love and a calm microclimate in the family are the factors that serve as the basis for the development of a normal psyche in children.

In addition to kindergarten, parents need to remember that the society around the child consists of the family, additional education, media and the Internet, playground, etc., in addition to the kindergarten. Therefore, it is necessary to carefully monitor what information the child draws from this environment and how it can affect the formation of the child's personality. Thus, we can say that aggression in preschool age is an inevitable stage in the formation of the child's personality, and the task of adults is to help the child to overcome this stage painlessly, because an aggressive child needs, first of all, not to be subdued at any cost, but to understand his problems and to help the adult.

LIST OF SOURCES USED:

1. Children's practical psychology / Edited by T. D. Marcinkovskaya. - Moscow: Gardariki, 2014. – 268p.
2. Langmeyer J., Matejcek Z. Mental deprivation in childhood. - Prague: Nova lucha, 1999. – 178p.
3. Pakhalyan V. E. Development and psychological health: Preschool and school age. - SPb.: Peter, 2015. - 294 p.
4. Smirnova E. O. Interpersonal relations of preschoolers: diagnosis, problems, correction / E. O. O. Smirnova, V. M. Kholmogorova. - M.: Humanitarian. izd.center VLADOS, 2005. – 158p.

УДК 631.6

КОЛИЧЕСТВО И ТИПЫ СОЛЕЙ В ПОЧВАХ ОПЫТНОГО УЧАСТКА (НА ПРИМЕРЕ ЮЖНО- МУГАНСКОЙ СТЕПИ)

Джалилова Лейла Зияфаддин кызы

Ведущий научный сотрудник Института Почвоведения и Агрохимии Министерства
Науки и Образования Азербайджанской Республики
Баку, Азербайджан

Аннотация: В статье дана информация о мелиоративном состоянии почв Южно-Муганской степи, расположенной на Кура-Аразской низменности, являющейся основной сельскохозяйственной зоной Азербайджана, о количестве и типе солей, о составе гумуса этих почв. и о др. ее качествах. На основе проведенных исследований установлено, что процесс засоления почв Южно-Муганской степи идет быстрыми темпами. Кроме того, климатические изменения, произошедшие в мире в последние годы, негативно влияют на почву и растительность и поэтому все это существенно заметно как в развитии, так и в продуктивности сельскохозяйственных растений. В ходе исследований изучены количество и типы солей в почвах опытного участка, и по результатам установлено, что эти почвы преимущественно незасоленные и слабо-засоленные.

Ключевые слова: орошение, плодородие, урожайность, количество солей, типы солей.

Обладая богатыми природными подземными и надземными ресурсами Азербайджанская Республика в 1991 году восстановила государственную независимость, что привело к радикальным изменениям во всех сферах общественно-политической и социально-экономической жизни страны. С одной стороны истощение почвенных ресурсов в республике пригодных к сельскому хозяйству, с другой стороны резкое снижение используемых почв, с каждым годом снижение урожайности в растениеводстве, создает условие для серьезного беспокойства.

При рассмотрении современного положения стало ясно что, из 4,7 га земли предназначенным для использования в сельском хозяйстве, только 2,0 млн га, т.е. 43,2%, являются почвами высокого качества и поэтому только от возделываемых сельскохозяйственных культур, выращиваемых на этих почвах можно получить высокий урожай. В настоящее время 0,8 млн. га (18,0%) почвы, используемых в хозяйстве, были исключены из севооборота, так как считались некачественными и условно непригодными для использования. Причина этого в том, что из-за длительного использования почв не были вовремя предотвращены происходящие в ней разрушительные процессы (засоление, солонцевание, эрозия, заболачивание, загрязнение и т.д.), что привело к усилению рецензионных процессов. 28 ноября 2000 года в целях предотвращения возникновения вышеуказанных проблем и защиты земельных ресурсов, использованию почв по назначению был подписан указ Президентом Азербайджанской Республики «Об эффективном использовании земель и о государственном контроле по их защите».

Почвы Кура-Аразской низменности, считающейся основной сельско-хозяйственной зоной Азербайджана, также используются под различные сельскохозяйственные культуры. Примерно 60% почвы площади в 2,2 млн. кв.м. га Кура-Аразской низменности состоят из средне- и сильнозасоленных почв [2].

С этой целью были проведены исследования по направлению изучения количества и типа солей в почвах Южно-Муганской степи, распространенных на Кура-Аразской равнине, и определено современное состояние этих почв.

Объектом исследования в качестве опытного участка была выбрана почва, используемая под хлопковое растение на территории села Агайры Билясуварского района Южной Мугани и учитывая их координаты с 2-х разрезов были взяты почвенные пробы. Необходимые химические анализы (гранулометрический состав, рН, количество солей, гумуса и др.) проводились в лабораторных условиях по общепринятой в настоящее время в республике методике [8].

На Кура-Аразской равнине Азербайджана, практика орошения сельскохозяйственных культур и распределение оросительной воды в поле, для достижения урожайности растений, существовала с древних времен. Не смотря на то, что природно-хозяйственные условия Кура-Аразской низменности детально изучены до настоящего времени, в последнее время наблюдаются изменения климата и изменения условий проведения ирригационного земледелия [12]. Проведенные многолетние исследования показывают, что почвенный покров Кура-Аразской равнины сформировался под влиянием различных местных факторов. На основной части территории распространены сероземы с различным гранулометрическим составом, количеством гумуса, засолением и солонцеванием. В. Р. Волобуев разделил почвы низменности по их степени засоления на такие типы, как содовые, хлоридно-натриевые, хлоридно-натриево-магниевые, сульфатно-кальциевые, карбонатно-кальциевые [9]. В Южной Мугани, юго-восточной Ширвани, Карабахе и прибрежных районах Сальянской равнины преобладают почвы с повышенным содержанием сульфатов. На основе результатов исследований оценки показывают, что в настоящее время 687,7 тыс. га орошаемых площадей подвергались разной степени засолению, а 43,2 тыс. га почвы низменности средне и сильно засолены [7].

Климатические условия Кура-Аразской низменности подробно изучены И. В. Фигуровским, Е. М. Шихлинским и др. По многолетним показателям среднегодовая температура воздуха составляет 12,50-15,50°C. Растительность района отличается разнообразием, также как и его почва. Большая часть территории покрыта полынью. Определено, что растительность в основном представлена пустынным, полупустынным, горным, горно-склонным, болотным и лесным типами. Растительность равнины были изучены А.А.Гроссгеймом, Л. И.Прилипка, И.Н.Бейдеманов и другими.

Основными реками Кура-Аразской равнины являются реки Кура и Араз. Поскольку рельеф равнины представляет собой понижение, поток грунтовых вод направлен к центру. Подземные воды формируются за счет атмосферных отложений, потерь при просачивании из ирригационных систем и частично от напорной воды. Глубина залегания грунтовых вод на орошаемых территориях колеблется в пределах 0-3 м [3].

Муганская степь является частью Кура-Аразской низменности и отделена от Мильской степи рекой Араз на северо-западе, а от Ширванской степи— рекой Кура. Кура-Аразская низменность, включая Муганскую степь, является древнейшим сельскохозяйственным регионом Азербайджана [10, 11]. Южная Мугань также расположена в Южной части Кура-Аразской равнины. Почвенный покров Южной Мугани изучался многими исследователями в разные годы, а мелиоративная ситуация более подробно изучена В.Р.Волобуевым в 1964-1967 гг. На ее основе была составлена почвенно-мелиоративная карта. Автор изучил динамику солей почв Южной Мугани в разные годы и показал, что на этих почвах идет быстрое ее засоление. В целом орошение почв Южной Мугани началось после 1913 года.

В результате проведенных исследований Мусейбовым М.А., В.Р.Волобуевым, Н.Ш. Шириновым и др. выяснилось, что рельеф Южной Мугани в основном сформировался в результате прилива и отлива Каспийского моря, аккумуляцией рек Араз и Болгар. Подъем и понижение уровня Каспийского моря в результате трансгрессий и регрессий, играли большую роль в формировании рельефа местности. В некоторой степени роль морской деятельности выражается в образовании террас и накоплении лагунного (прибрежного)

типа отложений. Гидрографическая сеть здесь представлена преимущественно небольшими горными реками, которые используются для орошения.

Исследования показывают, что если в 1937-1940 годах деградация почв в массиве составляла 9,83%, то в 1968-1970 годах этот показатель составлял 29,9%. В 1961 году Х.Ф. Джафаров провел масштабные научно-исследовательские работы по комплексному изучению мелиоративного состояния Южной Мугани и получил положительные результаты [6].

Исследования, проведенные многими учеными, показали, что почвы этой зоны представляют собой серо-бурые (каштановые), серые, лугово-серые почвы. На большей части территории распространены молодые луговые и серо-земные почвы. Хотя сероземы весьма разнообразны по гранулометрическому составу, здесь преобладают глинисто-суглинистые и глинистые типы почв. Почвы исследуемого опытного участка также относятся к лугово-серому типу почв.

Для определения засоленности этих почв были взяты почвенные пробы из 2 разрезов и проведены химические анализы. Полученные результаты приведены в таблице (для слоя 0-100 см). Как видно из таблицы, в анионном

Таблица

Количество солей почв опытного участка (в 0-100 см слое)

№	Глубина, см	CO ₃	HCO ₃	Cl	SO ₄	Ca	Mg	Na+k	Количество солей, в %-ах	Плотный остаток, в %-ах
		Мг.экв/%								
В-1 N 39°31'10.29¹¹ E 48°29'20.36¹¹										
1	0-100	уох	0,65 0,039	0,60 0,021	0,249 0,012	0,875 0,070	0,437 0,005	0,186 0,037	0,10	0,19
В-2 N 39°31'03.99¹¹ E 48°29'24.52¹¹										
2	0-100		0,725 0,043	0,60 0,020	0,812 0,039	0,687 0,013	0,257 0,004	1,064 0,024	0,14	0,19

составе солей ионы CO₃ не наблюдались, количество HCO₃ в почвах под хлопок колебались в пределах 0,039-0,043%, Cl- 0,020-0,021%, SO₄-0,012-0,039%. Количество ионов Ca в катионном составе колебались в пределах 0,014-0,070%, количество Mg - в пределах 0,004-0,005%, количество ионов Na+K - в пределах 0,024-0,037. Количество солей (по плотному остатку) составляло 0,10 -0,14%. На основании полученных данных было выявлено, что почвы опытного участка относятся к почвам незасоленного и слабозасоленного типа. По солевому типу она относится к сульфатно-хлоридным. При определении типа солей использовался классический тип засоления [1,5]. Значение pH в этих почвах составил в пределах 7,08-7,62, а количество гумуса в верхнем слое почвы - 2,49-7,92%.

В результате проведенных исследований установлено, что количество солей в почвах выбранного опытного участка в Южной Мугани составляет 0,10-0,14%. Это свидетельствует о том, что эти почвы не засолены или же слабо засолены. Лугово-серые почвы опытного участка глинистые и суглинистые. Значение рН этих почв колеблется в пределах 7,08-7,62, а количество гумуса в верхних слоях составил 2,49-7,92%. Было выявлено, что типы солей почв опытного участка сульфатно-хлоридный.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Азизов Г. З. Классификация засоленных почв Азербайджана по степени и типу засоления. Баку, изд. "РН Новруз 94", 1999, 30 с.
2. Азизов Г.З. Засоленные почвы Азербайджана, их мелиорация и повышение плодородия. Баку 1999, стр. 4.
3. Искандеров М.Я. Рекультивация засоленных почв и окружающей среды. Баку, 2018, стр. 35-41
4. Мамедов Г.Ш. Социально-экономические и экологические основы эффективного использования земельных ресурсов Азербайджана. Баку, "Элм", стр. 7-10
5. Мустафаев М.Г., Джалилова Л.З. Влияние количества и вида солей на урожайность хлопчатника на орошаемых почвах Муганской степи. Ж: Почвоведение и агрохимия, т. 22, № 1-2, 2015, стр. 372-377., 1965, 247с.
6. Руфуллаев Э.И., Османов Ш.Х. Текущее мелиоративное состояние орошаемых земель Южно-Муганской степи и его частичная оценка//Открытое акционерное общество «Азербайджанское мелиоративное и водное хозяйство». Сборник научных трудов Аз.НИИГиМ. Баку 2007, «Наука», стр. 86-88
7. Рзаев М.А. Азербайджан: реформа орошаемого земледелия и экологическая устойчивость. Баку, «Наука и образование», 2019, стр. 10-29..
8. Аринушкина Е.В. Руководство по химическому анализу. М. 1970, стр. 389–416.
9. Волобуев В.Р. Генетические формы засоления почв Кура-Араксинской низменности. Изд. АН Азерб. ССР., Баку, 1965, 238 с
10. Джалилова Л.З. Некоторые показатели почв Кура-Аразской низменности. Вестник Рязанского Государственного Агротехнологического Университета им. П.А. Костычева. №3(31), 2016, с.5-8
11. Мустафаев М.Г., Джалилова Л.З. Количество и типы солей почв Кура-Араксинской низменности (на примере Сальянской степи). Научный журнал Мелиорация №3(105), 2023, с.51-55
12. Jalilova L.Z. Modern state of Salyan plain soil and increase ways of its fertility. "Climate change and sustainable soil management" international congress. Dedicated to the 100th Anniversary of Heydar Aliyev the National Leader of Azerbaijani People, Baku, ICEFSSS 2023, p.375-378

УДК 631.618

**РЕАКЦИЯ РАСТЕНИЙ НА РАЗЛИЧНОЕ СОДЕРЖАНИЕ В
ПОЧВЕ НЕФТЕПРОДУКТОВ (НА ПРИМЕРЕ МЕСТОРОЖ-ДЕНИЙ НГДУ ГАЛА
АБШЕРОНСКОГО ПОЛУОСТРОВА)****Кулиев Аловсат Гюлюш оглы**Директор Института Почвоведения и Агрохимии Министерства науки и образования
Азербайджанской Республики**Бахшиева Чимназ Тофик кызы**Ведущий научный сотрудник Института Почвоведения и Агрохимии Министерства
науки и образования Азербайджанской Республики
Баку, Азербайджан

***Аннотация.** Как известно загрязнение ландшафтов суши нефтью и нефтепродуктами непосредственное или косвенное внесение человеком веществ и энергии в почвенную экосистему, влекут за собой такие неблагоприятные последствия, как изменение морфологических, физико-химических, агро-химических, химических и биологических свойств, опасность для здоровья людей, уменьшение или полная потеря пригодности почв для использования и ухудшение эстетических достоинств ландшафтов.*

***Ключевые слова:** Ландшафт, экосистем, компонент, нефтепродукты.*

Сырая нефть является смесью химических веществ, содержащей сотни компонентов. Сложность химического состава совпадает с представлениями об образовании нефти, а именно, что она образовалась в результате длительного теплого, бактериологического и химического воздействия на органические остатки растительных и живых организмов [1].

Боле 75% общего состава нефти приходится на углеводороды; кроме них в нефти наибольших количествах содержатся сера, азот и кислород: до 4% серы, 1% азота и несколько меньше кислорода. Эти добавочные элементы обычно входит в состав молекул углеводорода.

Основные различие между нефтью, добытой в различных географических районах, обусловлено не химическим составом, а содержанием отдельных компонентов, что влияет на химические и физические свойства сырой нефти. Биологические и химические свойства углеводородов существенно различаются, поэтому при оценке влияния компонентов нефти на окружающую среду необходимо знать состав определенного нефтепродукта. Состав нефти обычно определяется количественным содержанием углеводородов, которые делятся на парафины, циклопарафины, ароматические и нефтеароматические углеводороды. Существует значительная вероятность того, что сырая нефть, загрязняя почву, переместиться от места локального выброса, что обусловливается способностью компонентов нефти мигрировать в окружающей среде [2].

Наши исследования показали, что прежде всего, нефть может мигрировать в пределах отдельной среды, т.е. вдоль почвенных горизонтов. Если загрязнение происходит в жаркие летние месяцы, то за счет испарения за первые 2-3 месяца после разлива количество нефти может снизиться на 20-30%. Испарение, особенно в летний период, наиболее интенсивно происходит в первые часы после загрязнения. Попав в атмосферу в результате испарения легких фракций, отдельные компоненты нефти могут переноситься атмосферными потоками. В этом случае скорость и направление его движения определяются атмосферными явлениями. Легкие фракции нефти мигрируют по почвенному профилю и водоносным горизонтам, расширяя ареал первоначального загрязнения.

Нами было установлено, что для апшеронских нефтезагрязненных почв характерны два типа миграции нефти по профилю: фронтальное и грави-тационное стекание по каналам миграции. Почвы, загрязненные нефтью, имеют более темный цвет по сравнению с фоновыми аналогами с преобладанием черных, серо-коричневых оттенков в верхней части профиля и темно-бурых, буро-охристых, коричнево-бурых в нижней. Отмечается тенденция увлечения мощности гумусового горизонта, количества охристых, ржаво-бурых пятен, примазок, железисто-марганцевых пленок по граням структурных отдельных частей, возрастания степени секреции железа.

Изучением экологических последствий загрязнения почв занимались многие исследователи в разных регионах. В литературе имеются сведения о влиянии на свойства почв бензина, дизельного топлива, керосина, политических ароматических углеводородов (ПАУ), флуорана и бензапирена, полихлорированных бифенилов, топливного масла, продуктов окисления нефти и мазутом.

Влияние сырой нефти на свойства почв Апшеронского полуострова изучена слабо. Данные почвы слабо обеспечены гумусом и питательными элементами (N,P,K). Содержание гумуса не больше 1,5-2%. Легкие фракции сырой нефти глубоко проникают в почву с легким механическим составом, местами до 3 метров. Тяжелые фракции сырой нефти перекрывают аэрацию почвы, склеивают комочки почв, чем затрудняют процесс аэрации почв. Толщина мазутного покрова достигает от 15-20 см до 80 см, местами до 2-3 метров, что отмечается в местах грунтовых амбаров сбора нефти.

Токсичное влияние на растения оказывают легкие фракции нефти, засоленные буровые воды, тяжелые металлы и имеющаяся местами повышенная радиация.

Обычные рекультивационные мероприятия – это землевание, выжигание или сгребание и вывоз загрязненного слоя. Однако эти методы далеко не всегда способствуют восстановлению почв и растительности и часто сами наносят долговременный экологический ущерб природе. При проведении рекультивационных работ в настоящее время не учитываются конкретные почвенно-биоклиматические условия, состав и свойства загрязняющих веществ (нефти, нефтепродуктов и пластовых вод), что также снижает эффективность этих мероприятий [3].

Хотя рекультивация нефтезагрязненных почв с помощью растений является одним из распространенных и давно применяемых и давно применяемых способов биоремедиации она до сих пор недостаточно аргументирована и экспериментально обоснована. При этом не учитывается то, что растения тесно взаимосвязаны с микроорганизмами и за счет изменения качественного и количественного состава микрофлоры и прикорневой зоне способны влиять на процессы, протекающие в почве. Однако основными деструкторами углеводов являются именно микроорганизмы, хотя до сих пор не исследовано численность ризосферных микроорганизмов, способных к деструкции углеводов нефти, их роль в очищении нефтезагрязненных земель, а также влияние нефтяного загрязнения почвы на ризосферную микрофлору.

Цель нашей работы – это анализ эколого-генетических особенностей нефтезагрязненных почв для уточнения и классификации принадлежности и оценки устойчивости к внешним воздействиям в условиях изменений как природных, так и антропогенных факторов. Изменение эдафических условий может также затруднять произрастание растений, посаженных в целях биорекультивации, а также нарушать процессы естественного возобновления в растительном сообществе. В итоге свойства почв, прямо или косвенно могут влиять на климаторегулирующие функции полупустынной системы.

В результате многолетнего опыта работы с нефтезагрязненными почвогрунтами, нами было установлено, что в большинстве случаев процессы разложения и методы

рекультивации затрудняются благодаря наличию в почвах трудно расщепляемых канцерогенных углеводов [4].

Объектом исследований являются нефтезагрязненные участки, лежащие на востоке Апшеронского полуострова, на территории НГДУ Гала. Эти участки представляют собой труднорекультивируемые территории, из-за глубокой пропитки почв нефтью, что обусловлено давностью добываемой здесь нефти и практически не ведением рекультивационных работ. В результате 4 летнего применения бастовита, биоактивного стимулятора роста, «почвенного кон-диционера» полностью натурального, экологически безопасного жидкого микробиологического концентрата, в целях биологической рекультивации, нами было замечено, что именно благодаря ему- смеси, состоящей из пробио-тических микроорганизмов, развитие растений (олеандры и цезальпинии) стало заметно лучшим.

Как и в предыдущие годы на различных участках исследуемого объекта были поставлены 6 прикопок. Взятые образцы были промыты бензолом методом медленной деконтации. Результаты этого анализа показаны в таблице 1.

Как видно из этой таблицы количество нефтепродуктов, хоть незна-чительно, но уменьшилось. Объяснением тому, является продолжительный полив, а также естественный процесс самоочищения, которому способствует наличие высокой температуры и влияние солнечной инсоляции. Нужно учесть и тот факт что наши исследуемые культуры (олеандра и цезальпиния) посажены на участках с минимальным количеством нефтезагрязнения, что яв-

Таблица 1

Прикопки	Количество образцов в гр.	Количество нефтепродуктов на 100 г		
		2021	2022	2023
1	20 гр	6,24	5,31	3,3
2	20 гр	7,28	5,6	4,9
3	20 гр	12,3	9,7	8,6
4	20 гр	24,2	23,1	13,3
5	-	20,3	18,2	13,3
6	-	25,0	25,4	24,00

ляется предельной нормой (ПДК) 6-7 гр га 100 гр почвы. Исследуемые растения олеандра и цезальпиния широко используются как декоративные растения в целях озеленения, в роли вечнозеленых кустарников весьма благоприятных для условий Апшерона. В этом году все культуры в численном отношении (каждое по 10 штук в своем развитии дали положительные результаты).

Олеандр кустарник рода семейства кутровых (лат. *kegium*) используется как декоративное растение и весьма благоприятен для условий Апшерона. Нужно отметить, что все посадки с олеандром дали хороший результат. Высота кустарников увеличились от 30-50 см в целом. Листья растений были упру-гими, кожистыми стебли прочными, буроватого цвета покрытые округлыми чечевичками. Цезальпиния (латин. *caesalpiniya*) семейство бобовых. В июне оба кустарника дружно расцвели, у обоих видов веток стало больше, в среднем от 8-24. Нужно отметить, что у кустов цезальпинии их было гораздо больше. Стручков более 400 гр, что в два раза больше по сравнению с прошлым годом.

Таблица 2

Вид растения	Количество саженцев	Высота при посадке 2020	Выживаемость	Увеличение роста до	Разница см
Олеандра	10	85-90 см	7	130>	40-50
Цезальпиния	10	90 см -1 м	10	155>	>50 см

Таким образом, на основании приведенных анализов и визуальных исследований можно сказать, что хотя присутствие нефти прослеживается в пределах от 6 до 24 г на 100 г почвы, исследуемый участок весьма пригоден для дальнейших озеленительных работ.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Середина Т.И., Терещинко Н.Н. Нефтезагрязненные почвы, свойства и рекультивация//Томск, 2004 г.
2. Козина Л.А. Геохимическая диагностика нефтезагрязнения//М: Наука, 1988.
3. Соколов С.Я. Деревья и кустарники ССР// т IV.
4. Ягубов Г.И. Экологическое состояние нефтепромысловых земель Апшеронского полуострова//Труды Общества почвоведов, XI т, II часть, 2010.

УДК 631.41

ИССЛЕДОВАНИЕ ИЗМЕНЕНИЯ БИОМАССЫ РАСТЕНИЯ *SORGHUMVULGARE* *L. U CARPOBROTUS* В НЕФТЕЗАГРЯЗНЕННЫХ ПОЧВАХ

Заманова Азада Паша кызы

Ведущий научный сотрудник Института Почвоведения и Агрохимии Министерства науки и образования Азербайджанской Республики

Исгендеров Субахат Мамедали оглы

Ведущий научный сотрудник Института Почвоведения и Агрохимии Министерства Науки и Образования Азербайджанской Республики
Баку, Азербайджан

Аннотация. Растение *Sorghum* и *Carpobrotus* представляет определенный интерес в рамках использования их в процессе фиторемедиации нефтезагрязненных почв старых нефтепромысловых зон Апшеронского полуострова Азербайджана, где сильно развита нефтяная инфраструктура. Выбор этих растений обусловлена следующими показателями. Оба растения очень вынослива к засухе и засолению почв которое характерна к Апшеронскому полуострову. Оба растения имеет мощную корневую систему которое демонстрирует стойкости абиотическим стрессам и максимальную возможность использования влаги. Эксперименты проводились на старых нефтепромысловых зонах в поселке Кала Апшеронского полуострова. Надо отметить что, под воздействием внешних факторов в много летном периоде нефтяные загрязнители

находящегося на верхнем слое почвы постепенно высыхали, приобрели формы зернообразных конфигурации (гетерогенная форма загрязнения). Уровень гетерогенного загрязнения выбранного участка составляла 7-8% -ов.

Ключевые слова. Нефтезагрязненные почвы, выносливость к засухе, мощная корневая система, абиотический стресс, влияние тяжелых металлов, биомасса корня, зеленая масса.

Растение Сорго (*Sorghum Vulgare L.*), это род однолетних и многолетних травянистых растений семейства Злаков, или Мятликовые (*Poaceae*) включает около 30 видов, которые произрастают в Азии, Африке, Южной и Северной Америке, Европе и Австралии.

По биологическим характеристикам, больших различий между группами сорго нет. Сорго, культура теплолюбивая, жаро и засухоустойчивая. Исследования анатомического строения, биологических и физиологических особенностей сорго показали его высокую ксерофитность, которая обусловлена не только мощностью и избирательной способностью корневой системы, но и особенностями строения листовой поверхности, устричного аппарата, наличием плотного эпидермиса и белого воскового налёта. Особенностью сорго является низкая скорость роста в его начальном периоде, а также способность приостанавливать свой рост в период неблагоприятных условий для роста и развития и оставаться в анабиотическом состоянии до тех пор, пока не наступят благоприятные условия.

Сорго довольно неприхотливая культура к почвам и может произрастать более трудных почвенных условиях рекультивированных земель. Кроме того, обладая мощной корневой системой, сорго может стать весьма эффективным растением в процессе фиторемедиации нефтезагрязненных почв. Сорго не переносит только холодных, заболоченных почв и плохо растёт на кислых почвах. Неприхотливость к почвам позволяет использовать сорго в качестве важной культуры для использования в восстановлении техногенно загрязненных почвах имеющие разные показатели. Эффективная поверхностная площадь у растении Сорго (*Sorghum Vulgare L.*) приобретает большую значение по отношению к другим растениям и имеет большой фиторемедиационный потенциал. Мощная корневая система обеспечивает стойкость данного растения к засухе и к сильной заселенности почв характерным для Апшеронского полуострова [1]. *Carobrotus NEVr.* (*Aizoaceae*), известное инвазивное растение в Европе. Виды *Carobrotus* представляют собой матообразующие суккулентные многолетние травы, произрастающие в Южной Африке, завезенные в Европу в декоративных целях и в целях стабилизации почвы с начала семнадцатого века, в настоящее время широко натурализованные в прибрежных местообитаниях южной и западной Европы.

Carobrotus является по росту и развития пионером для нарушенных мест и прибрежных зон, включая скалы и системы песчаных дюн, из-за его устойчивости к стрессовым факторам, таким как соленость, засуха и избыток света. Вторжение *Carobrotus* в конечном итоге влияет на разнообразие местных видов. Более того, он был признан одним из основных факторов по изменению почвенных условий и нарушений геохимических процессов в почве, представляющих серьезную угрозу для прибрежных местообитаний. Планы управления *Carobrotus* должны учитывать его высокую пластичность по морфологическим и экофизиологическим признакам, что, вероятно, может объяснить его устойчивость к широкому диапазону экологических условий. Его гибкие системы спаривания, которые представляют собой оптимальную стратегию для облегчения местной адаптации и колонизации среды обитания, включают способность производить аподиктические семена, самоопыление и

перекрестное опыление, а также интенсивную вегетативную клональность. Кроме того, *Carpobrotus* производит большой банк семян с умеренной краткосрочной стойкостью, а плоды эффективно распространяются млекопитающими. Наиболее эффективными методами борьбы являются физическое удаление и обработка листьев гербицидами, тогда как интеграция биологической борьбы с другими традиционными методами управления, вероятно, будет наиболее эффективной. Необходим долгосрочный мониторинг мер борьбы и восстановление почвенных условий для предотвращения восстановления из клональных частей, банка семян или фекалий млекопитающих, а также потенциальных новых инвазий других условно-патогенных видов [2,3].

Для проведения эксперимента была выбрана старая нефтепромысловая зона в территории поселка Кала Апшеронского полуострова. Надо отметить что, для Апшеронского полуострова характерен сухой климат, умеренно теплых полупустынь и сухих степей. Суммарная солнечная радиация составляет 130-150 ккал/см² за год. Основная часть суммарной радиации (86-90 ккал/см²) поступает в течение теплого полугодия. Среднегодовая температура воздуха составляет 13,5-13,7⁰С. Характерная особенность выбранной зоны для проведения эксперимента заключается в том что, кроме техногенно-антропогенного воздействия на почву, здесь имеется места загрязнения осадками нефтепромысловых сточных вод и слабая нефтезагрязнение.

Определение подземной и надземной биомассы была реализовано по следующей схеме:

В рамках данного полевого эксперимента рост обоих растений была рассмотрена в контексте интегрально приближения и принято что, динамический параметр которое характеризует рост данного растения прямо пропорционально с зеленой массой растения убранной с помощью специальной технологии с каждого 1 м² площадки. На экспериментальной участке с размерам 5 м². Срез растений в процессе уборки производилась одиноковым образом для всех растений, 3-4-ох см-ов от поверхности почвы. После среза зеленая массы растений с каждого 1м² площадки было упаковано в определенной форме чтобы было удобно взвешивать каждую стопку в отдельности. В проведение эксперимента подземная биомасса определена таким образом. Общая площадь экспериментальной участке (25 м²) разделена на маленькие площадки по 1м². Был поставлен почвенный срез с глубиной 0,15 м-ов. Почва с такой глубиной была удалена для каждого случайно выбранной малой площадки по 1м² в отдельности. Почва с каждого малого квадрата была вымыта водой используя специальные сито. Остатки корней с каждого маленького квадрата была взвешена в отдельности, потом полученный результат была усреднена по всему набору данных.

При старой технологии нефтедобычи поверхность почвы одновременно с нефтяными отходами была загрязнена пластовыми водами содержащей в своем составе достаточное количества тяжелых металлов (при современной технологии нефтедобычи пластовые воды обратно вкачивается в скважину и верхние слои почвы не загрязняется этим компонентом). Под воздействием солнечного излучения, ветряной деградации и высокого градиента перепада температур в многолетнем периоде (примерно 35-40 лет) нефтяные загрязнители находящиеся на верхнем слое почвы постепенно высыхали и приобрели формы зернообразных конфигурации или по другому сказать характер нефтяного загрязнения постепенно переходила от гомогенной формы к гетерогенной. Образовалось некое свободное пространства между зернистыми нефтяными загрязнителями на верхнем слое почвы и корни растения имели возможности развиваться в

рамках указанных свободных пространств. Из вышеизложенного соображения можно делать следующие выводы. На старых нефтепромысловых зонах Апшеронского полуострова на верхнем слое почвы в основном участвует двух типов загрязнителей: нефтяные загрязнители в гетерогенной форме и тяжелые металлы в гомогенной форме, которое практически равномерно распределена почвенном континуме верхнего слоя. Очевидно тот факт что, внутри зернистых нефтяных загрязнителей тоже существует тяжелые металлы, но контакт корневой системы с такими тяжелыми металлами крайне затруднителен и если такой контакт будет имеет места то она будет носит второстепенной характер. Надо имеет ввиду что, проблема реабилитации почв старых нефтепромысловых зон Апшеронского полуострова на данный момент считается крайне важной задачей по восстановлению экологического равновесия Апшеронского полуострова поскольку площадь таких зон составляет несколько тысячи гектаров [4,5,6].

На выделенном экспериментальном поле была выделена два участка и они подготовлены для посадки растений. Для получение точных данных о влияния нефтезагрязненной почвы на растение при подготовки участков не была использована удобрение и биологически активизирующих веществ. В начале весны водному из участков была посажена зерно растение Сорго (*Sorghum Vulgare L*) а на другом участке были посажены побеги растения с *Карбобротус (Carpobrotus)*. Была организована уход за этими растениями в период продолжение эксперимента. С помощью тонких пластмассовых труб была организовано капельная орошение. Эксперименты проводились в течение 45-46 дней (5-6-того числа апрель месяц; 20-21 числа май месяц) После этого была проведена исследования по определению над- земной и подземной биологической массы данных растений. Выбор срока эксперимента в продолжительности 45-46 дней была связана с возможностями сравнение данных экспериментов с фундаментальными исследованиями [1].

Проводимые эксперименты с растением *Carpobrotus* на старых нефтепромысловых зонах Апшеронского полуострова Азербайджанской республики позволил выявить еще один важный результат по отношению данного растения. Нефтезагрязненная почва старых нефтепромысловых зон останавливает или регулирует спонтанное распространение растение. Посадка для контрольного и экспериментального участка для обоих растений выбрана в территории парка Институт Дендрологии Национальной Академии Наук Азербайджана которое считается экологически чистой зоной. С другой стороны территория парка данного Института находится на расстоянии 18-20 км-ров от поселка Кала, где проводились эксперимента, то есть идентичности климатических условия контрольного и экспериментального варианта была обеспечена. Другие агротехнические мероприятия для экспериментального и контрольного варианта тоже были одинаковыми. В определении весов зеленой массы для поддержания универсальности применяемой методики, весы зеленой массы определялись с помощью относительной шкалы.

В результате проводимых экспериментов была выявлена что, биомасса корня (средней вес остатка корней на глубине 0,15 м от поверхности почвенного и усредненным по числу взятых образцов) растение *Sorghum* по отношению к контрольному варианту уменьшилась 1,56 раз. Надо отметить что, глубина 0.15 м-ов для определения динамики подземной биомассы взята по следующим соображениям. Проводимые эксперименты и теоретические анализа показали что в засушливых местах которые влаги рассасывающие побега корней горизонтальной ориентации в основном сосредоточена на глубине 12-15-ти см-ов. А биомасса корня растение *Carpobrotus* по отношению к

контрольному варианту уменьшилась на 1,83 раза. При выращивании растений в присутствии тяжелых металлов их токсичное действие в большой степени проявляется в отношении роста корней, поскольку именно в них задерживается и инактивируется большая часть поступивших в растение токсичных ионов. Накопление тяжелых металлов в корнях сопровождается уменьшением размеров и биомассы корневой системы [7,8,9].

Уменьшение биомассы корней растений *Sorghum L.U* и *Carpobrotus* в нефтезагрязненных почвах по отношению экологическому чистому контрольному варианту связано с воздействием тяжелых металлов локализованной в указанных загрязненных почвах.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. R.J.K.Myers The root system of a sorghum crop//Field Crops Research Voluma 3, 1980, p. 53-64.
2. Julie Chenot, Laurence Affre, Raphael Gros, Laura Dubois, Sarah Malecki, Aurélie Passetti, Annie Aboucaya, Elise Buisson. Eradication of invasive *Carpobrotus* sp: Effects on soil and vegetation//Restoration ecology. Volume 26, Issue1 January 2018. Pages 106-113
3. Josefina G. Campoy a, Alicia T. R. Acostab, Laurence Affrec, Rodolfo Barreirod, Giuseppe Brundue, Elise Buissonf, LuísGonzálezg, Margarita Lemaа, Ana Novoah,i,j, Rubén Retuerto a, Sergio R. Roiload and Jaime Fagúndez. Monographs of invasive plants in Europe: *Carpobrotus* //BOTANY LETTERS <https://doi.org/10.1080/23818107.2018.1487884>. Zamanova A.P. Using organic waste as fertilizer //International journal of Botany Studies, Volume 4; Issue 3; May 2019; Page No. 04-06, ISSN: 2455-541X; p. 3-6. Impact Factor: RJIF 5.12
4. Zamanova A.P., Alizade A.M., Zamanov P.B., Iskenderov S.M. Dependence of the yield of alfalfa on plant density and diet //American Journal of Plant Sciences, p. 2722-2731, October 2017.
5. Zamanova A.P., Alizade A.M The Effect of Heavy Metals Transport from Contaminated Soil to “*Opuntia Vulgaris Mill*” with the Use of Biologics //American Journal of BioScience. Vol. 6, No 1, 2018 p. 1-5.
6. Zamanova A.P. Using organic waste as fertilizer //International journal of Botany Studies, Volume 4; Issue 3; May 2019; Page No. 04-06, ISSN: 2455-541X; p.3-6. Impact Factor: RJIF 5.12
7. Liv H, Zhang J, Christie P, Zhang F. Influnce of iron plague on uptake and accumulation of Cd by rice (*Oryza sativa L.*) seedlings grown in soil //sci.Total Environ.2008. V.394.P.361-368.
8. Uraguchi S, Wetanabe J.et.al. Characteristics of cadmium, accumulation and tolerance in novel cd-accumulating crops, *Avenastrigosa* and *Crotariajuncea*// J.Exp.Bot.2006.V.57.P.2955-2965.
9. Shi G., Cai Q., Cadmium tolerance and accumulation in eight potential energy crops// Biotechnol. Adv.2009,V.27.P.555-561.

УДК 37.013

**ОҚУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМ АЛУДАҒЫ ЖЕТІСТІКТЕРІНЕ ОТБАСЫ
ЖАҒДАЙЫНЫҢ ӘСЕРІ****Акылбекова Эльмира Акылбековна**

«Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі»
білім беру бағдарламасының магистр, аға оқытушысы
Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты.

Сейдина Балмуздак Зикировна

«Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі»
білім беру бағдарламасының магистр, аға оқытушысы
Арқалық, Қазақстан

***Аннотация:** Бұл мақалада отбасы, баланың жеке басын қалыптастырудың ең күшті құралы болып табылады.*

Өмір мен ғылым- балаларда, содан кейін ересектердегі, барлық қиындықтар отбасылық тәрбиедегі қателіктерден болатындығын дәлелдеді, олардың ең бастысы - махаббаттың жоқтығы және өз балаларын мақтап, қолдау көрсете алмауынан туындайды.

Бала үшін, ең бастысы – оны, яғни баланы жақсы көру. Осылайша, баланың мектептегі жұмысына әсер ететін факторларды зерттеу, тапсырмаларды шешуге және гипотезаны растауға мүмкіндік берді.

Жетістік арқылы тәрбиелеу, баланың және оның отбасының қадір-қасиеттеріне, құндылықтарына, мұраттарына сүйенген түрде оқушыны, ата- аналарды мейлінше тереңірек түсінуге деген мектептің ұмтылысын көздейді. Бала, тәрбиесінің тиімді тәсілдерін, отансүйгіштік қасиеттерді қалыптастыру мақсатында пайдалану екі жаққа да тиімді тәсіл болып табылары сөзсіз.

***Түйінді сөздер:** оқушы, отбасы, құндылық, мектеп, болашақ.*

Әрбір отбасы қоғамның кішкентай бір бөлігі болып табылатындықтан, қоғамды өркениеттілікке жеткізу, ең алдымен, әрбір отбасындағы өмірді дұрыс ұйымдастырудан басталмақ.

Салауатты отбасында ғана салауатты ұрпақ қалыптасады. Заманымыздың заңғар жазушысы М.Әуезовтің «Ел болам десен, бесігінді түзе» деген нақыл сөзінің мәні тереңде жатыр. Яғни, болашақтың тізгін ұстары, елінің ертеңі болар, халқының үмітін ақтай білетін дені сау, білімді де саналы жас ұрпақты өсіру талабынан туындап отырады. Осы ұлы мақсаттарға жету жолында киелі де қасиетті екі түсінік бар.

Бірі, баланың бастапқы тәрбие мектебі алтын бесік – отбасы болса, екіншісі, алтын ұя – мектеп. Бұл екі ортаның да мақсат-мүддесі ортақ.

Отбасы, ата-ана адамды дүниеге әкеліп, қалыптастырып, дамытып жетілдірсе, адам бойындағы бар игі қасиет мектеп қабырғасында қаланады. Бұл киелі жерде қызмет ететін мұғалім мен ата-анаға жауапкершіліктің үлкен жүгі артылған.

Тұлғаның өз дамуындағы оқуға деген құлшынысының аздығын жеңуге қабілеттілік мәселесінің туындауы тұлғаның мотивациялық аумағындағы өзгерулер мен көбірек және тікелей байланыстылығы анықталды. Мотивация тақырыбында оқу мотивациясының кәсіби және тұлғалық өзін-өзі анықтауымен байланыстылыққа көңіл аудару негізінде, кәзіргі жаңа оқу жүйесіндегі оқу мотивациясының ерекшелігі, оның тұлға мотивациясымен байланысты болуы қызықтырды.

Осы орайға сәйкес, біздің тақырыбымыз «Оқушылардың білім алуудағы жетістіктеріне отбасы жағдайының әсері» тақырыбына бекітілді. Қазіргі күнде отбасы бала тәрбиесінде басты фактор. Осы отбасы факторының оқу мотивациясын қалыптастыруға әсерін анықтау мақсатын зерттеу барысында мынадай жұмыстар атқарылды:

1. Оқушылардың білім алуудағы жетістігінің қалыптасуына отбасының әсерін теоретикалық зерттеулер негізінде талдадық;
2. Дәстүрлі оқу мотивациясын талдау және психологиялық-педагогикалық әдебиеттердегі қарастырылу дәрежесін айқындадық;
3. Мектептегі оқыту технологияларындағы оқу мотивациясының ерекшеліктерін зерделедік;
4. Оқушылардың оқу мотивациясының қалыптасуына отбасының әсерін анықтадық.

Қазақстан Республикасының нарықтық қатынастары мен бәсекелестіктің өсуіне байланысты болып жатқан әртүрлі өзгерістер білім беру жүйесіне қойылатын талаптарды өзгертеді. Біздің мемлекетіміздің дамуының негізгі бағыттары «Қазақстан-2030» стратегиясында сипатталған. Ол стратегияның жүзеге асуы үшін білімді, шыншыл, ақылды, дені сау, адами қасиеттері жоғары тұлға керек. Қазақстан президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан артықшылығы – халық сапасы, адам ресурстары... Біз өзіміздегі баға жетпес капиталды дамытып және сол дамуға жаңа да, өркениеттік жағдайлар туғызуымыз қажет», — деп тұжырымдайды. 1

Қазіргі таңда білім беру мәселелері жалпы әлемдік қоғамдастықтың өзекті мәселелерінің бірі болуы, өркениет дамуының білім беру сапасымен байланысында. «Білім беру» мемлекеттік бағдарламасында білім беруді жетілдіру мен оқыту процесіне жаңа ақпараттық технологияларын енгізу арқылы, сапалы кәсіби мамандарды даярлауды қамтамасыз ету мәселесі қарастырылған.

Қорытындылай келе, оқу жетістігі бойынша резервтері айтарлықтай кең көлемде және оқу әрекетінде баланың мотивациялық құзыреттілігін қалыптастыруға жалпы ұйымдастырушылық– басқарушылық жүйе үшін, жұмыс күшін кеңейтуді талап етеді.

Сонымен бірге, зерттеулер балалардың өздерінің оқу мотивтерін саналы түсінбейтіндігін көрсетеді. Мысалы, мектептегі балалардың «білінетін» мотивтері, оларды оқу іс-әрекетіне итермелейтін шыни мотивтерге сай келмейтіндігін көрсетеді. 5 сынып балаларының «білінетін» мотивтерінің диапазоны өте кең, оған танымдықпен қатар әлеуметтік мотивтер де кіреді. Алғашқы үштікке мыналар кірді: «көп білгім келеді», «жаңаны білу қызықты», «жақса баға алғым келеді». Оның мәліметтеріне орай соңғы орындарда «барлығы оқиды», «жазалағанды қаламаймын» тұр.

Көпшілік балалардың қызығушылығы нақты пәндерге бағытталады. Бұл жөнінде Н.Г. Морозова былай деп жазады: «Нақты пәнге қызығушылық кенеттен пайда болмайды, ол біртіндеп сол пән бойынша білімнің жинақталуына және білімнің ішкі логикасына сүйенеді. Мұнда бала сол пәнді неғұрлым терең меңгерсе, соғұрлым оның қызығушылығы артады» .

Ал кейде, балалардың пәндер бойынша білімдері болғанымен, қандай да бір құбылысты түсіндіргенде, олар білімдеріне емес, өз пікірлеріне сүйенетіндігі байқалады. Мектеп балаларының оқу мотивациясын зерттеуде, мынадай қызықты эксперимент жүргізілді. Дәстүрлі оқыту жүйесі «мұғалім-бала» және «ата-ана-бала» жүйесі бойынша, балалардың белсенділігі мен оқу танымдық мотивациясы салыстырылады. Мұнда өзара көмек пен өзара әрекет оқу жұмысының барлық кезеңдерінде жүргізіледі: оқу тапсырмасын орындау тәсілін таңдау мен орындауда, жұмыс нәтижелерін қадағалау мен бағалауда. Екінші жағдайда, балалардың оқу-танымдық мотивациясының артқандығы байқалды. Бұл мәліметтер балалардың бір-біріне көмектесуінде ата-анаға қатаң позициядан бас тартқандығы дұрыс болар деген ой туындатады. Мүмкін құпия көмекті ашық ұжымдық-жанұялық жұмысқа айналдырса қалай болар екен?

Қорыта келгенде, балалардың оқуға теріс қатынасы олардың мотивтерінің тарлығы және кедейлігі, жетістікке жетуге қызығушылықтың төмендігі, бағаға бағытталу, мақсат қоя алмау, қиындықты жеңуге, оқуға ұмтылысының болмауы, мұғалімдерге, мектепке теріс қатынасынан және ата-ананың бала қажеттілігін қанағаттандыра алмауынан көрінеді.

Балалардың оқуға оң қатынасының түрлі деңгейлерінде мотивацияның тұрақсыздықтан терең саналы сезілген деңгейіне дейін біртіндеп өсуі байқалады, сондықтан, ерекше әрекетті жоғарғы деңгей мотивтердің тұрақтылығы, олардың иерархиясы, перспективалық мақсаттар қою біліктілігі, өзінің оқу іс-әрекетінің және мінез – құлқының нәтижелерін көре білу, мақсатқа жету жолындағы қиындықтарды жеңе білуінен көрінеді. Оқу іс-әрекетіне отбасы мен ата-ананың араласуы, оқу міндеттерін шешудің стандартты емес тәсілдерін іздестіру, әрекет тәсілдерінің мобильдігі, шығармашылық іс-әрекетке ауысу, өз бетімен білім алудың артуын көрсететіні, оқушы іс-әрекетінен байқалады.

Отбасы - бұл кішкентай адамның өміріндегі алғашқы тұрақты топ. Тұлғаның қалыптасу процесінде отбасы басым рөл атқарады. Отбасында, мектепке дейін де, баланың негізгі мінездік белгілері, оның әдеттері қалыптасады. Бала-қандай болады, бақытты ма, жоқ па, ол, отбасы мүшелері арасындағы қарым-қатынас қандай болатынына байланысты. Отбасылық өмір алуан түрлі. Қиындықсыз, отбасы болмайды.

Зерттеу жүргізгеннен кейін, біз, ата-аналар мен балалардың қарым-қатынасын түсіну, қабылдау және тану негізінде құрылған отбасыларда өзін-өзі бағалау жоғары, көзқарастар позитивті, әлеуметтік ашықтық және баланың белсенділігі, тәуелсіздігі дамытуға бағытталған деп қорытындыладық. Жалпы алғанда, баланың оқу іс-әрекетіндегі үлгерімі үшін қажетті психологиялық жағдайлар жасалады. Ата-аналық қатынастардың деструктивті түрі бар отбасылардағы балалар, мектептегі үлгерімнің төмендігімен сипатталады.

Алынған нәтижелерге сәйкес, сынып жетекшілеріне келесі ұсыныстар жасалынуы керек:

1) дағдарыс пен қиындықтардың туындауына қарамастан, балаға, әсіресе бастауыш мектеп жасындағыларға, назары әлсіреп кетпеуі үшін, ата-аналармен түсіндіру жұмыстарын жүргізу. Ата-аналарға психологиялық-педагогикалық білім беруге тиіспіз.

2) отбасылық тәрбиенің түрін нақты анықтауға және қажет болған жағдайда психологпен бірге отбасылық қатынастарды реттеуге уақытылы көмектесуге әзір болуымыз керек.

3) әкенің(ананың) баласын тәрбиелеу мен тәрбиелеудің маңызы мен ролін арттыру жөніндегі жұмысты ерекше күшейтуіміз қажет.

Отбасы мен мектеп арасындағы қарым-қатынас баланың мектепке келген алғашқы жылдарында ғана маңызды емес. Олар, ересек жаста да өзекті болып қалады, өйткені, мектепте баланың өзін-өзі көрсетуге, оның дарындылығын көрсетуге мүмкіндігі жиі кездеседі. Мектеп алдына көптеген міндеттер қойылады: *тәрбиелік, ағартушылық және дамытушылық*. Мектеп- ата-аналарға қатысты көптеген мәселелерді шешуге көмектеседі, бірақ ол ешқашан отбасымен бәсекелесе алмайды.

Бұл, отбасы, баланың жеке басын қалыптастырудың ең күшті құралы болып табылады. Өмір мен ғылым- балаларда, содан кейін ересектердегі, барлық қиындықтар отбасылық тәрбиедегі қателіктерден болатындығын дәлелдеді, олардың ең бастысы - махаббаттың жоқтығы және өз балаларын мақтап, қолдау көрсете алмауынан туындайды. Бала үшін, ең бастысы – оны, яғни баланы жақсы көру. Осылайша, баланың мектептегі жұмысына әсер ететін факторларды зерттеу, тапсырмаларды шешуге және гипотезаны растауға мүмкіндік берді.

Жетістік арқылы тәрбиелеу, баланың және оның отбасының қадір-қасиеттеріне, құндылықтарына, мұраттарына сүйенген түрде оқушыны, ата- аналарды мейлінше тереңірек түсінуге деген мектептің ұмтылысын көздейді. Бала, тәрбиесінің тиімді тәсілдерін, отансүйгіштік қасиеттерді қалыптастыру мақсатында пайдалану екі жаққа да тиімді тәсіл болып табылары сөзсіз.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- 1 Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президентінің Қазақстан халқына «Қазақстан 2030» стратегиясы, 2018
- 2 Ананьев Б.Ф. “Избранные психологические труды” В-2-х т. под ред. А.А. Бодалев и др. – М.; Педагогика 2015.-21стр
- 3 Павлов И.П. “Собрание сочинений” III-т. СССР “Академия” 2011 г.-57стр.
- 4 Небылицин В.Д. “Основные свойства нервной системы человека” М.; “Просвещение” 2016 ж.-102стр.
- 5 Лазурский А.Ф. Очерк науки о характерах М., 2015-81стр.
- 6 Мерлин А.С. Психология индивидуальности. Москва-Воронеж, 2020.-75стр.
- 7 Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности.- М.,2016.-46 стр.
- 8 Мясищев В.Н. Личность и неврозы. –Л.,ЛГУ,2010.-57стр.
- 9 Наракидзе В.Г. Характер и фиксированные установки. Тбилиси.2020.-84стр.
- 10 Платонов К.К. Структура и развитие личность.-М.,2016.-97стр.
- 11 Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии-М, 2020.-29стр.
- 12 Узнадзе Д.Н. Психологические исследования М.,2016.-63стр.
- 13 Фромм Э.Человек для себя. Минск, 2016.-79стр.
- 14 Дружинин В.Н. Психология общих способностей.- М.,2015.-221стр.
- 15 Рубинштейн С.Л.Основы общей психологии.В. 2-х т.-М.,2019.-116 стр.
- 16 Липкина А.И. Самооценка школьника М., Знание, 2016.-67стр.
- 17 Лисина М.И. Общение, личность и психика ребенка М., 2017.-92 стр.
- 18 Юсупов И.М. Психология взаимопонимания. Казань, 2011.-37 стр.
- 19 Овчарова Р.В. Технологии практического психолога образования. М., ТЦ "Сфера"2019.-81 стр.
- 20 Рояк А.А. Психологический конфликт и особенности индивидуального развития личности ребенка. М.: Педагогика, 2018.-94стр

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЕУРОПАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕНІҢ МОДЕЛІ

**Бекузакова Ақбота Құрманғазықызы,
Керимбекова Карлығаш Умирзаковна**

№1 Алматы қазақ мемлекеттік гуманитарлық-педагогтік колледжидің
Арнайы пәндер оқытушылары

***Аннотация** Мақалада Швеция, Финляндия елдерінің білім беру жүйесі және мектепке дейінді білім мен бастауыш білім берудің ерекшеліктері сипатталады. Еуропа мемлекеттерінің озық тәжірибесін еліміздің білім беру жүйесіне енгізу, оны түрлендіру, тиімді нәтижеге жету жолдары қарастырылған.*

***Тірек сөздер:** Білім беру жүйесі, жоба әдісі, мектепке дейінгі білім, бастауыш білім беру ерекшеліктері, функционалды сауаттылық.*

Қазіргі заман педагог қызметіне аса жоғары талап пен үздіксіз дамуды қажет ететін бірегей мамандыққа айналды. Еліміздің болашағы жас буынды даярлайтын мұғалімнің сауатты болуымен шектелмей, оқыту үрдісіне жаңа ой, шығармашылықпен ұйымдастырылған іс-әрекеттер қажет ақ. Осы тұрғыда педагог кадрларды даярлау барысында қолдауларға ие болып отыр.

Алматы қаласының 2023-2030 жылдарда білім беру жүйесін дамытудың 2025 дейінгі бағдарламасында аясында 2030 жылға дейінгі орта мерзімді перспективаларында қойылған міндеттерді жүзеге асыру мақсатында колледждің арнайы пән оқытушылары Швеция, Финляндия елдеріне Халықаралық тағылымдаман өтті. Халықаралық тағылымдамада Швеция, Финляндия білім беру жүйесінің ерекшеліктерімен, мектепке дейінгі білім беру, бастауыш білім беру жүйесі және базаларымен танысты. Өздеріңізге мәлім Швеция білім индексі бойынша әлемде 4 орында. Ал, Финляндия мемлекетінің оқушылары халықаралық зерттеулерге сәйкес үздік көрсеткіштермен танылған елдер. Оқушыларымыздың алдында осындай көрсеткіштерге ие мемлекеттердің жетістікке жету себебі, білім беру жүйесіндегі әдістемелік негіздемелерін зерттеп, қоржындарын жаңа біліммен толықтыру мақсаттары тұрды.

Швецияда адамның табиғатпен үйлесімде болуы аса маңызға ие. Балабақша, мектептерде оқу үрдісінің 40% үзіліске бөлінген (үзіліс ұзақтығы 25 минут). Үзіліс кезінде таза ауада жүру міндетті. Балабақша тәрбиеленушісінен әр түрлі ауа райында киіну үлгісін сұрау арқылы да функцияналдық сауаттылық қалыптастырады. Тағылымдама барысында Швеция балабақшалары функцияналдық сауаттылықты практикалық, шығармашылық тапсырмалар негізінде жүзеге асу үрдісін бақылады.

Швеция мектепке дейінгі білім беру жүйесі мен бастауаш сыныптарда функцияналдық сауаттылықты қалыптастыру жолдарын бақылады. Сондай-ақ жаратылыстану бағыты бойынша функцияналдық сауаттылықты қалыптастыру әдістерімен тәжірибе жүзінде танысу мақсатында Стокгольм университетінің ғылыми-зерттеу базасына, Bergianska trädgården ботаникалық бағына экскурсияға барды. Швеция балабақшалары ботаникалық бақтармен тығыз байланыста болады. Балабақша тәрбиеленушісі баққа өсімдік, көкеніс егуді, баптауды, өнімінен тағам әзірлеуді бақта жүзеге асырады. Бақтағы балалар еңбегін тамашалау жағы да ұйымдастырылған. Оқытушылар ботаникалық бақта балалар өсірген өсімдіктерді тамашалады.

Швеция балабақшасындағы функцияналдық сауаттылық осындай әдістер арқылы дұрыс жолға қойылған. Балабақшада 5 жастан барлық баланы планшетпен қамтамасыз еткен. Мәселен, бала планшетте сурет салуды біліп қана қоймай, салған суретті қолдану мақсатын айқындау арқылы да цифрлық бағытта функцияналдық сауаттылықты меңгертеді.

Швеция, Финляндия бастауыш сыныптары 1-6 сыныптарды қамтиды. Швед мектептерінде оқу процесі топтық жоба құруға, қорғауға, іске асыруға негізделген. Жобалар жаратылыстану бағытымен тығыз байланыста жүргізіледі. Үй тапсырмасы берілмейді. Мектептер оқу-құралдарымен, әр оқушыны ноутбукпен қамтамасыз етеді. Оқу жылы тамыз айының ортасында басталып, маусым айының ортасында аяқталады.

Швеция жалпы орта білім беру ұйымдарында функционалды сауаттылық келесі құрылымды бөліктері қарастырылған:

- оқу сауаттылығы;
- жаратылыстану-ғылыми сауаттылық;
- математикалық сауаттылық;
- қаржылық сауаттылық;
- ғаламдық құзіреттілік;
- тұлғаның креативті дамуы.

Функционалдық сауаттылық-қоғамда табысқа жету шарты толыққанды қызмет ету шарттарының бірі.

Финляндияның білім беру жүйесіне мыналар кіреді: мектепке дейінгі тәрбие (7 жасқа дейінгі балалар), міндетті жалпы білім (9 жылдық негізгі мектеп), орта білім (гимназиялар мен кәсіптік мектептер) және жоғары білім (университеттер және оларға теңестірілген университеттер).

Бала мектепке барар алдында Финляндиядағы балабақшаларда мектепке дейінгі тәрбие беріледі. Балаға 6 жастан бастап, бірінші кезеңде мектеп бағдарламасын меңгеру үшін қажетті барлық білім мен дағдыларды ойын түрінде үйретеді. Мектепке дейінгі білім беру тегін, ал 2015 жылдан бастап балалардың қатысуы міндетті болды. Жалпы білім беретін мектепке бару Финляндияда 7 жастан басталады. Оқушылар жалпы білім беретін мектепте 9 жыл оқиды. Фин балабақшаларында әр балаға жеке дара жоспар құрып, оны дамуды ата-анамен бірге отырып талқылайды. Яғни, баланың жеке дара екершеліктері алдыңғы орында тұр. Ел 100% сауаттылық деңгейімен мақтанады.

Фин мектептері 10 балдық бағалау жүйесін қабылдады. Мектеп кітаптары мен керек-жарақтары тегін. Сонымен қатар, оқушылар күн сайын мектепте тегін ыстық түскі ас алады. Үйден мектепке дейінгі қашықтық 5 шақырымнан асса, оқушылардың көлік шығындарын муниципалитет төлейді. Муниципалитеттер мемлекеттен негізгі мектептерді ұстауға субсидиялар алады, ал субсидия мөлшері әр ауданның экономикалық жағдайына байланысты және кейде шығындардың 100% құрайды. Оқу жылы 190 жұмыс күнінен тұрады. Оқыту тек күндізгі ауысымда жүргізіледі, ал мектептер сенбі және жексенбі күндері жабық. Мектеп мамырдың аяғында немесе маусымның басында үлкен көктем мерекесімен аяқталады, содан кейін балалар жазғы демалысқа шығады.

Финляндия мемлекетінде барлық қоғамдық ұйым және т.б мемлекеттік маңызды нысандардың күші елдің білім беру жүйесіне жұмылдырылған. Мәселен, мұражай, жазушылар үйі қызметкерлерінің жылдық сағатының бір бөлігі мектеппен тығыз қарым-қатынаста болып, оқушылармен жұмыс жасауға бағытталған. Күнделікті сабақ барысында бұл мүмкіндік оқу процесін түрлендіруге, оқушы тұлғасын жан-жақты дамытуға, оқу мазмұнын әр түрлі форматта өрбітуге септігін тигізеді. Фин білім жүйесінде оқушының өзіне қызмет ету, кәсіпкерлікке баулу, оқушы ұжымымының орта, қашық перспективалары үшін ортақ қаражатты жасақтау жоспарын құру аса маңызды саналады. Бұл Фин балаларының функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың тиімді жолына айналған.

Еуропаның озық тәжірибесімен танысқан оқытушылардың мақсаты: Халықаралық тағылымдама негізінде жинақтаған білім қоры негізінде білім алушыларды осы өмірдің дағдысына дайындау, оларды белсенділікке, шығармашылыққа, іскерлікке және тәуелсіз білімге деген қызығушылыққа жетелеу.

Ол үшін әрбір ұстаз заманауи сабақты ойдағыдай өткізу үшін ең алдымен өзін өзгерту қажет және «Сабақта шығармашылық атмосферасын қалай құруға, болады?»-деген сұрақтардың жауабын іздеп, дұрыс шешім табу. Оқытуда сәтті болу үшін оқытушылар баланы ең алдымен ақпаратпен жұмыс істеуге үйретеді: оны табу, қажет нәрсені қажетсізден ажырату, фактілерді тексеру, талдау, жалпылау және ең бастысы – өз тәжірибесіне көшу. Мұндай оқу дағдысы әр пән бойынша қалыптасады. Ақпаратты түсіну және болашақта не қажет екенін түсіну колледж пәндерінің әрқайсысында маңызды: математика, педагогика, ағылшын және т.б. сонымен, қатар қалалық семинарлар, тренинг сабақтар өткізіп, өз білімдерін колледждің барша ұстаздар қауымы, білім алушылар қауымына дәріптеп жатыр. Болашақ маманның, жас ұрпақтың бойында функционалды сауаттылықты қалыптастыру еліміздің өркендеп, білімді тиімді, нәтижелі қолданудың дұрыс жолын қалыптастыру үшін Еуропа елдерінің тәжірибесін алу аса маңызды. Дегенмен, дамыған елдердің оқыту процесіндегі әдістемелік ерекшеліктерді толығымен көшіру емес, халқымыздың ұлттық ерекшеліктеріне икемдеп қолдану жолдарын қарастырған жөн.

Функционалды сауатты тұлғаның негізгі белгілері: бұл белгілі бір қасиеттерге, шешуші құзыреттерге ие, адамдар арасында өмір сүре білетін және тәуелсіз тұлға. Ендеше, функционалды сауатты тұлғаны қалыптастыру әрбір ұстаз, ата-ана, қоғамның алдында жауапты сезінген әрбір азаматтың парызы.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Мұсаев С. Бегалиев Т. Жас ерекшелік педагогикасы. Астана, 2014 ж
2. Өмірбаева М.Р. //Оқушылардың функционалды сауаттылығын арттыру - сапалы білім кепілі. bilimdiler.kz
3. Сапарова Г. //Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру — заман талабы. Martebe.kz

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Чапурина Анна Алексеевна

Магистрант педагогического факультета ЗКУ им. М.Утемисова,

Научный руководитель- Сейтенова Салима Сагиновна

Уральск, Казахстан

Аннотация: В данной статье рассматриваются с теоретической точки зрения проблема формирования исследовательских навыков учащихся начальной классов. Изучается педагогическая литература по теме исследования. Дается трактовка к термину «навык», а также показывается важность формирования исследовательских навыков младших школьников в современном обществе.

Ключевые слова: исследовательские навыки, обучение, деятельность, способности, умения, формирование, индивидуальные возможности, современность, понимание окружающего мира.

Введение. Одним из главных направлений деятельности в современном обществе, в связи с повышением качества образования является разностороннее развитие личности ребенка, его умений и навыков работы в коллективе, повышение мотивации к обучению. В

связи с этим педагогами осуществляется поиск содержания, новых форм, методов, средств обучения, способствующих на практике возможности самоактуализации, саморазвития и самореализации личности учащегося.

Одним из особенностей, позволяющих учащимся понять законы развития окружающего мира,- это развитие у них исследовательских навыков и способностей. Данная особенность в исследовательском поиске обусловлена биологически, ребенок рождается исследователем. Неутолимая жажда новых впечатлений, любознательность, постоянное стремление наблюдать, экспериментировать рассматриваются как важнейшие черты детского поведения.

В общественных школах страны внедрение новые методы обучения, одна из которых- исследование творческих заданий в учебном процессе. Использование этого инструмента поможет повысить уровень знаний и навыков младших школьников.

Исследовательская деятельность сосредоточена на самостоятельной деятельности учащихся начальных классов, а развитие их исследовательских навыков способствует их интеллектуальному развитию и познавательной деятельности.

Содержание основного материала статьи. В сфере социально-общественных преобразований современные образовательные учреждения переходят на новую образовательную парадигму. Образовательные методики, базирующиеся на знаниях, все более уступают место улучшенным моделям, ориентированным на развитие личности в процессе обучения.

Под образовательными результатами понимается расширение личных возможностей, которые помогают индивидууму творчески подходить к решению задач, независимо от ожиданий окружающих, контролировать свои действия на основе эмоций, применять критическое мышление, действовать независимо, быть автором собственной жизни, а не инструментом своих действий.

Новое поколение стандартов призывает не только достигать важных результатов, но и совершенствоваться и внедрять универсальные методы обучения, которые гарантируют успех на всех уровнях образовательной системы.

Теоретические основы развития исследовательских навыков учащихся начальных классов отражены в трудах ряда отечественных ученых, таких как М. Лутфуллоева, Ф. Шарифзоды, И.Х. Каримова, Ш.А. Шаропова, Х.М. Сабури. Педагогические и психологические аспекты подхода к формированию исследовательских навыков можно найти в исследованиях ученых Н.А. Бернштейна, И.А. Зимней, Д.Б. Богоявленского, И.П. Подласого, А.И. Савенкова, А.М. Матюшкина, Н. Козлова, Н.Ф. Талызиной, А.В. Петровского, А.В. Брушлинского, В.П. Зинченко, С.И. Брызгаловой, Н.А. Семеновой и других.

Исследование- является одним из важных источником понимания окружающего мира детьми. Главной особенностью научного образования является активизация творческих способностей и формирования исследовательских навыков подрастающего поколения. При этом необходимо изменить позицию учителя - «подготовки ребенка к исследовательскому мышлению и исследовательской деятельности». В области педагогики термин «навык» определяется как умение, доведение до автоматизма, то есть выполнение целенаправленных действий, доведенных до автоматизма, в результате самостоятельного многократного повторения одних и тех же движений или решений типовых задач в рамках производственной, спортивной или учебной деятельности.

К определению навыка подходят по-разному: как к способности, синониму умения, автоматизированному действию. Наиболее распространенным является определение навыка как упроченного, доведенного в результате многократных, целенаправленных упражнений до совершенства выполнения действия. Оно характеризуется отсутствием направленного контроля сознания, оптимальным временем выполнения, качеством.

Наиболее полная и адекватная трактовка навыка как сложной многоуровневой двигательной системы предложена Н.А. Бернштейном: «это активная психомоторная деятельность, образующая и внешнее оформление, и самую сущность двигательного упражнения... Выработка двигательного навыка есть смысловое цепное действие, в котором также нельзя ни выпускать отдельных смысловых звеньев, ни перемешивать их порядок.

А.И. Савенков отмечал, что «для успешного существования в динамичной среде природа наделила человека способностью проводить исследования [1, С. 80].

По мнению И.П. Подласого «навыки – компоненты практической деятельности, проявляющиеся в автоматизированном выполнении необходимых действий, доведенных до совершенства путем многократного упражнения» [2, С. 365].

Выдающиеся педагоги А.В. Петровский, А.В. Брушлинский и В.П. Зинченко под понятием «навык» подразумевают частичную автоматизированность исполнения и регуляции целесообразных движений у человека. Таким образом, навык является сознательно автоматизированным действием [3, С. 107].

Навык Николаем Козловым трактуется как новый способ действия, протекающее как самостоятельное, развёрнутое и сознательное, затем в результате многократных повторений может осуществляться уже в качестве автоматически выполняемого компонента деятельности. Психолог отмечает, что, наверное, все-таки важнее не количество автоматизмов, а их содержание и качество: если у человека есть привычка думать, любить и развиваться, это неплохое приобретение [4, С. 72].

По нашему мнению, современный ученик – это будущий исследователь, творческая личность, умеющая мыслить критически и самостоятельно принимать решения. При выборе методов преподавания и обучения в современной начальной школе учитель должен учитывать вышеперечисленные особенности учащихся.

Формирование навыка – это процесс, который достигается путём многократного повторения действий и благодаря этим действиям навыки совершенствуются и закрепляются. На сегодняшний день в практике современных общеобразовательных школ формирование исследовательских навыков, учащихся приобретает всё большую актуальность. Общие исследовательские умения и навыки младшего школьника включает в себя умения анализировать ситуацию, мыслить критически, самостоятельно решать проблему, задавать вопросы, наблюдать за происходящим, контролировать ситуацию, выдвигать новые идеи, отстаивать собственную точку зрения.

Исследовательские навыки, как специальная форма интеллектуально-творческой работы, возникают в процессе деятельности, направленной на поиск и творчество, и основаны на широком развитии когнитивных процессов.

Педагог Н.Ф. Талызина исследовательские навыки и умения позиционирует как «один из способов реализации разной деятельности». По её мнению, формирование исследовательских навыков находится в зависимости от сформированности простых умений, составляющие операционный компонент [5, С. 288].

По мнению Д.В. Татьянченко, «успешное образование в начальной школе невозможно без развития определённых навыков и способностей ребёнка, которые ему необходимы в процессе обучения [7, С. 42-55].

В научно-методической литературе их обычно называют общими обучающими навыками. Но сегодняшний переход от информационно-разъяснительной технологии обучения к деятельностно-развивающей технологии, которая охватывает широкий спектр отношений между участниками учебного процесса, предъявляет всё больше требований к личности как учителя, так и учащихся – от них требуется бдительность и целеустремленность.

В своих исследованиях, педагог Н.А. Семёнова делит умения и навыки на следующие блоки [6, С. 203].

Современная начальная школа стремится сделать учебно-исследовательскую деятельность для младших школьников как можно более доступной. В этом процессе целью является освоение учащимися навыков, которые позволят им самостоятельно обучаться и запускать механизм развития, превращая образование в процесс самообучения, благодаря чему они становятся всесторонне развитыми личностями и юными исследователями.

По нашему мнению, формирование исследовательских навыков у младших школьников основывается на стимулировании у них механизмов поисково-творческой активности. В начальной школе формирование исследовательских навыков позволяет разработать ряд форм, методов и моделей включения младших школьников в исследовательскую деятельность, а также её поэтапную реализацию в соответствии с апробацией результатов. Следовательно, учителем должны использоваться такие формы и методы, которые при различном уровне развития исследовательского опыта учащихся могут дать определённые результаты. Для этого учителями успешно используется метод дифференциации и индивидуализации.

Анализируя научную литературу, обосную теоретическую точку зрения учёных педагогов, мы пришли к выводу, что грамотно и с методологической точки зрения успешно организованная исследовательская деятельность младших школьников предполагает решать следующие задачи:

- развитие умений работать с текстом, выделять сущность и краткое содержание текста, выделить полезную информацию с предлагаемого текста;
- развитие умений задавать вопросы, и на их основе формулировать проблемы (социальные, бытовые) и находить способы их решения;
- развитие умений выдвигать гипотезы и их обоснование; – развитие умений работать со справочной литературой.

Выводы. Подчеркивается важность вовлечения младших школьников в исследовательскую работу в процессе формирования у них исследовательских навыков. Учитель, осуществляя психолого-педагогическое сопровождение формирования этих навыков, должен обладать навыками диагностики, чтобы определить индивидуальные возможности и интересы каждого ребенка и учитывать их при планировании учебных исследований. Основной задачей в этом процессе является помощь каждому ученику в обретении уверенности в своих способностях.

Следовательно, организация работы над исследованиями детей представляет собой сложную и многоаспектную задачу, требующую интеграции различных подходов к формированию исследовательских интересов и способностей учеников. Необходимо постепенно и последовательно вовлекать учеников младших классов в исследовательскую деятельность.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Савенков А.И. Методика исследовательского обучения младших школьников. – Самара: Издательство «Учебная литература». – М.: 2014. – С. 80.
2. Подласый И.П. Педагогика: 100 вопросов – 100 ответов: учеб. пособие для вузов / И.П. Подласый. – М.: ВЛАДОСпресс, 2004. – 365 с.
3. Введение в психологию // Под ред. Петровского А.В., Брушлинского А.В., Зинченко В.П. – М.: Академия, 1997. – С. 107
4. Козлов Н. Психологос // Энциклопедия практической психологии. – Москва: Эксмо, 2015. – С. 72
5. Талызина Н.Ф. Педагогическая психология. Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 1998. – 288 с.
6. Семёнова Н.А. Формирование исследовательских умений младших школьников // Дисс. канд. пед. наук. – Томск, 2007. – 203 с.

УДК 372.851

РАЗВИТИЕ ВАРИАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ С ПОМОЩЬЮ РЕШЕНИЯ КОМБИНАТОРНЫХ ЗАДАЧ

Устинова Наталья Владимировна

Учитель математики НИШ ХБН г.Петропавловска
Петропавловска, Казахстан

Аннотация: Применение дифференциации в обучении обусловлено необходимостью учитывать индивидуальные особенности учащихся. При обучении математике логично опираться на уровень математических способностей учеников класса. В статье рассмотрены примеры дифференциации в зависимости от уровня способности к вариативному мышлению при решении комбинаторных задач для учеников 10 класса.

Ключевые слова: дифференцированное обучение, математические способности, Lesson Study, вариативное мышление.

По В.А. Гусеву вариативное мышление – это мышление, реализуемое посредством мыслительных операций, направленное на выделение конечных вариантов рассматриваемых явлений и понятий, дальнейшего процесса преобразования числа выделенных выборов в зависимости от субъективного опыта ученика.

Развитие вариативного мышления школьника начинается с определения всех возможных вариантов выбора каких-либо объектов и подсчета количества этих вариантов, чуть позже добавляются задачи на определение расположения объектов в заданном порядке. В начальной школе задания такого типа школьники решают методом прямого перебора, упрощая его с помощью графической интерпретации в виде графов, таблиц, дерева возможных вариантов. Затем объектов становится больше, изобразить все возможные варианты становится невозможно, теперь необходим подсчет оптимальных комбинаций очень большого количества объектов и прогноз результатов этих комбинаций сначала – с помощью правил сложения и умножения для несовместных и совместных выборов, затем – с помощью выбора подходящего комбинаторного соединения. В курсе 9 класса предстоит выбор одного из комбинаторных соединений без повторений, в 10 классе к ним добавляются комбинаторные соединения с повторениями. Кроме того, ученик учится использовать и приемы решения комбинаторных задач: «оптимальность» выбора, «фиксирование» и «склеивание» элементов, подсчет «ненужных» вариантов, выбор простейшего порядка заполнения мест в формируемой комбинации. Чем старше школьники, тем сложнее задачи, и тем не очевиднее выбор комбинаторного соединения и приема решения задачи. Последним этапом усложнения комбинаторных задач является добавление в них элементов теории вероятностей, где изначально необходим подсчет количества комбинаций, подчиненных конкретным условиям.

Работа над развитием вариативного мышления учащихся проводилась в рамках Lesson Study, запланированного для серии уроков математики в 10 классе. Необходимо отметить, что в работе принимали участие не только три учителя математики, но и школьный психолог. Для начала с помощью специально разработанных заданий по математике и диагностических тестов по психологии учитель получил исчерпывающую информацию об уровне развития этой способности у каждого из учеников, о их личностных особенностях, характеристиках темперамента и восприятия.

Приведём примеры математических заданий, использованных для диагностики.

$$\text{Задача 1: } a, b \in Z^+, (2a + 1) \cdot (b - 2) = 24 \Rightarrow a + b = ?$$

Задание взято из YOS. Mathematics 1. – Ankara: METROPOL, 1995. – 566 p.

Очевидно, что при решении данной задачи ученику не пригодятся никакие специальные знания, но вместе с тем он должен будет проявить следующие способности

а. в области комбинаторики: чтобы определить всевозможные разложения на множители числа 24 и учесть, что порядок этих множителей;

b. логическое мышление: для установления того факта, что первый множитель $2a + 1$ может принимать только нечётные значения;

c. алгоритмическое мышление: для установления порядка выполняемых действий;

d. внимание: необходимо учесть, что задачу нужно решать на заданном множестве целых положительных чисел Z^+ .

Задача 2: Цифры 1, 2, 3, 4, 5 расположили в случайном порядке.

(i) Как много различных пятизначных чисел можно составить из этих цифр?

(ii) Найдите вероятность, что составленное пятизначное число

(a) нечётное,

(b) меньше 23000.

Задание взято с ресурса <http://www.xtreme.papers.com>.

Для решения этого задания от учеников потребуется перебор различных вариантов реализации условия, поэтому им необходимо применить логические, алгоритмические и комбинаторные способности.

Результаты входящего контроля на определение показателей уровня вариативного мышления учащихся были выражены в баллах и зафиксированы. Следующим этапом исследования урока стала организация внутри-классной дифференциации, за счет которой планировалось повысить эффективность проводимых уроков и, как следствие, развить вариативное мышление. Для этого была выбрана дифференциация заданий по объёму учебного материала. Этот вид дифференциации предусматривает помимо основного задания дополнение к нему. Выполнение основной части обязательно для учеников всех групп, а вот добраться до дополнительных заданий смогут только те ученики, темп работы которых достаточно высок, как правило это ученики групп с высоким уровнем развития соответствующей математической способности. Для реализации такого вида дифференциации применяют структурированные многоуровневые задания, в каждом следующем пункте таких задач условие видоизменяется, либо дополняется, нередко при выполнении дополнительной части можно использовать результаты, полученные на предыдущих шагах решения.

Приведем пример структурированного задания на развитие вариативного мышления с использованием дифференциации по объёму учебного материала.

Задача 3: Тест состоит из 4 вопросов по алгебре A, B, C, D и 4 вопросов по геометрии G, H, I и J. В экзаменационном бланке все вопросы перемешаны и расположены в случайном порядке.

(i) (a) Как много вариантов теста с различным порядком вопросов можно составить?

(b) Как много вариантов теста можно составить так, чтобы никакие два вопроса по алгебре и никакие два вопроса по геометрии не стояли рядом?

Для сдачи экзамена второму потоку студентов вопросы теста разделили на две группы, теперь в бланке сначала расположены все вопросы по алгебре, затем все вопросами по геометрии, а внутри каждой группы они перемешаны в случайном порядке.

(ii) (a) Как много вариантов такого теста можно составить?

(b) Сколько различных вариантов теста в этом случае можно составить так, чтобы вопросы A и H находились рядом?

(c) Сколько различных вариантов теста в этом случае можно составить так, чтобы вопросы B и J были разделены более чем четырьмя другими вопросами?

Задание состоит из двух смысловых частей, во второй части условие изменилось, теперь для его решения от учеников потребуется перебор различных вариантов реализации условия и выполнение более сложных рассуждений. Обязательной к выполнению всеми учениками класса является первая часть задания, вторую часть смогут решить только ученики с высоким уровнем развития вариативного мышления.

Обратим внимание на рисунки, на них изображен скриншот решения этой задачи одним из десятиклассников. Можно заметить, что для лучшего понимания условия задачи и перебора всех вариантов реализации ее условия ученик воспользовался схематической записью, это говорит о развитии у него образном мышлении. Эти иллюстрации являются ярким примером

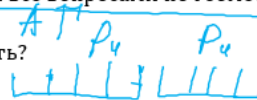
возможности использования высокого уровня развития одной способности ученика для усиления других менее развитых способностей. Это может происходить на интуитивном уровне во время поиска способа решения задачи, как произошло в продемонстрированном примере. Но эффективней, если учитель будет преднамеренно руководить этим процессом и попросит учеников класса разработать схему расположения экзаменационных билетов при решении обеих частей задания.

Задания для совместного решения

3. Для сдачи экзамена второму потоку студентов вопросы теста разделили на две группы, теперь в бланке сначала расположены все вопросы по алгебре, затем все вопросами по геометрии, а внутри каждой группы они перемешаны в случайном порядке.

(ii) (a) Как много вариантов такого теста можно составить?

$$P_4 \cdot P_4$$

[2]

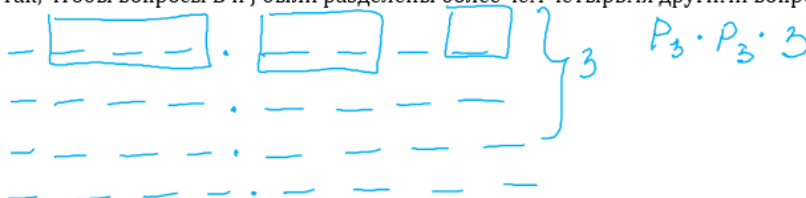
(b) Сколько различных вариантов теста в этом случае можно составить так, чтобы вопросы А и Н находились рядом?

$$P_3 \cdot P_3$$

[1]

(c) Сколько различных вариантов теста в этом случае можно составить так, чтобы вопросы В и J были разделены более чем четырьмя другими вопросами?

[3]

Для статистической обработки результатов, полученных в ходе Lesson Study, был использован критерий Манна-Уитни, приемлемый для малых выборок, которой и являются ученики одного класса.

№	Контрольная группа учащихся до использования дифференциации по объему учебного материала		Контрольная группа учащихся после использования дифференциации по объему учебного материала	
	Показатель вариативного мышления	Ранг	Показатель вариативного мышления	Ранг
1	2	3	4	5
1	14	12	17	20,5
2	9	2,5	19	26,5
3	15	14	18	23
4	16	17,5	15	14
5	12	7,5	20	31
6	12	7,5	16	17,5
7	18	23	22	36,5
8	20	31	21	34,5
9	11	5,5	19	26,5
10	7	1	16	17,5
11	9	2,5	16	17,5
12	19	26,5	20	31
13	11	5,5	23	38
14	13	10	20	31
15	13	10	15	14
16	13	10	17	20,5
17	20	31	19	26,5
18	10	4	18	23
19	22	36,5	21	34,5
Суммы		257,5		483,5

Общая сумма рангов: $257,5 + 483,5 = 741$.

$$\text{Расчетная сумма: } \sum R_i = \frac{N \cdot (N + 1)}{2} = \frac{38(38 + 1)}{2} = 741.$$

Равенство реальной и расчетной суммы соблюдено.

Очевидно, что по показателю уровня вариативного мышления более «высоким» рядом оказывается группа учащихся после использования дифференциации по объему учебного материала. Именно на эту выборку приходится большая ранговая сумма: 483,5. Теперь можно сформулировать гипотезы.

H_0 : Группа учащихся до использования дифференциации по объему учебного материала не превосходит группу учащихся после её использования по уровню развития вариативного мышления.

H_1 : Группа учащихся до использования дифференциации по объему учебного материала превосходит группу учащихся после её использования по уровню развития вариативного мышления.

Определим эмпирическую величину U :

$$U_{эмп} = 19 \cdot 19 + \frac{19(19 + 1)}{2} - 483,5 = 67,5.$$

По специальной таблице определим критические значения критерия для соответствующего $n = 19$:

$$U_{кр} = \begin{cases} 123 (p \leq 0,05); \\ 101 (p \leq 0,01). \end{cases}$$

Так как $U_{кр} > U_{эмп}$, то H_0 отклоняется, принимается H_1 на уровне значимости 0,01. На основании обработки статистических данных можно сделать вывод, то процесс обучения математике, построенный на основе использования дифференциации по объему учебного материала, способствует повышению уровня развития вариативного мышления.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011 – 2020 годы. <https://nao.kz/blogs/view/2/105>. 10.04.2022.
2. Жунисбекова Ж.А. Дифференцированное обучение учащихся // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. – № 11-5. – С. 748 – 751.
3. Tomlinson C. The Differentiated Classroom: responding to the Needs of All Learners. – Alexandria: ASCD, 1999. – 132 p.
4. Крутецкий В.А. Психология математических способностей школьников. – М.: Институт Практической Психологии, 1998. – 416 с.
5. Гусев В.А. Психолого-педагогические основы обучения математике. – М.: Вербум-М, Академия, 2003. – 432 с.
6. Попова В.Г. Основы развития комбинаторно-логического мышления старшеклассников // Наука и школа. – 2010. – № 6. – С. 101 – 104.

ФИЗИКА-МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ЖАҢА ОҚУ ПЛАТФОРМАЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ.

Абдираманова Казипа Тулегеновна, Ахметова Ғалия Ибрагимовна

Мұхтар Әуезов мектебі,
Жамбыл облысы, Қазақстан

***Аннотация:** Бұл мақалада физика-математика сабақтарында жаңа оқу платформаларын қолданудың оңтайлы жолдары қарастырылған. Сабақтарда жаңаша әдіс-тәсілдері бар тапсырмалар түрлері күрделеніп, спиральдық бағытпен беріледі. Білім беру платформаларында оқушы үшін өте қолайлы орта сақтай отырып, сабақты жеңілден күрделіге қарай құрылуды басшылыққа алып, берілген тапсырманы сыни тұрғысынан ойлану, зерттеу, жұмыстары жүргізілген. Сабақ сайын оқушы физикада, алгебрада ой қозғау, немесе түрткі жасау, сабақты түсіну ережелерді өздері шығару, оны қолдану кезінде деңгей бойынша есептер шығара отырып, түрлі тапсырмалар орындау жұмыстары жүргізілгендіктен, оны оқу платформасында орындау оқушы қызығушылығын арттырып қана қоймай, АКТ қолдану арқылы көп оқушылардың деңгейі көтерілуге ықпал етілетіні дәлелдермен келтірілген.*

***Тірек сөздер:** платформа, алгебра, физика, АКТ, сыни ойлау, әдістер, сабақ, рефлексия.*

Қазіргі оқулықтар жаңартылған білім мазмұнымен құрылған. Сабақты бастамас бұрын, физика-математика сабақтарында ой қозғау, немесе түрткі жасау, сабақты түсіну ережелерді өздері шығару, оны қолдану кезінде деңгей бойынша есептер шығара отырып, түрлі тапсырмалар орындау жұмыстары жүргізіліп, оны оқу платформасында орындау оқушы қызығушылығын арттырып қана қоймай, АКТ қолдану арқылы көп оқушылардың деңгейі көтерілуге ықпал етіледі. Сабақтарда зерттеушілік әңгіме яғни (Мерсер) әдісін қолданғанда оқушылардың зерттеушілік қабілеті байқалды. Есеп шартын оқып, оның шешу жолдарын бірлесе талқыланады. Осы жерде алынған мәліметтерді ой елегінен өткізіп, ақпараттар арқылы интерпретация жасау арқылы шешу жолдарын анықтап, бірлесе отырып, есептерді шығаруға бағыттау сабақ нәтижесінің бір көрінісі болып табылады. Орындаған тапсырмалар түрлі платформалардан көрген немесе ұқсас тапсырмалар беру арқылы, оқушының деңгейі бойынша берілген тапсырмалар жинағы қызығушылығы артып, өзіне деген сенім пайда болады. Жүйелі берілген тапсырмалар білім беруші бойында өзіндік мақсат қалдыра отырып, ынталандыруға бағыттайды. Оқушылар өздерінің жұмыстарына тиісті немесе тиімді логикалық тұрғыдан қорытынды жасай білуіне ықпал етеді. Оқушының білім алуына жаңа жағдай тудыру үшін өмірмен байланыстыратын неге, не себепті деп сұрақ қоюға, іс қозғауға шақырып, көп алдынан түспейтін еркін бір сұрақ арқылы немесе Блум токсономиясын қолдану арқылы қаншалықты білім алушының даму деңгейінің өсуіне, білім нәрімен сусындауына көп көмек болғанын төменде өтілген сабақтардан көреміз. Сабақтағы стратегиялар арқылы жеке, жұппен, топпен тапсырмалар беріледі. Сөйтіп, білімленді оқу платформасына ену арқылы оқу алдындағы еске түсіре отырып, оқушыларға ұсынылса, онда орындаған кезде тапсырмалар бірталай жеңіл болды.

Бұл жұмыстардың бәрі функционалдық сауаттылықты арттыруға, шығармашылық тапсырмаларды молайтуға, дұрыс жазуға үйретеді. Оқу мақсаттарын зерделей отырып тапсырмалар беру, сабақтарда жүйелі құрастыру барысында балл қою арқылы жүзеге асатынын көріп отырмыз. Осы орайда жаңа тақырыптарды меңгеру барысында ерекше есте қалған мына әдіс-тәсілдер сабақтың тиімді өтуіне әсер етіп, оқушы бойында физика - математикаға қажетті дағдыларды қалыптастыруға ықпал ететіні сөзсіз: «Қабырғадағы

роль», «Пікірлер сызығы», «Саналылық аллеясы», «5 сұрақ, 5 жауап», «5 қадам», «Драма әдісі», «Маңыздылық аймағы», графикалық органайзерлер – «Дара диаграмма», «Қос диаграмма», «Оқиға тауы», «Хикая картасы», «Стоп кадр», «Tarsia» ойындары арқылы көруге болады.

Оқушылар ХХІ ғасырларда қарқынды жаһандану дәуіріне үлес қосатын, сондай-ақ ұлттық экономикаға ықпал етуге әсер ететін мамандықтардың бәрінде физика-математикалық ойлауды қалыптастыратын ұрпақ дайындау бүгінгі күннің міндеті деп білемін.

Физика сабағында қолданылған платформалар :Padlet.com арқылы Үй тапсырмасын тексеру.1 / «Сәйкестігін тап /

1.Молекулалар үлкен жылдамдықпен қозғалады	А.Қатты дене
2.Дене пішінін де, көлемін де сақтайды.	
3.Атомдар тепе -теңдік қалпын сақтай тербеледі.	В.Сұйық
4.Молекулалар арақашықтығы молекула өлшемінен көп	
5.Молекулалар бір орыннан екінші орынға периодты түрде секіріп тербеледі	С. Газ
6.Дене пішінін сақтамайды, бірақ көлемін сақтайды	

Көлеңкелі шарлар .

Шарлардың әрқайсысы 36 центтен тұрады және алмадан сәл үлкенірек бір шардың диаметрі 10 см. Қара түс ультракүлгін сәулелерді тиімді шағылдырады. Қазіргі уақытта олар Юппер Стоун қаласының маңындағы Элизиан және Иванхо су қоймаларын толтырған. Бұл су қоймасында 20 млн. литр су бар. Шарлардың көмегімен булану қарқындылығын 85-90%-ға төмендетуге мүмкіндік туды. Лос-Анджелес судың сапасын бақылаудың бұл әдісін қолданған алғашқы қала болды. Ресми ақпаратқа сәйкес 96 млн

шарлар 1 жыл ішінде буланудан 8100 адамды бір жыл бойына бойына қамтамасыз етуге жететін су көлемін үнемдеуге мүмкіндік береді.

($\rho_{\text{ауа}} = 1,3 \frac{\text{кг}}{\text{м}^3}$, $\rho_{\text{су}} = 1 \frac{\text{г}}{\text{см}^3}$, $\pi = 3,14$; су $M = 18 \cdot 10^{-3}$ кг/моль, ауа $M = 29 \cdot 10^{-3}$ кг/моль, $N_A = 6 \cdot 10^{23}$ кг/моль, $k = 1,38 \cdot 10^{-23}$ Дж/моль·К)

1) Шарларды қолдану себебі .

- А) Судың қысымын кеміту үшін   В) Судың температурасын тұрақты ұстау үшін
С) Судың қысымын арттыру үшін   D) Судың булануын азайту үшін
Е) Судың булануын көбейту үшін   F) Судың тығыздығын қалыптастыру үшін
G) Судың массасын көбейту үшін   H) Суды күн сәулесінен қорғау үшін

2) Осы шарлардың 80 % ауамен ,ал 20% сумен толтырылған. Зат мөлшерін есептеңіз

- 3) Шардағы заттардың молекулалар санын анықтаңыз
- 4) Бір шардың көлемін анықтаңыз
- 5) Шар ішіндегі зат үшін молекулалар концентрациясын есептеңіз
- 6) Шар температурасы 40°C дейін қызса, шар ішіндегі ауа молекулаларының жылдамдығын анықтаңыз
- 7) Бір шардың қысымын есептеңіз.
- 8) Су бетіндегі барлық шардың қысымын есептеңіз.

Дескриптор :1.Көлеңкелі шарлардың қолданылу себебін анықтайды

2. а) шардағы заттар үшін орташа тығыздықты табады
- б) шардағы заттардың массасын есептейді
- в) заттардың мольдік массалары арқылы зат мөлшерін есептейді
- 3.Зат мөлшерінің формуласы арқылы, заттардың молекула санын есептейді
- 4.Бір шардың көлемін табады
- 5.Молекулалар концентрациясын есептейді
- 6.Шар ішіндегі ауа молекулаларының жылдамдығын есептейді
7. а)молекула кинетикалық теорияның негізгі теңдеуін қолданады

Математика сабағында қолдану.Дескрипторды оқушылар өздері құрастырады.

Жоба қорғайды.Оқушылар дайындап әкелген фигураларды топтар бір біріне алмастырады.Практикалық жұмыс.фигурлар таратып беріледі (В деңгейінің есептері) Кім тапқыр.(А;Вдеңгейлік тапсырмалар)

I топ Ромбының ауданы 28 см^2 , ал бір қабырғасы 7 см. Ромбының биіктігін табындар

II топ Ромбының бір қабырғасы биіктігінен 3см артық, ал ауданы 10 см^2 . Ромбының қабырғасын анықтаңдар.

III топ Диагональдары 6 см және 8 см болатын ромбының ауданын табыңыз.

Пиза тапсырмалары.Тік төрт бұрыштың ауданы 144 см^2 .Берілген тік төрт бұрыштың периметрі қандай?а) 12 см **b) 48 см** с) 288 см d) 576 см

Рефлексия. *Мақсаты:* Өз ойын айтып, сабақты бекіту, қорытындылау.

Тиімділігі: Оқушы алған білімін жинақтап, саралай білуге дағдыланады.

Саралау: Бұл тапсырмада саралаудың «Қорытынды» тәсілі көрініс табады.

Оқушылар бір-бірінің сабаққа қатысу белсенділігіне қарай «Мадақтау сөздері» әдісі арқылы бірін-бірі бағалайды. *Жарайсың!, Керемет!, Жақсы!, Талпын!.*

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы Астана -2016
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық Үшінші (негізгі) деңгей 2012 ж
3. «Тәжірибедегі рефлексия» жалпы білім беретін мектептердегі педагогика кадрларының кәсіби даму бағдарламасы Тренерге арналған нұсқаулық. 2016 ж.

ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДАҒЫ ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТЫҢ МАҢЫЗДЫ АСПЕКТІЛЕРІ

Сандыбаева Әдемі Маратқызы

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
«Математика, физика және информатиканы оқыту әдістемесі»
кафедрасының 2-курс магистранты

Ғылыми жетекші - PhD, аға оқытушы Қырықбаева Әсем Ақылшақызы
Алматы, Қазақстан

***Аңдатпа.** Пәнаралық байланыстар жалпы білім беретін мектепте физиканы оқыту процесінде оқу мотивациясын қалыптастыру құралы ретінде қарастырылады. Физика-жалпы табиғат туралы ғылым. Ол материя мен энергияны, сонымен қатар материяның қозғалысын басқаратын табиғаттың іргелі өзара әрекеттесуі. Физика кейде басқа жаратылыстану ғылымдары (биология, геология, химия т.б.) сияқты "іргелі ғылым" деп аталады. Олар тек заңдарға бағынатын материалдық жүйелердің белгілі бір классын сипаттайды. Ғылым пәнаралық байланыстың дамуының кезеңі өсіп келе жатқанымен сипатталады. Соңғы жылдары бионика ғылымы пайда болды, ол тірі организмдерді зерттеудегі инженерлік-техникалық мәселелерді шешуде физика, биология, психология, математика, радиоэлектроника және т.б. ақпараттарды пайдаланатын ғылым түрі.*

***Тірек сөздер.** Пәнаралық байланыс, энергияның сақталу заңы, бионика, органика, температура.*

Жалпы орта мектептерде пәнаралық байланыс физиканы оқыту процесінде пәннің объективті көзқарасы да көрініс табады. Бұл тек ғылыми принциппен ғана емес, сонымен бірге жалпы орта мектептің физика курсының алдында тұрған міндеттер ретінде талап етіледі. Пәнаралық байланыс- жалпы білім беретін мектептердегі пәндер өзара байланысты және өзара тәуелді түрде академиялық пәндерді зерттеуде көрінетін дидактикалық категория [2]. Педагогикалық әдебиеттерде "пәнаралық байланыстар" категорияларының 30-дан астам анықтамалары бар, оларды педагогикалық бағалаудың әртүрлі тәсілдері мен әртүрлі жіктелімдері бар.

Пәнаралық байланыс қамтамасыз етеді:

- ұғымдарды қалыптастыруға негізделген реттілік;
- білімге, дағдыға, біліктілікке қойылатын талаптардың бірлігі;
- алған білімдерін басқа жаратылыстану ғылымдарын зерттеуде, зерттеу барысында пайдалана білу;
- білім беру параметрлерінің мазмұнындағы негізсіз қайталануларды жою;
- әр түрлі пәндерде қолданылатын әдістердің ортақтығын көрсету (жалпылау білімі);
- әлемнің бірлігін көрсететін табиғат құбылыстарының өзара байланысын ашу;
- студенттерді заманауи технологияларды меңгеруге дайындау.

Пәнаралық байланысты хронологиялық тұрғыдан байланыс және ақпараттық байланыс деп жіктеуге болады [6]. Хронологиялық байланыстар пәндердің уақыт бойынша дәйекті түрде әр пәннің қажеттіліктерін оқытылуын қамтамасыз етеді. Ақпараттық коммуникация әр түрлі пәндерді оқытуда қарастырылатын фактілер мен ұғымдарды түсіндірудің бірлігінде көрінеді.

Пәнаралық қарым-қатынас тәсілдері:

- алған білімдерін басқа пәндерді оқуда қолдану;
- күрделі эксперименттік жұмыстарды орындау;
- кешенді экскурсиялар жүргізу.

Физиканы математикамен байланыстыра оқыту

Қазіргі таңда физика мен математика тығыз байланыста дамуда. Математика тек физиканың тілі ғана емес, сонымен қатар ойлау мен логиканың тілі. Математикалық әдістер физикада тәжірибелік материалдарды өңдеуде де, табиғат сырына тереңірек енуге мүмкіндік беретін теорияларды жасауда да кеңінен қолданылады. Өз кезегінде физика математиканың дамуына айтарлықтай әсер етеді. Физика мен математика курстарының пәнаралық байланысы осы пәндердің әрқайсысын оқытудың ғылыми деңгейін көтеруге көбірек мүмкіндіктерді қамтиды, сондықтан пәнаралық байланыс олардың арасында оқудың басынан бастап қажет.

Жалпы орта білім беретін мектеп оқушыларының өлшеу дағдыларын қалыптастыруда, математика пәні мұғалімі ұзындық шкаласы, уақыт, масса, температура, өлшеу құралдары, қозғалыс жылдамдығы туралы бастапқы ақпаратты ескеруі керек [3]. Ғылыми, оқу және әдістемелік әдебиеттерде физикалық өлшем ұғымының әртүрлі анықтамалары берілген. Дегенмен, барлық анықтамалар үшін екі жалпы белгілерді ажыратуға болады.

Физика мен математика арасындағы байланыстың маңызды түрі физикалық мазмұны бар математикалық есептерді шешу болып табылады. Бірыңғай әдістемелік көзқарас пен талаптарды әзірлеу үшін осы мәселелердің мазмұны мен оларды шешу әдістері қажет математика мұғалімі мен физика пәнінің мұғалімімен келісіледі. Бұл жағдайда физикалық шамалардың бірліктерін анықтау арқылы оқушылардың амалдарды орындау қабілетін дамытуға көңіл бөлу керек.

Физика сабақтарындағыдай, математика сабақтарында да математикалық және физикалық шамалардың бірдей анықтамасына, теорияларға, графикалық материалдарға, ережелердің бірдей редакциялануына және бірдей болуына, және білімдерді рәсімдеуге қойылатын талаптар болуы қажет.

Физиканы химиямен байланыстыра оқыту

Физика мен химия көбіне бірін-бірі толықтырып отырады, өйткені бұл пәндер табиғаттағы бірдей құбылыстарды әртүрлі бағытта қарастырады. Мұнда өзекті, концептуалды және теориялық пәнаралық байланыстар толығымен көрінеді. Физика мен химияға ортақ маңызды ұғымдарға мыналар жатады: зат, масса, салмақ, энергия, молекула, атом.

Негізгі заңдар да кең тараған: энергияның сақталуы және түрленуі, электр зарядтарының сақталуы заңдары. Физика мен химия арасындағы ең маңызды теориялық пәнаралық байланыстар сол теорияларды зерттеумен байланысты: молекулалық-кинетикалық және электронды, атомдық құрылым теориясы және т.б. [4]. Физика мен химияны оқыту арасындағы байланыстың маңызды формалары: физиканың химиялық немесе химиялық-физикалық есептерін шешу, күрделі экскурсиялар өткізу, физика мен химияны оқуға қажетті физика және химия пәнінен ойын-сауық кештері, көрнекі құралдар әзірлеу.

Оқушылардың химия сабағында алатын практикалық дағдыларын ескеру және пайдалану қажет, оған мыналар жатады: зертханалық құрал-жабдықтармен жұмыс істеу, өлшеулер жүргізу, есептеулерді орындау, формулаларды шығару.

Физиканы биологиямен байланыстыра оқыту

Физика мен биологияның өзара әрекеттестігі ежелден келе жатқан тиімді байланыс. Ол әсіресе келесі онжылдықтарда биофизика, агрофизика, бионика сияқты ғылымдар пайда болғаннан кейін кеңейді. Бұл пәнаралық байланыс тиісті оқу пәндерін зерттеуде көрінеді. Физика мен биология арасындағы байланысты жалпы және жеке жұмыс арасындағы байланыс ретінде түсіндіруге болады.

Биологиядан алған білім тек білімді кеңейтеді физикалық заңдылықтар шеңберінде және оқушыларға табиғаттың бірлігін түсінуге көмектеседі. Физика әдістерін биологияда қолдануға байланысты мәселелерді қарастыру көмектеседі [5].

Физиканың биологиямен байланысы үш аспектіден тұрады:

- 1) Тірі организмдердегі физикалық процестердің рөліне биологиялық процестер, физика сабақтарында әртүрлі тақырыптарды меңгеруде беріледі.
- 2) Бионика. Тірі организмдерде жүзеге асырылатын көптеген принциптер физикаға негізделген техникалық құрылғылар қазіргі заманда кеңінен қолданылады.
- 3) Экология. Физика заңдары адамның өндірістік әрекетіне байланысты табиғатта болатын процестермен байланысты. Осындай іс-әрекеттердің жағымсыз салдарын жою үшін физика заңдары бойынша білімдерін табиғатты қорғауға пайдалану қажет.

Физиканы географиямен байланыстыра оқыту

География курсына алған білімдерін физиканы оқытуда пайдалану керек. Көптеген өзара байланысты сұрақтар алдымен география сабақтарында зерттеледі, кейін физика сабақтарында қолданылады. География курсына мысалы ылғал, энергия және минералдар алмасуын зерттеу маңызды және бұл зерттеуге көмектеседі. Физика курсына судың жиынтық өзгерісі, атмосфералық қысым мен компас бағыты сияқты мәселелерді зерттеу бір-бірімен байланысты.

Қорыта келе, пәнаралық байланыстарды қолдана отырып мұғалімдер, оқушыларға физика және оның әртүрлі пәндердегі қосымшалары туралы біртұтас түсінік бере алады, бұл тақырыпты тереңірек түсінуге ықпал етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Усова А.В. Методика преподавания физики. М.: Просвещение, 1998 г.
2. Турышев И.К. и др. Межпредметные связи физики. – М.: Просвещение, 1992 г.
3. Дугашев, В. В. О Новых Возможностях Межпредметных Связей Физики и Астрономии // Горно-Алтайск, 2009 г.
4. Зимина Е. В., Мерзлякова О. П. Межпредметные проекты как средство формирования естественнонаучной грамотности школьников //методика преподавания математических и естественно-научных дисциплин: современные проблемы и тенденции развития // Омск: Омский государственный университет им. Ф.М. Достоевского. 2021 г.

УДК 378.147

SOME ASPECTS OF THE METHODOLOGY OF DESIGNING A MODERN TRAINING MANUAL FOR TEACHING ENGLISH AS A SECOND FOREIGN LANGUAGE**Abilkerim Nazerke Ordabaykyzy**

Student of the Faculty of foreign language teacher training «Astana International University»

Scientific advisor: Madina L. Anafinova, Candidate of Filological Science, Ass.Prof.

Astana, Kazakhstan

Abstract: *This review article focuses on innovative attitudes that take into account modern trends in education and learners' requirements. The development of current equipment in education underlines the need for unconventional passages in the creation of teaching aids. An important aspect of the relevance of this topic is the desire for individualized learning.*

The article emphasizes the value of contemporary procedures for developing teaching aids that must be adapted to the rapidly changing needs of learners. Integrating technology, active learning methods, and individualization play a key role in creating effective learning materials. This review provides a basis for further research and development of innovative ways to teach English as a second foreign language.

Key words: *teaching, innovation, language, technology, method, creating, system.*

Over the last few years, the time of globalization and intercultural interactions related to it is becoming an integral part of our daily lives, language acquisition as a second language has become the key skill of successful communication and professional development. In light of these trends, the development of a modern English language teaching aid is not only a challenge but also a strategic necessity.

However, to have an effective study guide, it should emphasize the modern methodology of teaching, take into account the needs of modern audiences, and introduce innovative teaching technologies.

The following article is considered a method of designing modern training manuals in learning English as a second language, highlighting the key steps, and principles necessary to create learning materials that meet current educational requirements and inspire and motivate students to master the English language successfully.

The purpose of this review is to systematize and analyze the methodologies used to develop contemporary training aids for learning English as a second foreign language.

Debra J. Pickering Robert J. Marzano and Jane E. Pollock in their book "Classroom Instruction That Works" mentioned effective learning instructive strategies that suggest the best way to improve the learning of learners [1; 7-8]. The authors emphasize the significance of education objectives and feedback, through which students can achieve success. The following book describes methods of summarizing and developing effective note-taking skills that make important sense. The paper actualizes the evolvement of critical thinking, the meaning and focus of homework, and their relevance to learning objectives [1; 60-71]. Researchers' findings provide evidence-based teaching methods and practical strategies for creating learning environments that engage students, promote comprehension of materials, and improve long-term memorization of information. It is worth considering that effective learning is like using interconnected tools, not just the data and how it's taught. It's about understanding each student's needs, how they think, and connecting what they learn to real-life situations. This way, education becomes a complete and powerful experience that makes a durable impact.

Another illustration of difficulty crossing the language was written by Jim Cummins in the book "Language, Power, and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire" [2]. Further research explores the complex intersection of language, education, and sociopolitical power dynamics

affecting bilingual children. The investigator notes the challenges that bilingual learners face while studying the influence of language politics and approaches to learning on their learning experience. The author argues that a deeper understanding of learners' mother tongues and cultural contexts can contribute to more effective pedagogical practices and learning outcomes. Jim Cummins appeals to tutors to take a collaborative and culturally responsive approach to teaching bilingual students [2]. In addition, reveals the issues and simultaneously analyzes critically which challenges faced by bilingual children in the educational system, offering insights into how educators and politicians can help create a more equitable and stimulating learning environment for these students.

The next study discusses the existence of intellects, which is a special way of manifesting intellectual abilities, "Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences" which was analyzed by Howard Gardner [3]. The author of the book underlines and takes into account seven major types of intelligence, including linguistic, logical-mathematical, spatial, musical, bodily-kinesthetic, interpersonal, and intrapersonal. In general, explorer underlines each intellect is connected with determined cognitive abilities and it shows that people possess a unique combination of these intelligences, and teachers should recognize and develop the diverse talents of students. As a result, it promotes a more complete and diverse approach to education that recognizes and values each individual's unique abilities.

According to "Visible Learning" which was written by John Hattie, directed to growth learning outcomes, displays the importance of making learning processes and outcomes visible, measurable and reflective [4; 238-240]. The scholar admits that educators should focus on strategies that have a high level of effect that have a significant positive impact on student achievement. This book discusses the various factors that influence learning, including instructor-student relationships, feedback, classroom discussions, and teaching methods. One of the key findings is the idea that effective teaching involves continually evaluating and adjusting teaching methods based on evidence and feedback. It promotes a culture of evidence-based decision-making and continuous improvement in the pursuit of educational excellence.

The upcoming scientific work written by Jim Scrivener "Learning Teaching"[5] talks about a guide for both beginners and experienced teachers. This book has a range of topics related to language teaching, offering practical ideas and strategies. The scholar examines the role and responsibilities of the teacher, emphasizing the dynamic and interactive nature of the learning process, which is important in modern education. The paper demonstrates the basic principles of teaching, including lesson planning, classroom management, and effective communication. As a consequence, "Visible Learning" is a valuable resource for foreign language teachers, offering a holistic view of the teaching profession and providing practical tools to enhance the effectiveness of foreign language teaching.

"Teaching Unplugged: Dogme in English Language Teaching" was written by Luke Meddings and Scott Thornbury in (Meddings, L., & Thornbury, S. 2009) [6]. This paper talks about the concept of Dogme ELT, which is a teaching approach that emphasizes facilitated material, conversational, and emergent curriculum in English Language Teaching (ELT). This methodological approach adheres to the concept of authentic communication and interaction in the learning environment. The authors argue that teaching should be context-specific, allowing for flexibility and adaptability. Teaching Unplugged puts forward the idea of using authentic language, emphasizing meaningful communication, to the detriment of rigidly structured curricula and approved teaching materials. Overall, Teaching Unplugged challenges traditional notions of language teaching by advocating a learner-centered, communication-focused approach.

In "Techniques and Principles in Language Teaching", author Diane Larsen-Freeman [7] provides a comprehensive overview of a variety of language teaching methods, techniques, and principles based on both research and practical experience. This book explores different language teaching methods, such as the grammar-translation method, communicative teaching, and task-

based learning, highlighting the strengths and weaknesses of each approach, emphasizing the importance of adapting them according to learners' language goals. This work is thus a valuable resource for foreign language teachers, providing a comprehensive survey of language teaching methods and principles and advocating a flexible, and student-centered approach to education.

Neil Fleming and Colvin Millington developed the "VARK" (Visual, Auditory, Reading/Writing, and Kinesthetic) [8] model presented in their book. This model aims to identify and categorize individual learning preferences in different individuals. For example, visual learners prefer to process information using visuals such as graphs, charts, and diagrams which show higher levels of information assimilation when presented in a visual format, allowing them to better perceive and represent concepts. Auditory learners absorb information most effectively through auditory means, finding benefit in listening to lectures, participating in discussions, and receiving oral explanations. Group discussions and oral instruction prove particularly beneficial for this learning style. Reading/Writing learners learn best from the information presented in written form. include reading texts, taking notes, and working with written materials. Written explanations and assignments are effective for this learning style. Kinesthetics value practical experience and physical activity that demonstrates the best assimilation of the material, actively interacting with it through movements, touches, and physical sensations. Thus, the VARK model provides a framework for understanding and adapting a variety of learning styles, and students can improve the effectiveness of the educational process.

Methodology. This part discusses different methodological approaches that will help to identify an effective strategy for the methodology of modern textbook development. The study utilizes different methods to get feedback from students and teachers.

1. Questionnaires and Surveys: both of them are important in the research on the development of English language teaching aids. They provide valuable information about the opinions of the target audience, helping to understand their needs, preferences and expectations. The results of these research methods make it possible to personalize the materials by adapting them to the students' backgrounds and learning styles. Involving students and teachers in the process of creating materials through questionnaires can increase their interest in using these resources.

2. Structural Analysis: it allows a close look at the organization and content of educational materials. By evaluating the logical sequence, progression of complexity, and variety of teaching methods, structural analysis can improve the learning process by making it more coherent, interesting, and tailored to the needs of the target audience.

3. Comparison with Analogues: it provides context and reference point in the educational environment. By analyzing existing similar materials, the strengths and weaknesses of the design can be identified, and current approaches and methodologies in the field of English language teaching can be identified. Comparison with peers helps textbook creators to adapt their materials, incorporate best practices and propose innovative approaches to improve the quality of learning.

4. Consultation with Experts: expert opinion enriches the process of creating materials, ensuring that approaches are scientifically and methodologically sound. Experts in the field of language teaching can provide valuable advice based on their practical experience and current trends in education. This advice contributes to the high quality of teaching aids, making them more effective and adapted to the needs of learners.

5. Knowledge testing: it helps to assess the effectiveness of learning materials, to identify the extent to which students have internalized information and to evaluate the achievement of educational objectives. Testing also helps the creators of manuals to identify weaknesses and unsuccessful teaching methods, which can serve as a basis for subsequent improvements. In addition, testing is a feedback tool that allows materials to be adapted according to the needs and level of students' training.

Conclusion

The study of contemporary methodologies for teaching English as a second foreign language represents an important contribution to the field of education. The literature review highlighted the key aspects and methodologies of instructional design and examined the innovations and technologies that have an impact on learning.

LIST OF REFERENCES:

1. Pickering, D. J. (2001). Classroom Instruction That Works. ASCD.
2. Cummins, J. (1998). Language, Power, and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire. Multilingual Matters.
3. Gardner, H. (1983). Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. Basic Books.
4. Hattie, J. (2009). Visible Learning. Routledge.
5. Scrivener, J. (2011). Learning Teaching. Macmillan Education.
6. Meddings, L., & Thornbury, S. (2009). Teaching Unplugged: Dogme in English Language Teaching. Delta Publishing.
7. Larsen-Freeman, D. (2000). Techniques and Principles in Language Teaching. Oxford University Press.
8. Fleming, N., & Millington, C. (1992). VARK model: A guide to learning styles. Fleming.

УДК: 1751. 81-139

PECULIARITIES OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION

Kumarova Diana Berikkyzy

Student of the Arkalyk Pedagogical Institute named after Y. Altynsarin,

Scientific supervisor: Asanova Asel Karlybaevna

Arkalyk, Kazakhstan

Annotation: *The purpose of this article is to identify the features peculiar to the subject of English in the framework of inclusive education. It also describes some methods and techniques that can be recommended to English teachers working with children with disabilities. The advantages of inclusive education of children in secondary schools, their goals, the task of a teacher of the foreign language are also proved.*

Keywords: *inclusive education, integration, socialization, methodology, technology, child with special educational needs, adaptation, barrier-free environment.*

Inclusive education is the full inclusion of all children, including children with disabilities, in the general educational process and social adaptation, regardless of gender, origin, religion, status, the elimination of barriers that separate children; encouragement of their parents to be active, public policy aimed at vocation, special support for the correctional, pedagogical and social needs of the child, i.e. effective education while maintaining the overall quality of education [1].

Inclusion means the full inclusion of every child with disabilities in all school activities. This means that inclusion involves much more than the presence of students with special educational needs in classrooms and schools; it involves their participation and recognition as individuals belonging to a community who should have the same rights and opportunities as each individual.

Learning disorders are neurological differences in information processing that severely limit a person's ability to learn in a particular skill area. All people have different learning abilities, but people with learning disabilities have serious learning disabilities that persist throughout their lives. Learning disabled learners may experience difficulties at school or in the workplace. Learning disabilities can also affect independent living and social relationships. [2]

Students who face this type of disorder may feel frustrated if the conditions and methods they require are not implemented; in addition, the emotional factor is very important because these students need to be recognized and their inclusion in the classroom implies their active participation and appreciation of their experiences and human qualities.

There are important elements to creating a successful English class that facilitates the language teaching process. These elements include:

- **Classroom Appearance.** Posters, pictures, diagrams, etc. should be displayed throughout the classroom. Thus, the classroom should be a place with enough space for the development of different didactic activities, and this requires creating a pleasant environment to focus and motivate all students.

- **The role of the teacher.** The role of the teacher is fundamental; there must be mutual respect between the teacher and the students, as well as among the students themselves; they must feel free to make mistakes without fear of being judged or ridiculed.

- **Classroom materials.** A good English class should have visual aids for use in teaching practice and a set of age-appropriate didactic materials such as magazines, pictures, cards, puppets, books and a collection of games, among others.

- **A comfortable whole class environment.** A successful classroom in an inclusive system is one where children enjoy immersing themselves in English by participating in activities and projects that will strengthen their language skills.

In order to create a suitable environment for inclusion in the classroom, **three basic principles** should be followed [3]:

- It is necessary to meet each child at his or her own level of development, to facilitate this stage and to enable the child to move to the next level; it is essential to know the situations, abilities and disabilities of each student in order to respect his or her learning.

- it is important to adapt the environment to the strengths and weaknesses of each child and to help all children, with or without special needs, to develop greater competence.

- it is very helpful to interact with children in a way that helps them think and solve problems at their own level.

These interactions should be part of an ongoing, trusting relationship that children have with the teacher and with each other. In English language classes, it is essential that students feel free to learn at their own pace and have the opportunity to use alternative assessment strategies to meet their unique needs, if they have any, without being siloed or isolated from one another. Because students need to succeed, learning objectives must be clear and achievable, but still present challenges for them.

Teachers need to create an appropriate lesson plan for them. The lesson plan should be based on some criteria:

- a) the methodology used in teaching English should be adapted for students with special educational needs;

- b) learning material should be memorable and interesting, but at the same time relevant;

- c) the teacher must schedule extra work time with the child;

- d) the curriculum should be adapted for students with special educational needs (namely, the need to cover the entire curriculum and focus on the development of a few skills should be eliminated);

e) The teacher, together with the specialist in inclusive education, should develop an individualized curriculum for students with special educational needs. The English lesson should be very interactive and interesting; the emphasis should be on singing, playing, dancing, drawing.

A variety of exercises and games, the use of ICT, CD-ROMs with game programs in English class helps the child to remember the studied material more easily and quickly, and this leads to the expansion of linguistic horizons: it helps to master the elementary linguistic concepts available and necessary for mastering oral and written speech in English [4].

All this has a positive impact on the learning process of such children and they do not feel that their efforts are in vain.

In conclusion, we would like to say that the work on the organization of inclusive education is just beginning. To date, there are a number of problems associated with the wide implementation of inclusion not only in the process of teaching foreign languages, but also in the educational process as a whole.

Inclusive education provides such children with an opportunity to master at least an elementary level of foreign language skills, which in turn will give them a chance to socialize in modern society, to reduce the number of socially maladapted, "dropped out" children and adolescents from the educational structure.

Knowledge of a foreign language even at the elementary level helps such children to socialize, become more independent, and not experience difficulties in communicating with peers.

REFERENCES:

1. A.T.Iskakova "Fundamentals of Inclusive Education"(Алматы,2013) – стр.7
2. Allen, K. & Cowdery, G. (2005). The exceptional child: inclusion in early childhood education. New York: Thomson Delmar Learning Corporation.
3. Alekhina, S. V. Inclusive education / S. V. Alekhina, N. Y. Semago, A. K. Fadina. - Moscow : Center "School Book", 2016. - 272 с.
4. Averkin, A. V. Features of inclusive education / Collection of scientific papers. Novgorod : Izd-vo NGASU, 2016. - С. 214-217.

УДК 159.99

ЗАНЯТИЕ С ЭЛЕМЕНТАМИ ТРЕНИНГА ПО ПРОФИЛАКТИКЕ БУЛЛИНГА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ «ЗДРАВСТВУЙТЕ...!»

Иванова Светлана Алексеевна

Педагог-психолог КГУ «Средняя школа №4 имени Сагадата Нурмагамбетова» отдела образования по городу Усть-Каменогорску
управления образования Восточно-Казахстанской области
Усть-Каменогорск, Казахстан

***Аннотация:** педагогическая идея заключается в применении упражнения «Здравствуйте...!» в целях профилактики буллинга в образовательном учреждении. Упражнение не требует дополнительного оборудования. Подойдет для применения как на психолого-педагогическом просветительском семинаре для учителей, так и на тренинговых занятиях с учащимися. Правильно выстроенный алгоритм беседы позволит осознать участникам тренинга влияние накопительного эффекта негативных высказываний на психоэмоциональное состояние человека.*

Ключевые слова: буллинг, конфликт, буллинга, физический буллинга, психический буллинга, экономический буллинга, сексуальный буллинга, кибербуллинг, роли, агрессор, соагрессоры, жертва, защитники, наблюдатели.

Цель: профилактика буллинга и конфликтов в образовательной среде.

Задачи:

1. Дать почувствовать участникам тренинга влияние накопительного эффекта негативных высказываний на психоэмоциональное состояние человека.
2. Проанализировать и выделить отличия буллинга от конфликта.
3. Раскрыть понятие буллинг и его виды.
4. Познакомить с техникой «Комплименты» с целью создания положительного эмоционального настроения.
5. Анкетирование участников тренинга с целью выявления наличия буллинга в коллективе.

Продолжительность тренинга: 45-50 минут

Участники: ученики 7-9 классов (педагоги)

Оборудование: стол, стулья, доска (маркерная доска при наличии в кабинете), мел, стикеры, шкатулка, ручки, фломастеры.

Методы психолого-педагогического воздействия и конкретные техники: беседа

Программа тренинга

1. Организационный момент

2. Упражнение «Здравствуй, ребята...»

Цель: раскрыть влияние накопительного эффекта негативных высказываний на психоэмоциональное состояние человека.

Инструкция: психолог произносит приветствие «Здравствуй, ребята!» до тех пор, пока оно не выведет их из состояния эмоционального равновесия.

— «Здравствуй, ребята!»

— «Здравствуй, Светлана Алексеевна!» — отвечают ученики.

— «Здравствуй, ребята!»

— «Здравствуй, Светлана Алексеевна!» — отвечают ученики!

— «Здравствуй, ребята!»

— «Здравствуй, Светлана Алексеевна!» — отвечают ученики... — вновь, но уже с недоумением (выражая своё недовольство мимикой, поведением, репликами).

Вопросы для обсуждения:

— *Какие чувства вы сейчас испытали?* (Ответы детей: злость, гнев, раздражение и т.д.)

— *Какие мысли у вас возникали в процессе выполнения упражнения?* (Ответы детей: хочу ударить, что с ней не так и т.д.)

— *Что хотелось сделать в данной ситуации?* (Ответы детей: ударить, толкнуть, уйти, накричать и т.д.)

— *Что помогло вам не прибегнуть к этим действиям?* (Ответы детей: вы психолог, вы взрослый и т.д.)

— *А если бы перед вами стоял ровесник, какие были бы последствия?* (Ответы детей: драка, конфликт и т.д.)

Вывод:

Обратите внимание, сколько негативных эмоций у вас возникло за такой короткий промежуток времени, а я просто многократно вас приветствовала и желала вам «здравия».

— А теперь представьте, если бы я говорила плохие слова в ваш адрес, *как бы вы себя чувствовали?* (Ответы учеников: все чувства усилились бы...).

3. Мозговой штурм

Такое явление как «травля» и новое слово в социуме буллинг часто встречается в ученических коллективах.

— Кто-нибудь его слышал?

— Знаете его значение?

— В чем отличие конфликта от «буллинга»? (Ответы подростков: система, регулярно, одноразово, случайно, спонтанно и т.д...)

— Так, что же такое «буллинг»? И, что является конфликтом? (Дети предлагают свои варианты ответов).

Вывод:

Буллинг – это умышленное, периодически повторяющееся, агрессивное поведение ребенка или группы детей по отношению к другому ребенку, приносящее последнему физическую боль, психические страдания или иной вред.

Конфликт - возникает спонтанно, не планируется заранее и сопровождается всплеском накопившихся эмоций.

Кажется, что буллинг это издевательства с нанесением физического вреда, но упражнение «Здравствуйте...!» показывает, что даже простые слова могут вывести из состояния равновесия самого спокойного человека.

— А какие виды буллинга вы знаете? (Ответы учеников)

Вывод:

Выделяют несколько видов буллинга. Основными проявлениями:

- **физического буллинга** являются - пинки, толчки, шлепки, подзатыльники, избиения, запираение или насильственное удержание в замкнутом пространстве.
- **экономического** – вымогательство денежных средств (например, выдаваемых родителями на обед), отбирание личных вещей, порча имущества;
- **психологического** - насмешки, придирки, запугивание, критика, сплетни, бойкоты, игнорирование;
- **сексуального** – нежелательные прикосновения, взгляды, имитация сексуальных действий и так далее;
- **кибербуллинг** — это агрессивное преследование, травля, оскорбление или угрозы, выражаемые посредством использования возможностей Всемирной сети Интернет, а именно электронной почты, социальных сетей, электронных платформ, мессенджеров, службы коротких сообщений (СМС) и тому подобное.

Ребята буллинг – это всегда система!!! В этой системе участники выполняют роли.

— Как вы думаете какие роли могут быть в этой системе? (Ответы детей...)

Вывод:

Существует распределение ролей. Это:

1. Агрессор – человек, который преследует и запугивает жертву.
2. Соагрессоры – люди, участвующие в травле, начатой агрессором.
3. Жертва – человек, который подвергается агрессии.
4. Защитники – люди, находящиеся на стороне жертвы и пытающиеся оградить её от агрессии.
5. Наблюдатели – люди, знающие о деталях агрессивного взаимодействия, издевательствах, но соблюдающие нейтралитет.

Даже если вы думаете, что у вас нет роли, вы все равно являетесь участником процесса.

— Как думаете каких ролей в процессе буллинга больше? Почему? (Ответы детей).

Вывод:

Человек так устроен, что отрицательные моменты оставляют более глубокий след в психике. Давайте сейчас попробуем сконцентрироваться на позитиве.

4. Упражнение «Комплименты»

Цель упражнения: создание положительного эмоционального настроения, овладение техникой комплимента.

Инструкция: психолог раздаёт стикеры участникам тренинга и предлагает им написать комплименты, которые они хотели бы слушать и слышать в свой адрес ежедневно от сверстников.

Дети пишут комплименты, но не зачитывают их вслух. Психолог собирает стикеры в шкатулку (мешочек), перемешивает их и предлагает взять по одному каждому участнику тренинга. Подростки зачитывают слова-комплименты вслух (по желанию).

Вопросы для обсуждения:

- *С какими трудностями вы столкнулись при выполнении данного упражнения? (Ответы детей...)*
- *Какие чувства и эмоции вы испытывали, зачитывая слова-комплименты? (Ответы детей...)*
- *Какие слова вам приятнее слышать свой адрес хорошие или плохие? Почему? (Ответы детей...)*

Вывод:

Этим занятием, я хотела напомнить, что буллинг бывает не только физический, но и психологический. Надеюсь вы задумались о том, как важно правильно подбирать слова.

«Давайте восклицать, друг другом восхищаться,
Высокопарных слов не стоит опасаться.
Давайте говорить друг другу комплименты,
Ведь это в жизни всё счастливые моменты...!»

Б.Окуджава.

5. Рефлексия

Инструкция: В завершении прошу вас достать свои телефоны, отсканировать QR-код и ответить на ряд вопросов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Волкова Е.Н., Цветкова Л.А., Волкова И.В. Методологические основания для разработки программ профилактики подросткового буллинга // Сибирский психологический журнал. – 2019. – № 74. – С. 88–100.
2. Мыскин С.В., Сапилова Н.А. Профилактика буллинга среди детей и подростков в образовательных организациях // Организационная психоллингвистика. – 2022. – № 2 (18). – С. 46–70.
3. Реан А.А., Новикова М.А., Коновалов И.А., Молчанова Д.В. Руководство по противодействию и профилактике буллинга / под ред. акад. А.А. Реана. – М., 2019. – 64 с.

УДК 371.1

HISTORY AND DEVELOPMENT. STRENGTHS AND WEAKNESSES «FLIPPED LEARNING» TECHNIQUE.

Дмитриев Артём Витальевич

Магистрант Высшей школы гуманитарных наук ВКУ им. С. Аманжолова,
Научный руководитель – Чжан Елена Евгеньевна
Усть-Каменогорск, Казахстан

***Annotation:** This paper delves into the historical evolution and current status of the "Flipped Learning" technique, a pedagogical approach that has gained prominence in contemporary education. The study provides a comprehensive overview of the strengths and weaknesses inherent in the implementation of Flipped Learning.*

***Keywords:** flipped learning; educational approach; online resources; educational technology; digital skills; access to education; educational innovation; prospects for education.*

Flipped learning, also known as the flipped classroom, is an educational approach where traditional teaching methods are inverted or "flipped." What does "flip" mean? In a typical classroom setting, students learn new content during class time through lectures, and then they apply or practice that knowledge through homework assignments. Flipped learning reverses this by delivering instructional content outside of the classroom, often through video lectures or other materials that students can review at their own pace. Classroom time is then used for interactive and collaborative activities, such as discussions, problem-solving, and hands-on exercises, where students can apply the knowledge gained during the pre-class learning phase. The goal is to shift the focus from teacher-centered instruction to student-centred learning, promoting active engagement and deeper understanding of the subject matter.

The concept of "flipped learning" began to receive attention in the educational environment in the early 21st century. However, the idea of an inverted or flipped approach to learning has earlier roots. Some elements of such learning can be discussed back in the last century, when access to information became wider due to the development of technology.

The term "flipped classroom" was coined by the work of teacher and physicist Jon Bergmann and chemistry teacher Aaron Sams in the early 2000s. They pioneered the use of recorded video lessons for home viewing, giving students the opportunity to learn material outside of school and use the classroom for deeper discussion and practice.

The seminar classes held today at the university are the application of "flipped" learning. Students study the topic of the seminar at home, prepare material and a presentation for it. During the lesson, the knowledge acquired is tested, and the preparation and study of the material was completed before this at home.

Today, thanks to the Internet, we have a large amount of materials on any topic. There are a large number of educational resources that allow you to study the topic in different forms. Students can study material at their own pace. A teacher in a lesson is usually limited to forty-five minutes, when in flipped learning you adjust the time to suit yourself. For universities, this approach is more rational.

The concept of "flipped learning" is a fairly new term, still developing and expanding its boundaries. Flipped learning is evolving with the development of information technology.

Flipped learning has also received attention in Kazakhstan, as well as in many other countries. Currently only in higher education institutions. Due to the difficulties of implementation and the small number of guidelines and research, flipped learning is not used in schools.

Although flipped learning promises many benefits, its implementation may face a number of challenges:

Technical Issues: Not all students have access to technical services, the Internet, or related programs. This may create a gap in resource availability and leave some students unsatisfied.

Lack of student motivation: Some students may have difficulty learning material independently outside of class. Lack of motivation can lead to insufficient prior preparation, making it difficult to discuss and apply knowledge in class.

Varying student backgrounds: Differences in student backgrounds can create challenges for instructors when trying to tailor material to different needs.

Lack of support and feedback: Some students may feel lonely or lack of support when studying independently. This can reduce learning efficiency and lead to a lack of motivation.

Difficulties in Assessment: Assessing knowledge acquired outside the classroom and applying it in the classroom can be challenging. Teachers will have to develop an assessment system that takes into account individual differences in teaching approaches.

Insufficient teacher training: Implementing flipped learning requires teachers to be able to effectively structure learning material, create video lectures, and organize interactive classroom activities. Some teachers may have difficulty using new technologies or changing their approach to teaching.

The flipped learning technique would not have received such interest and distribution if it had not had a number of significant advantages.

Personalized learning: Students can learn material at their own pace and level. Those who learn quickly may progress further, while others may take longer to master difficult concepts.

Active Student Participation: Flipped learning encourages active student participation in the educational process. They can ask questions, participate in discussions, and apply what they learn to practical assignments.

Effective use of class time: Class time is used for deeper understanding of material, problem solving, discussion, and hands-on activities. This promotes more effective learning compared to the traditional lecture model.

Developing Critical Thinking Skills: Flipped learning allows students to become more actively involved in the learning process by developing critical thinking, analysis, and problem-solving skills.

More time for individual support: Teachers have more time to work with the individual needs of students, providing additional guidance and assistance to those who are experiencing difficulties.

Use of technology: Flipped learning typically involves the use of technology, which can lead to developing students' digital skills and giving them access to a wider range of educational resources.

Promoting independence and responsibility: Students develop independent learning skills as they are given more responsibility for their own educational process.

Education does not stand still and continues to develop, receiving new requirements. Flipped learning technology meets all modern requirements, such as: flexibility and adaptability; development of critical thinking and creative skills; digital skills and technology literacy; Teaching problem solving and independence skills; inclusion and equality.

What are the prospects for flipped learning? Flipped learning has a number of prospects that could influence the future of all education:

Innovation in Educational Technology: Flipped learning often involves the use of technology in education, such as video lectures, interactive online resources, and learning platforms. The development of new technologies can improve and further expand the capabilities of flipped learning.

Hybrid forms of learning: Prospects include the development of hybrid learning models where flipped learning is combined with traditional methods. This allows for greater flexibility in adapting to students' individual needs and creating more diverse educational experiences.

Improving access to education: The use of online resources and technology makes education more accessible to diverse groups of students, including those in remote or economically disadvantaged areas.

Developing digital skills: Flipped learning promotes the development of digital skills in students, which is becoming increasingly important in today's information society.

Enhancing Active Learning: Flipped learning supports students' active engagement in the learning process, which can promote deeper understanding of material and the development of critical thinking.

Promoting hands-on learning: By using class time for practical activities, discussions and projects, flipped learning promotes the application of theoretical knowledge into practice, which can be more engaging and rewarding for students.

All this indicates that flipped learning continues to develop and plays an important role in the modern educational system.

In conclusion, flipped learning represents a significant shift in educational paradigms, offering a transformative approach to teaching and learning. Despite its relatively recent emergence, flipped learning has gained widespread attention and adoption in higher education institutions worldwide. By leveraging technology and promoting student-centered learning, flipped learning holds promise for enhancing student engagement, fostering critical thinking skills, and improving learning outcomes.

However, the implementation of flipped learning is not without its challenges, including technical issues, student motivation, and teacher training needs. Addressing these challenges requires a concerted effort from educators, policymakers, and stakeholders to provide adequate support and resources for successful implementation.

Despite these challenges, the benefits of flipped learning, such as personalized learning, active student participation, and effective use of class time, underscore its potential to shape the future of education. As technology continues to evolve and educational practices adapt, flipped learning is poised to remain a cornerstone of modern pedagogy, offering innovative solutions to meet the diverse needs of learners in the digital age.

LIST OF LITERATURE:

1. "Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day" by Jonathan Bergmann and Aaron Sams.
2. "Teaching Naked: How Moving Technology Out of Your College Classroom Will Improve Student Learning" by José Antonio Bowen.
3. "The Flipped Classroom: A Survey of the Research" by Gary King, Jillian Gobert, and Spencer Ross.
4. "Flipping the Classroom for Dummies" by Kathleen Fulton.
5. "The Flipped Classroom: Building a Student-Centered Classroom" by Trent Batson and Diana Oblinger.

БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУЛЫҚТАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН ҚИЫНДЫҚТАРЫ

Ханафияұлы Жарқынбек

«Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті

Ғылыми жетекші: Садыканова Гульназ Есимбековна

Өскемен, Қазақстан

Аннотация: «Электрондық оқулық дегеніміз- мультимедиялық оқулық, сондықтан электрондық оқулықтың құрылымы сапалы жаңа деңгейде болуға тиіс. Электрондық оқулық білім алушының уақытын үнемдейді, оқу материалдарын іздеп отырмай, өтілген және білім алушының ұмытып қалған материалдарын еске түсіруге зор ықпал етеді»[1]. Электрондық оқулық пен оқытудың мақсаты — «оқыту процесін үздіксіз және толық деңгейін бақылау, сонымен қатар ақпараттық ізденіс қабілетін дамыту». Технологиялар дамып келе жатқандықтан, білім беруде электронды оқулықтарды пайдалану әртүрлі пәндер бойынша, соның ішінде биология бойынша да танымал бола бастады. Бұл мақала биология пәнінде электронды оқулықтарды енгізудің, артықшылықтары мен қиындықтарын зерттейді.

Тірек сөздер: Электронды оқулық, жаңа технология, цифырлық оқыту, интерактивтілік, интернет ресурстары, мультимедия, ақпараттар, әлеуметтік желі.

Биология сабағында электронды оқулықтарды қолданудың артықшылықтары: Электронды оқулық ерекшелігі — жоғары мобильдігі мен икемділігі, онда көптеген иллюстрациялар, бейнефильмдер көріністері енгізілген. Электронды оқулық күнбе-күн, түскен жаңалықтармен қажеттілігіне қарай толықтырылып отырады. Сонымен қатар оқулық оқушыға тест сұрақтарын қойып, жауабына нақты бағасын алуға жағдай жасайды. Қажет болған жағдайда оқушы мәтінге қайтадан оралып, түсінбей қалған жерін қайта қарап, тақырып соңындағы бақылау тестіні немесе кестені толтырады. Міне, осы кезде оқушының жеке бас психологиясына электронды оқулық назар аударады десе де болады [2]. Қол жетімділік және үнемділік: Электронды оқулықтарды кез келген уақытта және кез келген жерде интернет байланысы арқылы алуға болады. Бұл оқушылар қажетті оқу материалдарын компьютерлерінен, планшеттерінен немесе смартфондарынан ала алады, бұл үлкен көлемді баспа кітаптарын алып жүру қажеттілігін болдырмайды. Сонымен қатар, электронды оқулықтар дәстүрлі аналогтарына қарағанда әлдеқайда қолжетімді, бұл оқушыларға үнемдеуді қажет етеді. 2.Интерактивті мультимедиа: Электрондық оқулықтар кірістірілген бейнелер, анимациялар, симуляциялар және интерактивті викториналар сияқты әртүрлі мультимедиялық мүмкіндіктерді ұсынады. Бұл интерактивті элементтер оқуды қызықты етеді және оқушылардың биологиядағы дерексіз ұғымдарды түсінуін жақсартады. Мультимедиялық оқыту сонымен қатар күрделі тақырыптарды тереңірек түсінуге көмектесетін нақты мысалдар мен демонстрацияларды бере алады. «Электронды (компьютерлік, мультимедиялы) оқулық» түсінігінің ресми анықтамасы еліміздің заңнамасында айқын көрсетілген. Бұл құжаттарды қазіргі заманға оқыту жүйесін жасаушыларға басшылыққа алу керек, себебі онда электронды оқу басылымдарының түсініктердің анықтамалары, техникалық, оқу-әдістемелік, эргономиялық және тақырыптық саралау талаптары қамтылған [3]. 3. Жаңартылған ақпарат: Биология- жаңа ашылулар мен зерттеулер жиі жарияланатын қарқынды дамып келе жатқан сала. Электрондық оқулықтар баспа оқулықтарға қарағанда оңай және жылдам жаңартылып, оқушыларға ең өзекті ақпаратқа қол жеткізуін қамтамасыз етеді. Бұл мүмкіндік мұғалімдерге оқытудағы өзектілікті сақтауға көмектеседі және оқушыларға биологияда озық жетістіктерімен таныстырады. 4. Белгілеу және жекелендіру: Оқушылар электрондық

оқулықтағы маңызды бөлімдерді бөлектеп, түсіндірме және бетбелгі қоя алады, бұл ақпаратты қайта қарауды және шолуды жеңілдетеді. Кейбір электрондық оқулықтарда оқушының оқу деңгейіне байланысты деңгейлік бейімделген оқыту технологиясын қолданса болады. Арнаулы оқу орындарында электронды оқу құралдарын енгізу және қолданудың бірыңғай концепцияларын енгізу келесі мүмкіндіктерді туғызады [4]. 5. «Жанды лекциялардың» міндетті интерфейс элемент! ретінде лекцияны кез-келген жерінен оқуға мүмкіндік беретін айналдыру мүмкіндігі болуы керек; тексттік ақпарат «Жанды лекциялардың» кейбір бөліктерін қайталауы мүмкін; күрделі модельдер мен құрылғыларды көрсететін иллюстрацияда тез пайда болатын түсіндірмелері бар, олар иллюстрацияның жеке элементтері (карталар, жоспарлар, схемалар) бойынша қозғалысына сәйкес пайда болып және сөніп отырғаны жөн; керекті ақпаратты іздеу уақытын қысқартуға мүмкіндік беретін көптеген сілтемелермен тексттік бөлім камтамасыз етілуі тиіс. Бір пән аумағында арнайы түсіндірме сөздік енгізілген болуы керек; материалдың әдеттегі мазмұнын түсінуге қиын бөлімдері анимация немесе видеоақпарат түрінде берілгені жөн. Бұл жағдайда дәстүрлі оқулықтармен салыстырғанда пайдаланушыға 5-6 есе аз уақыт жұмсалады. Адамға өзі көрмеген кейбір құбылыстарды (сарқырыма, өрт, т.б.) түсіндіру өте қиын. Видеоклиптер уақыт масштабын өзгертуге және құбылыстарды демонстрациялауды жылдамдатуға, баяулатуға, немесе үзіндісін таңдап демонстрациялауға мүмкіндік береді [5].

Биология сабағында электронды оқулықтарды қолданудың қиындықтары мен қарастырулар: 1. Технологияның сенімділігі мен қолжетімділігі: Электрондық оқулықтар көптеген артықшылықтарға ие болғанымен, олар сенімді технология мен тұрақты интернет байланысын қажет етеді. Құрылғыларға жеткіліксіз қол жеткізу немесе сенімсіз интернет қосылымы оқушылардың цифырлық ресурстарға қол жеткізу және олармен жұмыс істеу қабілетіне кедергі келтіруі мүмкін. 2. Мазасыздық және ақпараттың шамадан тыс жүктелуі: Оқушылар электронды оқулықты қолданып отырғанда назарының басқа жаққа ауып кетуі мүмкін. Электрондық оқулық қолданбасын қолдану үшін, басында айтқанымыздай интернет қосылымы болуы керек. Бұл дегеніміз оқушы сабақ барысында басқа медиа қолданбаларынан, яғни әлеуметтік желілерден, ескертпелер келіп оқушының зейінін басқа жаққа аударады. Бұның салдарынан оқушының оқуға деген ынтасы кетіп телефондағы басқа медиаларға кіріп уақытын арнауы мүмкін, салдарынан жаңа тақырыпты түсінбей қалады. 3. Бірыңғайлық пен оқуға басымдық: Кейбір оқушылар цифырлық оқытуды қиындықсыз алып кетсе, кейбір оқушылар үшін таныс емес цифырлық оқытудың өзін қабылдап үйренуі үшін де уақыт керек болуы мүмкін. Оқушыларға электронды оқулықты кіргізбей тұрып, оқушыға алдымен ақпараттық технологиялар информатика сабақтарынан алғашқы таныстырулар өтілуі қажет.

Қорытынды

Қиындықтарға қарамастан, биологияны оқытуды электронды оқулықтарды пайдалану қол жетімділік, интерактивтілік, өзекті ақпарат және белгілеу сияқты көптеген артықшылықтарды ұсынады. Дегенмен, тиімді енгізуді қамтамасыз ету үшін технологияға қол жеткізуге, алаңдатуға және оқуды таңдауға қатысты қиындықтарды шешу маңызды. Электрондық оқулық оқушының уақытын үнемдейді, оқу материалдарын іздеп отырмай, өтілген және оқушының ұмытып қалған материалдарын еске түсіруге зор ықпал етеді [6]. Электрондық оқулықтардың әлеуетін пайдалана отырып, педагогтер оқу тәжірибесін арттырып, оқушыларды биология саласындағы технологияға негізделген болашаққа дайындай алады. «Жанды лекциялардың» міндетті интерфейс элемент! ретінде лекцияны кез-келген жерінен оқуға мүмкіндік беретін айналдыру мүмкіндігі де бар.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Электронды оқулықтарды пайдалану . А.Абубаева , Информатика негіздері, №4 — 2016ж. 124-бет
2. Соловов А.В. Проектирование компьютерных систем учебного назначения: Учеб. пособие. — Самара: СГАУ, — 138 с.
3. Крылова Т.В., Казимирова М.А., Мясникова О.А., Кожевникова Л.Ф. Автоматизированные обучающие системы. Технология подготовки учебного курса к компьютеризации. — Н.Новгород, 2007. — Вып. 6. — С.
4. Концепция развития образования Республики Казахстан до 2015 года. — Астана: Министерство образования и науки РК, 2004.
5. Е.Ы. Бидайбеков, С.С. Үсенов, А.З. Бименова. «Информатиканы оқытуда электрондық ресурстарды пайдалану» электронды оқу құралы, Қызылорда , 2013ж. 25бет
6. Электрондық оқыту бойынша мониторингінің жүргізу әдістемелік құралы. Алматы 2013. 72-бет

ЖОБАЛАП ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ

Рымжанова Айнұр Ержанқызы

ФМБ Назарбаев Зияткерлік мектебі, тарих пәні мұғалімі
Талдықорған, Қазақстан

***Аннотация:** Мақалада мұғалімнің өз тәжірибесін зерттеу арқылы оқушылардың тарих пәнін оқытуда зерттеушілік дағдыларын дамыту мақсатында жүргізілген зерттеу жұмысы қарастырылады. Зерттеу тізбектелген сабақтардың 5-ші сабағына рефлексия жүргізу арқылы ұсынылған. Мұғалімнің сабақта жоспарланған және қолданылған педагогикалық әдіс-тәсілдер мен стратегиялардың тиімділігі мен жүзеге асырылу жолдарына талдау жүргізе отырып, нәтижесін бағалауы көрініс табады.*

***Зерттеу мақсаты:** «Қазақстан тарихы» пәнінің бағдарламасы бойынша оқушылардың әртүрлі деректердегі мәліметтерді талдау, жүйелеу, қазіргі кездегі ақпарат деректерінің негізінде дәйекті қорытынды шығару, нақты сұрақтарға сәйкес деректерді таңдау және бағалау, жоба жасау дағдыларын оқыту үрдісінде дамыту және оны мұғалім рефлексиясы арқылы нәтижесін қорытындылау.*

Тәжірибені зерттеуде бірнеше тізбектелген сабақтар жоспарланды, нысан ретінде 10А сыныбы таңдалып алынды. Себебі аталған сынып оқушыларының, өздерінің зерттеулері, сыни ойлауы мен коммуникативтік дағдыларын көрсетуде, жоба құрастыруда қиналатыны анықталды. Негізгі мәселені анықтауда қиналамын деп 42 %, түрлі дерек көзден тұжырым жасау қиын деп 36%, жоба жасауда скаффолдинг керек деп 65% оқушылар алынған сауалнамамың нәтижесінде көрсетті. Мұғалімнің кәсіби даму мақсаты «Жобалап оқыту технологиясын пайдалану арқылы оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамыту» болғандықтан және жоба жасау 11-12-сыныптағы NIS- Program бойынша басты мақсаттардың бірі болуына қарай, оқушыларда тарихи ойлаудың дағдыларын дамыту, тарихи деректерді талдау, зерттеу, өзіндік баға беру мен жоба жасауды үйрету өзекті болды. Сәйкесінше зерттеу сұрағы: «Жобалап оқыту технологиясы бойынша 10А сынып оқушыларында зерттеушілік дағдыны қалай дамытуға болады?» деп қойылды. Зерттеу мақсаты, оқушылардың жоба жасау арқылы зерттеушілік дағдыларын дамытуға ықпал

етуші оқыту стратегияларын анықтау. Болжам, егер, SWOT, STEPLE, PEST, Форсайт талдау, GROW әдісі, GREAT формуласы, инфографика құрастыру стратегияларымен жұмыс жасап үйренсе, оқушылар нәтижеге жете алар еді. Осыған орай күтілетін нәтиже: барлық оқушылардың тарихи ойлау дағдылары дамиды, тарихи деректерді талдайды, зерттейді, өзіндік баға береді және жоба жасау жолын үйренеді.

«Астананы көшіру неліктен ұтымды стратегиялық шешім болып табылды?» деген тақырыпқа өткен сабаққа рефлексия жасалды, бұл реттегі 5-ші сабақ болды. 5-ші тақырыптың оқу мақсаты: «10.3.1.11 Астананы Қазақстанның өркендеуінің нышаны ретінде бағалау» деп берілген үлкен мақсат болды. Осыған орай қойылған сабақтың мақсатында, оқушылардың академиялық білімге негіделген тарихи деректерді бағалап, талдай білу дағдыларын дамыту және өзіндік модель - «жол картасын» жасауды ұйымдастыру жоспарланды. Тәрбиелік мақсатқа патриотизм, ұлттық сана-сезім, төзімділік, бостандық құндылықтарын дамыту көзделді. Сабақта күтілетін нәтижеге қол жеткізу, «іздеу», «жеке тұлғаға бағыттау», коммуникациялық әдістер арқылы жүзеге асырылатыны қарастырылды, себебі оқушылар бірнеше ресурстардан негізгі мәселені анықтап талдайды, ал бір топ болашаққа болжам жасап, жоба ұсынады. Әлем тарихында астаналарын ауыстырған бірнеше мемлекеттер бар, солардың тарихына шолу арқылы дүниежүзі тарихымен, ал Астана (Нұр-Сұлтан) қаласының экономикалық, географиялық факторларын зерттеуде география мен экономика пәнімен байланыс орнатылатыны көзделді. Пән мұғалімдерімен көлденең кездесу барысында 10-сынып география бағдарламасында, ҚР индустриалды-инновациялық бағдарламасы, стратегиялары қарастырылатыны анықталды, сондықтан сабақты жоспарлауда осы пәнмен байланыстыру оқушылар үшін нәтижеге жетуге көмек болады деп тұжырымдалды.

Күтілетін нәтижеге жетуде ұсынылған ресурстардың әр оқушының деңгейіне, қабылдау түйсігіне сәйкес келуіне мән берілді. Ол үшін сыныптағы 18 оқушыны үш-үштен 6 шағын топтарға бөліп, 3 түрлі тапсырма, 6 түрлі дереккөз бердік. Себебі бірнеше дереккөзден керек ақпаратты іздеп жинау зерттеу дағдыларын дамытса, шағын топта жұмыс жасау, нәтиже жетуге көмектеседі. Бірінші ресурсты («Қазақстан тарихы» хрестоматиясынан алынған түпдеректер) зерттей келе оқушылар тарихи деректі талдайды, ал екінші ресурс («Елорданы Астанаға көшіру тарихи шешіміне - 20 жыл» мақаласы) оқиғаға сын тұрғысынан баға беруге мүмкіндік береді, үшінші және 4-ші ресурс (Н.Назарбаевтың «Еуразия кіндігінде» кітабынан үзінді және Akorda.kz ресми сайты материалы) ақпарат деректерінің негізінде дәйекті қорытынды шығаруға үйретсе, 5-6-ресурстардан (Б.Ғ.Аяған авторлығындағы «Қазақстан тарихы» оқулығы және E-history порталы ресурсы) өзгерістер мен сабақтастықты табады деп жоспарланды.

Ұсынылған ресурстармен жұмыс жасай келе оқу мақсатына жету үшін, STEPLE, PEST, Форсайт талдау стратегиялары ұсынылды. Себебі осы стратегияларды қолдану барысында оқушылар тарихи оқиғаға әсер етуші факторларды анықтай алады (STEPLE) және әсер ететін аспектілерді зерттеп біледі (PEST), болашаққа болжам жасап (Форсайт талдауы), Астана қаласының болашағына өзіндік даму картасын ұсынады. Тапсырмалар шағын топтарда орындауға жоспарланғандықтан, топ ішілік бағалау парағы және өзін-өзі бағалау парақтарын беріп, мұғалім тарапынан қадағалау мен критерийлер бойынша оқушыларға өздерінің даму аймақтарында жұмыс істеуде қалай жылжу керек екені туралы терең рефлексия беру көзделді. Тапсырма дескрипторларын оқушылармен бірге құрастыру жоспарланып, мүмкін болар жауаптарды мұғалім өзіне түртіп қояды. Алайда бұл тұрпаттағы тапсырмаларды сапалы орындау үшін дағды қалыптасу керектігі белгілі, сондықтан да осы сабақта шағын топтарда жұмыс жасатуды жоспарлау тиімдірек болады деген қорытынды дұрыс болды. Сондықтан 1-2 топқа STEPLE стратегиясын ұсынылды, себебі Г.Резапкинің ойлау түрі диагностикасына сүйеніп жасалған зерттеу бойынша, «заттық-әрекеттік» және «сөз сөйлеу-логикалық» ойлау басым оқушылар жинақталды. Бұл

әрекет осы топтағыларға ықпал етуші факторларды жылдам тауып, өз тұжырымдарын дұрыс ұсына білулеріне көмектеседі. Келесі 3-4 топ, PEST талдауын орындайды деп шешілді, себебі бұл топтарға ойлау түрі «абстрактылы-символикалық» жататын оқушылар жинақталды, әрі олар Астананы көшіруге қатысты өзгерістерді дереккөздерінен дұрыс тауып, өз қорытындыларын шығара алатын еді. 5-6 топтарға «көрнекі-бейнелі» және «креативтілік» ойлау түрі басым оқушылар қосылды, өйткені олар болашаққа болжам жасап, жоба құрастыра алатындарын тәжірибе көрсеткен еді. Тәжірибені зерттеу бойынша өткізілген 1-2-3- сабақтардың да мақсаты, оқушылардың жоғары ойлау дағдыларын, зерттеушілік дағдыларын дамыту болатын. 1-2-ші сабақта сабақтастық пен өзгеріс концептісіне назар аударылып, оқушылар тарихи оқиғаның күшті, әлсіз жақтарын талдай келе, мүмкіндіктер мен қауіп-қатерді анықтаған еді. Ал 3-ші сабақта Қазақстанның дүние жүзі қауымдастығында алатын орнына баға беруді үйренген болатын. Ол тапсырмаларды жақсы деңгейде орындай алды, дегенмен де 3-ші сабақта мұғалімнің бағыттауы басым болған еді. Осы 5-сабақта зерттеушілік дағдыны дамытуға қатысты алған әдіс-тәсілдер мен стратегиялар күрделендіріліп алынды. Себебі келесі сабақта «Қазақстан – 2050 стратегиясы»: қандай жаңа саяси бағытты белгіледі?» деген тақырып қаралатын болғандықтан, оқушылар мемлекеттің перспективалық жоспары қоғам өміріне қандай өзгерістер әкелуі мүмкін екендігі туралы талдау жасауға тиіс. Сондықтан оқушыларға бүгінгі сабақта алған білімдері мен зерттеу дағдыларының келесі жолы да қажеттігі айқын еді. Қорыта айтқанда жоспарланған оқыту стратегиялары мен бағалау құралдары оқу мақсатына сәйкес және оқушылардың зерттеушілік дағдыларын одан әрі дамытуға таңдалынды.

Жоспардағы іс-әрекеттердің нәтижесіне тоқталсақ, сыныпты 6 шағын топтарға бөліп, әр түрлі ресурстар ұсынылды. Себебі саралап оқыту технологиясы мен жеке-тұлғалық педагогикалық әдісті негізге ала отырып берілген дереккөздер, оқушылардың қызығушылықтарын арттырды және тарихи ойлау дағдыларын дамытты. Дереккөздерді оқып, түсініп болған соң, әр топ STEPLE, PEST, Форсайт талдауын жасады. STEPLE (S - әлеуметтік, T - технологиялық, E - экономикалық, E – қоршаған орта, P - саяси, L - құқықтық, E - этникалық факторлар), талдауын орындаған оқушылар астананы көшіруге ықпал еткен факторларды тауып, оған сәйкесінше дәлелдер келтірді. Бұл стратегияның артықшылығы, сұрақтарға жауап дайын түрінде дереккөзде берілмейді, оқушы дереккөзді толық зерттегеннен кейін барып қана белгілі бір тұжырымға келеді, яғни тарихи зерттеудің нәтижесін талқылайды, дәйектерді дамытады, қорытынды шығарады. Ал PEST (P- саяси, E –экономикалық, S- әлеуметтік, T- технологиялық аспектілері) талдауы астананы көшіру сол кезеңге қандай саяси, экономикалық, әлеуметтік өзгерістер әкелгенін дәлелдеуден тұрды. Яғни, оқушылар тарихи фактілерді зерттеп, бағалады, әрі тарихи өзгерістер мен сабақтастықты айқындады. Келесі стратегия да жоғары ойлау дағдысын дамытуға бағытталды, бұл тапсырманы орындау барысында оқушылар ФОРСАЙТ немесе көзделген болашаққа зерттеу жасады. Яғни көзделген болашаққа қол жеткізу үшін бізде не бар, не жоқ, барды қалай ұтымды пайдалануымыз керек, көзделген болашаққа қол жеткізуіміз үшін біздің не істеуіміз керек деген сұрақтарға жауап іздеді. Оқушылар нәтижесінде гипотезаларды ұсынды, жол картасын (өз деңгейлерінде) құрастырды. Аталған стратегияларды тиімді пайдалану арқылы оқушылар ынталанды және зерттеу жұмыстарын жүргізіп, зерттеу әдіс-тәсілдеріне негізделген белсенді оқыту жүзеге асты. Стратегиялардың оқу мақсаты («10.3.1.11 Астананы Қазақстанның өркендеуінің нышаны ретінде бағалау») мен күтілетін нәтижеге сәйкес келетіні сабақ барысында айқын көрінді, себебі Астананы көшіруге ықпал етуші факторлар мен орын алған өзгерістерді анықтап, талдаулары, оқушылардың белсенділігі мен проблемаларды шешу жолын ұсынулары менің күткен нәтижеме сәйкес келді, яғни зерттеу дағдылары дамыды. Атап айтқанда, сараланған

дереккөздерді талдауда оқушылар өз бетінше дәлелдер мен негіздемеден тұратын тарихи дәйектерді тапты, дәлелдеді.

Тәжірибені зерттеу сабағы бойында қалыптастырушы бағалау үздіксіз жүзеге асырылды. Ол үрдіс әділ, нақты, айқын болды деген сенім туды. Себебі таңдап алынған бағалау әдістері сабақтың оқу мақсаты мен күтілетін нәтижеге сәйкестендірілді. Дескрипторларға сүйене отырып, топтық бағалау жүзеге асты. Мұғалім тарапынан уақытылы кері байланыстың болуы, оқушылардың алға қарай нәтижелі жылжуларына жағдай жасады. Себебі тәжірибені зерттеудегі тізбектелген сабақтарда оқушыға оның әрекеті қалай бағаланады, мақсатқа жету үшін не істеу керектігі туралы нақты қадамдарды көрсетудің маңыздылығына көз жеткен еді. Бағалауда пайдаланған тағы бір әдіс оқушының жеке дамуын зерттеуге арналған «бағалау дөңгелегі». «Бағалау дөңгелегінде» оқушы өзінің жеке дамуын белгілейді, яғни зерттеу сұрақтарын құрастыруға қатыстым, өзекті мәселені анықтай алдым, өз шешімімді ұсындым, процесті бағаладым, зерттеу нәтижесін талқыладым, жобаға үлес қостым деген критерийлермен өз әрекетін бағалайды. Бұл оқушының оқу мақсатына жетуіне үлкен септігін тигізеді, себебі оқушы өзін-өзі бағалайды.

Осы сабақта оқушылардың зерттеушілік іс-әрекеттерінің дамығанын былай деп түсіндіруге болады:

- оқушылардың белгілі бір тақырыпты зерттеуде алған білімдері жанданды және жаңарды. Мектеп бағдарламасынан тыс материалдар жиынтығымен танысты (әр түрлі ресурстардың берілуі).

- зерттеліп отырған тақырып аясында ойлау қабілеттері дамыды, талдады, өзіндік тұжырым жасады (STEPLE, PEST, Форсайт); материалды таңдап зерттеу нәтижелерін көпшілік алдында таныстырды (постер, жол картасы, сызба-кесте).

Мұғалімнің өз тәжірибесін зерттеу бойынша төмендегідей ұсыныстар беруге болады:

- Оқушылардың уәжін төмендетпейтін тың стратегияларды қолдану;
- Бағалау стратегияларын емтихан бағалау схемасымен үйлестіру,
- Жоғары ойлау деңгейдегі сұрақтарды оқушылардың өздеріне құрастырып үйрету;
- Үнемі әріптестермен (мектеп ішінде, желі ішінде) тәжірибе алмасып отыру.

Қорытындылай келе мұғалімнің құзыреттілігі, оның шәкірттерінің сапалы жетістігі мен тәрбиесінде дер едім.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Alberta Teacher Association (2000). Action research Guide. [Іс-әрекеттегі зерттеу бойынша нұсқаулық].
2. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ «Білім беру бағдарламалары орталығы» филиалы. Назарбаев Зияткерлік мектептерінде 2021-2022 оқу жылында білім беру үдерісін ұйымдастыру туралы әдістемелік нұсқау хат. Нұр-Сұлтан. 2021ж. -380 б.
3. Жанбурбаева, А. М. (2020). Структура учебно-исследовательской деятельности. Мир науки, культуры, образования, (4 (83), 234-236.
4. Мұғалімге арналған нұсқаулық», НЗМ ДББҰ. Педагогикалық шеберлік орталығы, Астана, 2016.

МАТЕМАТИКА ПӘНІНЕН ҮЙІРМЕ ЖҰМЫСТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМУЫ

Камал Дархан Жангельдинұлы

БІ.Алтынсарин атындағы № 26 жалпы білім беретін мектеп

Түркістан облысы, Қазақстан

***Аннотация:** Балаларға қосымша білім беру - білім алушылардың білім алу қажеттіліктерін жан - жақты қанағаттандыру мақсатында жүзеге асырылатын тәрбиелеу мен оқыту үрдісі, үздіксіз білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Қарастырып отырған мақала қазіргі таңдағы өзекті мәселелердің бірі болып саналады.*

***Тірек сөздер:** үйірме жұмысы, шығармашыл даму, қосымша білім беру.*

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында: «Қосымша білім берудің білім беретін оқу бағдарламалары білім алушылардың өзін - өзі басқаруын, шығармашылығын дамыту, олардың қабілеттерін іске асыру, қоғам өміріне бейімделуі, азаматтық сана - сезімін, жалпы мәдениетін, салауатты өмір салтын қалыптастыру, бос уақытын мазмұнды ұйымдастыру үшін жағдайлар жасауды көздейді» - деп көрсетілген [1].

Жас буынға қосымша білім беру жүйесі қазіргі таңда салауатты өмір салтын қалыптастыру, сонымен қатар жеке тұлғаны өздігінен дамыту барысында, шығармашыл, дарынды балаларды анықтау, оларға қолдау көрсету және қабілеттіліктерін дамыту, өскелең ұрпақ тәрбиесіне, олардың дарындылығын дамытуға, балалардың құқықтарын қорғауға назар аударуды күшейтуге бағытталған. Тәрбие процесін ұйымдастыруда үйірме жұмыстарының алатын орны ерекше. Жастарды өнерге, мәдениетке құштарлығын дамыту мен тәрбиелеу, уақытын тиімді пайдалануды ұйымдастыру.

Қазіргі таңда үйірме арнаулы бағдарлама негізінде бірнеше жарты жылға жасалатын жоспар бойынша жұмыс істейді. Мұндай бағдарлама мектептің оқу бағдарламасына қарағанда үлгі ретінде болады. Ол үйірме жетекшісінің мектептің мүмкіндіктері мен қажеттіктерін оқушылардың жеке ерекшеліктерін талаптары мен ынталары әзірлік дәрежелерін т.б. ескеріп, нақтылы жұмыс жасауды жеңілдететін бағыт болып табылады. Аталған бағдарламалар әрбір үлгі бағдарлама танымдық және теориялық мәліметтердің белгілі түрлерін көздейді. Бірақ практикалық жұмыстарды таңдау әрқашан тек қана бағдарлама бойынша болмайды. Олардың орындалуы көптеген себептерде материалдық детальдармен саймандардың болуына жетекшінің білім мен іскерлік дәрежесіне үйірме мүшелерінің техникалық даярлығы мен ынталарына байланысты. Практикалық жұмыстардың сипаты мен көлеміне байланысты жетекші бағдарламаға бір тақырып бойынша көбейтуге жеке тақырыптарды шығарып, орнына жаңа тақырыптарды қосып өз өзгерістерін енгізе алады.

Қазіргі уақыттағы білім беру саласы қызметкерлерінің алдында тұрған басты мақсат – еліміздегі білім беруді және білім сапасын халықаралық деңгейге көтеру, жеке тұлғаны қалыптастыру, қоғам қажеттілігін өтеу, елімізді әлемдік білім кеңістігіне кіріктіру болмақ [2].

Қазіргі білім берудің басты мақсаты - шығармашыл тұлға қалыптастыру. Егеменді еліміздің ең басты мұраты өркениетті елдер қатарына көтерілу болса, ал өркениетке жетуде ең маңыздысы жан - жақты дамыған, рухани бай тұлғаның алатын орны ерекше. Осы орайда оқушының танымдық, шығармашылық қабілетін дамыту - мектеп мұғалімдердің алдында тұрған жауапты міндеттердің бірі. Осы үйірме жұмыстарында оқушылардың шығармашылық белсенділіктері мен дербестіктерін дамытуға жағдай жасалып, оқушылардың бейімділігі мен қабілеттерінің қалыптасуының кепілі бола

алады. Оқушылардың өз білімін жетілдірудің негізгі формасы – үйірме. Оқушының шығармашылық қабілетін ашу, оны алға қарай дамыту үшін жоспарлы істің мақсаты мен міндетін айқындап алу қажет.

Жалпы алғанда баланы ерте жасынан бастап ақ нақты ойлауға, логикалық тұрғыда пайымдау мен өз ойларын жүйелі, анық баяндауға үйрету – оларды психологиялық тұрғыдан дамытумен қатар, әрі қарай нәтижелі оқытудың кепілі. Сондықтанда мұғалімнің үйірме жұмысында алдында тұрған негізгі міндеті – бағдарламада берілген пәндік білімді беру ғана емес, оқушының логикалық қабілетінің жоғары деңгейін қалыптастыру болып табылады.

Жалпы логикалық ойлауды толыққанды дамыту үшін бала келесі логикалық біліктерді меңгеруі керек [3]:

1. классификациялаудың логикалық әрекеттерін орындай білу;
2. қарапайым ой қорыту.

Кіші оқу жасындағы балалар келесідей қасиеттерді меңгеруі тиісі [3]:

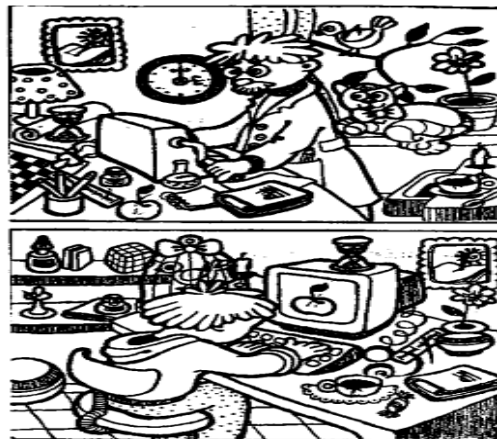
1. «Салыстыру»
2. «Жинақтау»
3. «Классификациялау»
4. «Жүйелеу»
5. «Мазмұнды салыстыру»

Алға қойған мақсат пен міндетті орындау үшін оқушы жастардың танымдық, шығармашылық әлеуетін жан - жақты өсіруге, дамытуға ден қою қажет. Шығармашылық дегеніміз - оқушының белсенділігі мен дербес іс-әрекетінің ең жоғарғы түрі. Бұл мәселені шешуде шығармашылық тапсырмалардың орны ерекше. Шығармашылық бағыттағы тапсырмалар оқушының білім деңгейін - оқушылық деңгейден шығармашылық деңгейге көтеруге жол ашады. Оқушының шығармашылық қабілетін дамыту жолдарын үш кезең арқылы жүзеге асыруға болады.

Бірінші кезең – жаңаны, тың нәрсені дамыту, түпкі идеяны табуға ұмтылу.

Екінші кезең — қиял, ұшқыр ой қалыптастыру. Өз бетінше іздену - шығармашылық қабілетті ашудың көзі. Бұл бағытта төмендегідей жұмыстар арқылы оқушының таным көкжиегін арттыра түсеміз.

«Бірдей заттарды тап» (1 - сурет) ойынын қарастырайық.

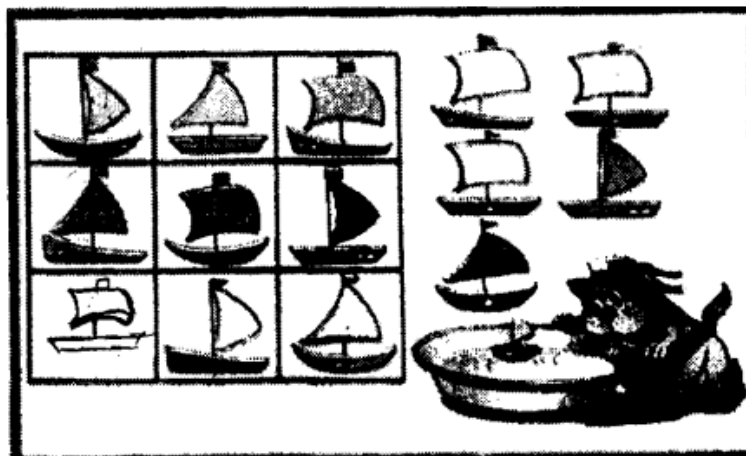

1 – сурет - «Бірдей заттарды тап» ойыны

Бұл ойын балаларды нысандардың элементтері бойынша салыстыра білу дағдысын қалыптастырады. Ойынның мәні екі түрлі суретті зер салып қарай отырып, олардағы бірдей заттарды табу.

«Матрицаны толтыр» (2 - сурет) ойынын қарастырсақ.

2 – сурет - «Матрицаны толтыр» ойыны

Үшінші кезең – тапқырылық пен шеберлікке шыңдалу кезеңі. Осы үш кезеңнен өткен оқушы нағыз шығармашыл тұлға болып дараланады.

Үйірме сабақтарында оқушының қабілетіне қарай оқу тапсырмалары беріліп, білім алушылардың сабақта тапсырмаларды орындаудағы ерекшілігі мен алғырлығы, оқу мәнері, ізденімпаздылығын бақыланып отырады. Үйірмеде балалар берілген дыбыстарға дыбыстық мінездеме бере отырып, қосымша деректер алып отырды.

Қорытындылай келе айтқым келеді, үйірме жұмыстары оқушылардың қабілеттері мен қызығушылықтарын арттырып, бос уақыттарын тиімді ұйымдастыруға септігін тигізеді

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. <https://online.zakon.kz/m/amp/download/31397926>
2. Серікбаева. В.Е. Математиканың пәнаралық байланыстары: Оқу – әдістемелік құрал. - Алматы, 2007. – 199б.
3. Байнияз Р.З. Кіші оқу жасындағы балалардың логикалық ойлауын жаттықтыру тәсілдері: Оқу – әдістемелік құрал. - Қызылорда, 2010. – 67б.

УДК 371.01

**ИНТЕРИОРИЗАЦИЯ И ЭКСТЕРИОРИЗАЦИЯ В ПРОЦЕССЕ СОПРОВОЖДЕНИЯ
СТУДЕНТОВ ИНСТИТУТА НА АДАПТИВНОМ ПРАКТИКУМЕ****Шитакова Ольга Юрьевна**

аспирант инженерного института НГАУ

Гуськов Александр Юрьевич

аспирант инженерного института НГАУ

Сидорина Татьяна Владимировна,

профессор кафедры технологий обучения, педагогики и психологии НГАУ,

доктор педагогических наук, профессор ВАК

Новосибирск, Российская Федерация

***Аннотация.** Интериоризация и экстериоризация - это взаимосвязанные процессы, механизмы, благодаря которым происходит процесс усвоения общественного опыта человеком. Интериоризация профессионально-ориентированных знаний в процессе обучения в вузе – это процесс и результат усвоения и преобразования знаний во внутренне-присвоенные, лично-значимые, которые не только обобщаются, формируются, но и в дальнейшем используются в процессе труда, позволяют решать профессиональные задачи деятельности. Экстериоризация – педагогическое понятие, означающее разворачивание внутреннего образовательного потенциала человека вовне.*

***Ключевые слова:** интериоризация, экстериоризация, усвоение, обучение в вузе, внутренняя и внешняя среды.*

В деятельности человека неразрывно связаны ее внешняя (физическая) и внутренняя (психическая) стороны. Внешняя сторона - движения, с помощью которых человек воздействует на внешний мир - определяется и регулируется внутренней (психической) деятельностью: мотивационной, познавательной и регуляторной. Внутренняя, психическая, деятельность направляется и контролируется внешней, которая обнаруживает свойства вещей, процессов, осуществляет их целенаправленные преобразования, выявляет меру адекватности психических моделей, а также степень совпадения полученных результатов и действий с ожидаемыми. *Интериоризация*, как формирование сознания, - это перенос действий на подсознательный уровень. *Экстериоризация*- это опредмечивание наших представлений создание предмета по заранее разработанному плану.

Понятие «интериоризация» было введено в научный оборот представителями французской социологической школы (Э. Дюркгейм и др.). Для Пьера Жана понятие «интериоризация» означало привитие элементов идеологии к сознанию индивида [3].

Понятие «интериоризация» рассматривается не в простом перемещении внешней деятельности во внутренний план сознания, а в формировании самого этого сознания, благодаря чему психика человека приобретает способность оперировать образами предметов, которые в на какой-то момент времени отсутствуют в его поле зрения. В психологии процесс интериоризации понимается как преобразование структуры предметной деятельности в структуру внутреннего плана сознания. Принципиальное значение понятие «интериоризация» получило в культурно-исторической теории Л.С. Выготского, где оно рассматривается как *преобразование внешней предметной деятельности в структуру внутреннего плана сознания*. Л.С. Выготский понимал превращение внешних средств и способов деятельности во внутренние, развитие внутренне опосредованных действий из действий внешне опосредованных [6]. А.Н. Леонтьев, Н.Ф. Талызина и др., определяет интериоризацию действий как постепенное преобразование внешних действий в действия внутренние, умственные [7].

Термин «интериоризация» чаще используют психологи, а, по мнению В.В. Краевского и А.В. Хуторского, в педагогике, понятия интериоризации и экстериоризации рассматриваются в контексте целостного образования человека [8]. С педагогических позиций авторы дают следующее определение: *интериоризация* (от лат. interior – внутренний) – переход извне внутрь; педагогическое понятие, означающее внутреннее образование человека через усвоение им внешнего содержания образования. Интериоризация состоит во «вращивании» в человека предварительно отобранного и внешне заданного содержания путем организации соответствующей деятельности. Внешняя деятельность перемещается во внутренний план сознания человека, в формирование этого сознания, а также ценностей и других личностных качеств.

По мнению А.В. Хуторского, результаты проведенных исследований обозначили водораздел между двумя противоположными *подходами* к образованию человека – *экстериоризацией и интериоризацией*. Первый подход берет свои истоки в майевтике Сократа и продолжается в работах Ж.Ж.Руссо, Л.Н.Толстого, П.Ф. Каптерева, В.И. Андреева и др. Экстериоризация, предполагает понимание образования как процесса самореализации человека, раскрытия его образовательного потенциала, перевода потенциального в актуальное. Педагогическая позиция в данном подходе – «выращивание», ученик проявляет себя как семя неизвестного растения, рост которого сопровождается педагогом. Основанная на экстериоризации научная школа представляет собой научное течение, связываемое и эвристическим типом образования. Второй подход связан с работами Л.С. Выготского и его последователей - Д.Б. Эльконина, В.В. Давыдова и др. Основная идея здесь – *интериоризация* – перевод внешних по форме процессов во внутренние процессы обучающегося, обеспечивающие его развитие и необходимую социализацию. Такой подход назван Л.С. Выготским «вращивание», он распространен, поскольку позволяет решать задачу «возделывания» обучающихся в выбранных управленцами направлениях. Между двумя этими противоположными подходами много принципиальных отличий. Если для интериоризации главный результат – вращивание в ученика внешне заданного содержания, то ориентир экстериоризации – создание учеником образовательного продукта, через который ученик реализует свой потенциал. Поэтому, считает А.В. Хуторской, что тип образования - важнее форм, методов обучения, важнее выбора школы или учителя. Изучение одного и того же предмета в разных типах образования даст разные результаты.

Экстериоризация (от лат. exterior – внешний) – процесс, обратный интериоризации, это переход изнутри вовне. Экстериоризация – педагогическое понятие, означающее разворачивание внутреннего образовательного потенциала человека вовне. Потенциально заложенное в человеке актуализируются и реализуется во внешней среде, с которой он взаимодействует. Личностные качества выявляются, проявляются и развиваются в ходе продуктивной деятельности, результатом которой выступает создание внешних образовательных продуктов.

Интериоризация и экстериоризация - это взаимосвязанные процессы, механизмы, благодаря которым происходит процесс усвоения общественного опыта человеком. Существование одного из них невозможно без предыдущего.

Интериоризация профессионально-ориентированных знаний в процессе обучения в вузе – это процесс и результат усвоения и преобразования знаний во внутренне-присвоенные, лично-значимые, которые не только обобщаются, формируются, но и в дальнейшем используются в процессе труда, позволяют решать профессиональные задачи деятельности. При этом *образовательная среда вуза* определяет содержание профессионально-ориентированных знаний [5]. Благодаря интериоризации психика человека приобретает способность оперировать образами предметов, которые в данный момент отсутствуют в его поле зрения. Человек выходит за рамки данного мгновения,

свободно «в уме» перемещается в прошлое и в будущее, во времени и в пространстве. Экстериоризация – это процесс порождения внешней деятельности на основе ряда внутренних структур, сложившихся на основе интериоризации внешней деятельности человека. Сами переходы возможны только потому, что внешняя и внутренняя деятельности имеют одинаковое строение.

Таким образом, осваивая и выполняя профессиональные роли, человек сначала интериоризирует (переводит внешнее во внутренний мир) существующие в обществе социальные ценности, то есть как бы их «присваивает» себе, а затем в процессе собственной созидательной деятельности их приумножает. В исследовании проблем интериоризации практик В.С. Любченко, Е.А. Леванова, Т.В. Пушкарева и др. считают, что на первый план сознание выводит практические знания и навыки, а не теоретические [4].

Интериоризация, как процесс перехода от внешних форм проявления субъекта к внутренним механизмам регулирования психики, позволяет человеку развиваться на протяжении всей жизни. Процесс перехода от *внешнего (реального)* действия к *внутреннему (идеальному)* называется интериоризацией. Благодаря интериоризации психика человека приобретает способность оперировать образами предметов, которые в данный момент не воздействуют на его органы чувств. С другой стороны, внешнюю, предметную деятельность можно рассматривать как *экстериоризацию*, - внутренней, психической деятельности, т.е. превращение динамической модели результата деятельности в реальную внешнюю деятельность.

В начале 50-х гг. XX в. П.Я. Гальперин излагает основные принципы теории поэтапного формирования умственных действий и метода управляемого формирования психических процессов. Механизм интериоризации по мнению П.Я. Гальперина, включает в себя шесть этапов: 1. На первом этапе, мотивационном, проявляется естественный познавательный интерес. 2. На втором этапе, ориентировочном, идет наблюдение за тем, как некто демонстрирует определенное действие. 3. Третий этап, материальный, когда индивид сам выполняет некоторый фрагмент деятельности. 4. Четвертый этап, этап внешней речи: индивид может рассказать как над выполнить действие, не производя его. 5. Пятый – этап внутренней речи, когда индивид диктует себе, «по памяти», что именно он должен сделать и выполняет это. 6. Шестой – этап умственного действия. «Речь сворачивается» и мыслительное действие выполняется с очень высокой скоростью, то есть индивид учится выполнять действия «в уме».

Работая методом П.Я. Гальперина, пишет В.К. Шабельников, мы всегда сталкиваемся с невидимой субъектной организацией мира. Субъектная логика процессов жестко и объективно диктует логику организации не только умственных, но и других психических процессов [9].

В педагогике интериоризация (фр. *intériorisation* — переход извне внутрь, от лат. *interior* — внутренний) рассматривается как формирование внутренних структур человеческой психики посредством усвоения внешней социальной деятельности, присвоения жизненного опыта, которое становится оптимальным в процессе применения логико-структурных схем могут рассматриваться как мыслеобразное конструирование содержания учебного материала с ориентировкой на различные варианты его освоения обучающимися.

Понятия «социализация» и диада «интериоризация — экстериоризация» рассматриваются в психологии в качестве соотносимых и эквивалентных понятий. Социализация рассматривается как процесс и результат усвоения и активного воспроизводства индивидом социального опыта, осуществляемого в общении и деятельности [1].

Механизм экстериоризации включает в себя следующие виды деятельности субъекта образования [2]: самоидентификация – осознание, понимание и принятие

собственной уникальности, значимости по отношению к внешнему миру; самоактуализация – выявление потенциальных возможностей, потребностей, жизненных смыслов, представлений о своём предназначении в мире; саморазвитие – самоизменения личности в направлении своего «идеального Я», обладание востребованными личностными качествами; самореализация – воплощение своего субъективно ощущаемого предназначения, миссии. В процессе онтогенеза человека идет интериоризация, некий процесс, в результате которого создаются устойчивые, глубинные, синхронические структуры человеческой психики, похожие на «априорные социальные формы» психики человека. Эти социальные механизмы психики, в свою очередь, определяют характер «вышележащих» изменяющихся, диахронических психических процессов (соответственно, «речь» психики) человека (эмоциональных и когнитивных), определяют их характер как социальных процессов. В этом ключе интериоризация выступает «механизмом формирования механизма» (социального механизма психики человека). С точки зрения социальной психологии, ключевое понятие теории управления качеством - максимальная интериоризация. Примером экстериоризации будет реализация изобретателем своих замыслов в физически выраженной форме, такой, как схемы, чертежи, текстовое описание, конструкции, устройства и механизмы. Также воспроизведенные художником образы в виде картин или написанные ноты музыкального произведения композитором. Экстериоризация относится не только к творческой деятельности, но также и к решению каких-либо других задач, где изначально происходит внутреннее осмысление и решение, после чего это переходит во внешнее отображение в виде записей или практических действий. Точно также, к примеру, баскетболист оценивает расположение игроков на площадке, мысленно рассчитывает траекторию и силу броска, после чего совершает действие.

Таким образом, результатом обучения, обусловленного интериоризацией и экстериоризацией считаются усвоенная информация, способы деятельности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Абрамова В. В. Социализация // Психология развития. Словарь / Под ред. А.Л. Венгера. — М.: ПЕР СЭ, 2005. — С. 18. — 176 с.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В. Давыдова. - М.: Педагогика-Пресс, 1996. – С. 30.
3. Гончаров, В.С. Интериоризация как центральный механизм когнитивного развития. Психология проектирования когнитивного развития. – Курган: КГУ, 2005. – 235 с.
4. Леванова Е.А., Пушкарева Т.В. Методологические подходы к интериоризации профессионально-ориентированных знаний в процессе подготовки социальных педагогов // Преподаватель XXI век, 2015. - №4 – С. 35-45.
5. Пушкарева Т.В. Проблема интериоризации знаний в психолого-педагогической науке // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 1-1.
6. Сенющенков, С.П. Проблема интериоризации в истории отечественной психологии: Дис. ... канд. псих. наук. – М., 2009. – 306 с.
7. Талызина, Н.Ф. Теория планомерного формирования умственных действий сегодня // Вопросы психологии. – 1993. – № 1. – С. 92-101.
8. Хуторской А.В. Интериоризация и экстериоризация в образовании // Вестник Института образования человека. – 2022. – №1. – С.4. Режим доступа: <https://eidos-institute.ru/doc/Eidos-Vestnik-Content.pdf>
9. Шабельников В.К. Основные идеи П. Я. Гальперина о логике и механизмах формирования психических процессов // Национальный психологический журнал, 2017. - №3(27). – С. 56-61.

STRESSNING KELIB CHIQISH SABABLARI VA UNI BARTARAF ETISH YO'LLARI

N.O'Bobonazarova

University of Economics and pedagogy
NOTM, pedagogika kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada stressing kelib chiqish sabablari, salbiy oqibatları haqida hamda uni bartaraf etish yollari yaqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Stress, darg'azablik, relaksatsiya, g'azab, affekt, zo'riqish, psixokorreksiya.

Shaxs o'zi hohlamagan holda kuchli stress rejimida yashaydi va unda muntazam ravishda asab zo'riqishi to'planib boradi. Ba'zi kishilar atrofdagilarga baqirib bu holatdan oson chiqib ketadilar. Shunday kishilar borki, o'zlarining tarbiyasi kuchliligi va madaniyatligi bilan hammasini ichlariga yutadilar va bu bilan salomatliklariga zarar qiladilar. Tibbiy nuqtai nazardan bunday vaziyatlarda janjal ko'tarish mumkin va kerak, etika nuqtai nazaridan esa teskarisi. Bundan kelib chiqadiki, inson o'zi vaziyatga qarab to'g'ri qaror qabul qilishi lozim.

His-tuyg'ularni tiyish odatda turli kasalliklarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. G'azab, hasadgo'ylik ovqat hazm qilish a'zolarini jarohatlaydi, g'am-alam esa qandli diabet kasalligini keltirib chiqaradi. Agar inson biron narsadan doimo qo'rquvda yashasa uning qalqonsimon bezlari zahmat chekadi. Asabiy zo'riqish, salbiy hayajonlar gipertoniyaga, yurak faoliyatining buzilishi va infarktga olib kelishi mumkin.

Bugungi kunda o'z hayajonlarini, alamlarini ichida saqlab yuradigan odamlarning salomatligi, o'z g'azabini darrov chiqarib yuboradiganlarga nisbatan yomonroq, ya'ni ular yurak hurujlaridan o'z his-tuyg'ularini ushlab turmaydiganlarga nisbatan ikki baravar ko'proq bezovta bo'ladilar.

Ushbu uslubiy tavsiyanomada xissiy zo'riqishning kelib chiqishi, sabablari va bu vaziyatlaridan chiqib ketishning yo'llari haqida keng to'htalib o'tilgan.

Organizmdagi hissiy zo'riqishni faqatgina baqirish bilan emas, balki turli jismoniy mashqlar bilan ham bartaraf qilish mumkin. Masalan, katta tezlikda yuqori qavatga ko'tarilish, velosipedda uchish, o'tin yorish va hok.

Salbiy kechinmalarni ijobiy his-tuyg'ular bilan almashtirish. Eng osoni nevrologlarning maslahatiga ko'ra vaziyatni jiddiy qabul qilmaslik va bu holatdan kulgili biror sababni topib qah-qah otib kulish kerak. Bu usul ham organizmdagi tanglikni yengib o'tishga yordam beradi.

Sovuq suvda yuzni yuvish, muz bo'lagi bilan yuzni artish va shu bilan birga sovuq suv ichish juda yaxshi choradir.

Agar imkon bo'lsa yoqtirgan kuyingizni eshitish. Bu usul tezda agressiyani bostirishga va kayfiyatni ko'tarishga yordam beradi. Oz vaqtdan so'ng o'zingizni yaxshi his qilishingiz va bo'lib o'tgan voqeani esdan chiqarishingiz mumkin.

Shunday qilib **stress** – bu organizmning zo'riqish holati bo'lib, organizmning unga qo'yiladigan talablariga javob reaksiyasidir.

Stress zo'riqishning belgilari:

- biror-bir narsada diqqatni jamlay olmaslik;
- ishda xatoliklarga yo'l qo'yish;
- hotiraning yomonlashishi;
- charchash hollari ko'p kuzatiladi;
- tez-tez gapirish;
- fikrni jamlay olmaslik;
- og'riqlarning tez-tez paydo bo'lishi (boshda, oshqozonda, gavdaning orqa tomonida)
- yuqori ta'sirchanlik;
- shug'ullanayotgan ishi quvoneh baxsh etmaydi;

- ishtahaning yo`qolishi;

Agar biz o`zimizda zo`riqishni his qilsak uning sabablarini aniqlashimiz kerak.

Stress fiziologik, psixologik, shaxsiy va tibbiy ko`rinishlarga ega. Bundan tashqari har qanday stress odamni yuqori darajali emotsional tanqislikka olib keladi.

Fiziologik ko`rinishlari:

Nafas olishning tezlanishi, yurak urishining tezlashishi, yuzdagi oqarish yoki qizarishlar, qondagi adrenalinning ko`payishi, terlash.

Psixologik ko`rinishlar:

Psixologik funktsiyalar dinamikasining o`zgarishi, ko`p holatlarda fikrlash qobiliyatining sekinlashishi, fikrni bir joyga to`play olmaslik, xotiraning kuchsizlanishi, sezish funktsiyalarining kamayishi, qaror qabul qilishning sekinlashishi.

Shaxsiy ko`rinishlar:

Ishonchsizlik hosil bo`lishi o`z-o`zini kuzatishni kamayishi barcha harakatlarda holatsizlik ijodiy hol qilish borasidagi passivlik, hovliqishi, qo`rquv hayajonlanish kabilarning ko`payishi.

Tibbiy ko`rinishlar:

Asabiylashishining kuchayishi, baqirg`chaqirlar, hushdan ketish, kuchsizlanish, bosh og`rigi, uyqusizlik

Inson ekstremal holatga tushganda emotsional holati birdan ko`tariladi. U bu holatdan chiqib keta olmasligidan qo`rqadi. Natijada odam o`zini qo`yarga joy topa olmaydi. Bunday holat o`shishi natijasida u o`z vazifasini kerakligicha bajarara olmaydigan holatga tushadi; xatolar ko`payadi, topshiriqlarni o`z vaqtida bajara olmaydi. Rejalashtirish va o`z ishiga to`g`ri baho berish holati buziladi. Bu voqealarning barchasi salbiy emotsiyalarni keltirib chiqarib, unda o`z kuchiga ishonmaslik, o`ziga to`g`ri baho berish protsessii kamayadi. Buninig natijasida u ko`proq xatolarga yo`l qo`yadi va stress holatiga yaqinlashtiradi.

Bizning hayotimiz bitmas-tuganmas hayajonli davrlardan iborat:

1. Inson idroki qandaydir muammolar bilan to`qnashadi.
2. Idrok bu muammolarni hal qilish uchun kurashadi.

Agar biz bu muammoni hal qila olmasak, yoki ko`ngildagidek hal qila olmasak tushkunlik holatiga tushamiz. Biz bu to`sqinlikdan o`tish uchun ko`plab xatolarga yo`l qo`yamiz. Bu xatolarning eng ko`p tarqalganlaridan biri shundan iboratki, biz kichkini muammoni hal etish uchun juda katta kuch sarflaymiz va natijada ishlab chiqarishda emotsional tanqislikni hosil qiladi. Muvaffaqiyatsizlikka e`tiborni kuchaytirishi, xato qilishdan qo`rqishi ikkinchi tez uchraydigan xatodir. O`z muvaffaqiyatlarni eslab qolish, muvaffaqiyatsizlikni eslamaslik esa inson psixologiyasiga rohat bag`ishlaydi. Ko`plab o`spirinlar xatolarga yo`l qo`yilishi natijasida ishonchsizlik holatiga tushib qoladi. Shuning uchun odamlar maqtanish kabi holatlarni o`zida rivojlantirib fikrni o`zining muvaffaqiyatli ishlariga qaratsa, yashash va mehnat qilish osonlashadi.

Stress-bu hayajonlanishning yuqori nuqtasidir. Stress tanqisligi davrida qonga adrenalin quyiladi. Bu esa qo`shimcha kuch paydo bo`lishiga yordam beradi. Psixologik darajasida esa shaxsni aktivlashishiga yordam beradi. Aktivlashishning kuchayishi natijasida emotsional quvvatning oshishi affekt holatiga olib keladi.

Affekt bu o`ziga xos dildagi hayajonlanish bo`lib, kuchli va nisbatan qisqa emotsional holatdir. Affekt davrida organizmda jiddiy o`zgarishlar harakatlanishi jarayonida, fiziologik ko`rsatmalarda psixologik reaksiyalarda hosil bo`ladi. Affekt ilojsiz sharoitda, odam kutilmagan va xavfli voqeadan chiqib ketish yo`lini topmagan vaqtda rivojlanadi. Affekt asosida emotsional darg`azablik yotadi. Bu holatda inson organizmida katta kuch paydo bo`ladi va u bu kuchdan xalos bo`lishi kerak bo`ladi va u bu kuchdan xalos bo`lishi kerak bo`ladi. Bu holat asosan jismoniy shaklda bo`ladi.

Masalan: ortiqcha salbiy emotsiyaning kuchi sababsiz mushtlashishi, ayrim predmetlarni sindirishi, yirtish, nimanidir otib yuborishi, urishi va boshqa voqealar orqali chiqarib yuboriladi.

**Darg`azablik** emotsiyasini yo`q qilishning yana bir yo`li so`kinishdir. Affekt holatini tushungan holda kontrol qilish va qat`iyatlik to`xtab qolishi mumkin. Lekin ko`p holatda jinoyatlar affekt holatida sodir etiladi, chunki odam tinch paytida bunday jinoyatlarga hech qachon qo`l urmaydi. Odam affekt boshqalarning yordamiga va kuzatib turishiga muhtoj bo`ladi. Affektning boshlanishi –amma vaqt stress holatidir. Shuning uchun odam o`zini chuqur stressgacha olib bormasligi va uni yo`q qilishni o`rganishi muhim ahamiyatga ega.

Birinchi yo`l

Inson ko`zlangan maqsadini bajarishi uchun intiladi. Chunki uning xayolida bu maqsadni bajarish hayot mazmunidir. Buning uchun u katta kuch sarflaydi. Maqsad amalga oshmasa, u ilojsizlik holatiga tushadi. Bunday holat esa surunkali stress holatiga olib keladi va u shaxs sifatida kuchsizlanadi.

Ikkinchi yo`l.

Inson bir qancha muammolar bilan to`qnash kelib, unda optimizm yo`qoladi. Va u «ko`ngilsizliklarni kutish» holatida yashay boshlaydi. Unga o`zi yaratgan dunyosi buzilayotgandek tuyuladi. U o`zini qo`yarga joy topolmaydi, har narsaga jahli chiqadi. Uningcha atrofdagilar uni yomon ko`rsatgandek tuyuladi. Shunday qilib u o`zini stress holatiga tushganligini ham bilmay qoladi.

Uchinchi yo`l

Ayrim insonlarning o`zi uchun muhim bo`lgan voqealarni sabrsizlik bilan kutishi natijasida keraksiz betoqatlik hosil bo`ladi. Ko`p holda odamni voqalarni to`g`ri yo`lga solishga harakat qilishi ham sabab bo`ladi. Masalan, oilaviy hayotda uydagilarning barchasi uning yo`l-yo`rig`i bilan yashashga harakat qilishidir. Ayrim ota-ona yoki katta farzandning bu boradagi kuchli harakatlari natijasida janjallar kelib chiqishi stress holatiga olib keladi. Bu vaqtda hamma vaqt asablar tarang tortilib turadi.

Shaxsning stressga barqarorligini oshiruvchi, “stress stsenariysini” korrektsiya qiluvchi psixokorreksion metodlarning, mashg`ulotlarning individual tarzda tanlanishi.

Maqsad:

Individual psixokorreksion mashg`ulotlar yordamida shaxsning stressga barqarorligini oshirish.

Vazifalar:

1. Turli relaksatsion psixotexnika ko`nikmalarini egallash.
2. Stressning oldini olish ko`nikmalarini egallash.
3. “Stress kundaligi”, “Xursandchilik, quvonch kalendari” ni olib borish ko`nikmalarini egallash
4. Muammoli vaziyatlarda pozitiv, konstruktiv tafakkur ko`nikmalarini egallash.
5. Turli stress holatlarida stress rivojlanishining individual grafigini tuzish.

Individual psixokorreksion ishlar dasturda asosiy yo`nalish hisoblanadi.

Dasturning maqsad va vazifalarini amalga oshirish uchun ba`zi asosiy mashqlarni keltirish mumkin.

Relaksatsion mashqlar

O`tkazish sharti: Sokin musiqa ostida, sokin holatda, haftada bir –ikki marta, 10-15 minut bajariladi.

1. Tinch, salgina yoritilgan xonada o`zingiz uchun qulay holatda yoting, kiyimingiz harakatlaringizni chegaralamasligi kerak.

2. Ko`zingizni yumib, sekin-asta chuqur nafas oling. Nafas oling va 10 sekundga naqfasni ushlab turing. Nafasni shoshmasdan chiqaring va ichingizda qaytaring: “Nafas olish va chiqarish, kuchayish va pasayishdek”. Bu muolajani 5-6 marta takrorlang. So`ng 20 sekund dam oling.

3. Ayrim mushaklarni yoki ularning guruhlarini kuch bilan qisqartiring va 10 sekund ushlab turing, so`ngra mushaklarni bo`shashtiring. Shu tariqa tanangizdagi barcha mushaklarni qisqartirib, bo`shashtiring.

4. Imkoni boricha bo`shashish holatini tanangizni pastidan tepasigacha his qilishga harakat qiling: oyoq barmoqlaringizdan boldiringiz va soningiz orqali, tanangizdan boshingizgacha. Ichingizda qaytaring: “Men tinchlanyapman, meni hech narsa xavotirga solmayapti, o`zimni yaxshi his qilyapman”

5. Bo`shashish holati tanangizning barcha qismlariga tarqalayotganini tasavvur qiling. Zo`riqish sizni tark etayotganini his qilyapsiz. Yelkalarigiz, bo`yningiz, yuz muskullaringiz bo`shashayotganini his qilyapsiz. Tinch yoting.

6. Yigirmagacha sanang. O`zingizga gapiring: “Yigirmagacha sanagunimcha ko`zlarim ochiladi, o`zimni tetik his qila boshlayman”

«Ichki nur» mashq.

O`rindiqqa qulay o`tirib, kuzingizni yuming. Fikrlaringiz tiniqlashmoqda. Tasavvur qiling boshingizning tepasida yorqin nur paydo bo`lmokda. Bu nur asta-sekin yuqoridan pastga qarab iliq va tiniq nuri bilan ichingizdan sizning yuzingizni yoritib turibdi, Nurning bir maromdagi harakatidan koshingiz va labingiz atrofidagi chiziqlar silliqlashib, yuzingizning muskullari bushashmoqda. Ensa qisimingizdagi zo`riqish yo`qolmokda, yelkalarigiz ham zo`riqishdan ozod bo`lmokda. Ichki nur sizning yangi qiyofangizni shakllantirmokda. Bosik, vazmin, o`ziga ishongan, o`z hayotidan mamnunlik seza boshlayotgan yangi qiyofa. Mashg`ulotni quyidagi so`zlar bilan yakunlang: «Men yangi inson bo`ldim!». «Yosh va sog`lomman!», «Bosiq va vazminman!».

«Mening dushmanim - mening do`stim» mashqi.

Kim bilandir nizolashib qolsangiz uni salbiy baholaysiz. Siz uni tanqid qilasiz, uning kamchiliklarini qidira boshlaysiz. Hamma aybni unga ag`darasiz va shu bilan muammoning yechimiga konstruktiv (asosli)yondashish imkoniyati yo`qoladi.

Nizoli vaziyatlarda faqatgina negativ tomonlarni ko`rmasdan balki vaziyatga ob`yektiv baho berish, mavjud bo`lgan pozitiv tomonlarni ko`rish imkonini beradi. Bundan tashqari kamchiliklar yutuqlarning oqibatida bo`lishi va aksincha yutuqlar kamchiliklarga aylanishi mumkin.

Bizga doim o`zimiznint yomon tomonlarimiz ko`rinmaydi. Chunki biz o`zimizni sevamiz. Lekin hayotda bizga kamchiliklarimizni ko`rsatadigan odamni dushman deb hisoblasak, bu obro`ymizni bir pog`ona pasayishiga olib keladi. Toza qog`oz oling, uni ruchka bilan ikkiga ajrating. Qog`ozni bir tomoniga sizni o`ylantirayotgan, ziddiyatga sababchi bo`layotgan omillarni yozing. Ikkinchi tomoniga esa huddi mana shu holatlardan qanday chiqishni o`z fikrlaringizdan kelib chiqib yozing, chunki sizning muammolaringizni o`zingiz tushungan darajada xech kim tushinmaydi. Ro`yxatingizni davom ettirib salbiy sifatlarni ijobiy sifatlarga aylantirib yozing. Faqatgina salbiy tomonlarni emas balki ularning pozitiv davomini tahlil etib o`z bahoingizni tugating.

Masalan, chap tomonga siz: 1.Hayotiy tajriba yetishmaydi.

2.Muloqotda keskin.

3.Qaror qabul qilishda shoshadi.

Qayd etilgan sifatlarni pozitiv ma`noga o`girilganda o`ng tomonga quyidagilarni yozish mumkin:

1.Ochiq ko`ngillik, evristiklik, yangi ishni boshlash, yangi muammonni hal etish imkoniyati.

2. O`ziga tanqidiy munosabatda bo`lish, yo`l qo`yilgan xatolarini ko`ra bilish.

“Vaziyat” mashqi

Siz kim bilandir janjallashdingiz. Bundan keyin Siz bu janjalning faqat salbiy oqibati haqida uzoq vaqt o`ylab yurasiz. Qanday qilib bu xavotirni bartaraf etish mumkin. Toza oq qog`oz oling va uning chap tomoniga shu nizoning salbiy oqibatlarini yozing. So`ngra varaqning o`ng tomoniga sanab o`tilgan xarakteristikalarini pozitiv tomoniga aylantirib yozing.

Masalan chap tomonga Siz quyidagilarni yozdingiz:

1.Muammo yechimini topmadi.

2. O`zingizni aybdor his qilyapsiz, Siz o`zingizni bunday vaziyatda boshqacharoq tutishingiz kerak edi.

3. Janjallashgan odamingizni ko`rgan zahoti, Sizda unga nisbatan nafrat uyg`onadi.

O`ng tomonga esa:

1. Muammo yechimini topmadi, shuning uchun bu muammoni hal etish uchun Sizda imkoniyat va vaqt bor.

2. Agar o`zingizni ayblayotgan bo`lsangiz, demak, Siz o`z kamchiliklaringizni ko`ra olasiz. Demak, Sizda o`z ijtimoiy mavqeingizni takomillashtirish uchun imkoniyat bor.

3. Siz tirik odamsiz. Samimiy bo`lishingiz va o`zingiz hohlagan his-tuyg`ularni boshingizdan kechirishingiz mumkin.

“Stress kundaligi”, “Xursandchilik, quvonch kalendari” ni olib borish ko`nikmalarini egallash

“Stress kundaligi” stress holatining xususiyatlarini qayd etish va o`z kechinmalarini fiziologik, emotsional va ahloqiy darajalarini tahlil qilish. Kundalikni muntazam ravishda to`ldirib borish va o`zining stress holatini tahlil qilish maqsadga muvofiq.

I.S.Shemetning “Xursandchilik, quvonch kalendari” ijobiy emotsional holatlarning, yutuqlarning aktualligini ifodalaydi. Kundalikni quyidagi ko`rsatma bo`yicha muntazam ravishda yuritish lozim:

“Bu kundalikda har kungi quvonch, yutuqlar va muvaffaqiyatlarni qayd etib borish kerak. Barcha uncha muhim bo`lmagan voqealarni ham yozib boring.

ASOSIY ADABIYOTLAR:

1. Grin N., Staut. U. Psixologiya 1.2.3 tomlar.- Mehnat: “Mir” 1990.
2. Kemp. P. va boshqalar. Vvedenie v biologiyu -Mehnat: “Mir”. 1988
3. Laptev.G.T. Biologik injeneriya. Mehnat: 1990

СЫНЫП САҒАТЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ОҒАН ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Каласова Гульнур Бекарыстановна

№1 Алматы қазақ мемлекеттік гуманитарлық педагогтік колледжі
Педагогика ғылымының магистрі, педагогика пән оқытушысы

Сабақтың тақырыбы: Сынып сағатын ұйымдастыру жолдары және оған қойылатын талаптар.

Пәні: Тәрбие жұмысының әдістемесі

Курс, топ 2курс 256 тобы

Сабақтың түрі: Білімділік, іскерлікті және дағдыны жетілдіру

2. *Мақсаты:* Сынып сағатын ұйымдастыру нысандары және оған қайылатын талаптарды меңгерту

Міндеттері:

- ✓ Сынып сағаты және тәрбиелік қызмет туралы, ұйымдастыру нысандары мен талаптарының маңызын анықтау, зерделенген материалдарға қорытынды жасауға практикалық мысалдарды талдау дағдыларын дамыту.

- ✓ Оқудағы қиыншылықтарды жоя білу, білім алуда табанды болу, өз таңдаған мамандықтарының талаптарына сай болу, жеке тұлғасындағы қажетті қасиеттерді жетілдіру.

3. Оқытуда күтілетін нәтижелер:

Сынып жетекшісінің атқаратын қызметтерін, түрлі танымдық шараларды жүргізу, сынып сағаты, сыныптан тыс жұмыс түрлерін ұйымдастыру дағдысын қалыптастыру

4. Бағалау критерийлері:

Сынып сағатын ұйымдастыру нысандары және оған қойылатын талаптарды жүйелейді.

- ✓ Сынып сағатын ұйымдастыру жұмысының жоспарын түзеді;

1.5. Сабақтың барысы

Сабақ кезеңі/ уақыт	Педагогтің әрекеті	Студенттің әрекеті	Бағалау	Ресурс
3мин	Ұйымдастыру кезеңі. Сәлемдесу. Білім алушыларды түгендеу. Сабаққа дайындығын анықтау. «Термометр» әдісі арқылы бағалау түсіндіріледі.	Өткен сабақта отырған топ мүшелерімен топқа бөлініп отырады.	Термометр әдісі	Презентация оқулық
15мин	Үй тапсырмасы: <i>Сынып жетекшісі сыныптағы тәрбие жұмысын ұйымдастырушысы.</i> 1-тапсырма: Топтық жұмыс: Өтілген тақырып бойынша, Тізбекте әдісі арқылы топпен 1-топ: <i>Сынып жетекшісі туралы ереже</i> 2-топ: <i>Сынып жетекшісінің міндеттері</i> 3-топ: <i>Сынып жетекшісі жұмысындағы циклограммасы</i> 4-топ: <i>«Бір тұстас тәрбие бағдарламасы» (құндылықтар)</i> 2-тапсырма: Сынып жетекшісінің тәрбие жұмысы жоспары (жылдық) 4-топ тәрбиенің жылдық жоспарын әр ай бойынша талдап, көрсетеді.	Білім алушылар «Тізбекте әдісі» арқылы үлестірілген, шатастырып берген ұғымдарды ретімен қойып талдау жасайды. Тәрбиенің жылдық жоспарын, қорғайды. 1-топ: Қыркүйек 2-топ: Қараша 3-топ: Қазан 4-топ: Желтоқсан	<i>Термометрде</i> көрсетілген балл көрсеткішіне сай, студенттердің есімі жазулы стикерлер әр тапсырма тұсына ілініп отырылады.	Үлестірмелі қағаздар Интерактивті тақта
15мин	Жаңа сабақ «Кроссенс» әдісі арқылы жаңа тақырыпты ашу ❖ <i>«Веbite» платформасында көрсетілген күн реті тақырып жазу</i> Жоспар: 1. Сынып сағаты және оның тәрбиелік қызметі	Суреттерге қарап, тақырыпты ашу, дәптерлеріне күн реті, тақырып, жоспарын жазып алады. Бейне баянды көру, сұраққа жауап беру:		Бейнебаян, Тақырыптық презентация

	<p>2. Сынып сағатын ұйымдастыру нысандары және оған қойылатын талаптар</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ «Emaze» сайтында жасалынған презентация арқылы жаңа тақырып түсіндіріледі. ❖ Бейнебаян-1. (мектеппен байланысу) ❖ Бейнебаян-2. (сұраққа жауап беріп, бейнебаянды талдайды) ❖ Тәрбие сағатының жоспар үлгісімен таныстыру 	<p>- бейне баяннан қандай сынып сағатының ұйымдастыру нысанын көрдіңіздер?</p>		<p>«Emaze» сайты</p> <p>Үлестірімелі қағаздар</p>
<p>40мин</p>	<p>Сарсат қосымшасы арқылы дайындалған бейнебаянмен тапсырма ұсынылады.</p> <p>Тапсырма: Бір сынып сағатының жоспарын құру, ұйымдастыру жолдарын түсіндіру (Әр топқа сынып сағатын ұйымдастыру жоспарын құру беріледі.)</p> <p>Тапсырманы түсіну үшін «Чек парағы» және көмекші сервистер, білім берудің замануи ақпараттық контенттердегі сайттар беріледі.</p> <p>1-топ: Оқырман конференциясы: Төле бидің 360 жылдығына арналған «Би төресі-Төле би» (4-сынып, жоспар құру және Classroom сайтында қолдану жолын көрсету)</p> <p>2-топ: «Парасатты отбасы» тақырыбында спорттық іс-шара (3-сынып, жоспар құру және Flippity сайтында қолдану жолын көрсету)</p> <p>3-топ: «Ақын елдің ардағы» (ақынмен кездесу түрінде 2-сынып жоспар құру, Classtime сайтында қолдану жолын көрсету)</p> <p>4-топ: «Отбасым алтын мекенім» тақырыбына (1-сынып, сынып сағатының жоспарын құру, шаблондарға сүйеніп презентация әзірлеп көрсету)</p> <p>Бағалау критерийі: парақша таратылады. «Сықырлы қаламсап» (тәсілі білім алушылардың қаламсаптарын</p>	<p>Тапсырма түрін түсініп, орындалу барысын нақтылайды.</p> <p>Топтар Чек парағына сүйеніп жұмыстың орындалу барысымен танысады..</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Көмекші сервистерді пайдалана отырып, топпен бір сынып сағатының жоспарын құру және ұйымдастыру жолдарын түсіндіреді. ✓ Әр топқа берілген білім берудің замануи ақпараттық контенттердегі сайттар түрінің қолдану үлгісіне сүйеніп, ұйымдастыру жолын көрсетеді. <p>Білім алушылар тапсырмаға сай бағалау критерийлеріне сүйеніп, топтар бір-бірін бағалайды.</p>	 <p>Өзара бағалау</p>	<p>(Көмекші сервистер) Оқулықтар, Электронды нұсқада материалдар, үлестірімелі мәліметтер</p>

	жинап алып, кез келген біреуін алып, кімдікі екенін сұрау арқылы сол студентке тақырып бойынша сұрақ қойылады.)	бұл тәсіл сабаққа қатысу белсенділігі төмен, бағалаудағы балдық көрсеткіші төмен білім алушылар үшін.		
2мин	Рефлексия. «Блоб ағашы» арқылы өздерінің қай бұтағында екенін стикер арқылы көрсеткен бойынша талдап, айту.	Білім алушылар стикерлер арқылы өздерінің қай бұтағында, екенін белгілейді.		
3мин	Бағалау: «Термометр» бойынша бағалаудағы балл саналып нәтижесі айтылады.	Бағалау нәтижелерін есептеу арқылы, қандай көрсеткіште қанша балл алғандығын біледі.		
2мин	<p>Үй тапсырмасы:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Әдебиеттер бойынша лекция жазу, оқу. ❖ Тәрбиенің жылдық жоспарынан тақырып алып, тәрбие сағатының түріне жоспар құру ❖ Студенттің жеке портфолиясына мәліметтерді еңгізу <p>Әдебиеттер:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. А.О. Мухаметжанова. Тәрбие жұмысының әдістемесі және технологиясы (Оқу құралы) Қарағанды 2019ж, 45-50беттер 2. Әбенбаев С.Ш. Тәрбие теориясы мен әдістемесі: Оқу құралы- Алматы: 2004, 150-171, 174-239беттер 3. С.Г. Губашева, А.Ж. Отарбай Тәрбие жұмысының әдістемесі: Оқу әдістемелік құрал, Астана: Фоллиант- 2007ж, 67-85 беттер 4. Дүйсенбаев А.Қ. Тәрбие теориясы мен әдістемесі: Оқулық.- Алматы: «Аlem book» 2022ж 63-70ж 	<p>Тапсырма жазып алады, WhatsApp месенжер чатына жүктелген мәліметтерді алу.</p> <p>Тапсырма топқа беріледі:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1-топ: Пікірталас және оны өткізу жолдары (4сынып) 2-топ: Этикалық әңгімелер жинағын құрастыру (2сынып) 3-топ: «Кел танысайық» сынып сағаты (1сынып) 4-топ: «Вернисаж» сынып сағаты (3сынып) <p>(белгілі суретшілер туындылары, суретші туралы мәлімет т.б)</p>		

УДК: 14.25.09

**ВИРТУАЛДЫ ЗЕРТХАНАЛЫҚ ЖҰМЫСТАР: БИОЛОГИЯ ПӘНІНДЕ
ҚОЛДАНЫЛУ МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ****Исламғалиева Аида Алмасқызы**

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ
2 курс магистранты,
Ғылыми жетекші – Қуанышбаева Меруерт Галымовна
Семей, Қазақстан

Аннотация: Мақалада биология сабақтарында цифрлық білім беру ресурстарын қолдану ерекшеліктері қарастырылады. Автор биология курсы аясында виртуалды зертханаларды пайдалануға баса назар аударады, олардың артықшылықтары мен кемшіліктерін атап өтеді.

Түйінді сөздер: акт құралдары, ақпараттық кешендер, виртуалды зертханалар, биологиялық эксперимент, танымдық дағдылар.

Қазақстанның жалпы білім беретін мектептеріне электрондық білім беруді енгізу жағдайында биология сабақтарында АКТ және интернет-ресурстарды пайдалану мәселесі өзекті болып отыр. Қазіргі сабақтар оқытудың әртүрлі формалары мен әдістерімен айтарлықтай ерекшеленеді. АКТ мүмкіндіктері биология сабағының барлық кезеңдерінде жүзеге асырылады. Қарапайым мағынада биология – тірі денелердің өмірі мен дамуы туралы ғылым. Мектепте "Биология" пәнін тек ауызша деңгейде зерттеу зерттелетін объектілер мен құбылыстар туралы дұрыс түсінік тудырмайды. Сондықтан биология мұғалімдерінің басты міндеті – оқу процесінде көрнекі құралдарды ұтымды пайдалану.

Қалыпты жағдайда біз әрқашан кейбір биологиялық құбылыстарды байқай алмаймыз. Мысалы: фотосинтез, ақуыз синтезі, репликация, тұқымның өнуі және т.б. және белгілі бір тәжірибелер жүргізе алмаймыз (кірпікшелі кебісшенің көбеюі мен қоректенуін бақылау, жануарлардың түсінің өзгеруі және т.б.). Мұнда мұғалім мен оқушыларға көптеген мүмкіндіктер ашатын виртуалды зертханалық жұмыстарды қолдану өте ыңғайлы. Интернет желісінде немесе алдын-ала дайындалған бағдарламалармен жұмыс жасау оқушылардың білімін, дағдыларын қалыптастыруға ғана емес, нығайтуға да мүмкіндік береді [1].

Виртуалды зертхана – бұл компьютер, планшет, смартфон немесе интерактивті панельдегі оқу зертханасының құралдарын модельдейтін орта. Олар құбылыс тізбектерін жинауға, сызбалар немесе графиктер салуға, өлшеу жүргізуге мүмкіндік береді.

Жалпы білім беретін мектептердің заманауи білім алу техникасымен қамтамасыз етілуіне сүйене отырып, екі нұсқада виртуалды зертханаларды пайдалану мүмкіндігі бар:

1. Кабинетте демонстрациялық режимде қолданылатын интерактивті тақта орнатылған бір дербес компьютер бар.

2. Сабақ компьютерлік курстың жергілікті нұсқасын қолдана отырып, мультимедиялық кабинетте өткізіледі.

Көбінесе жұмыстың бірінші нұсқасын қолданылады, өйткені мультимедиялық кабинетте жұмыс істеу мүмкіндігі әрдайым бола бермейді. Оқушыларда зертханалық тәжірибелер жүргізу немесе тексеру жұмыстарын орындау үшін интерактивті тақтамен кезек-кезек жұмыс істеу мүмкіндігі бар. Мультимедиялық кабинетте жұмыс істеген кезде оқушылар жеке немесе шағын топтарда жұмыс істейді, бұл жұмысты өз бетінше орындауға және қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Виртуалды зертхана – бұл нақты қондырғымен тікелей байланыссыз немесе ол болмаған кезде тәжірибе жүргізуге мүмкіндік беретін бағдарламалық-аппараттық кешен.

Бірінші жағдайда, нақты зертхананы, қондырғыны басқаруға және алынған деректерді цифрландыруға арналған бағдарламалық және аппараттық құралдарды, сондай-ақ байланыс құралдарын қамтитын қашықтан қол жетімді зертханалық қондырғымен айналысады. Екінші жағдайда, барлық процестер компьютердің көмегімен модельденеді [2].

Виртуалды зертханалар құру білім берудің өзекті тақырыбы болып табылады. Виртуалды зертхана бағдарламаларының мысалдары: STAR (academics and Researchers for Software Tools) – Массачусетс технологиялық институтының (MIT) зерттеу және оқытуға арналған виртуалды зертханаларды әзірлеу жөніндегі бағдарламасы. Бағдарлама жалпы биология, биохимия, генетика, гидрология саласында таратылған есептеулер саласында білім беру және зерттеу қосымшаларын жасауға арналған. Көптеген қосымшалар javaға енгізілген. Бағдарламаның ресми сайты: <http://star.mit.edu>.

VirtuLab – білім алушыларға арналған виртуалды зертханалық жұмыстарды әзірлеу жобасы. Бұл виртуалды зертханада физика, химия, биология, экология пәндері бойынша материалдар бар. Виртуалды зертханалар Flash технологиясын қолдана отырып жүзеге асырылады. Тар мамандандыруда тәжірибенің сызықтық сипаты көп жағдайда ерекшеленеді (барлық әрекеттер тізбегі мен эксперимент нәтижелері алдын-ала көрсетілген). VirtuLab жобасының ресми сайты: <http://www.virtulab.net/>.

PhET – жоба. Жоба көптеген виртуалды зертханаларды қамтиды физика, биология, химия, математикада әртүрлі құбылыстарды көрсетеді, жер туралы ғылымда. Тәжірибелер жоғары танымдық құндылыққа ие және өте қызықты болып табылады. Жобаның ресми сайты: <http://phet.colorado.edu/>.

Learn Genetics (онлайн сабақтар, виртуалды зертханалық жұмыстар). Сайт келесі тақырыптар бойынша онлайн сабақтарды қамтиды: Генетика, Эволюциялық ілім, жасуша теориясы, адам денсаулығы, өсімдіктер әлемі, Нейроғылым, Экология. Әр сабақта оқытушыларға арналған әдістемелік нұсқаулар, теориялық бөлімдер, бейне және интерактивті тапсырмалар бар. Соңында виртуалды зертханалық бөлім және өз тәжірибелеріңізді жүргізуге арналған нұсқаулар және бейнелер бар [3].

Қашықтықтан оқыту барысында зертханалық жұмыстарды ұйымдастыру үшін onlinemектер платформасын тиімді пайдаланады. Виртуалды зертханалық жұмыстарды орындау тақырыпты түсінуге, қорытындылауға мүмкіндік береді. Зертханалық жұмыстарды жүргізу уақытын едәуір қысқартады, материалдық базаның жеткіліксіздігі мәселесін шешеді және қазіргі уақытта қашықтықтан оқыту негізінде әртүрлі тапсырмаларды орындайды. Виртуалды зертханалық жұмыстарды жасағаннан кейін зертханалық жұмысқа көшу керек. Зертханалық жұмыс демонстрациялық режимде және өздік жұмыс ретінде жүргізіледі (компьютерлік сыныпта жұмыс істеген кезде әр оқушы жұмысты өз бетінше орындай алады).

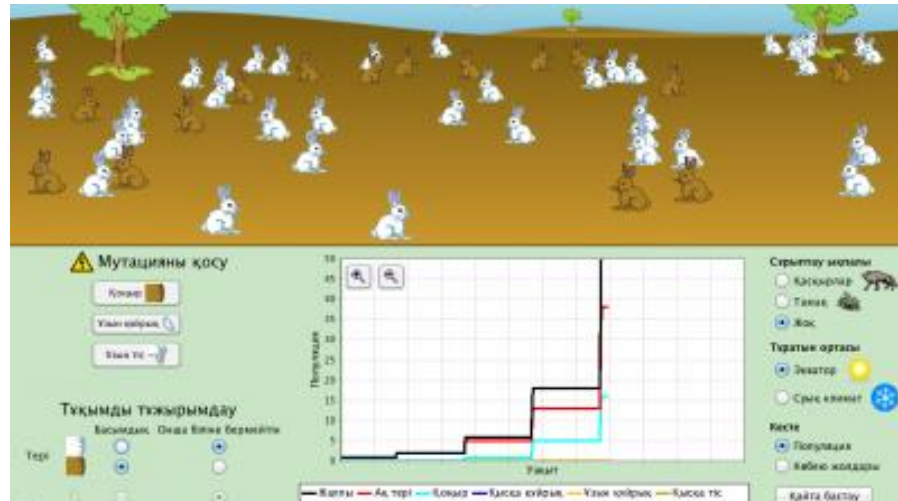
Onlinemектер платформасында биология пәні бойынша келесі виртуалды зертханалардың тақырыптары қарастырылған:

1. Түстерді көріп, ажырата білу;
2. Табиғи сұрыпталу;
3. Гендердің экспрессиясы;
4. Гендік инженерия: лактозалық оперон;
5. Мембрана каналдары;
6. ДНҚ-ның созылуы;
7. Тұқым әлпеті;
8. Тамақтану және өмір салты.

Зерттеу жұмысы барысында жалпы білім беру бағдарламасы бойынша 1 курс колледж студенттеріне биология пәнінен бірнеше виртуалды зертханалық сабақтар жүргізілді. Жоғарыда келтірілген бағдарламалар ішінен Onlinemектер платформасы

арқылы «Табиғи сұрыпталу» тақырыбына компьютерлік кабинетте виртуалды зертханалық жұмыс өткізілді (1-суретте виртуалды зертханадан үзінді көрсетілген). Әр студент зертханалық жұмыс барысын орындап, қойылған мақсаттарға жете білді. Мұндай виртуалды зертханалық жұмысты орындау сабақты жүргізуге жаңа серпін және білімалушыларға қызығушылық тудырды.

Сурет – 1. Табиғи сұрыпталу

Дәстүрлі зертханалық жұмыстармен салыстырғанда виртуалды зертханалық жұмыстардың бірқатар артықшылықтары анықталды:

- Қымбат және зиянды препараттарды сатып алудың қажеті жоқ. Мысалы, кейбір заттармен зертханалық жұмыстар үшін сорғыш шкафтар қажет. Бұл заттарды белгілі бір жағдайларда (металл шкафтар, бөлек сөрелер және т.б.) бөлек бөлмеде сақтаудың қажеті жоқ.
- Виртуалды зертханалық жұмыстар биологиялық немесе химиялық процестердің көрнекі визуализациясына ие. Тәжірибені реактивтерді жұмсамай бірнеше рет қайталауға болады.
- Жағымсыз реакцияларға байланысты нәтижені өзгертуден қорықпай, үзіліспен "өз" қарқынында эксперимент жүргізу мүмкіндігі. Бұл гиперактивті және тыныш оқушылар үшін, сондай-ақ церебральды сал ауруы бар оқушылар үшін өте маңызды.
- Қауіпсіздік. Улы реактивтермен және қауіпті препараттармен қауіпсіз жағдайда жұмыс жасау. Ал тірек-қимыл аппараты бұзылған балалар үшін бұл төгілуден қорықпай ақ эксперимент жасауға мүмкіндік береді.
- Оқу уақытын үнемдеу: а) жұмысты үй тапсырмасы ретінде дербес жүргізуге болады; б) экспериментті ұйымдастыруға сабаққа кіру уақыты жұмсалмайды.
- Виртуалды зертхананың қауіпсіз жағдайларында қауіпсіздік техникасы талаптарын орындауға үйрету.
- Оқушылар сабақтың шеңберімен шектелмей, өздеріне ыңғайлы уақытта осы немесе басқа бөлімнің тақырыбын өз бетінше орындай алады.
- Зиянсыздық. Аллергиядан, өкпе ауруларынан зардап шегетін оқушылар үшін бұл денсаулыққа зиян келтірместен эксперимент жүргізу мүмкіндігі.
- Бірқатар практикалық жұмыстарды орындау кезінде оқушылар нақты зертханада жүргізілген экспериментті көруге мүмкіндік беретін бейнеклиптерді қолдана алады. Дегенмен, виртуалды зертханалық жұмыстардың кемшіліктері бар. Олардың негізгісі

зерттеу объектісімен, аспаптармен, жабдықтармен тікелей байланыстың болмауы болып табылады[4].

Әдістемелік тұрғыдан дұрыс ұйымдастырылған виртуалды зертханада тәжірибелік дағдыларды тереңірек қалыптастыруға мүмкіндік береді. "Виртуалды зертхана" ретінде білім беру ресурсының оқытуда жүйелі-әрекеттік тәсілді жүзеге асыру, сондай-ақ оқушылардың ақпараттық-коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастыру және өзіндік, танымдық қызмет саласындағы құзыреттілік қалыптастырады. Олар білім беру жүйесіне келесі өзгерістер әкеледі:

- сабақты қызықты, көрнекі ету;
- оқушыларды белсенді танымдық және зерттеу жұмыстарына тарту қызметі;
- оқушылардың жұмысты өздігінен жүзеге асыруға деген ұмтылысына ықпал етеді;
- интерактивті режимде жұмыс істеу;
- оқу ақпаратын визуализациялау;
- бақылауды, өзін-өзі бақылауды және өзін-өзі түзетуді жүзеге асыру [5].

Химиялық эксперимент химияны оқытуда жетекші орындардың бірін алады. Қашықтықтан оқыту жүйесінде бұл өте қажет, өйткені мүмкіндігі шектеулі балалар көбінесе нақты әлемнен ажырайды, әртүрлі құбылыстарды байқай алмайды, фактілерді көре алмайды, себеп-салдар байланысын орната алмайды, қорытынды жасай алмайды. Эксперимент балаларда тұрмыстық химиялық сауаттылықты қалыптастырады, әртүрлі заттарды дұрыс өңдеуді үйретеді, балалардың қоғамда сәтті әлеуметтенуіне ықпал етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Крылова Н.А, Методика и технология проведения виртуальных лабораторных работ на уроках биологии - Биология в школе – 2012 № 4. 49-55 б.
2. Виртуальные лаборатории и их ресурсы. - [электрондық оқулық]. - <https://infourok.ru/referat-na-temu-virtualnye-laboratorii-i-ih-resursy-5406824.html>
3. Соловов А. В. Виртуальные учебные лаборатории в образовании. – М.: МГИУ, 2014. –386– 392 б.
4. Роль и место виртуальной лаборатории в школьном курсе биологии. - [электрондық оқулық]. -<https://otherreferats.allbest.ru/pedagogics>
5. Использование виртуальной лаборатории на уроках биологии. - [электрондық оқулық]. -<https://multiurok.ru/files/ispol-zovaniie-virtual-noi-laboratorii-na-urokakh-biologii.html>

УДК: 371

МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЙ ПОДХОД В ПРИМЕНЕНИИ НОВОГО ВИДА ОЦЕНКИ ПО ОСВОЕННЫМ КОМПЕТЕНЦИЯМ В ПРОФИЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

**Кузнецова Виктория Борисовна,
Мухтарова Гулнора Хатамовна**

Старшие преподаватели кафедры «Конвергенция цифровых технологий»
Ташкентского университета информационных технологий
имени Мухаммада ал-Хорезмий

***Аннотация:** Статья посвящена вопросам оценки знаний, умений и навыков в профессиональном образовании по общим и профессиональным компетенциям. А также представлены вопросы по проблемам подготовки высококвалифицированных специалистов, формированию образовательной и производственной интеграция и информационной культуры.*

***Ключевые слова:** Компетенции, педагогика, педагогические технологии, проблемы педагогов, проблемы оценивания, профильное образование.*

Повышение профессионализма преподавателей вузов все больше связывают с применением компетентностного подхода. От реализации компетентностной методологии в подготовке выпускников университетов логично перейти к ее использованию в подготовке и повышении квалификации самих преподавателей. Однако данная задача не менее сложная, чем реализации компетентностного подхода в работе со студентами.

В современном мире информационного пространства необходимо не только владеть различными технологиями, но и уметь управлять ими, что невозможно без глубоких знаний, умений и навыков в сфере компьютерных сетей, технологий и Баз данных. Вопросы подготовки высококвалифицированных специалистов, формирование образовательной и производственной интеграция, информационной культуры и информационной вооруженности получили широкое освещение в научных работах.

Существует социальный прогноз, в соответствии с которым человеческая цивилизация должна перейти в новое качественное состояние, характеризующееся тем, что основным продуктом и результатом труда станет информация. Становится актуальной проблема разработки такой системы профессиональной подготовки, которая способствовала бы развитию мышления студентов, готовности адаптироваться к профессиональной среде, обеспечивая в итоге конкурентоспособность выпускников на рынке труда.

Именно поэтому современное состояние образовательного процесса требует системного решения следующих задач:

- во-первых, он должен направляться на развитие профессиональной компетентности на основе использования современных информационных средств с учетом дистанционного формата обучения;
- во-вторых, для формирования профессиональной компетентности будущих выпускников технического вуза необходима корректировка учебных программ;
- в-третьих, интенсификация и индивидуализация процесса обучения на основе использования компьютерных дистанционных технологий должны коснуться каждой дисциплины;
- в-четвертых, актуализируется процесс разработки методики диагностики индивидуальных различий студентов для создания психологически комфортной образовательной среды.

Однако в современной высшей школе методическое оснащение информационных технологий обучения не успевает за развитием технических средств, что обусловлено отсутствием интеграции знаний разнородных наук: психологии, педагогики, математики, кибернетики, информатики. Отставание в разработке психолого-педагогических проблем считается одной из основных причин разрыва между потенциальными и реальными возможностями информационных образовательных технологий.

Методическая система обучения состоит из тех же компонентов, что и педагогическая система (цели, содержание, методы и средства обучения, организационные формы учебного процесса); отличие состоит в том, что каждый из них приобрел методическую функцию.

Рис. 1. Методическая система обучения

Наиболее общим признаком любой системы является то, что она всегда состоит из некоторой совокупности элементов, т. е. минимальных структурообразующих единиц. Любая система представляет собой «совокупность связанных между собой, взаимодействующих элементов». Признаки методической системы обучения: полнота компонентов, причастных к достижению цели; наличие связей и зависимостей между компонентами; наличие ведущего звена, ведущей идеи, необходимых для объединения компонентов; появление у компонентов системы общих качеств.

Методическая система обучения в любом формате, включая дистанционную форму обучения, как система должна быть представлена определенной совокупностью частей или компонентов, которые в своем взаимодействии образуют единое целое, которое может быть разделено определенным способом. Состав системы — это множество, набор элементов, подсистем, блоков, образующих целое (наличие перечня частей системы и их характеристик). Способ, при помощи которого эти элементы связаны между собой, характер их связей называют структурой.

Сегодня существует ряд проблем методики преподавания спецдисциплин при дистанционном обучении для развития профессиональной компетентности выпускников. Среди них можно выделить следующие:

1. разработка показателей оценки эффективности применения современных систем и технологий обучения в подготовке высококвалифицированных кадров в современных условиях;
2. раскрытие сущности и структуры ключевого понятия «профессиональная компетентность» студентов в техническом вузе;
3. выявление педагогических условий, способствующих успешной реализации системы профессиональной подготовки студентов технического вуза средствами дистанционных информационных технологий;

4. определение показателей эффективности внедрения в учебный процесс компьютерных дистанционных технологий, учитывающих специфику деятельности специалистов различных областей.

Разработка методических аспектов для развития профессиональной компетентности студентов при дистанционном изучении, например курса «Базы данных», помогут сделать более качественным обучение студентов технического вуза современным информационным средствам компьютерных сетей и разработке Баз данных, а также может способствовать становлению готовности к самостоятельной деятельности в профессиональной сфере, что выражается в умении решать профессиональные задачи в соответствии с запросами общества и требованиями, предъявляемыми к выпускникам в условиях рыночных отношений

В современном мире бесконечных реформ в образовании, когда повсеместно происходят изменения в стандартах, все учебные заведения стремятся построить партнерские взаимовыгодные отношения с будущими работодателями для своих студентов.

В современных образовательных стандартах есть понятия: тип урока и виды уроков для каждого типа. Один из первых типов предлагается «Урок «Открытия» нового знания». Главная методическая цель урока при системно-деятельностном обучении – создание условий для проявления познавательной активности учеников. Естественно возникает вопрос: Как внедрить требования ФГОС в учебный процесс, используя партнерские взаимоотношения с работодателем?

Целью деятельности любого учебного заведения, независимо от его статуса, будь то колледж или университет, это внедрение в учебный процесс новых научных и практических результатов использования инновационных технологий в науке, образовании и производстве; обмен идеями, поиск совместных направлений исследований и укрепление сотрудничества учебных, научных и производственных организации; установление новых контактов и привлечение молодежи к научному поиску. Основной задачей практикоориентированного обучения будущих специалистов в любой сфере деятельности является создание пространства для профессиональной самореализации специалистов и их участия в решении актуальных проблем регионального и глобального характера.

В данной статье будет рассмотрен опыт двух совершенно независимых друг от друга учебных заведений это: Дмитровский институт непрерывного образования (ДИНО) – филиал университета «Дубна» и Ташкентский университет информационных технологий.

Ни первое ни второе учебное заведение не является исключением, скорее даже наоборот, оба являются активными участниками этого движения. Так студенты ДИНО, в качестве практических занятий посетили одно из значимых предприятий Дмитровского района московской области – техцентр Яхрома-Лада. На базе техцентра были проведены «Проблемный урок» с погружением в свою будущую профессию. продолжение урока было в мастерских автосервиса. В подразделениях автосервиса была предложена не менее интересная программа с демонстрацией различных новейших диагностических стендов и стендов для ремонта автомобилей с использованием сложнейших Информационных технологий. Данные стенды непосредственно на практике отражают учебный материал по всем изучаемым курсам.

Интересно отметить, что для фотографий большинство студентов из обеих групп, независимо друг от друга, выбрали не новинку модельного ряда легковых автомобилей люксовой комплектации, а российские внедорожники «Нива» и «Патриот».

Что особо ценно было на протяжении всего мероприятия, так это то как все сотрудники автоцентра квалифицированно и интересно рассказывали о своей работе. Они показали тесную взаимосвязь теоретических знаний и практических навыков для профессионалов своего дела. Во время данного занятия были затронуты практически все спец.курсы учебного плана специальности, от общепрофессиональных дисциплин, до

профессиональных модулей и междисциплинарных курсов. Также было на различных примерах продемонстрировано, что современный специалист должен не только знать, как устроены те или иные узлы и устройства автомобиля (МДК 01.01.), но легко ориентироваться в информационных технологиях чтобы проводить диагностику неисправностей на различных стендах.

В Ташкентском университете информационных технологий также идет активное внедрение новых типов уроков по современным образовательным стандартам. Здесь реализована основная задача практикоориентированного обучения будущих специалистов в любой сфере деятельности направлений данного ВУЗа. Создано благоприятное пространство для профессиональной самореализации специалистов и их участия в решении актуальных проблем регионального и глобального характера.

На примере курса «Электронное правительство» можно отметить полную взаимосвязь изучаемой дисциплины с реальной жизнью. Поскольку в данный момент в государстве идет становление и постепенный переход к электронному правительству, то студентам предоставлена уникальная возможность участия в данном процессе посредством конкурсов на лучший проект в различных сферах деятельности.

Как говорилось в начале статьи, один из первых типов уроков предлагается «Урок «Открытия» нового знания». Где главная методическая цель урока при системно-деятельностном обучении – это создание условий для проявления познавательной активности у студентов. Студенты, понимая всю значимость своей работы, с удовольствием предлагают варианты внедрения программных продуктов в различные сферы деятельности электронного правительства. И что более ценно, самостоятельно разрабатывают программные приложения и предлагают реализацию решения поставленных задач.

Сегодня становится всем понятно, что необходимо укреплять взаимовыгодные партнерские связи между учреждениями профессионального образования и предприятиями рынка труда. Взаимодействие по линии «колледж - работодатель» предоставляет возможность эффективно решать основную задачу образовательного учреждения – обеспечение рынка труда необходимыми квалифицированными кадрами.

Подобные формы уроков и встречи помогут нынешним студентам получить лучшее представление о своей будущей профессии, как можно глубже погрузиться в профессиональные процессы. Также помогут им с большим интересом изучать специальные дисциплины и междисциплинарные курсы. А для учебного заведения будет достигнута Главная цель при системно-деятельностном обучении – создание условий для проявления познавательной активности у студентов во время обучения.

Задача современного преподавателя для достижения поставленной цели, несмотря ни на какие реформы и преобразования, но используя наилучшие результаты данных преобразований, помочь студентам овладеть своей профессией, что бы мы могли гордиться своими выпускниками как самыми лучшими профессионалами!

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Алимжанова, Г. М. Фундамент качественного образования–использование компетентностного подхода. ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN, 1996.
2. Иванов, Д. А. Компетентности и компетентностный подход в современном образовании. М.: Чистые пруды 2017, 7.
3. Зимняя, И. А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблеме образования? (теоретико-методологический аспект). Высшее образование сегодня, (8) 2016, С.20-26.
4. Шамсутдинова, Т. М., & Прокофьева, С. В. Оценка профессиональных компетенций студентов: междисциплинарный аспект на примере направления подготовки бакалавров «Бизнес-информатика». 2014. Открытое образование, (2), С.39-45.

УДК 659.44

ПОНЯТИЕ PR КОМПЕТЕНЦИИ И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ**Кудушева Гульмира Кенжетаевна**

преподаватель высшей школы педагогики

Павлодарского педагогического университета имени Э. Марғұлана

Павлодар, Қазақстан

***Аннотация:** в статье рассматривается понятие PR компетенции и ее значение в контексте начальной школы. Автор анализирует роль развития коммуникативных навыков, самооценки, творческого мышления и умения анализировать информацию в формировании PR компетенции у младших школьников. Особое внимание уделяется важности этих навыков для успешной социализации и адаптации детей к современному обществу.*

***Ключевые слова:** PR компетенция, начальная школа, коммуникативные навыки, самооценка, творческое мышление, анализ информации, образование, развитие личности.*

Новый, XXI век, - век информационной стадии развития цивилизаций. Во всём мире управление своим информационным полем, своим имиджем, своей конкурентоспособностью становится необходимостью для любой организации, предлагающей те или иные услуги, в том числе образовательные.

Школа, как и все современные общественные институты страны, вошла в XXI век - век бума новых информационных и коммуникационных технологий, к которым относятся и технологии PublicRelations.

В школах страны провозглашен принцип вариативности: современная педагогическая наука позволяет выбор и конструирование педагогического и воспитательного процессов по любой модели, используя различные инструменты и элементы коммуникативных технологий. При этом упор в большинстве школ делается на компетентностный подход в педагогике, на воспитание успешного человека.

Сегодня учителю, как технологю, участнику и субъекту учебно-воспитательного процесса, рекомендуется ориентироваться в широком спектре современных инновационных технологий, так и технологий общения, среди которых PublicRelations.

Являясь комплексом самых современных коммуникативных технологий, PublicRelations в школе может стать «наукой и искусством организации любви» к предмету, к процессу познания и самоусовершенствования, к учителю и ученику, к одноклассникам, к другим членам сообщества, называемого школой. Это, в конечном счёте, принесёт успех каждому, поскольку, как сказал в своё время Иоганн Гёте, «научиться можно только тому, что любишь, а учатся у того, кого любят».

Методы PublicRelations помогают содействовать установлению взаимопонимания и доброжелательности между личностью, группой и их окружением посредством развития обмена информацией и оценки общественного мнения.

PublicRelations – в просторечье «пиар» - это планируемые, продолжительные усилия, направленные на создание благоприятной коммуникационной среды для учителей, учеников, родителей, учёных, спонсоров и т.п.

Новые реалии всё настойчивее стучатся в школу. Подростки, растущие в современном информационном поле, в отличие от взрослых, уже давно усвоили новые понятия, терминологию, формы и методы позиционировали себя среди сверстников и взрослых.

Они с удовольствием принимают участие в шоу, они «пиарят» себя ежечасно, они любят комиксы и клипы, цитируют рекламные слоганы. В обиходе давно уже то и дело проскальзывают термины, такие как презентация, пресс-релиз, имидж, «фишка». По сути, не вполне осознанное применение PublicRelations наблюдается сплошь и рядом, только называется это по-другому.

Современное общество требует не только высокого уровня образования, но и развитых коммуникативных навыков у каждого человека. Важным аспектом является PR компетенция, которая включает в себя умение эффективно общаться, убеждать, представлять себя и свои идеи. В данной статье рассматривается понятие PR компетенции и ее значение в начальной школе.

PR (Public Relations) компетенция в контексте учащихся начальных классов относится к способности эффективно общаться, представлять себя и свои идеи, уметь работать в команде, устанавливать контакты с окружающими людьми, развивать позитивное восприятие о себе среди других. Важными аспектами PR компетенции являются навыки общения, умение выразить свои мысли, убеждения и идеи, а также умение представлять себя и свои знания в ярком и понятном свете. Для учащихся начальных классов это имеет важное значение, поскольку развитие PR компетенции на этом этапе базового образования способствует формированию уверенной личности, способной эффективно взаимодействовать с окружающим миром, участвовать в коллективной деятельности, адаптироваться к новым ситуациям и проявлять толерантность к другим. Это также помогает детям развивать самооценку, уверенность в своих силах, а также учиться конструктивно реагировать на критику и преодолевать трудности. В конечном итоге, развитие PR компетенции среди учащихся начальных классов способствует формированию устойчивых коммуникативных навыков, что будет ценно в их повседневной жизни и в будущем образовании.

Даже для учащихся начальных классов PR компетенции могут иметь важное значение, хотя они будут представлены более простыми формами. Важно, чтобы учащиеся начинали понимать, что такое коммуникация, как вести себя, как общаться с другими и как влиять на окружающих.

Вот несколько способов, которыми PR компетенции могут быть полезны для учащихся начальных классов:

1. Ключевые навыки коммуникации: учащиеся могут учиться уважительному общению с другими, выражению своих мыслей и идей, а также пониманию важности слушания других. Эти навыки образуют основу для более продвинутых коммуникативных навыков, необходимых в дальнейшем.

2. Развитие эмоционального интеллекта: PR компетенции также могут нацелиться на развитие эмоционального интеллекта учащихся, что включает в себя умение управлять своими эмоциями, понимание чувств других людей и умение строить здоровые отношения.

3. Создание позитивного имиджа: Учащиеся могут учиться создавать позитивный имидж себя и других, выражать благодарность, поддержку и уважение к окружающим.

4. Понимание влияния: Учащиеся могут начать осознавать свою способность влиять на окружающих и наоборот, как поведение окружающих влияет на них. Это важное понимание социальной динамики, которое пригодится им в будущем.

PR компетенция представляет собой совокупность навыков и умений, необходимых для успешного взаимодействия человека с окружающим миром, формирования позитивного образа себя и эффективного общения. Она включает в себя умение поддерживать контакты, убеждать, представлять себя и свои идеи, а также создавать положительное впечатление о себе.

Значение PR компетенции в начальной школе:

1. Развитие коммуникативных навыков: PR компетенция в начальной школе способствует развитию вербальной и невербальной коммуникации у детей. Они учатся выражать свои мысли, слушать других, задавать вопросы и умело общаться.

2. Формирование самооценки и самопрезентации: С помощью PR компетенции дети учатся понимать свои сильные стороны, уверенно представлять себя и свои достижения, что способствует повышению самооценки и самодоверия.

3. Обучение творческому мышлению: PR компетенция способствует развитию творческого мышления у детей. Они учатся находить нестандартные решения, привлекать внимание к своим идеям и выделяться из общей массы.

4. Умение анализировать информацию и принимать решения: PR компетенция помогает детям развить критическое мышление, анализировать информацию и принимать обоснованные решения как в школьной, так и в повседневной жизни.

Таким образом, PR компетенции, адаптированные к уровню начальных классов, могут способствовать развитию навыков коммуникации, социальной адаптации, управления эмоциями и формированию позитивного поведения у учащихся начальных классов.

Начальная школа имеет ключевое значение для развития этих навыков, поскольку именно здесь заложены основы коммуникативного поведения и формирования позитивного образа себя.

Педагоги должны уделять достаточное внимание развитию PR компетенции у младших школьников, чтобы обеспечить им успешное взаимодействие в дальнейшем и подготовить к самостоятельной жизни.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Вылегжанин, Д. А. Теория и практика публичных рилейшнз / Д.А. Вылегжанин. - М.: Флинта, МПСИ, 2013. - 376 с.
2. Ермоленко И. Специфика осуществления PR-деятельности в сфере платного образования / И. Ермоленко // PR в образовании. - 2010. - С. 416
3. Курило В.В. Public Relations учебных заведений. М.: Дашков и Ко, 2014. 38- 43 с.
4. Божович Л.И. Проблемы формирования личности / Л.И. Божович. – М.: Педагогика, 2014
5. Гутник Е. П., Шереметьева Е. В. Современные теоретические представления о коммуникативных компетенциях // Молодой ученый. — 2016. — №27. — С. 774-778

УДК: 796.5-05

**СОБЫТИЙНЫЙ ТУРИЗМ КАК ОДИН ИЗ МЕТОДОВ ПРИВЛЕЧЕНИЯ
ТУРИСТОВ****Ковтун В.А.**Преподаватель кафедры «Экономика и учет»
Северо-Казахстанского университета имени Манаша Козыбаева,**Кузьменко Ю.В.**Старший преподаватель кафедры «Экономика и учет»
Северо-Казахстанского университета имени Манаша Козыбаева,
Петропавловск, Казахстан

***Аннотация:** статья посвящена изучению перспектив развития событийного туризма. В ней охарактеризованы основные понятия событийного туризма, выявлены мероприятия, являющиеся наиболее привлекательными в рамках событийных туров, рассмотрены основные событийные мероприятия Казахстана и Северо-Казахстанской области, которые могут стать объектами событийного туризма.*

***Ключевые слова:** событийный туризм, ивент-туризм, фестивали.*

В современном мире туризм рассматривается как один из факторов социально-экономического развития страны, один из существенных факторов развития её регионов. Развитие туристской отрасли позволит диверсифицировать источники доходов государственного бюджета, что может помочь социально-экономическому развитию страны. Событие – важнейший мотивирующий фактор в туризме. Под событийным туризмом понимается значимая часть культурного туризма, ориентированная на посещение дестинации во время, связанное с каким-либо событием в жизни общества или редко наблюдаемым природным явлением. Блок событийного туризма включает ряд элементов культурного, спортивного, этнографического, выставочного видов туризма.

Мероприятия событийного туризма имеют большое экономическое значение. В период их проведения активизируется деятельность всех объектов туристской индустрии. Потребительский спрос значительно превышает предложение. Наблюдается возрождение местных культурных традиций, обычаев, развитие народного творчества.

Событийный туризм, или ивент-туризм (от англ. event — событие, мероприятие) - довольно молодое и перспективное направление туристского бизнеса. Этот вид отдыха набирает обороты и становится всё более массовым.

Мотивация выбора привлекательного для туриста вида мероприятия или события зависит от многих критериев, в числе которых: возраст, характер, образ жизни, хобби, профессия, уровень доходов, семейное положение, здоровье и другие.

На интенсивность туристского потока также влияют:

- уровень туристской индустрии дестинации, её насыщенность и активность в плане организации мероприятий;
- реклама и информационное освещение события;
- отзывы о реализованных проектах.

Событийный туризм благоприятно влияет на экономику страны. Это обусловлено следующими факторами:

- он способствует созданию новых рабочих мест не только в сфере туризма, но и в других сферах, таких как культура, спорт;
- активизирует деятельность народных и культурных центров;
- обеспечивает рост уровня жизни населения;
- увеличивает валютные поступления в страну.

Существуют различные подходы к классификации мероприятий и событий и, соответственно, видов событийного туризма. Согласно одному из них события распределяются по следующим признакам: целевой аудитории, концепции событий и их организации.

По первому из этих признаков О.В. Алексеева дифференцирует общественные, корпоративные и смешанные ивенты. В качестве примера последних приводятся ярмарки, выставки и т.п. события, в которых могут принять участие и профессионалы, и все желающие.

Вторым признаком классификации является тематика ивента или цели поездки. Здесь различают деловые ивенты с ориентацией на бизнес, ивенты, нацеленные на отдых и рекреацию. Зачастую в этой категории присутствует и смешанный тип, когда деловая поездка сочетается с элементами отдыха и развлечения. Например, посещая международные или национальные выставки и ярмарки, представители фирм заодно подписывают деловые контракты; при этом в свободное время они могут посетить музеи. Фактически происходит совмещение событийного, делового и культурно-познавательного видов туризма.

Третья категория ранжирования базируется на общей концепции события. Это могут быть мероприятия, связанные с каким-либо брендом или важным событием. Также бывают и смешанные концепции, включающие и бренд, и событие [1].

Кроме этого, событийный туризм классифицируют по масштабу мероприятий и по функциональной направленности. По своему масштабу различают мероприятия локальные, регионального, национального и международного уровня.

Крупнейшие мероприятия, такие как Олимпийские игры и политические саммиты, часто называют мегасобытиями. Их значение по отношению к другим событиям связано с размером. Мегасобытия можно определить как события, которые путем размера и значения обеспечивают высокий туристский спрос, престиж и экономические выгоды для общества.

К национальным относятся все события в масштабах страны. Как правило, реализовать события национального уровня можно только с помощью административных ресурсов. Национальные события со временем могут обеспечить имидж, привлекательность и публичность стране, что даст ей конкурентное преимущество среди других стран. Отличительная черта национальных событий состоит в высоком спросе и в высокой цене.

К региональным могут быть отнесены все события на уровне определенного региона, которые инициируются самим регионом. Региональные мероприятия проводятся периодически или один раз со средним туристским спросом или стоимостью.

Локальные события часто вообще не принимаются во внимание, поскольку ориентированы на целевую аудиторию, состоящую из минимального количества людей. Они целесообразны при необходимости установления контакта со значимой микрогруппой и продвижения ценности события в глазах этой целевой аудитории. Местные события отличаются низким туристским спросом и низкой ценой. Эти события, как правило, небольшие и проводятся либо периодически, либо только один раз.

Местные и региональные события не имеют весьма существенного значения для имиджа страны, тогда как мегасобытия могут привлечь большое количество туристов. На сегодняшний день существует проблема, что туристские организации чаще всего уделяют внимание только мегасобытиям, а более мелкие события рассматриваются как имеющие только местное или региональное значение, хотя они способствуют сохранению местных традиций и обычаев и имеют большой потенциал для привлечения туристов [2].

По функциональной направленности события подразделяются на конгрессный, фестиваль, спортивный, международный выставочный и ярмарочный, развлекательный, познавательный виды.

В некоторой литературе в качестве классификации событийного туризма просто перечисляются тематические виды: национальные фестивали и праздники; театрализованные шоу; фестивали кино и театра; гастрономические фестивали; фестивали и выставки цветов; модные показы; аукционы; фестивали музыки и музыкальные конкурсы; спортивные события

К этому списку можно также добавить религиозные праздники и даты, крупные выставки, редкие природные явления.

Событийный туризм в Казахстане пока не получил должного развития, не смотря на то, что имеются достаточно ресурсов для закладки фундамента данного вида туризма. Ежегодно в Казахстане проводится большое количество мероприятий, как на региональном, так и на международном уровне. Это фестивали, ярмарки, выставки и различные спортивные мероприятия, которые могут и должны способствовать развитию событийного туризма. Примерами таких событий могут выступать: саммит ОБСЕ; зимние Азиатские игры; музыкальный международный фестиваль «Азия дауысы», международный кинофестиваль «Евразия»; ежегодный международный фестиваль «Приз традиций»; ЭКСПО-2017 и др.

В 2023 году в Казахстане прошли такие интересные события, как: Фестиваль воздушных шаров – Konaev International Ballon Festival, Drive Nomad Fest (ГНПП «Бурабай»), OYU Fest (г. Алматы) и др. [3].

Большим потенциалом в сфере событийного туризма обладает весенний фестиваль Наурыз (Наурыз мейрамы). Это праздник весеннего равноденствия или празднования возобновления и возрождения природы, включает традиционные народные спортивные игры Аламан-Байга (скачки на лошадях), Куз-Куу (погоня за девушкой), Казакша-курес (национальная борьба), Кокпар (борьба за козла на лошадях), музыкальные представления, экспозиции уличных художников и красочные ярмарки.

Также в качестве точек притяжения туристов можно рассматривать и туристские выставки. Среди международных туристских выставок, проводимых в Казахстане, наиболее известны KITF и Астана Travel Expo.

KITF можно назвать самой яркой «звездой» в списке выставочных проектов, проводимых в Казахстане. Это ежегодное мероприятие направлено на формирование и укрепление туристского имиджа Казахстана, продвижение отечественного туристского продукта на мировой рынок и увеличение потока иностранных туристов в страну. Это реальный механизм содействия казахстанским туристским организациям в создании благоприятных условий для установления партнерских связей и заключения взаимовыгодных контрактов. В Северо-Казахстанской области в рамках акции «Ночь музеев» на территории историко-культурного музея-заповедника Ботай ежегодно проходит фестиваль «Ботай пырағы». Программа фестиваля обычно включает в себя театрализованные выступления по одомашниванию лошади, измельчению зерна, приготовлению кумыса, а также мастер-классы по изготовлению керамики и обработке артефактов. Также среди гостей фестиваля организуются соревнования по метанию копья и стрельбе из лука [4]. Подобные мероприятия являются хорошим стимулом развития внутреннего и въездного туризма, они несут не только развлекательный, но и познавательный характер. Такие мероприятия могут быть центральными в событийных турах, их также можно включать в программы этнографических и познавательных туров и экскурсий. С целью развития событийного туризма в республике необходимо создать бюро для единого информационного пространства и продвижения туристских событий, разработать единый календарь крупных мероприятий и ввести упрощенный визовый режим во время проведения мероприятий национального масштаба. Также для создания всех условий развития данного вида туризма необходимо более тщательное вмешательство правительства Республики Казахстан.

Казахстан обладает богатой историей и большими возможностями для привлечения иностранных туристов и событийный туризм может стать одним из наиболее перспективных направлений в повышении туристского имиджа страны на мировом рынке.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Алексеева О.В. Событийный туризм как фактор социально-экономического развития региона. Москва, 2019.
2. Алексеева О.В. Событийный туризм и ивент-менеджмент, 2011. — № 6. — Вып. 2 (186). — С. 167-172.
3. Мир событийного туризма в Казахстане//tengrinews.kz
4. Фестиваль «Ботай пырағы - 2023»//botaimuseum.kz

«СЛІЛ» - ҮШТІЛДІЛІК ОҚЫТУ БАҒДАРЛАМАСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСІ»

Бағланұлы Рауан

Тараз қаласы Шона Смаханұлы атындағы
№44 орта мектебінің ағылшын тілі пәні мұғалімі

Бүгінде ұстаз қасиетті міндетін атқара отырып, білім беруді одан әрі ізгілендіру, жеке тұлғаны қалыптастыруда озық, жаңғыртылған әдістемелік жүйені меңгеру, әлемдік білім беру кеңістігіндегі ел дамуына оңтайлы ізгі қадамдарды игеру сияқты жаңа талаптарға сәйкес істерді жүзеге асыруға бет бұрды. Сапаға жетелейтін, оны қадағалайтын түрлі тетіктер жеткілікті. «Әлеуметтік - экономикалық жаңғырту - Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауын жүзеге асыру мақсатында НЗМ тәжірибесін оқу - тәрбие үрдісіне енгізе отырып, тарату қазіргі таңдағы білім беру саласындағы тырнақ алды маңызды мәселелердің бірі болып табылады.

Арнайы пәндерді ағылшын тілінде оқыту процесінде пән мен тілді кіріктіре оқыту» ҚР президенті Қазақстан халқына жолдауында: “Тілдердің үштұғырлығы мәдени жобасын кезеңдеп жүзеге асыруды қолға алуды ұсынды. Қазақстан бүкіл әлемге халқы үш тілді пайдаланатын мәдениетті ел ретінде танылуға тиіс екендігін атап өтті . Яғни - қазақ тілі - мемлекеттік тіл, орыс тілі - ұлтаралық қатынас тілі және ағылшын тілі – жаһандық экономикаға ойдағыдай кіру тілі” деген салиқалы үндеуінде айтқандай, әлемдік кеңістікке енуде ағылшын тілінің маңызы зор екендігін айтты. Қазақстанның барлық білім беру мектептерінде НЗМ инновациялық білім беру тәжірибесінің тиімділігін ғылыми тәсілдер арқылы және оқытушы - әдіскерлердің ғылыми – әдістемелік ұстанымдарындағы ерекшеліктеріне тоқталып өтсек.

Білім беру бағдарламасының кіріктірілген ерекшеліктері:

- Тереңдетіп және стандартты оқуға арналған пәндерді жоғары мектепте таңдау құқығы;
- Пәндерді кіріктіру;
- Оқушыларға алған білімдерін оқудағы және өмірдегі мәселелерді шешуде пайдалануды үйретуге бағдарлау;
- Тілдерді деңгейлік үйретуді ұйымдастыру;

- Осы бағдарлама негізінде оқушылардың дағдыларын дамыту;
- Жаңа пәндерді енгізу;
- Жоғары оқу орындарына түсуге мақсатты түрде дайындалу;
- Бағалаудың критерийлік жүйесі;
- Сын тұрғысынан ойлау;
- Білімдерді шығармашылықпен пайдалана білу;
- Зерттеушілік дағдыларды қалыптастыру;

Ақпараттық Коммуникативтік Технологиялар дағдылары:

- Үш тілді білім беру ортасы;
- Топта және жеке жұмыс істей білу;
- Тәрбие мен оқытуды кіріктіру Заманауи педагогикалық әдістер мен тәсілдер қолдана білу;
- Коммуникациялық дағдылар тілдік дағдыларды қосқанда міндеттер мен мәселелерді шеше білу;
- Кіріктірілген білім беру ісін ұйымдастыру ерекшеліктері:

Үш тілде білім берудің тиімділігі Халықаралық зерттеулер үш тілде жүргізілетін оқу бағдарламалары бойынша білім алатын оқушылар жұмысқа ұқыпты, мотивациялары жоғары, бірнеше тіл білудің артықшылықтарын түсінеді. Зияткерлік мектептерде **үш тілде оқытудың әдіс тәсілдері:**

- ✓ Пән мен тілді кіріктіріп оқыту әдісі;
- ✓ Командалық оқыту;
- ✓ Тілдік ортаға ену;

Командалық оқыту әдістеменің үштілдік білім беру саясатына әсері.

Реформаны жүзеге асыру әрбір ұстаздың басты міндеті. Сондай міндеттердің бірі ретінде командалық оқыту әдістемесі негізінде кіріктірілген білім беру бағдарламасының үштілдік саясатының мақсатын жүзеге асыру болатын. НЗ мектептерінде жасалынып, іске асып жатқан игі істерімізді оқырман және ұстаздар қауымымен ортаға салып, бөліскіміз келеді. Жаңартылған білім мазмұны аясында пән мұғалімдерінің CLIL технологиясы арқылы үштілдік саясатын жүзеге асыру тәжірибесімен танысады. Әр сабақта оқушылардың танымдылық-коммуникативтік құзыреттілігін дамыту және функционалдық сауаттылығын қалыптастыру үшін сабақтың түрлі кезеңінде оқушылардың үш тілде тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым дағдыларын дамытудағы белсенді оқыту стратегияларын көрсетті. Осы орайда мен өзімнің сабақ жоспарымды ұсынғым келеді.

Педагогикалық тәжірибенің мақсаты: ағылшын тілін жаратылыстану бағытындағы пәндермен кіріктіріп оқыту арқылы оқушылардың білім алуға қызығушылықтарын арттыру, олардың ағылшын тілінде сауатты түрде «Үштілділік» ұлттық жоба аясында білім алып, дамуға бейімдеу.

Қазіргі таңда ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың рөлі үнемі артып келеді. Негізгі құзыреттілігін қалыптастыруға CLIL әдісімен (ContentLanguage Integrated Learning) өткізілген ағылшын тілінде оқыту ықпал етеді. Бұл әдіспен оқытудың ерекшелігі, мұнда түрлі оқыту жағдайларда сабақ және оқу мақсаттарының берілген кезеңіне тиісті тілді пайдаланып, сабақты өткізу екі тілде (отандық және шетелдік) жүзеге асырылады.

Осылайша, CLIL әдісі бойынша ағылшын тілінде жүргізу метапәндік байланыстарды қамтамасыз етеді және жаңа білім беру стандарты принциптерін дамытуда практикалық нәтижелерге жетуге мүмкіндік береді, атап айтсақ, мәдени хабардарлығын, интернационализациялау, тілдік құзыретін дамытады, тек оқуға ғана даярлығын емес, сонымен қатар жаңа білімін өмірде қолдана білуге және сәйкесінше өмірлік дәлелдемесін көтеруге, табысқа мақсатталған, сайып келгенде, басты мақсатқа қол жеткізуге – болашақ

түлектердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға, олардың ұтқырлығы мен тез өзгеретін өмірлік жағдайларға бейімделу қабілетін арттыруға әкеледі.

Педагогтердің кәсіби құзыреттілігін дамыту – білім сапасын көтеру құралы. Қазіргі ғылым мен техника дамыған қоғамда білім беру жүйесінде кәсіби құзыреттілігі дамыған, бәсекеге қабілетті мамандарды талап етіп отыр. Білікті де білімді маман болу үшін әр ұстаз өз білімін үздіксіз жетілдіріп, заман талабына сәйкес кәсіби біліктілігін үнемі үздіксіз жетілдіріп отыруы тиіс. Педагог оқытудың жаңа әдістерін барынша жетік меңгеріп, неғұрлым шығармашылығы жоғары болса, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі соғұрлым кең болмақ. Қазіргі заманауи талапқа сәйкес өзіндік көзқарасы бар жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру мұғалімдер үшін маңызды мәселе болып отыр. Жас ұрпаққа білім беруде, оларды болашақ еліміздің тірегі етіп тәрбиелеу әр ұстаздың, әр мектептің жауапкершілікпен атқаратын міндетінде. Осы міндеттерді орындау мақсатында білім беру саласында өзгерістерді талап етіп отыр.

«Білім беру реформасы – Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдардың бірі. Бізге экономикалық және қоғамдық жаңару қажеттіліктеріне сай келетін осы заманғы білім беру жүйесі қажет» – деп атап көрсетті Қазақстан халқына жолдаған жолдауында. Дамыған мемлекеттердің қатарынан көрінуіміз үшін біз сауаттылығы жоғары кәсіби мамандар дайындауымыз керектігін айтты. Білімді толық игеру үшін оқушылардың ойлау қабілетін дамыту, еркін сөйлеуіне, өз ойын ашық және толық айтуға үйрету, ой-өрісін кеңейту – оқытудың ең басты мақсаты. Әрбір оқушыны өз мүмкіндігіне қарай білім, дағды алатындай етіп оқытуымыз дұрыс.

АКТ мүмкіндіктері арқылы, мұғалім мен оқушылардың тікелей сабақтағы есеп шығару, мәтіннің ішінен формуласын тауып жазу, нүктелердің орнына лайықты термин сөздерді жазу, тыңдалымға арналған бейнематериалдарды бірлесе көру, сонымен байланысты тапсырмаларды интерактивті тақтада орындау сияқты іс-әрекеттерді көре алды. Елімізде білім беру мазмұны жаңарып, «Пәндік-тілдік кіріктіру технологиясы (CLIL): қадамнан қадамға» әдістемелік нұсқаулық оқытудың жаңашыл көзқарас пайда болуын қалыптастырады.

Қорытындылай келе, ұлы ағартушы Ахмет Байтұрсынұлының: «Бала оқытуды жақсы білейін деген адам әуелі балаларға үйрететін нәрселерін өзі жақсы білуі керек» деген тұжырымында «Шығармашыл ұстаз шығармашыл шәкірт дайындайды» деген ой айқын аңғарылады. Мұғалім өз ісінің маманы болуымен қатар, оның бойында баланы жақсы көру, баланың көзқарасы мен пікірін сыйлау, тек өз пәнінің төңірегінде ғана қалып қоймай, қоғамда болып жатқан өзгерістерге құлағы түрік, көзі ашық, жан-жақты талдау жасай білетін маман болуы шарт. CLIL әдісінің мазмұны мен құрылымы ғылыми-педагогикалық зерттеулерді қажет етеді. Себебі, отандық білім беру жүйесінде бұл әдіс инновациялық, жаңа бағыт әрі көптілді білім беру жүйесінің моделі толықтырылып отыруы тиіс деп ойлаймын. Пән мен тілді кіріктіріп оқыту әдісі негізінде сабақта берілетін тапсырмалар мен жұмыстар тілді дамыту бағытында жүреді. Яғни тілдік емес пән оқытушылары тек пәннің мазмұнына ғана емес, сонымен қатар сол пән арқылы оқушылардың тілдік дағдыларын дамытады. Бұл әдіс арқылы бірден екі мақсатқа жетуге болады: ағылшын тілі арқылы сабақ мазмұнын түсіндіру және пәндерді меңгеру арқылы ғылыми тіл дағдыларын дамыту.

ИНКЛЮЗИВТІК БІЛІМ БЕРУ – ҚОҒАМ ҚАЖЕТТІЛІГІ**Шыниева Роза Туребековна**

М.Х.Дулата атындағы Тараз өңірлік университеті,

«Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру» кафедрасының аға оқытушысы

Тобыш Аружан Ахметқызы

«Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мамандарын даярлау» мамандығының

2 курс студенті

Тараз, Қазақстан

Түйін: *Инклюзивті білім беру системасын дамыта отырып, біз инклюзивтік қоғам, яғни әрбір адам үшін қоғамды дамытуға жол ашамыз. Инклюзивті білім беру балаларға қатысты кез-келген кемсітушілікті жою, барлығына бірдей қарау және ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін ерекше орта құру идеологиясына негізделген.*

Кілт сөз: *инклюзивті білім беру, мүмкіндігі шектеулі, ақыл-ойдың артта қалуы, тірек-қимыл аппараты бұзылған балалар, күрделі кемшіліктері бар балалар.*

Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру. Инклюзивті білім беру системасының өзі инклюзивтік қоғамның дамуының тиімді механизмі болып табылады. Инклюзивті білім беру системасын дамыта отырып, біз инклюзивтік қоғам, яғни әрбір адам үшін қоғамды дамытуға жол ашамыз.

Қазақстан Республикасының Заңы барлық балалар үшін жалпы орта білім беруді және оған құқықты көздейді. «Білім туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 49-бабы ата-аналардың баланың қалауын, жеке қабілеттері мен ерекшеліктерін ескере отырып, оқу орнын таңдау құқығын белгілейді [1].

Инклюзивті білім беру - жалпы білім беретін мектептерде ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқыту процесін сипаттау үшін қолданылады. Осылайша, инклюзивті білім беру балаларға қатысты кез-келген кемсітушілікті жою, барлығына бірдей қарау және ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін ерекше орта құру идеологиясына негізделген. Бұл бағыт балалардың академиялық жетістіктеріне ықпал етеді, жақсы өмір сүру жағдайларын қалыптастырады.

Инклюзивті білім беру - барлық балаларға мектепке дейінгі, мектептегі және мектептен тыс өмірге белсенді қатысуға мүмкіндік береді. Ол балалардың тең құқықтарын анықтайды және оларға ұжымдық іс-шараларға қатысуға мүмкіндік береді. Адамдармен қарым-қатынас жасау үшін қажетті дағдылары дамиды. Дамуында ауытқулары бар балаларды оқытуды ұйымдастыру үшін стандартты арнайы білім беру бағдарламалары әзірленді. Ол балалардың қажеттіліктерін ескереді және олардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім беру процесін қамтамасыз етеді. Инклюзивті білім беру балалар оқу процесіне деген қажеттіліктерін қанағаттандыруға және тәрбие мен оқытудың жаңа бағыттарын әзірлеуге бағытталған. Егер инклюзивті оқыту білім беруге әкелетін өзгерістер тиімді болса, ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін жағдай да өзгереді. Инклюзивті білім беру мектептеріне баратын балалар адам құқықтары туралы білуге мүмкіндік алады. Олар бір-бірімен сөйлесуді, тануды және қабылдауды үйренеді.

Инклюзивті білім беру сабақтары білім беру ұйымдарының ұсынысы бойынша психологиялық, медициналық және педагогикалық кеңес беру арқылы әр балаға білім берудің барабар нысандарының қажеттілігі туралы ашылады. Психикалық және физикалық дамудың бұзылуының ауырлығына байланысты әр бала өзінің мотивациясымен дамуға

құқылы болуы керек. Ерекше қажеттіліктері бар балалар жалпы білім беретін мектептердің толық немесе толық емес бағдарламасын алуы керек.

Мүмкіндігі шектеулі барлық балалар мамандармен жеке сабақтарда қосымша көмекке мұқтаж. Ол үшін мүгедек балаларға арналған қосымша түзету құрылымдарын құру қажет.

Инклюзивті оқытудың негізгі шарты - балаға оның ата-анасының қарым-қатынасы арқылы жағдай жасау, білім беру ортасын ұйымдастыруда психологиялық жайлылық.

Инклюзивті білім беру аясында арнайы түзету көмегін көрсететін педагог-дефектологтар жалпы білім беретін мұғалімдерге нұсқаушы болуы керек. Мүмкіндігі шектеулі балалар мен даму мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған инклюзивті білім беру практикалық мамандарды даярлау, жалпы үлгідегі мекемелерде оқу үшін қолайлы жағдайлар жасау және қоғамның білімге деген көзқарасын өзгерту арқылы біртіндеп жүзеге асырылуы тиіс.

Қазіргі уақытта білім беру мекемелері балалардың дамуы мен қалпына келуіне, сондай-ақ тәуелсіз өмірге назар аударуына мүмкіндік беру үшін оларға күтім жасау бойынша арнайы тренингтер өткізеді. Балалардың білім деңгейін арттыруға және қажетті өмірлік дағдыларды дамытуға бағытталған түрлі іс-шаралар өткізіледі. Бұл балаларды оқытатын мұғалімдер үш түрлі тапсырманы орындауы керек:

- * Баланың мектепке дайындығын анықтау;
- * Білім берудегі олқылықтарды жою;
- * Сабақтарды жүйелі жоспарлау [2].

Баланың мектепке дайындығын анықтау үшін оны жазуға, сурет салуға, оқуға үйретпес бұрын оның жеке басын оның қабілеттеріне, психологиялық дайындығына сәйкес бақылау қажет. Белгілі психологтар Д.В.Элкониин, В.В.Давыдов, Р.С.Немов баланың жүйелі оқытуға психологиялық дайындығына ерекше назар аудару керек екенін атап өтті. Қазір мектептерде түзету сабақтары өткізілуде. Мұның басты мақсаты - баланың кемшіліктерін, мінез-құлқын түзету [3].

Сабақ барысында балалардағы тілдік интеллекттің дамуына, қол буындарының қозғалысына, саусақтардың қозғалғыштығына ерекше назар аудару керек. Негізінде, балаларын ата-аналары ұсыныс бойынша жеңілдетілген бағдарла бойынша жұмыс жасайтын мектептерге апаруға құқылы. Жалпы білім беретін мектептерде ерекше қажеттіліктері бар балаларға білім беру - мүмкіндігі шектеулі балаларға денсаулықты сақтай отырып, жалпы білім беретін мектептерге арналған кешенді білім беру және бала деңгейіне сәйкес жеңілдетілген оқу бағдарламасы шеңберінде ерекше білім беру. Жан-жақты білім беру адам құқықтарын кемсітпеу идеологиясына негізделген барлығына бірдей қарау және ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін ерекше ұғым қалыптастыру.

Инклюзивті оқыту - адамдармен қарым-қатынас жасау үшін қажетті дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді.

Жалпы білім беру ұйымдары мүмкіндігі шектеулі балаларды қабылдайды:

- * ата-аналары бар балалар үйде тәрбиеленуде;
- * туғаннан үш жасқа дейінгі балалар;
- * көру, есту және сөйлеу қабілетінің жоғалуы;
- * ақыл-ойдың артта қалуы;
- * тірек-қимыл аппараты бұзылған балалар;
- * күрделі кемшіліктері бар балалар [4].

Инклюзивті білім беру – оқытудың тиісті білім беретін оқу бағдарламаларына білім алушылардың өзге де санаттарымен тең қолжетімділікті, арнайы жағдайларды қамтамасыз ету арқылы дамытуға түзету-педагогикалық және әлеуметтік қолдауды көздейтін, мүмкіндігі шектеулі адамдарды бірлесіп оқыту және тәрбиелеу керек. Сондықтан мамандар елімізде инклюзивті білім беруді дамыту қажет екендігін алға тартады.

Инклюзивті білім беру қазіргі уақытта білім беру саласына қатысты, яғни сапалы білім алу барлығына бірдей. Яғни, жалпы білім беретін мектептерде мүмкіндігі шектеулі балаларды және басқа әлеуметтік қорғалған топтарға жататын оқушыларды бірге тең дәрежеде оқыту, бұл үшін жағдай жасау.

Мектептегі сәтсіздіктердің басты себебі - мектептегі білім беру жүйесінің баланың интеллектуалды жүйесіне сәйкес келмеуі. Бізге келетін болсақ, біз білім беру бағдарламаларын қиындату үшін жұмыс істеп жатырмыз. Баланы иелену деңгейін, оның жас ерекшелігін елемей, бір жағынан баланың жаңа бағдарлама бойынша оқуы қиын екенін түсініп, біз оны беделді мектепке, мықты мұғалімге беруге тырысамыз.

Мүмкіндігі шектеулі бала мектепке алғаш келгенде қарапайым және әртүрлі мәселелерге тап болады. Мұндай қиындықтарға өзін-өзі күтудің төмен деңгейі немесе оның толық болмауы, гигиеналық тазалықты сақтай алмау, қоршаған ортаға тез бейімделе алмау сияқты мәселелер жатады. Сондықтан мектепке дейінгі кезеңде көру қабілеті бұзылған балаларды оқытуға арналған білім беру кешендері болуы керек. Мұндай білім беру кешендерін ұйымдастырған жағдайда, мұндай топтағы балалар мектеп табалдырығын аттаған кезде оларға оқу оңайырақ және тиімдірек болар еді.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеудегі ғылым нәтижелерінің бірі - жаңа технологияларды әзірлеу және компьютерді пайдалану. Компьютерді пайдалану кезінде сіз келесі дидактикалық мүмкіндіктерді көре аласыз, логикалық ойлауды, шығармашылық жұмысты қалыптастыру үшін жағдай жасай аласыз. Теориялық тақырыптар электронды оқулықтарда кеңінен қамтылған.

Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған инклюзивті сабақтарды өткізетін мұғалім алдымен баланың даму ерекшеліктерін анықтайтын тесттер арқылы ойлаудың, қиялдың және зейіннің тұрақтылығын анықтауы керек. Мұны істеу үшін олар баланың деңгейін анықтау үшін «Дөңгелек мойын», «Лабиринт», «Танграмм», «Көру әдісі», «Есту әдісі» сияқты сынақтарды пайдаланады. Сабақ барысында баланың тілінің дамуына, қол буындарының қозғалысына, саусақтардың қозғалғыштығына ерекше назар аудару керек. Ол үшін көптеген білім беру жаттығуларын қолдануға болады.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың болашақта адал азаматтар болуына кім кепілдік береді? Денсаулықтың шектеулі мүмкіндіктеріне қарамастан, өмір сүру кеңістігінің тарылуы мен қысылуын болдырмау жеке ұйымдардың міндеті ғана емес, сонымен бірге қоршаған ортаның, көпшіліктің басты міндеті болып табылады. Жақында елде жасалып жатқан барлық нәрсе инклюзивті білім беру жүйесін құруға негіз болды. Бала дені сау болса, отбасына үлкен қуаныш пен бақыт әкеледі. Елде өркениетті қоғам құру үшін сыпайы, дені сау азаматтар мен азаматшаларды тәрбиелеу қажет. Инклюзивті білім беру мақсатын іске асыра отырып, мемлекет білім берудің барлық деңгейлерінде мүмкіндіктері шектеулі азаматтарға оларды тәрбиелеу, дамудағы ауытқуларды түзету және әлеуметтік бейімдеу үшін ерекше жағдайлар жасайды. Инклюзивті білім беру әр балаға өзінің қажеттіліктері мен басқа жағдайларына қарамастан өзінің әлеуеті мен білім алу құқығын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Инклюзивті білім берудің артықшылығы - оқушылардың қатысуы. Қарым-қатынас бұл білім беруге басталатын нүкте. Мұғалімдер балалармен, оқушылар мұғаліммен және бір - бірімен сөйлесуі керек. Мүмкіндігі шектеулі балаларды инклюзивті бағдарлау арқылы оқытуда табысқа жетуге ықпал етеді, жақсы өмір сүруге мүмкіндіктер жасайды. Бұл бағытты білім беру жүйесіне енгізе отырып, біз балаларды адамгершілікке, ізгілікке, мейірімділікке тәрбиелей аламыз. Сонымен қатар, инклюзивті білім беру процесі балалардағы толеранттылықты тәрбиелеудің бастамасы болады. Әр балаға арналған жеке даму бағдарламасы өзінің талантын ашуға және өмірде өз орнын, кәсібін табуға көп көмектеседі. Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеу үшін көбірек медициналық және педагогикалық орталықтар ашу жақсы болар еді, бұл бізге осындай орталықтардың жұмысын жүйелеуге мүмкіндік береді.

Қорыта келе, инклюзивті білім беру мәселесі үлкен талқылауды қажет етеді, бірақ ең бастысы - бұл шынымен де әлеуметтік мәселе, өйткені оны шешу көптеген адамдардың мүдделерін ескеруі керек. Инклюзивті білім болмаса, инклюзивті қоғам өмір сүре алмайды; білім беру, әлеуметтік-экономикалық мәртебе, ата-аналардың қабілеттері, психофизикалық және экономикалық, тілдік, мәдени, этникалық, діни және т.б. негізінде балаларды зерттеу саласында тең мүмкіндіктердің болмауы қоғамдағы тұрақсыздық пен қорқытуға, әлеуметтік қақтығыстардың өсуіне әкеледі. Инклюзивті білім беруді енгізу проблемасын сауатты шешпей, конституциялық құқықтарды бұзу практикасын, әлеуметтік кемсітушілік жағдайларын жоймай Қазақстан Республикасы дамыған мемлекет бола алмайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы 27.07.2007ж. №319. www.edu.gov.kz.
2. Оспанбаева М.П. Инклюзивті білім беру мазмұны және әдістемесі: оқу құралы– Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 232 бет.
3. Батырғалиева А.С. Мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеу жолдары. - Алматы, 2011.
4. Организационные основы и формы включения школьников с ограниченными возможностями в общеобразовательный процесс / Методические рекомендации – под ред. Б.Б.Амриной, И.Г.Елисеевой, Т.А. Жангазиевой, О.Ф.Чумаковой. Национальный научно-практический центр коррекционной педагогики. Алматы, 2013. – 84 с.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ПӘНАРАЛЫҚ КІРІКТІРУ АРҚЫЛЫ АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕ БЕРУ

Ермахан Ғ.Ә.

Абай атындағы ҚазҰПУ, «Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі»
мамандығының 2-курс магистранты
Ғылыми жетекшісі: Г.Т. Сәдуақас
Абай атындағы ҚазҰПУ
қауымдастырылған профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты
Алматы, Қазақстан

***Аңдатпа:** Пәнаралық байланыс ғылыми ұғымдарды тиімді түрде қалыптастыруды және оқып үйренетін теорияны терең түсінуді қамтамасыз етеді. Сонымен қатар ол ғылымды кіріктіруге, білімнің әртүрлі салаларының арасындағы байланысты дамытуға, пәндердің ғылым жүйесіндегі орнын анықтауға септігін тигізеді. Пәндік кіріктіру арқылы білім беру мазмұны мен салалары өзара сабақтасып бірізділік пен жүйелілік құрылымын құрайды.*

***Түйін сөздер:** пәнаралық байланыс, кіріктіру, ортақ тақырыптар, оқу пәндері, адамгершілік, адамгершілік тәрбие.*

Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарында (ҚР Президентінің 26.02.2021 № 521 Жарлығымен) Сапалы білімге байланысты: «Оқушылардың ойлау дағдыларын қарапайым деңгейден (білу, түсіну, қолдану) жоғары деңгейге дейін (талдау, синтездеу, бағалау) қалыптастыру, пәнаралық байланыстарды барынша тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік беретін «өтпелі тақырыптардың» болуы маңызды болады» деп міндеттейді [1].

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 1-бап 26-тармағында: «...интеграцияланған білім беру бағдарламалары – білім беру бағдарламаларының тиісті мазмұнды аспектілерін біріктіру негізінде әзірленген...» - деп атап көрсетеді [2].

Пәнаралық байланыстар негізіндегі оқу қызметі тұлғаның әртүрлі қабілеттілігін көрсетуіне және табысқа жетуіне, оқу себептерін жан жақты кешенді дамытуға бай мүмкіндіктерді туындатады. Сондықтан қазіргі уақытта пәнаралық байланыс, кіріктірілген оқыту жағдайында оқыту мәселесі ғылым саласында кең көлемде зерттелуде.

Педагогикалық энциклопедиялық сөздікте: «пәнаралық байланыс – тәрбие мен оқытуға кешенді көзқарасты көрсетеді, олар білім беру мазмұнының негізгі элементтерін де, пәндер арасындағы қатынасты да ажыратуға мүмкіндік береді. Пәнаралық байланыс білім алушылардың нақты білімін қалыптастырады, гносеологиялық мәселелерді ашып көрсетеді, онсыз ғылым негіздерін жүйелі түрде игеру мүмкін емес. Пәнаралық байланыс оқушыларды жалпы ғылыми сипаттағы танымдық әдістермен (абстракция, модельдеу, аналогия, жалпылау және т.б) жұмыс істеуге дағдыландырады», - деп анықтама берілген [3].

Кіріктірудің өзектілігі жалпы дүниенің біртұтастығын қоршаған орта құбылыстарының бір-бірімен байланыстығын түсіндіріп, оқушыда ғылыми дүниетанымды қалыптастыруға негіз болатындығында.

Оқу пәндерінің кірігуі негізінен төмендегідей үш шарттың орындалуын көздейді:

- 1) объектілер бір-бірімен сәйкес келуі немесе, мүмкіндігінше, ұқсас болуы;
- 2) кіріктірілетін пәндерінді оқытуда бірдей немесе бір-біріне ұқсас зерттеу әдістерінің қолданылуы;
- 3) кіріктірілетін пәндердің ортақ заңдылықтарға, ортақ теориялық тұжырымдамаларға құрылуы [4].

Пәнаралық жағдайында пәндерді оқытуда жүзеге асыру әр пәннің тақырыптық жоспарын жан-жақты талдауды қажет етеді деп айта аламыз. Пәнді оқу барысында оның ғылыми деңгейін арттыру және практикалық қажеттілікке, жалпы оқушылардың танымдық іс-әрекетіне тән дағдыларды қалыптастыруға назар аудару қажет. Сондықтан да қазіргі таңда оқу пәндерінің мазмұнын кіріктіруге үлкен мән беріліп отыр.

Кіріктірілген сабақтар пәнаралық байланыстарды жетілдіру мақсатында пайда болған. Мұндай сабақтар оқушыға әлем туралы, заттар мен құбылыстардың өзара байланыстары туралы біртұтас мағлұмат береді, сонымен қатар оқу сағаттарын барынша үнемдеуге мүмкіндік береді. Кіріктірілген сабақтардың құрылымы өзінің нақтылығымен, орамдылығымен, сабақтың әр сатысында оқу материалының логикалық өзара келісімімен, материалдың зор ақпараттық мүмкіндігімен ерекшелінеді.

Бастауыш мектептегі білім мазмұны дүниені аналитикалық және синтездік тұрғыдан қарастырудың бірлігіне негізделгенде ғана үлкен нәтиже бермек. Соған орай берілетін білім мазмұны синтез, кіріктіру, жеке бөлшектерді тұтас біріктіру негізінде оқыту арқылы жүзеге асады. Қазақстандық білім берудің жаңартылған бағдарламасындағы, бастауыш сыныптардағы оқыту мен оқу іс-әрекетін ұйымдастырудағы негізгі басымдықтың бірі – ол пәнаралық байланысты «ортақ тақырыптар» негізінде жүзеге асыру болып табылады. Бастауыш сыныптарда «ортақ тақырыптар» негізінде түрлі пәндерді байланыстырудың басты міндеті – оқушылардың танымдық дамуына кешендік білімдер жүйесі арқылы ықпал жасау болып табылады.

Ортақ тақырыптар – пәндер, бөлімдер, тақыптарды кіріктіру және пәндер арасындағы байланысты орнатудың құралы болып табылады. Олар барлық пәндердің мазмұнымен, ұзақ мерзімді және орта мерзімді жоспарлау жүйесімен байланысқан. Сондықтан, мұғалім қысқа мерзімді жоспар дайындауда ортақ тақырыптар жүйесін сақтау және тапсырмаларды құрастыру мен оқушылардың сабақтағы қызметін ұйымдастыруда оларды ескеруі тиіс.

«Ортақ тақырыптар» пәнаралық мазмұнды анықтауға және оқушылардың сөйлеу дағдыларын қалыптастыру үшін сөз, сөз тіркесін, мәтіндерді және әр түрлі стильде, жанрда қолдануға мүмкіндік береді. Олай болса, мәтінді дайындау мен таңдауда ортақ тақырыптардың байланысына ерекше мән берілуі тиіс. Ортақ тақырыптар бойынша жұмыс жеке оқу қызметін ұйымдастыруды қажет етпейді, керісінше, пән бойынша және тәрбиелік міндеттерге қол жеткізу үшін оқыту мүмкіндігін кеңейтуге мүмкіндік береді [5].

Осы кезге дейінгі пәнаралық байланыс, кіріктіру туралы жүргізілген зерттеулерде бастауыш сыныптардағы адамгершілік тәрбие мәселесі әлі де шешімін таппай отырғандығы белгілі болды. Қай кезеңнің болсын келелі мәселесі бола білген тәрбиенің бұл саласын әр кезеңнің өзінің дана ойшылдары мен ғұлама ғалымдары еңбектеріне арқау еткен. Сонау Орхон жазба ескерткіштері мен Қорқыт ата кітабынан бастап орта ғасырлық ойшылдардың төл туындылары мен даламыздың дана жырауларының поэзиясына зер салсаңыз, кез келген адамның бойындағы адамгершілік қатынас туралы сөз болады.

Адамгершілік пен ізгілік туралы ілім – Сократтың философиясындағы өзекті мәселе. Білімді адамгершілік пен ізгіліктің қайнар көзі деп қарастыра отырып, Сократ ізгілік пен білімге сүйенген парасаттылықтың табиғатта да, жеке адамда да, адами қоғамда да үстемдік құруын қалайды. Ол өзінің диалогтік /эвристикалық әдісі арқылы таным үдерісіндегі субъект-субъектілік қарым-қатынас жағдайында үйлесімділік пен ізгіліктілік орнайтынын дәлелдегені белгілі. Сократ: «Адамгершіліктің ең жоғарғы сатысы – ізгілік» деп атап көрсеткен [6]. Балалар тәлім-тәрбиені, адамгершілік қасиеттерді үлкендерден, мектептегі жоластарынан, ұстазынан насихат жолымен емес, тек шынайы көру, сезім қатынасында ғана алады. Жеке тұлғаның бойындағы жалпы адамзаттық құндылықтардың қалыптасуы осы бағытта жүзеге асады, сөйтіп оның өзі-өзі тануына, өзіндік бағдарын анықтауына мүмкіндік туғызатындай тәлім-тәрбие берілуі керек. Оқушылар көбінесе адамгершілік туралы өздері оқыған мәтіндері арқылы үлгі алады.

Мысалы: «Әдебиеттік оқу» пәнінде пәнаралық байланысты жүзеге асыру үшін ортақ тақырыптардың мазмұны аясында оқу мақсатын жүзеге асыруда өзге де шығармаларды, мәтіндерді, танымдық тапсырмаларды қолдана алады. Мысалы, «Құндылықтар» бөлімінде топтастырылған шығармаларды оқи отырып, оқушылар ата-баба тәрбиесі, адами асыл қасиеттерді, ұлттық құндылықтар туралы біледі, одан әрі құндылыққа негізделген мәтіндерді талдау арқылы осы бөлімнен алған білімін қорытындылайды. Оқулықтың әрбір ортақ тақырыбынан осындай бірізділікті байқауға болады. Сондай-ақ, оқулықтағы тапсырмалар қазақ тілі, дүниетану, музыка пәндерімен тығыз байланыста құрастырылған. Мысалы, 1-бөлім, 6- сабақтағы «Туған жердің таулары» тақырыбы бойынша 1,3-тапсырмаларды орындауда қазақ тілі және дүниетанумен оқытудағы байланысы бойынша талдайық. Көркем әдебиет тіл арқылы жасалады. Тапсырмада ойшыл ақын кез-келген таудың өзіндік тарихы, басынан өткен оқиғасы бар екенін меңзеп отыр. Өйткені әрбір сөздің түп төркінін, мән-мағынасын, бейнелі ойын, қолданылар орнын терең түсінбейінше көркем шығарманың табиғатын тану мүмкін емес, демек әдебиет сабағын қазақ тілі, дүниетану пәнімен байланыстыра оқытудың үлкен мәні бар екендігі көрінеді. Оқушы «Әдебиеттік оқу» пәнінің құрылымдық сипатын және пәнаралық байланысты жақсы түсінсе, әдеби көркем шығармалардың идеялық мазмұны, ерекшеліктері туралы толық дерек алады. Және ондағы оқиғалар, ой-пікірлер, тарихи жағдайлардың өзара сабақтас, тәуелді екенін терең түсінеді.

Тәжірибеде қолданып келген пәнаралық байланыс мәселесі бір ғылымға – бір пән, керісінше бір пәнге – бір ғылым бағытында өзара байланысты болып, шектелсе, ал бүгінгі таңда бір пәннің өзінде бірнеше ғылым өзара әрекеттесіп, жан-жақты қарастырылады. Демек бір ғылым тек «өзіне» ғана тән, тиісті пәнмен ғана емес, қайта көптеген басқа пәндермен бірлікте болу керек деп қорытындылауымызға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1 Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспары. ҚР Президентінің 26.02.2021, №521 Жарлығы.
- 2 Білім туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі, №319-III Заңы.
- 3 Загвязинский В.И., Закирова А.Ф. Педагогический словарь. – М., 2008. – 352 с.
- 4 Байназарова Т.Б. Бастауыш сынып оқушыларына пәнаралық кіріктіру арқылы эстетикалық тәрбие беру ("Бейнелеу өнері" мен "Дүниетану" материалдары негізінде): пед. ғыл. канд. ... автореф.: 13.00.01. – Алматы, 2009. – 29 б.
- 5 Есназар А.Ж., Жапбаров А. Бастауыш сынып пәндерін пәнаралық байланыста оқыту // Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы. - Алматы, 2020. - №2(82). – Б. 170-179.
- 6 Рысбаева А.К. Бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынасын ізгілікке бағыттай отырып тәрбиелеу. // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. «Педагогика. Психология. Әлеуметтану» сериясы, № 2(135)/2021, Б.164-171.

УДК 373:004

**БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ
ЕРЕКШЕЛІГІ**

Тұрлыбай Аружан Алтынбекқызы

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің магистранты,
Ғылыми жетекші: Бекжанова Бақытжамал Жорабековна
Қызылорда, Қазақстан

***Аннотация:** Мақалада бастауыш сынып оқушыларының білім беру тиімділігі мен сапасын арттыруға ықпал ететін бастауыш мектептерде цифрлық технологияларды қолданудың өзектілігі мен қажеттілігі талқыланады. Автор сабақта цифрлық технологияларды қолдану оқу материалын түсіну және есте сақтау процестерін оңтайландыратынын, ең бастысы, балалардың оқу іс-әрекетіне деген қызығушылығын өлшеусіз жоғары деңгейге көтеруге мүмкіндік беретінін атап көрсетеді.*

***Түйінді сөздер:** бастауыш мектеп, интернет ресурстары, цифрлық технологиялар, ақпараттық коммуникациялық технологиялар.*

Цифрлық мектеп, жаңа білім беру ортасы, ашық ақпарат кеңістігі – бұл сөздер күнделікті өмірімізде берік орын алады. Цифрлық технологиялар сан алуан ақпараттың үлкен көлеміне шексіз қол жеткізу мүмкіндігін береді. Олар деректерді оңай және жылдам тасымалдауға арналған.

Біздің балалар өмір сүретін цифрлық орта оқу мен оқыту әдістерін қайта қарауға әкеледі. Тәжірибе көрсеткендей, қазіргі заманғы мектепті жаңа ақпараттық технологияларсыз елестету енді мүмкін емес. Сондықтан балаларды бірінші сыныптан бастап оқуда және күнделікті өмірде жұмыс құралы ретінде цифрлық технологияларды пайдалана білуге үйрету маңызды. Сонымен қатар, оқушылардың оқуға деген қызығушылығын, шығармашылық қабілетін дамыту да бірдей маңызды. Бұл мәселені оқу үрдісінде әртүрлі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану арқылы да

пешуге болады. Мультимедиялық құралдарды оқу және сыныптан тыс жұмыстарда, бейнекөрсетілімдерде, арнайы оқу бағдарламаларында белсенді пайдалану, қашықтықтан олимпиадаларға қатысу оқу үдерісін жандандырып қана қоймай, оқуға деген ынтасын арттырады. Бұл құралдарды бастауыш сыныптарда қолдану тиімді, өйткені бастауыш сынып оқушыларында абстрактілі-логикалық ойлаудан гөрі көрнекі-бейнелі ойлау басым болады. Оқытудың техникалық құралдарын пайдаланатын сабақтар бүгінде оқушылар мен мұғалімдер үшін үйреншікті жағдайға айналды. Сондықтан оқитын пәндерге деген қызығушылықты арттыру үшін жаңа әдістер мен ресурстарды іздеу қажет [1].

Цифрлық технологияларды қолданатын оқу іс-әрекетінің 3 түрі бар:

1. Мультимедиялық қолдауы бар сабақ.

Мультимедиялық презентацияны пайдалану сабақты эмоционалды, қызықты етеді және сабақтың жақсы нәтижесіне ықпал ететін тамаша көрнекі құрал және демонстрациялық материал болып табылады.

2. Компьютерлік қолдау арқылы сабақ.

Көбінесе мұндай сабақтар ойынға негізделген оқыту бағдарламаларын қолдану арқылы жүргізіледі. Мектеп оқушыларымен жұмыс жасағанда мұғалімдер негізінен дамытушы ойындарды, оқу-диагностикалық ойындарды пайдаланады. Қазіргі уақытта мектеп оқушыларына арналған компьютерлік ойын бағдарламалық құралын таңдау өте кең.

3. Диагностикалық сабақ.

Мұндай сабақтарды өткізу үшін сирек кездесетін немесе кейбір жалпы білім беретін бағдарламаларда жоқ арнайы бағдарламалар қажет. Бірақ мұндай компьютерлік бағдарламаларды жасау уақыт талабы. Қолданбалы бағдарламалық қамтамасыз етуді пайдалана отырып, тест тапсырмаларын әзірлеуге және оларды диагностикалау үшін пайдалануға болады[2].

Оқушылардың негізгі құзыреттіліктерін дамыту құралы ретінде ақпараттық технологияны пайдалану мыналарға ықпал етеді:

- Танымдық белсенділікті күшейту, мектеп оқушыларының оқу үлгерімінің сапасын арттыру;

- Бастауыш мектептегі сабақтарда қолдануға арналған заманауи электрондық оқу материалдарының көмегімен оқу мақсаттарына жету;

- Бастауыш мектеп оқушыларының өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі бақылау дағдыларын дамыту;

- Оқудың жайлылық деңгейін арттыру;

- Оқушылар арасындағы дидактикалық қиындықтарды азайту;

- Бастауыш мектеп оқушыларының сабақтағы белсенділігі мен бастамасын арттыру;

- Ақпараттық ойлауды дамыту;

- Ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілікті қалыптастыру;

- Қауіпсіздік ережелерін сақтай отырып, бастауыш сынып оқушыларының компьютерде жұмыс істеу дағдыларын меңгеруі[3].

Интерактивті такта - оқушыларға білімдерін бірден бүкіл сыныпта тексеруге мүмкіндік береді. Балалар мұғаліммен бірге оқытуға арналған әдістемелік және демонстрациялық материалдардың бірыңғай базасын құруға қатысады. Бастауыш мектептегі сабаққа оқу материалын дайындау мен ұсынудың ең сәтті түрлерінің бірі мультимедиялық презентациялар жасау болып табылады. Олар кәдімгі қағаз немесе электронды құжаттарға қарағанда әлдеқайда тиімді, өйткені ассоциативті ойлау материалды қабылдау процесіне кіреді. Материалдың анықтығы оның сіңірілуін арттырады, өйткені оқушылардың қабылдауының барлық арналары қатысады: көру, механикалық, есту және эмоционалды. Тәжірибеге сүйене отырып, сабақта ақпаратты меңгеру балаларға ең үлкен қиындықтарды тудырады деп айта аламын. Оның себептері: оқушылар ақпаратпен жұмыс істеді білмейді (оны дайын күйінде қабылдауға дағдыланады), ақпараттың көлемі өте көп,

кейбір тақырыптар өте қиын және анық емес. Сабақтарда АКТ-ны қолдану оқушыларға оқу-танымдық, ақпараттық, коммуникативтік, жалпы мәдени сияқты негізгі құзыреттіліктерді қалыптастыруға және дамытуға мүмкіндік береді. Бастауыш сыныпта баланың жетекші ойын әрекетінен оқу әрекетіне ауысады. Оқу процесінде компьютерлік технологияларды қолдану әлеуметтік ойын мен оқу әрекетін біріктіруге мүмкіндік береді. Тәрбиенің басты мақсаттарының бірі – баланың шығармашылық қабілеттерін дамыту. Математикада бұған әдеттен тыс есептерді шешу арқылы қол жеткізіледі. Ол үшін балаларға ақыл-ой тапсырмалары, эзіл есептер, сандар, лабиринт, басқатырғыштар ұсынылады. Балалар мұндай есептерді ынтамен шешеді, бұл тапсырмаларды экранда анимациялау және көрсету оларға көмектеседі. Компьютерді пайдалану балалардың ынтасын арттырады, сонымен қатар материалды жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Бұл балалардың математикаға деген қызығушылығын арттырып, математикалық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Бірінші сыныпта жазу сабақтарында барлық балалардың жаңа әріпті дұрыс жаза бастағанын тексеруге көп күш пен уақыт жұмсалады. Мұнда да бізге ақпараттық-коммуникациялық технологиялар көмекке келеді. Бұл сабақта уақытты үнемдейді, жұмыс тиімділігін арттырады және бірінші сынып оқушыларының назарын шашыратпауға көмектеседі. Әдебиеттік оқу бойынша оқулықтарда жазушылар туралы мәліметтер іс жүзінде жоқ. АКТ осы тақырып бойынша дидактикалық және көрнекі демонстрациялық материалды құруға және дайындауға көмектеседі. Жазушының өмірбаянындағы қызықты деректер туралы бейнежазбалар көрсету, әңгімелерін тыңдату, оның кітаптарын оқуға ынталандырады. Компьютер – оқушылардың шығармашылық қабілеті үшін күшті ынталандыру құралы. Бала ізденімпаз, білімге жалықпайтын, шығармашыл, табанды, еңбекқор болып қалыптасады. Жүйелі жұмыстың арқасында бастауыш сынып оқушыларында әлеуметтік құзыреттілік қалыптасады[4].

Бастауыш сыныптарда цифрлық технологияларды қолданудың оқу-тәрбие үрдісіне оң әсер ететін бірқатар ерекшеліктері бар:

1. Интерактивтілік және белсенділік: Интерактивті тақталар, планшеттер немесе компьютерлер сияқты сандық технологиялар оқу процесін интерактивті және оқушылар үшін тартымды етуге көмектеседі. Олар әртүрлі мультимедиялық материалдарды, ойындарды және оқуды қызықты ететін білім беру бағдарламаларын пайдалануға мүмкіндік береді.

2. Білім беруді даралау: Цифрлық технологиялар әр оқушының білімін дараландыруға мүмкіндік береді. Арнайы бағдарламалар мен қосымшалардың көмегімен әр баланың ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескеретін жеке білім беру жоспарларын жасауға болады. Бұл тиімдірек оқуға мүмкіндік береді және әр оқушының өз әлеуетін ашуға көмектеседі.

3. Заманауи әлемде қажетті дағдыларды дамыту: Бастауыш мектепте цифрлық технологияларды пайдалану оқушылардың заманауи ақпараттық қоғамда сәтті бейімделуіне қажетті дағдыларды дамытуға көмектеседі. Бұл компьютермен, интернетпен және ақпаратты өңдеу бағдарламаларымен жұмыс істеу дағдыларын қамтиды. Қазіргі уақытта электронды ресурстарды тиімді пайдалану және әртүрлі көздерден алынған ақпаратты талдау мүмкіндігі барған сайын маңызды болып келеді.

4. Ынтымақтастық және коммуникация: Цифрлық технология сонымен қатар ынтымақтастық пен коммуникация дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Онлайн платформалар мен әлеуметтік желілер арқылы оқушылар бір-бірімен өзара әрекеттесе алады, идеялармен бөліседі және топ болып жобаларда жұмыс істей алады. Бұл қарым-қатынас дағдыларын, сондай-ақ командада тиімді жұмыс істеу қабілетін дамытуға көмектеседі[5].

Оқушылар цифрлық технологияларды пайдалана отырып, инновациялық сабақтарды үлкен қызығушылықпен қабылдайды. Олар мұндай сабақтың міндетті кезеңі болып

табылатын рефлексияда оларға деген көзқарасын білдіреді: «слайдтарда диаграммалар, кестелер, графиктер көрсетілгенде сабақ материалы әлдеқайда түсінікті болады»; «бүгінгі сабақты өмір бойы есімде сақтаймын»; «бізде осындай ерекше сабақтар көп болғанын қалаймыз». Оқушылардың танымдық іс-әрекетін ұйымдастыруда, пәндік және негізгі құзыреттіліктерін қалыптастыру мен дамытуда тек сабақ маңызды орын алады деп ойлаймын. Заманауи білім беру технологияларын қолдануға, «табысты жағдайды» құруға, денсаулықты сақтауды қамтамасыз етуге, яғни бастауыш мектеп оқушыларының сыныптан тыс жұмыста жеке құзыреттілігін дамытуға болады. Мектептен тыс уақыттағы жобалық және зерттеу жұмыстары баланың жан-жақты дамуының қуатты құралы болып табылады. Сонымен, бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық, коммуникативті және әлеуметтік құзыреттілігін қалыптастыру арқылы бастауыш мектеп оқушыларының тұлғалық құзыреттілігін дамыту, оларды қазіргі қоғамдағы табысты өмірге дайындау жүзеге асырылады. К.Д.Ушинский пайымдауы бойынша: «Бала белсенділікті үнемі талап етеді, бірақ оны шаршатқан әрекет емес, оның бірсарындылығы»[6].

Осылайша, оқушылар Мемлекеттік білім беру стандарттарында талап етілетін негізгі құзыреттіліктер қалыптасады:

1. Қызықтыратын тақырып бойынша ақпаратты жинақтау, талдау, жүйелеу қабілеті;
2. Топта жұмыс істей білу;
3. Әртүрлі көздерден ақпаратты таба білу;
4. Коммуникативтік құзыреттілік;
5. Алған білім мен дағдының пайдалылығын сезіну.

Ақпараттық коммуникативтік технологияның білім берудегі және мұғалімдер мен бастауыш сынып оқушыларының күнделікті өміріндегі рөлінің артуы цифрлық сауаттылықты қалыптастыруды талап етеді. Бұл процесс мұғалімге іс-әрекеттің негізгі агенті және заманауи реформалардың драйвері ретінде жүктеледі. Ол осы категорияның құрамдас бөліктері мен сипаттамаларын ғана емес, сонымен қатар цифрлық құзыреттілікті меңгеруге және одан әрі дамытуға ықпал ететін нысандарды, әдістер мен құралдарды нақты білуді болжайды. Цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану балаларды туындайтын мәселелерді өз бетінше шешуге дайындауға, өзін-өзі тәрбиелеу мен өзін-өзі бақылау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді, бұл сайып келгенде оқу қызметі мен оқыту сапасына оң әсер етеді[7].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Семенова И.С. Бастауыш мектеп оқушысының цифрлық сауаттылығы және оны бастауыш мектепте қалыптастырудың кейбір мысалдары // Халықаралық ғылыми-практикалық интернет-конференция материалдары, 2021. – 734-740 б.
2. Апатова Н.В. Мектептегі білім берудегі ақпараттық технологиялар. – М.: Школа-Пресс, 2019. – 120 б.
3. Громова О.Қ. Сыни тұрғыдан ойлау. Шығармашылық технологиясы // Б.С. – 2015. – № 12.
4. Селевко Г.К. Қазіргі білім беру технологиялары: оқулық. – М.: Халық ағарту, 2008 ж.
5. Ягодко Л.И. Бастауыш мектепте проблемалық оқыту технологиясын қолдану / Л.И. Ягодко // – 2010. – №1. – 36–38 беттер.
6. Босова Л.Л. Жалпы білім беру деңгейінде оқушылардың цифрлық дағдыларын дамыту тәсілдері туралы // 2020. 47–58 беттер.
7. Андреев О. Рөлдік ойын: оны қалай жоспарлау, ұйымдастыру және қорытындылау / О.Андреева // Мектепті жоспарлау. – 2010. – № 2. – 107–114 беттер.

ОӘЖ 372.8

ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДА ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Сагимова Айжан Садвакасовна, Жакипова Мира Нурзадиновна

Мемлекеттік және шет тілдері кафедрасының лекторлары

Алматы технологиялық университеті,

Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада студенттерге білім беруде заманауи әдіс-тәсілдерді, түрлі инновациялық технологияларды қолдану туралы және олардың артықшылықтары мен ерекшеліктері туралы сөз болады.

Кілт сөздер: жаңа технология, ұстаным, дағды, әрекет, жоба.

Тіл – адамның адамдық белгісінің зоры, жұмсайтын қаруының бірі. ... Біздің заманымыз – жазу заманы, жазу мен сөйлесу ауызбен сөйлесуден артық дәрежеге жеткен заман.

А Байтұрсынов

Қазіргі кезде заманауи білім беру үдерісі ең алдымен жеке тұлғаға бағыттталып, білім алушының, тіл үйренушінің іскерлігін, қатысымдық құзыреттілігін дамыту міндеттерімен ұштасып жатқандықтан, тілінің білімінің мазмұнын құрудың әдіснамасын дұрыс таңдап алу қажеттілігі туындайды.

Бүгінде заман ағысына сай бәсекеге қабілетті ғылыми білікті кәсіби мамандар даярлау басты міндеттердің бірі болып келеді. Білім алушыны интеллектуалдық тұрғыда дамыту, тілді мамандыққа сәйкес оқыту әдістемесі саласы бойынша құзіретті мамандарды тәрбиелеу үшін қазіргі заман талабына сай тілді меңгертуде озық технологияларды, тиімді әдіс-тәсілдерді пайдалану, білім беру саласында жүйелі, сатылы, деңгейлік жұмыстар атқару – білім беру саласында ең маңызды мәселелердің бірі деп санаймыз.

Тіл үйрену барысында саналылық, белсенділік, көрнекілік, тұрақтылық, түсіністілік тәрізді дидактикалық ұстаным түрлерінің тәжірибелік маңызы зор. Мәселен, саналылық ұстанымын алатын болсақ, тіл үйренуші, алдымен тілдік бірліктер мен олардың қолданылуы туралы ережелерді үйренеді. Артынан жаттыға келе, оларды автоматты түрде жүйелі қолдануға дағдыланады.

Белсенділік ұстанымы бойынша оқытушының аз, тіл үйренушінің көбірек сөйлегені басты назарда болады. Тыңдаушы белсенділігін жетілдіру үшін үйретудің ойын, жарыс, көрнекілік түрлері қолданылатыны белгілі.

Көрнекілік ұстанымы – кең тараған ұстанымдардың бірі. Ғалымдардың пайымдауынша, сезім мүшелері арқылы нені қолдануға болады – соның бәрі көрнекілік қызметіне жұмсалады. Аталған ұстанымның тілдік және тілдік емес деп аталатын екі түрі бар. Тіл үйрену сабақтарында көрнекілік ұстанымының үйретушілік, бақылаушылық, ұйымдастырушылық тәрізді қызметтері анықталады.

Сауат ашу әдістемесінің негізін салған ағартушы, қоғам қайраткері, ғалым, педагог А.Байтұрсынұлы екендігін бәріміз білеміз. Ұлт ұстазы: «Жалғыз әліпбиді үйретудің өзінде толып жатқан әдіс бар. Сол әдістерді әр әдісқой өзінше өзгертіп қолданған түрлерін сөз қылсақ, әдіс түрлерін айтып түгесе алмас едік. Әдіс – керекшіліктен шығатын нәрсе. Әдістің жақсы-жаман болмағы жұмсалатын орнының керек қылуына қарай», – дей отырып, баланың сауатын ашуда қандай әдіс дұрыс екенін айқындап берді.

Ұлт ұстазының тіл үйретуде ұстанатын 4 негізгі ұстанымы жадымызда нақты бекіген.

Олар:

- төрт негізгі дағдыны дамыту (сөйлесім, жазылым, оқылым, тыңдалым);
- көрнекі және дыбыстық құралдарды тиімді пайдалану (аудио, бейне т.б.);
- берілетін мәлімет әлеуметтік өмірден көрініс табуы керек;
- адамның жас ерекшелігі мен қабылдау түйсіктерін де назарға алу керек.

Міне, осы 4 негізгі ұстанымды бірдей алып жүріп, осы бағытта жұмыс істегенде ғана нәтижеге жетуге болады.

Тіл үйретуде көрнекі және дыбыстық құралдарды көп пайдалану бірден көп сезімнің іске қосылуын қамтамасыз ететіні белгілі. Мысалы, тіл үйренушілер естігенінің 10%-ын, естіген және көргенінің 50%-ын, естіген, көрген және өзі жасағанының 90%-ын есте сақтайтынын ғалымдар дәлелдеп берген. Сол себепті студенттердің тіл үйренуі үшін тыңдалым, айтылым, жазылым, оқылым дағдыларының маңызы зор.

Тыңдалым. Мәтінді тыңдау арқылы түсініп қабылдау – ең қажетті дағды. Адамдар арасындағы қарым-қатынас екі жақты болатындықтан әңгімелесуші адамның сөзін түсінуіңіз керек емес пе? Әрбір сабақта сұхбаттар мен мәтіндері, радио бағдарламалар мен фильмдердің, сериалдардың үзінділерін тыңдау, көру арқылы тиімді нәтижеге жетуге болады.

Тыңдалым – сөйлесім әрекетінің маңызды бір түрі. Соңғы кезде көп қарастырылып жүрген, тіл сабақтарында кеңінен орын алған тыңдалым әрекетін меңгертудің де өзіндік ұйымдастыру жолдары бар. «Тыңдалым» – аудирование» деген терминнің білдіретін мағынасы – «есту арқылы түсіну». Бұл термин айтылған не техникалық аппараттарға жазылған аудиомәтін, бейнежазбадағы сөздерді, сөйлемдерді тыңдай білудің нәтижесінде қабылдау және түсіну дегенді білдіреді. Тыңдалым дағдысын дамытуға арналған сабақты өткізудің негізгі мақсаттарының бірі – оқушыларды тиімді тыңдауға үйрету, яғни, ақпаратты түсіну үшін онымен не істеу керек екенін үйрету болып табылады. Тыңдалым арқылы студенттер негізгі ойды түсіну, ақпаратты анықтау, түсінгенін практикада қолдана білу, ақпаратқа өз көзқарасын білдіру, ой қорыта білу дағдыларын меңгереді. Егер білім алушы өзіне керек мәліметті тыңдау арқылы тауып үйренсе, ол басқа үш дағдыны (айтылым, жазылым, оқылым игере алады) айтылып жатқан мәліметті түсінеді, өз пікірін білдіре алады және басқалармен қарым-қатынас жасай алады, тақырыпқа қатысты деректі түсініп оқиды, көтерілген мәселеге қатысты өз көзқарасын жазбаша жеткізе алады.

Оқылым. Студенттердің тіл үйрену сабағында дауыстап оқуы өте пайдалы. Мақсаты бір – айтылуы мен интонациясын түзету. Басқа тілде сөздердің айтылуы мен жазылуы екі түрлі болғандықтан көру және есту жадтарын біріктіру керек.

Оқылым, біріншіден, ой мен мидың бірлескен жұмысына байланысты болады, екіншіден, жазылған графикалық таңбалардың тізбегін дұрыс танып білуге қатысты. Үшіншіден, мұнда осы таңбалардың ішкі мән-мағынасын дұрыс түсінудің маңызы зор. Осы оқылым ерекшеліктері жүзеге асқан жағдайда ғана оқылым мәтіндерінен керек ақпараттар іріктеліп алынып, оқушы оларды әрі қарай өз тәжірибесінде қолдана алады. Оқылым әрекеті арқылы мәтінде берілген әрбір тілдік-қатысымдық құралдардың мағынасын танып білу, қалпын тану және оны тілдік қарым-қатынаста сауатты пайдалана алу, қажет ақпаратты іріктей алу шеберлігі дамытылады.

Айтылым. Айтылым тілдік төрт дағдының бірі және ол жазылым сияқты продуктивті дағдылар қатарына жатады. Яғни тілді қабылдап үйренуден гөрі оны қолдану, сөйлеу көрініс тауып отырады. Қарапайым тілмен айтқанда, айтылым дегеніміз – өзге адамдармен қарымқатынасқа түсу барысында ойымызды жеткізу үшін тілдік бірліктерді қолдану.

Айтылым әртүрлі ішкі дағдыларды қамтиды. Оқушылардың айтылымдағы жетістігі олардың әрқайсысын практикалық жаттығулар арқылы дамыту арқылы көрініс табады.

Яғни айтылымның белгілі бір аспектісіне назар аударып, практикалық жұмыстарды жүйелі жүргізу арқылы оқушыларға көмектесуге болады. Мысалы: интонация, флуенттілік, сөздерді қолдана білу, т.б. Бастапқы уақыттарда айтылым дағдыларының көп бөлігін жаттықтыру барысында бақылауға алынған практика әдісі қолданылады. Ол жаттығуларға сөздерді дауыстап айту, қайталау және сөздерді жаттап айту (есте сақтау) сияқты әдістер жатады. Бұл оқушыларға сөздерді, олардың дыбысталуын, грамматиканы айтылым барысында сауатты қолдануға көмегін тигізеді. Сонымен қатар қолданып тұрған сөздерінің дұрыс екенін білу оларға сенім ұялатады.

Жазылым. Қарапайым тілмен айтқанда, жазылым хабарды қағаз бетіне түсіруді қамтамасыз етеді. Жазу арқылы коммуникацияға түсу үшін біз әріптер мен сөздерді пайдалана отырып, сөйлем құрай алуымыз керек, ал сөйлемдерді топтастыру арқылы біздер өз ойымызды жеткізе аламыз. Мазмұндама, хат немес іскери ұсыныстар жазу үшін белгілі талаптары бар. Сабақтарға хаттардан үзінділер жазуды қосу қажет. Бұл жаттығулар студенттің жазылыммен қатар ауызша сөйлеуін бекітуге және грамматикалық материалдарды дұрыс қолдана білуіне көмектеседі.

Оқыту үрдісін оңтайландыру, соның ішінде тілді оқыту жұмыстарын жандандыру тек бір күннің ғана емес, үнемі жалғасып, дамып отыратын жұмыс. Тілді оқыту қазіргі кезде жан-жақты қарыштап дамыған кезде тілді үйретуде жаңа технологияларды пайдалану маңызды болып табылады. Сол себепті де тілді оқытуда тек жазба мәтіндермен шектеліп қалуға болмайды. Өйткені адам баласы өз өмірінде оқу әрекетінен гөрі, тыңдау әрекетінде көбірек болады. Тыңдау – адам баласының тілдік қарым-қатынасқа түсу кезіндегі басты құралдардың бірі. Біз тыңдау арқылы қоршаған орта, ондағы болып жатқан оқиғалар туралы ақпараттарды ала отырып, дүниетанымымызды, тілдік қорымызды байыта отырып, қабылданған ақпаратқа талдау жасап, өз пікірімізді білдіреміз. Сол себепті де тіл үйренушіге тыңдау арқылы тіл үйрету жолы тиімді болып табылады. Тіл үйренуші тыңдап түсіну үшін, оның белгілі бір дәрежеде тілдік білімі (сөздік қоры) болуы керек. Демек, тыңдау әрекетін тіл үйретудің кезеңдеріне байланысты қолдану керек.

Практикалық сабақтарда өздік жұмысты ұйымдастыру барысында студенттердің танымдық қызығушылығының дамуына, сонымен қатар өздік қызметін басқаруды қамтамасыз етуде жаңа технологияларды, әдіс-тәсілдерді ұтымды таңдау арқылы жүзеге асатыны белгілі. Сол себептен жобалау әдісін қолдану тиімді. Жобалау жұмыстары студенттерге тақырып тандауда, мәліметтердің дереккөздерін жинауда және презентация жасауда өз бетінше жұмыс істеуге жағдай жасайды. Жобалау студенттің өз бетінше ойластырып, жүзеге асыруға арналған жұмысы. Зерттеу барысында студенттің бойында жұмысына қажетті төмендегідей біліктер қалыптасады:

- өзінің қабілеті мен қызығушылығына қарай тақырыпты еркін тандай алады;
  - шығармашылық ойлауды үйренеді;
  - өз іс-қимылдарын өздігінен жоспарлайды;
- болуы мүмкін нұсқаларды болжайды;
алдында тұрған міндеттерді шешеді.

Профессор Ф.Оразбаеваның «тілдік қатынастың бір бүтін тұлғасы болып табылатын мәтін адамдардың қарым-қатынасын іс жүзіне асыратын материал ретінде және өзара түсінісу, пікірлесу, ойды жеткізу тұлғалары түрінде зерттеледі» деген пікірі басшылыққа алынды. Өйткені мәтін сөйлесім әрекетімен, қатысым әдісімен, олардың қолданылу қағидаларымен тығыз байланыста болады. Мәтін – ойлау, хабарлау, баяндау, қабылдау, пайымдау құбылыстарымен байланысты, адамдар арасындағы тілдік қатынастың іске асуына негіз болатын қатысымдық жүйелі тұлға.

Тілдерді оқытуда мультимедиялық технологияларды қолдану оқыту барысындағы ең жақсы және жаңашыл тәсілдердің бірі.

Мультимедиа – графика, гипермәтін, дыбыс, анимация, бейнемәліметтерді пайдалануға мүмкіндік туғызатын аппаратты-бағдарламалық құрал. Мультимедиа – компьютерлік графикамен, суреттермен, бейнеақпараттармен, анимациямен, мәтіндермен, жоғары сапалы дыбыстармен жұмыс істеуді қамтамасыз ететін интерактивті жүйе. Мультимедиа статикалық (мәгіндік, кестелік, графиктік) және динамикалық (анимациялық, бейнелік), дыбыстық ақпараттарды талапқа сай дәрежеде ұсынуды іске асырады.

Қазіргі таңда электрондық оқулықтарды, компьютерлік оқыту бағдарламаларын, дыбыстық және бейнелік оқу материалдарын пайдалануда қолданылатын мультимедиялық технологиялар оқыту үдерісіндегі инновациялық әдістерді жүзеге асыратын бірден бір жаңа ақпараттық технология болып саналады.

Заман талабына қарай ақпараттық мультимедиялық технологияларды қолдану студенттің де, оқытушының да белсенді дамуына бағытталған. Және де мультимедиялық технологияны қолданғанда интербелсенді құралдардың төмендегідей ерекшеліктері назар аудартты: бормен тақтаға қолмен жазғанға қарағанда интербелсенді тақтадағы түрлі-түсті, анық, талғаммен жасалған презентациялар студенттерге басқаша әсер береді. Жай тақтада грамматикалық тақырыптарды әр түрлі мысалдармен түсіндіру қиын. Интербелсенді тақтадағы слайдтарда, флипчарттағы қателерді түзете салуға болады. Сабақтағы көрнекілік сапасы мен қолданылу деңгейі жоғары, сабақ нәтижелі өтіп, студенттердің білім деңгейі жоғарылайды, уақыт үнемдейді: Activote тестілеу жүйесі арқылы тест жұмыстарын, жазбаша жаттығуларды түрлендіріп өткізе аласың.

Мультимедиялық технология ғылыми жетістіктер дәлелденген ақпаратты көрнекі қабылдау принципіне негізделген және ол студенттің алған білімін тереңірек түсіну мақсатында индуктивтік, дедуктивтік тәсілдерді пайдаланады, олардың әр түрлі танымдық қасиеттерін екпінді түрде дамытуға танымдық үрдісін басқарудың түрлі-түрлі тәсілдерін қолдануға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, тілді оқытуда технологиясы озық елдердің ойлап тапқан қосымшаларын пайдалана отырып оларды қолданыстағы әдістеме талаптарына бейімдеу арқылы білім беру әдістемесін жаңа бір қырынан толықтырып, білім беру әдістерін оңтайландыру – бүгінгі күні оқытушыға қойылатын негізгі талап. Сабақтағы әрбір әдістің, әрекеттің нәтижелі болғанын қаласақ, жаңашыл бағыттағы түрлі әдістер мен технологияларды тәжірибе жүзінде тексеріп, олардың қолданыста тиімділігін анықтаудан жалықпауымыз тиіс. Кез-келген әдісті жандандыратын, берілген білімді ұғындыратын және студент зейінін шоғырландыратын көрнекі құралдарды тиімді пайдаланудың жағымды нәтиже берері хақ.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақ тілін жобалау әдісі арқылы оқытудың дидактикалық негіздері // Қазақстан жоғары мектебі. – 2006. – №3. – Б.17-22.
2. Әлімов А.Қ. Оқытудағы интербелсенді әдіс-тәсілдер. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2014. – 188 б.
3. «Білім беру мазмұнын жаңарту шеңберінде мемлекеттік тілді оқытудың өзекті мәселелері» атты Республикалық ғылыми-әдістемелік on-line конференция материалдары. – Алматы, 2017.
4. Арыстанбек У.М. Ағылшын тілі сабағында мультимедиялық технологияны қолданудың тиімділігі // Молодой ученый. – 2022. – № 11 (406). – Б. 299-302.
5. Жұмабаева Ә.Е., Уайсова Г.И. Қазақ тілінің оқыту әдістемесі: оқу құралы. – Қарағанды: Medet Group, 2019. – 234 б.
6. <https://www.tarbie.kz/25212>

МРНТИ 14.35.09

**ВЕРБАЛЬНО-ИЗОБРАЗИТЕЛЬНАЯ НАГЛЯДНОСТЬ КАК ОСНОВА ОБУЧЕНИЯ
ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗОВ****Умбетбекова Куляш Мукарамовна**

лектор, Алматинский технологический университет,

Жакипова Мира Нурзадиновна

лектор, Алматинский технологический университет,

Алматы, Казахстан

***Аннотация:** Исследование посвящено научно-методическим вопросам применения вербально-изобразительной наглядности мультимедийных средств при обучении русскому языку. В работе проанализировано и обобщено освещение современных технологий информационного взаимодействия в лингвистической, учебной и методической литературе в контексте современных требований, ориентированных на результат. Изучены потенциальные возможности электронных образовательных ресурсов и практическое использование приемов и навыков деятельности в информационной образовательной среде. Инновационные педагогические технологии, разработки методологии электронного образования актуализируют личностные особенности студентов и создают хорошие предпосылки обучения иноязычному общению. Использование электронных образовательных ресурсов позволяет обеспечить высокую информативную поле будущих специалистов.*

***Ключевые слова:** подсистема, мультимедийные средства обучения, потенциальные возможности.*

Наглядность – это универсальное средство обучения и воспитания, которое точно отражает разнообразие определенных явлений, а также предметов окружающего мира; организует восприятие и наблюдение студентами настоящей реальности. Одним из приоритетных направлений современной теории речевой деятельности является применение вербально-изобразительной наглядности мультимедийных средств при обучении чтению, говорению и письму. В связи с этим особую важность приобретают вопросы целесообразного применения зрительной, зрительно-слуховой и слуховой наглядности, во-первых, адекватно отражающих саму специфику устного или письменного способа формирования и формулирования мысли, во-вторых, стимулирующих необходимую форму речевой деятельности.

Как известно, наглядность в медиа образовательной педагогике рассматривается с двух точек зрения: а) наглядность как принцип обучения; б) наглядность как средство обучения, где первая подсистема определяет структуру и содержание второй.

Наглядность – оказывает сильное влияние на сенсорную сферу учащегося, отлично развивает его наблюдательность, воображение, мышление; эффективно стимулирует познавательную и творческую активность, помогает развивать интерес к обучению; способствует обобщениям; улучшает качество усвоения и так далее. Первом случае речь идет о следовании на занятиях одному из ведущих принципов обучения – принципу наглядности. Во втором случае – о создании и методике применения средств мультимедиа, реализующих в своей структуре дидактический принцип системного квантования и принцип когнитивной визуализации. Согласно этим принципам, учебно-языковой материал, расположенный компактно в определенной системе, лучше воспринимается, а выделение в нем смысловых опорных пунктов способствует эффективному запоминанию учебно-языкового материала.

Особенности реализации принципа наглядности в учебном процессе были подчеркнуты А.Н. Леонтьевым в его известной работе «Психологические вопросы сознательности учения», где автор, в частности, пишет о двойной функции наглядности в обучении.

С одной стороны, наглядность дает учащимся «живой красочный образ недостаточно известного им кусочка действительности» и тем самым делает для них «более конкретным, более реально и точно представленным тот или иной круг явлений». С другой стороны, наглядность «служит как бы внешней опорой внутренних действий, совершаемых ребенком под руководством учителя в процессе овладения знаниями».

Наглядность здесь, будучи средством моделирования фрагментов объективной действительности, выступает в качестве основы, на которой строится речь, т.е. имеет свои лингводидактические возможности для моделирования учебных речевых ситуаций, являющихся стержнем коммуникативности, и позволяет закрепить и расширить знания обучающихся, положительно влиять на коррекцию и развитие всех видов речевой деятельности.

Применительно к обучению русскому языку особенности и возможности вербально-изобразительной наглядности мультимедийных средств можно определить, как специально организованный показ языкового и экстралингвистического материала с целью помочь студентам в его понимании, усвоении и использовании в процессе речевой коммуникации. Так, психологическое действие видеоэффектов (логических ударений) связано с уменьшением времени зрительного поиска и фиксации оси зрения по центру главного объекта.

Так, справедливо считается, что содержание принципа наглядности применительно к занятиям по языку может быть углублено за счет раскрытия наглядными средствами как сущности объекта познания (характера логической структуры языкового явления, его существенных признаков и отношений), так и процесса познания (той системы операций, которую необходимо произвести для понимания и построения иноязычного высказывания).

Но, несмотря на все достоинства наглядности, неправильное ее применение способно подменить учебную цель ярким средством, а также стать очевидным препятствием на дороге к глубокому овладению нужными знаниями, познанию существенных закономерностей и связей. Принцип наглядности был сформулирован и обоснован Я.А. Коменским, который утверждал, что: «...все, что возможно представлять для последующего восприятия чувствами, а конкретно: видимое – для восприятия зрением, слышимое – для восприятия слухом, запахи — для восприятия обонянием, вкусовое – для восприятия вкусом, осязательное – для восприятия с помощью осязания. Если какие-то предметы доступно воспринять не одним, а несколькими чувствами, то пускай они сразу охватываются несколькими чувствами». Данный принцип абсолютно справедлив и в настоящее время. Он отражается в разнообразии видов наглядности и их возможных классификаций.

При следовании этому принципу овладение языком специальности осуществляется в результате широкого и систематического использования вербально-изобразительной наглядности мультимедийных средств обучения, благодаря которым обеспечивается максимальная доступность объекта, передаваемого словом, чувственному восприятию и, как следствие этого, достигается образование правильных представлений и понятий об изучаемых явлениях и успешное развитие речевых навыков и умений.

Необходимо отметить, что Б.В. Беляев, расширяя содержание принципа наглядности, выделяет наглядность объектного и оперативного плана.

Наглядность объектного плана направлена на раскрытие сущности объекта, т.е. того языкового явления, на основе которого строится речь. Предметом наглядного выражения здесь будет логическая структура этого явления, ее отношения и признаки, а в качестве

средства наглядного выражения в первую очередь должна использоваться наглядность графическая (таблицы, схемы). Наглядность оперативного плана раскрывает обучающимся операционную сторону действий, направленных на овладение объектом. Здесь также целесообразно использовать графическую наглядность, с помощью которой осуществляется управление функционированием заданных речевых действий – ориентировочной основой этих действий.

Такой подход к определению места наглядности в общей системе знаний по реализации субъектно-ориентированной образовательной технологии, организации обучения с применением мультимедийных средств обучения базируется на следующих фактах: а) путь человеческого познания начинается с чувственного восприятия конкретных фактов и явлений, и следовательно, наглядность занимает ведущее место в процессе отражения действительности; б) язык, будучи своеобразной формой отражения действительности, усваивается лучше в процессе его презентации с помощью разнообразных средств наглядности, которые способствуют воссозданию ситуации общения (что особенно важно при обучении языку) и стимулирует обучающихся на высказывание в соответствии с заданной ситуацией.

Применение принципа наглядности на занятиях по русскому языку имеет свою специфику, отражающую особенности анализируемого языкового явления. Будучи средством обучения языку, вербально-изобразительная наглядность используется с целью формирования речевых навыков и умений, в то время как при изучении других дисциплин основная цель применения наглядности – сообщение знаний о предметах и явлениях, составляющих содержание изучаемой дисциплины. Обучающиеся, работающие над заданием, обобщают, анализируют информацию, делают выводы, направленные на дальнейшее закрепление анализируемой лексики, а также формулируют правила-обобщения. Система речевых действий способствует переключению с усвоенной структуры на другие. В процессе работы внимание обучающихся сосредотачивается на содержании высказывания, в то время как форма высказывания благодаря приобретенным автоматизмам без затруднений участвует в оформлении высказывания. Именно на этом этапе работы проверяется устойчивость сформированного навыка и комплексное развитие речевых умений.

Понятие «наглядность» наряду со значением «принцип обучения» может быть использовано и в другом, более узком значении – «наглядность как средство обучения». В этом случае речь идет об изучении учебного материала на основе разработки и реализации сетевых образовательных программ, развития методики имитационного (симуляционного) обучения.

Использование таких средств оказывает существенное влияние на весь учебный процесс: они изменяют качественное соотношение между компонентами системы – переход к активным и проектным формам работы, индивидуализации обучения (например, изменяется роль на уроке преподавателя, целый ряд своих функций передающего техническим средствам; соотношение между прямым и опосредованным воздействием на аудиторию).

Образование с включением в него мультимедийных средств обучения представляет сложную систему, в которой участвует большое число переменных составляющих. Сам факт выбора принципиально нового образовательного контента и внедрения новых форм его освоения, иных видов взаимодействия преподавателя со студентом (с применением постановочных видео-лекций, массовых открытых онлайн-курсов) определяется законом достаточной вероятности, согласно которому необходимость в пособии возникает лишь в том случае, если вероятностный эффект от его использования выражается величиной 0,5-0,6.

Мультимедийные наглядные пособия (видеоролики, флэш-анимации и т.д.) – это образцы, которые специально создаются для использования на занятиях по русскому языку и включают методически обработанный лингвистический и экстралингвистический материал (образовательный контент), одновременно предполагающий применение специальной аппаратуры для построения зрительных и звуковых рядов (использование всплывающих подсказок, а также выделение цветом или подсвечиванием частей экрана или рисунков, т.е. тех фрагментов, на которых необходимо сконцентрировать внимание обучающихся).

На занятиях по русскому языку первостепенное внимание уделяется языковой наглядности, которая реализуется в процессе непосредственного показа образцов устной и письменной речи. При этом языковая наглядность может быть использована: а) для моделирования фрагментов объективной действительности, однако в отличие от предметно-образной наглядности не художественно-изобразительными, а собственно языковыми, т.е. описательными средствами; б) для характеристики существенных признаков функционирования языкового явления в рамках языковой модели, реализуемой в форме конкретного речевого образца.

НП на основе ощущений и восприятий формирует чувственный образ, который служит источником для соответствующих выводов и умозаключений. Характер возникающих у обучающихся представлений, в конечном счете, определяет необходимость и эффективность отобранного для занятий наглядного пособия и может быть использован для создания языковой среды и заданий с высокой степенью когнитивной трудности.

Новейшие исследования в области внедрения инновационных педагогических технологий, разработки методологии электронного образования расширяют наше представление о роли и месте наглядности в обучении и позволяют уточнить направления использования наглядности на занятиях по русскому языку. Из сказанного видно, что недостаточно под наглядностью подразумевать лишь образы, непосредственно воспринимаемые «с помощью зрения и осязания». Термин «наглядность» допускает более широкое толкование, а функционирование наглядности в процессе обучения языку опирается на деятельность всего многообразия органов чувств человека.

Таким образом, использование медиа контента как средства специализированной коммуникации, синтетического средства обучения актуализирует личностные особенности студентов, а проблемность, аутентичность и интерактивность обеспечивают формирование коммуникативной мотивации и повышение качества профессиональной подготовки выпускников.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Жанпейс У.А., Жанкалова З.М. Теория и практика реализации межпредметной коммуникации. – Алматы: КазНМУ им. С.Д. Асфендиярова, 2010. – С. 80.
2. Леонтьев А.Н. Психологические вопросы сознательности учения. – Москва, 2005. – С. 235-302.
3. Беляев Б.В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам. – Москва: Педагогика, 2001. – С.227.
4. Сыпин Е.В. Методика эффективного использования современных мультимедийных и компьютерных технологий для интенсификации обучения. – Воронеж: ВГПУ, 2015. – С.89.
5. Мизанбеков С.К. О работе над терминологической лексикой при обучении языку специальности.
– Иваново: Научно-технический журнал «Известия вузов. Технология текстильной промышленности», 2018, № 5 (377). – С. 248-251.

УДК 371.256

«ИСТОРИЯ ОБРАЗА ЖЕНЩИНЫ ВО II ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА: АЗИЯ»

Боровицина Милана Евгеньевна

ученица 11 класса Назарбаев интеллектуальной школы химико-биологического
направления г. Алматы
Научный руководитель – Куликенова Гульнура Хасановна
Алматы, Қазақстан

***Аннотация:** XX в. полон событиями, перевернувших нашу реальность. Этот период с большими переменами в обществе, вызванными переосознанием человеческих ценностей, морали и прав. В странах востока тема «женщина в политике» завоевывала в обществе популярности, что не могло обойти отношений государственного характера.*

***Ключевые слова:** геополитика, феминизм, консерватизм, женские права, востребованность в обществе, сферы влияния, общественное мнение, ораторство, «женщиной тысячелетия».*

С прошлой статьи мы убедились в том, что XX век действительно был насыщенным и полным на события, которые имеют след и сегодня. Европейское пространство всегда было известно своим активным политическим фоном, но что насчет Азии? И не только исторически-политическое пространство Азии, а именно роль женщин в этой сфере – кто был на Ближнем и Дальнем Востоке, в регионе, который первым встречает солнце и центральной Азии?

Как я уже говорила, во II пол. XX века – мир менялся не по месяцам, а по дням, каждый день приносил что-то новое и если в Европе мы можем предполагать потенциальность преобладания либеральных взглядов над традиционными, то насчет Азии будет ошибочно думать то же самое. По некоторым причинам, азиатский регион до сегодняшних дней остается более консервативным, а если накладывать такую призму на политику, резонно полагать, что в этом раскладе женщинам будет сложнее «пробиться через стеклянный потолок» и достичь высот – как я упоминала, территориальная составляющая также предопределяла политическую силу и была одним из основных факторов регуляции сферы влияния той или иной личности.

Для четкого понимания, нужно определить, что происходило в Азии во II пол. XX века: Вторая Мировая война все также имеет отголоски, в частности, на членов СССР, Япония сталкивается с культурой отмены, но сразу же попадает в ядерную ловушку, колониальные страны огромных метрополий начинают национально-освободительные движения и мир стоит на распутье холодной и ядерных войн – звучит не мирно. И в самом деле, стоит отдать дань уважения лидерам тех времен – их пора пришлась, не побоимся этого выражения, на самые сложные этапы человечества, когда мир трясся в страхе войн и кровопролитии.

Несмотря на различия в силу разнообразия систем ценностей и человеческих принципов в Европе и Азии, все-таки, сходства непременно есть. Так, например, мы все также можем утверждать, что «женщина в политике» даже к концу XX века остается нонсенсом для большинства и вызывает общественный резонанс, не отменяю и то, что к женщинам-политикам социум относился скептически и каждый проступок судился строже. И, например, той же Индире Ганди этот проступок стоил жизни.

Индиря Приядаршини Ганди – первая женщина премьер-министр в истории Индии. Она дочь первого премьер-министра Индии – Джавахарлала Неру. В 1999 году, Ганди была названа «женщиной тысячелетия» по версии биографического центра Кембриджа.

Индира с детства росла в политической среде в силу должности своего отца, и уже в 5 лет приняла оппозиционный настрой, сжигая свою куклу британского производства в знак протеста колониальной политике. С Махатмой Ганди, которого ошибочно принимают за родственника Индиры, маленькая девочка познакомилась в очень юном, яслевом возрасте – гуманист окажет огромное влияние, как и на личную, так и на политическую жизнь Индиры Ганди. Огромную роль в ее становлении как политика играл ее отец, который после получения Индией независимости, стал главой правительства – тогда он взял дочь секретарем. Через 2 года после его смерти, Индира сама станет премьер-министром. Пройдя через тернистые испытания: смерть отца, смерть младшего сына, осуждение судом, переизбрание, покушения, война в Пакистане и обвинения за демократизацию государства, Индира доказала заслуженность своей должности и стойкость характера.

Так почему же Индира Ганди феноменальна? Что вообще нужно политику, чтобы стать феноменальным?

Нужно признать, что образ Индиры собирательный и каждый элемент пазла дал о себе знать. Факт того, что она дочь Джавахарлала Неру, что Махатма Ганди поддерживал с ней тесную связь и что позже их семья превратится в политическую династию влияло и на то, как ее воспринимали тогда и на то, какой мы знаем ее сейчас.

Женские права. Индира Ганди ввела закон о запрете дискриминации в отношении женщин (*Equal Remuneration Act, 1976*), который гарантирует равную оплату труда для женщин и мужчин за одинаковую работу. Этот закон также запрещает дискриминацию в отношении женщин при найме, продвижении по службе и других аспектах трудовых отношений. Ганди также ввела закон о запрете детских браков в Индии, который запрещает заключение брака для девочек младше 18 лет и для мальчиков младше 21 года. Этот закон был направлен на защиту прав девочек и женщин и на борьбу с детскими браками, которые широко распространены в Индии.

Ораторство и публика. Громыко вспоминает Индиру в своих воспоминаниях как искусственного оратора, умеющего убеждать массы. Индира использовала свою связь с народом, который еще не опомнился после смерти ее отца, для продвижения своей избирательной кампании в 1967 году, как бы приводя все к мысли об общей утрате и общих целях. Она давала голос тем, кто обездолен, хотя как объясняют ее современники, ее политический стиль отражал аристократичность и подлежание благородию, как наследие династии Неру. Но нравилась она не всем, что не препятствовало ей продолжать кампанию. Так выступая в Одише с разбитым носом и платком в руках, она несла в себе столько символизма – вы только представьте, как казалось бы, хрупкая женщина с окровавленным лоскутом ткани у лица, настраивает народ на светлое будущее и толкует речь как Демосфен на судебных процессах. Этот образ нес в себе огромную систему ценностей и навыков, отличая героизмом саму Индиру, из-за чего народу хотелось ей верить. Но за этим следует нонсенс: партия потеряла 21% мест в парламенте и власть на некоторых северных штатах. Чего не хватило людям от матери Индии? Идеологической конкретики, ориентированных на точные проблемы? Но раз уж народ уже был с «открытыми глазами», можно ли было установить демократию?

Обвинения в искоренении демократии. Отойдём ненадолго от Индиры и взглянем на исторический путь Индии до независимости. Британский Радж, люди которого вольно-невольно как гимн пели «God save the Queen», 300 лет являлась главной колониальной провинцией британской монархии, олицетворяя могущество империализма. «Жемчужина» Британской Империи стала не только источником человеческого ресурса, но и всех ресурсов, нацеленных на исполнение человеческого, ака, британского блага.

XX век. Махатма Ганди довел страну до независимости и Индия, полная британских сипаев вчера, сегодня – страна современного мира, который шаблонно требует сохранения всех прав и нужд человека и без разбора требует демократии. Но нужна ли демократия

именно сейчас? Давайте вспомним африканские колонии, которые выплывали в мир независимой политики 5-мачтовыми кораблями полными надежд и посреди моря превращались в детские лодки, еле выдерживающими малейший шторм. Демократия встанет на обществе образованном, идеологически заряженном и граничащем с анархией, но никак не на государстве еле стоящем – единый вердикт, общий для нас всех. Те же африканские колонии на пути к демократии сваливались в авторитарные режимы, но разве изначально вектор Индии был нацелен на демократию?

Индира четко понимала, что, дав свободу и больше прав народу, который до сих пор делится на касты и способен на разрушительные действия из-за вопроса происхождения, она поведет страну ко дну. С учетом этого, авторитарному режиму Ганди находится оправдание – лишь окрепнув на фундаменте, можно строить этажи.

Корасон Акино. Тихоокеанский простор всегда казался нам другим миром: будто там свои порядки, правила и законы, которые более того, тщательно скрыты за ширмой, непонятные нам – вестернизированному обществу. Однако парадокс таков, что отменять успех стран восточной Азии ни у кого не поднимется язык – азиатские тигры, экономические чуда поглотили прессу тех времен своей триумфальностью, но сегодня мы затронем «политическое чудо» одной не менее интересной страны – Филиппины.

Корасон Акино – 11-й президент Филиппин, реконструировавшая политическую систему страны от и до, де-факто и де-юре ставшая матерью филиппинской демократии, символ Желтой революции и оппозиционерка диктатора Маркоса Фердинанда. Путь Корасон к власти был «неприродным» и до революции, мало кто мог бы подумать на неё, как на будущего лидера Филиппин. Акино воспринималась обычной домохозяйкой, которой следует заниматься бытом и воспитанием детей – так полагала и сама Корасон до точки невозврата. Заслуженно названная матерью демократии, Кори была женой легендарного Бениньо Акино – выдающегося политического оппозиционера Маркоса Фердинанда. Её муж играет одну из ключевых ролей в этой истории – его противостояние авторитарному режиму, царствующему в Филиппинах, было триггером действующей власти Маркоса, из-за чего ему пришлось покинуть Родину на 3 года, что оказались его последними годами – их он провел в Америке, вблизи Бостона. Вернувшись в Филиппины, он не провел и часа на родной земле – в аэропорту его застрелили. Это и стало началом истории Кори, как женщины жаждущей мести.

Приход к власти. Её путь политика начинается в 1986 году во время Желтой революции. Почему жёлтая? Люди, вышедшие проводить Бениньо Акино в последний путь в 1983 году надели жёлтые ленточки, его похороны стали многоядными в истории страны. После фальсификации выборов в 1986 году, на Фердинанда обрушился шквал критики: показушная демократия стала солью на рану народа после смерти Акино младшего. Изначально задумывалась выдвинуть Сальвадора Лауреля кандидатом в президенты, но чаша весов перевалилась к Корасон. В ночь 25 февраля в стране было два президента: один – убегающей, второй – встающий на ноги.

«Поймите абсурд всей ситуации! К штурвалу встала женщина – домохозяйка, носящая жёлтые платья на свои кампании, какой из неё лидер?!» - мог бы подумать кто-то, не изучив её политическую биографию. На деле же, Акино вела грамотную политику, сфокусировавшись на агрокультуре страны – например политика экономической либерализации: она провела ряд экономических реформ, направленных на либерализацию экономики. Кори отменила ограничения на иностранные инвестиции, приватизировала государственные предприятия, либерализовала обменный курс и снизила тарифные барьеры. Эти меры способствовали стимулированию экономического роста и созданию рабочих мест.

Защита женских прав. Корасон Акино считала, что экономическая независимость женщин важна для их равноправия и борьбы с дискриминацией. Она ввела меры для поощрения экономической активности женщин, включая создание новых рабочих мест и облегчение доступа к кредитам и другим финансовым услугам. Акино учредила Комиссию по положению женщин (*National Commission on the Role of Filipino Women, NCRFW*) в 1989 году, которая стала первой подобной комиссией в Азии. Она была создана с целью продвижения и защиты прав женщин, а также для обеспечения их участия в политических и экономических делах страны.

Демократия и новая Конституция. Но в большей части, она запомнилась нам своим демократическим настроем. Придя во власть страны, где после диктатора была «развалюха» и демократией даже не пахло – она сделала очень правильный ход. Новая Конституция Филиппин 1986 года, которая до сих пор является действующей. Имея на то полномочия, в Конституции Корасон взяла на себя обязательства, как и законодательной, так и исполняющей власти – через 5 лет мы увидим похожий сценарий и в России. В новой конституции мы видим демократический настрой уже с первых глав – Филиппины признают президентскую форму правления и теперь каждые 6 лет с правом на одно переизбрание будут народом выбраны президент и его вице.

Акино распустила Верховный Суд Фердинанда, вытасила страну из военного положения, реформировала военные силы, открыла комитеты по правам человека и независимой комиссии при выборах, боролась с коррупцией и укрепляла международные отношения. Домохозяйка в желтом, оказалась филиппинской айрон-леди, которая доказала, что все труды ее мужа были не просто так. Акино размыла границы власть-народ и объединила это в одно феноменальное понятие «народная власть». «Наше правительство пришло к власти на плечах нашего народа; поэтому мы должны управлять на основе той же самой народной власти.» - говорила она. Эти слова находят ясный отклик в её действиях – став основоположницей филиппинского политического чуда, она буквально создала демократию в разваленном государстве. Кори стала символом свободы и простоты демократии, стала показателем мирной, смиренной и популярной власти, которая выше диктаторства. Она и показала прелесть той самой «женской власти» - когда обходя острые углы, можно сделать то, что казалось невозможным.

Тансу Чиллер. Турция останется для всех страной-парадоксом – будучи настолько географически близкими к европейцам, турецкая власть по сей день презентует один из сильнейших тюркских институтов консерватизма. И самое интересное то, как на «правую» страну сядет порядок «левого» взгляда в лице демократии.

Тансу Чиллер, первая женщина-премьер-министр Турции, возглавила страну в 1993 году в качестве лидера Партии истинного пути (*DYP*). Её пребывание на посту премьер-министра было отмечено многочисленными обвинениями в ущемлении демократии и отходе от принципов демократического государства. Во время своего пребывания на посту премьер-министра Тансу Чиллер столкнулась с серьёзными проблемами в отношениях с военными, которые считали, что она угрожает секулярным принципам Турецкой Республики. Она столкнулась с оппозицией со стороны военных, которые выступали против её политики и требовали её отставки. Чиллер также критиковали за коррупционные скандалы, которые возникли во время её пребывания на посту премьер-министра. Она была обвинена в использовании своего положения для личных выгод, а также в коррупции в правительстве и в частном секторе.

Тансу как символ современности Турции XX века. Чиллер, как первая женщина-премьер-министр страны, часто рассматривалась как символ современной Турции. Её избрание на эту должность в 1993 году было воспринято как знак прогресса и открытости страны, а также как признак уверенности в себе и приверженности демократическим ценностям.

В качестве главы правительства, Тансу выступала за модернизацию экономики и интеграцию Турции в европейские структуры. Она была известна своей харизмой и уверенностью в себе, а также своей способностью устанавливать связи и взаимодействовать с западными лидерами.

«Она казалась идеальной кандидатурой, чтобы вести свою страну к следующему столетию: экономист, свободно владеющий английским, женщина из мусульманской страны, но при этом убежденный секулярист» - говорили западные СМИ о Тансу Чиллер. Во время пребывания Тансу Чиллер у власти Турция значительно укрепила связи с Евросоюзом, подписав таможенное соглашение с Брюсселем. Анкара также добилась того, что США и Европа включили Рабочую партию Курдистана (РПК) в список террористических организаций. Кроме того, Чиллер считается автором модернизации турецкой армии, которая ранее была оснащена устаревшим вооружением времен Второй Мировой войны. Благодаря её усилиям, Турция в настоящее время обладает современными вооруженными силами.

(Анти)демократизация Турции. Сам приход Чиллер уже был знаком, казалось бы, процветающей демократии, однако, принято считать, что Тансу сама и загубила хрупкий цветок либерализма. Во время своего премьерства Чиллер была критикована за то, что нарушила свободу СМИ, подавляла оппозицию и ущемляла права человека. В частности, она использовала закон о государственной безопасности, чтобы запретить публикацию критических статей в отношении своего правительства, а также подавляла оппозиционные демонстрации и митинги. Кроме того, Чиллер была обвинена в коррупции и злоупотреблении властью. Её правительство было связано со многими коррупционными скандалами, включая незаконную торговлю оружием и незаконные финансовые операции. Чиллер также критиковали за то, что она сотрудничала с военными и использовала их для укрепления своей власти. Во время её премьерства военные играли активную роль в политике, и Чиллер часто использовали их в качестве легитимного оружия запугивания и угрозы оппозиции.

Феминизм в консервативной Турции. Тансу Чиллер также активно выступала за равные возможности для женщин в образовании и профессиональном развитии. Она создала программы поддержки женщин-предпринимателей и выступала за увеличение финансирования образования для девочек и женщин. Она предприняла попытки увеличить число женщин в парламенте и правительстве, а также способствовала созданию женских центров, которые предлагали консультации и помощь в профессиональном развитии женщин.

Кроме того, Чиллер выступала за ужесточение наказаний за преступления, совершенные в отношении женщин, и за более активное участие женщин в экономической жизни страны. Несмотря на эти усилия, Чиллер часто подвергалась критике со стороны феминисток, которые утверждали, что она не делает достаточно для решения фундаментальных проблем, с которыми сталкиваются женщины в Турции, таких как дискриминация, насилие и преступления на почве пола. Кроме того, некоторые критики утверждали, что Чиллер недостаточно активно отстаивала права женщин из-за своей политической зависимости от религиозных партий, которые имели консервативные взгляды на роль женщин в обществе.

Несмотря на все трудности и противоречия, правление Тансу Чиллер стало важным этапом в борьбе за права женщин в Турции. Её усилия по увеличению участия женщин в политике, экономике и общественной жизни страны помогли поставить эту проблему на повестку дня и способствовали созданию более благоприятной среды для женщин в консервативной Турции.

Заключение.

Как вы могли заметить, в этой статье делается сильный фокус на демократии. Заблаговременно отвечая на вопрос «почему?», хотим отметить важность демократии именно в том периоде: когда мир только очнулся после разрушительных войн и пытался найти опору в лице сильных политиков и их режимов. У каждой страны свой уникальный путь истории – неповторимый и тернистый.

В XX веке Азия пережила большие изменения в политике, особенно в отношении роли женщин в политической жизни. Несмотря на то, что многие азиатские страны оставались консервативными и патриархальными, некоторые женщины смогли проломить барьер и занять высокие политические посты. Азия, в принципе, будучи регионом контрастов не перестает удивлять и историческое составляющее этого пространство завораживает своей многогранностью и балансом между правыми и левыми идеями.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Indira Gandhi and Indian politics on JSTOR. (n.d.). www.jstor.org. <https://www.jstor.org/stable/4376158>
2. Green, J. C. (n.d.). Indira Gandhi: India's destined leader. Digital Commons at Buffalo State. https://digitalcommons.buffalostate.edu/history_theses/23/
3. Mother India. (n.d.). Google Books. https://books.google.kz/books?hl=en&lr=&id=OOmK11PWq80C&oi=fnd&pg=PR9&dq=indira+gandhi&ots=bUTTwaVxFv&sig=dgIblA_adS15fiwh78mwBKjcYWI&redir_esc=y#v=onepage&q=indira%20gandhi&f=false
4. Steinberg, B. S. (2005). Indira Gandhi: The Relationship between Personality Profile and Leadership Style. *Political Psychology*, 26(5), 755–790. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2005.00443.x>
5. Corazon C. Aquino - Presidential Museum and Library. (n.d.). <https://web.archive.org/web/20121104134523/http://malacanang.gov.ph/presidents/fifth-republic/corazon-aquino/>
6. The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2024, January 21). Corazon Aquino | Biography & Facts. Encyclopaedia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Corazon-Aquino>
7. Mendoza, D. J., & Lao, M. E. J. (2017). Corazon Aquino: the reluctant first female president of the Philippines. In Palgrave Macmillan UK eBooks (pp. 205–219). https://doi.org/10.1057/978-1-137-48240-2_10
8. Kesgin, B. (2012, October 1). Tansu Çiller's leadership traits and foreign policy. <https://dergipark.org.tr/en/pub/perception/issue/48983/624983>
9. Bahnan, H. A. (2008). Tansu Ciller: Her Attitude From The Internal problems of Turke 1991 – 1997. <https://www.iasj.net/iasj/article/30084>
10. Tansu Ciller and the question of Turkish identity - ProQuest. (n.d.). <https://search.proquest.com/openview/e5db6d68506b340653075785c908a473/1?pq-origsite=gscholar&cbl=38104>

УДК.159.99

**АТА-АНА МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ
ТҮСІНІСПЕУШІЛІКТЕР СЕБЕПТЕРІ****Балгина Ш.К.**

«Дарынды қыз балаларға арналған «БІЛІМ-ИННОВАЦИЯ» лицей-интернаты» КММ
педагог- психолог

Сарсенбаева Б.Ғ.

п.ғ.к., профессор, Ә. Марғұлан атындағы ППУ
Павлодар, Қазақстан

***Аңдатпа:** Аталмыш мақалада ғалымдардың еңбектеріндегі ата-ана мен жасөспірімдер арасындағы түсініспеушіліктер себептерінің кейбір мәселелері қарастырылады. Авторлар, жасөспірім ересектерге арналған нормалар мен талаптар жүйесінде өмір сүре бастаса мүмкін болады, ал бұл дербестікті қажетті әрі міндетті түрде арттырумен, міндеттер мен құқықтарды ұлғайтумен байланысты деп назар аударады. Мақалада, тұлғаның дамуы өзінің бастауын отбасынан алатынына және отбасы одан әрі де адамның жеке басының негізгі салаларын қалыптастырудың барынша маңызды ортасы, ата-аналар мен балалардың өзара әрекеттесу процесінде адамгершілік нормалары мен ережелерінің негіздері, бірлескен іс-әрекет дағдылары қаланады, дүниетаным, құндылық бағдарлары, өмірлік жоспарлар мен идеалдар қалыптасуын туралы көрсетеді.*

туралы жазады.

***Кілт сөздер:** жасөспірім, отбасы, ата-ана, қарым- қатынас, эмоция, бірлескен іс-әрекет, дағды, дүниетаным, құндылық бағдарлары, өмірлік жоспарлар.*

Қоғамның әлеуметтік-экономикалық салада орын алған өзгерістерді міндетті түрде отбасының өмірінен көрініс табады. Бірақ, өндірістік кәсіптік, саяси ұжымдарға қарағанда отбасына қайта құру тікелей әсер ете бермейді. Отбасының моральдық, психологиялық жаңаруы барынша созылмалы, оның үстіне қарама-қайшылықты, күрделі болып келеді. Сондықтан да отбасында жаңа қатынастар, жаңа моральдық орнығуы экономикалық салаға қарағанда баяу қарқынмен іске асады, өйткені, отбасындағы қайта құруларға негізгі әлеуметтік, экономикалық факторлар мен бірге биологиялық, психологиялық және демографиялық факторлар да қатысады. Отбасын "болжамдаудың" қиындығы осындай себептерге байланысты. Жасөспірімнің әлеуметтік есеюін дамыту болашақ өмірге даярлау үшін қоғамдық тұрғыдан қажет. Мұның өзі күрделі процесс, уақытты талап етеді және жасөспірім ересектерге арналған нормалар мен талаптар жүйесінде өмір сүре бастаса мүмкін болады; ал бұл дербестікті қажетті әрі міндетті түрде арттырумен, міндеттер мен құқықтарды ұлғайтумен байланысты. Тек осындай жағдайда ғана жасөспірім ересектерге іс-әрекет етуге, ойлауға, алуан түрлі міндеттерді орындауға, адамдармен қарым-қатынас жасауға үйрене алады. Нақ осы себептен де жеткіншекті тәрбиелеу міндеті ересектермен қарым-қатынастардың бұрынғы типін жаңамен ауыстыруды талап етеді. Тұлғаның дамуы өзінің бастауын отбасынан алатыны белгілі. Отбасы одан әрі де адамның жеке басының негізгі салаларын қалыптастырудың барынша маңызды ортасы болып қала береді. Психолог Л.С.Выготский[1] өзінің еңбектерінде былай жазады: «Бала дүниеге келісімен әлеуметтік, қоғамдық, тіршілік иесі болып саналады, оның өсіп жетілуі үшін ересектер мен қарым- қатынасқа түсуінің маңызы зор, осы арқылы бала білім мен әлеуметтік тәжірибені меңгереді». Бүгінгі күні, ерікті адамдарды дамытудың қоғам өмірінде шешуші тәрбиенің маңызды екендігі мемлекеттік мәселе. Бала отбасы мүшелері арасындағы ең жарасты, ең әділетті қарым- қатынастардың қуәсі болып, үлгі өнеге алады. Отбасында баланың

жауапкершілігі мен өзгелерге достық, ар намыс сезімдерінің оянуы ата-ана тәрбиесінің ықпалы, ата-ана және басқа ересектер өскелен буынға тек жеке бастарының өнегесі мен, іс әрекеттерінің үлгісімен ықпал жасайды. Бір кездері экономикалық қызмет ең негізгі болып қаралып, отбасы мүшелерінің дене жағынан дамуы, сау қалу жақтары қарастырылды. Өндірістік төңкерістің арқасында, технология дамып және экономикалық қызметте әлеуметтік талабына сай әлеуметтік – психологиялық қызмет өз рөлін айтарлықтай көтерді. Қазіргі уақытта көптеген отбасылар экономикалық тұрғыдан күн көрісіне қарағанда, бір-біріне психологиялық қолдау көрсетуді өздерінің негізгі міндеттері деп санайды. Балалар мен ата-аналар қарым-қатынасы шетелдік және отандық психологияны зерттеудің негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Бала-ата-ана қарым-қатынасы-бұл балаға деген әртүрлі сезімдер жүйесі, онымен қарым-қатынаста қолданылатын мінез-құлық стереотиптері, сондай-ақ баланың мінезі мен жеке басын, оның іс-әрекеттерін қабылдау, түсіну ерекшеліктері. Көптеген психологиялық мектептер мен бағыттар өкілдерінің еңбектерінде онтогенетикалық дамудың әртүрлі кезеңдерінде қалыптасқан "ата-аналар-балалар" жүйесіндегі қатынастардың ерекшелігін түсіндіретін заңдылықтар мен механизмдер ашылды. Ата-аналар мен балалардың өзара әрекеттесу процесінде адамгершілік нормалары мен ережелерінің негіздері, бірлескен іс-әрекет дағдылары қаланады, дүниетаным, құндылық бағдарлары, өмірлік жоспарлар мен идеалдар қалыптасады.

Ф. Райс пен К. Долджин [2] әр түрлі авторлардың жасөспірім кезіндегі баланың қалыпты дамуы үшін қажетті отбасылық қатынастардың ерекшеліктерін келтіреді: ата-аналардың қызығушылығы мен көмегі; ата-аналардың тыңдау, түсіну және жанашырлық қабілеті; ата-аналардың сүйіспеншілігі және отбасылық қатынастардағы жағымды әсерлер; ата-аналардың мойындауы мен мақұлдауы; балаға деген сенім; ата-аналарға деген көзқарас; бала тәуелсіз және ересек адам ретінде; ата-аналардың басшылығы. Ең функционалды-бұл ата-аналар өздерінің көзқарастары мен мінез-құлқында икемділік, бейімделу және төзімділік танытатын отбасылар, ата-аналардың жеке, жақсы үлгі көрсете білу, балаларға үйретілген принциптерді ұстану.

Баланың мінезін және оның жасөспірім кезіндегі мінез-құлқының ерекшеліктерін қалыптастыратын негізгі факторлардың бірі-қарым-қатынастың мәртебелік-рөлдік құрылымы, атап айтқанда әке мен ананың рөлі. Дәстүр бойынша, қалыптасу процесінде негізгі рөл баланың жеке басының негізгі белгілері анаға тиесілі деп саналады. Алайда, жасөспірім кезінде әкесі баланы анасынан бөлуге және оның тәуелсіздігін қалыптастыруға ықпал ететін әлеуметтік тұлға. И. В. Черепанова және О. А. Черепанов [3] жасөспірім кезінде жеке тұлғаның дамуында, баланың мінезінің қалыптасуында (оның ішінде акцентуацияларда) қарама-қарсы жыныстағы ата-анамен қарым-қатынас маңызды фактор болып табылады деп болжайды. Бұл эксперименталды түрде расталды, "ана-ұл" үлгісінде қарама-қарсы жыныстағы ата-ананың оларға деген қарым-қатынасының әртүрлі стильдері бар жасөспірімдерде мінез-құлық екінінде айырмашылықтар бар. Осылайша, аналары кооперация түріндегі аналық көзқараспен салыстырғанда симбиотикалық көзқарасқа бағытталған жасөспірім ұлдар эмоционалды, сезімтал, әсерлі және жие мазасызданады. М.А. Фризен мен А. А. Яниктің [4] жасөспірімдердің жеке автономиясына арналған зерттеуінде жасөспірімдердің ата – аналармен қарым-қатынасын субъективті бағалаудың негізгі параметрлері оның жалпы позитивтілігімен теңдік, қабылдау және өзара сыйластық, ал салыстырмалы негативтілігімен түсіну екендігі анықталды. Өзара іс-қимылдың ашықтығы жеке автономияның қалыптасуын айтарлықтай анықтайтын ата-аналар мен балалар арасындағы өнімді қатынастарды орнатудың негізгі шарты болып табылады. Ата-аналармен қарым-қатынасты оң субъективті бағалайтын жасөспірімдер психологиялық кеңістіктің егемендігі және өмір процесінде өзіне сенім арту сияқты жеке автономияны қалыптастырудың ресурстарын айқынырақ көрсетеді. Ата-аналармен қарым-қатынасты теріс субъективті бағалауы бар жасөспірімдерде олардың тарапынан қабылдау тапшылығы, аз қалыптасқан жеке автономия және психологиялық кеңістік шекараларының жетіспеушілігі байқалады. Осылайша, зерттеу нәтижелері бойынша ата-аналардың қабылдауы мен құрметтеуі жасөспірімнің жағымды қарым-қатынасын қалыптастырудың, өзіне және жеке автономияға сүйенудің маңызды шарты болып табылады деген қорытындыға келді. Балалар мен ата-аналар арасындағы қарым-қатынастың бұзылуы психологиялық проблемалардың кең спектрін

тудырады, көбінесе жеке тұлғаны қалыптастыру процесін, жасөспірімнің әлеуметтік бейімделуін және тұтастай алғанда оның кейінгі өміріндегі психологиялық әл-ауқатын деформациялайды. Қазіргі қарастыратын осындай мәселелердің толық емес тізіміне жеке дәрменсіздік, депрессия, жалғыздық, жәбірленушінің әртүрлі формалары (мысалы, буллингке икемділік) және аутоагрессивті мінез-құлық кіруі керек. Жасөспірімдердің жеке дәрменсіздігін қалыптастырудағы ерекше рөл отбасылық тәрбие стиліндегі бұзушылықтарға жатады. Д. А. Циринг жеке дәрменсіздікті анықтайтын тәрбие стильдерін анықтады. Э. Г. Эйдемиллер мен В. В. Юстицкистің [5] классификациясына сәйкес отбасылық тәрбиенің мұндай стильдері басым гиперпротекция, моральдық жауапкершіліктің жоғарылауы, қатыгездік және қарама-қайшы тәрбие стилі болып табылады. И. В. Пономарева [6] жасөспірімдердің жеке дәрменсіздігі туралы бірқатар зерттеулердің деректерін қорытындылай келе, отбасылық тәрбиенің әртүрлі стильдерінде жеке дәрменсіздіктің әртүрлі функциялары азды-көпті өзекті болады деген қорытындыға келді. Сонымен, басым гиперпротекциямен жасөспірімдегі жеке дәрменсіздік манипуляциялық функцияны орындайды, ата – аналардың моральдық жауапкершілігі мен қатыгездігі жоғарылайды-бейімделу функциясы, ал қарама-қайшы тәрбие стилі жеке дәрменсіздіктің қорғаныс функциясын өзектендіреді. Эмоционалды қатынастардың нашарлауының бастамашылары ата-аналар деп болжауға болмайды. Олар балаларына эмоционалды түрде бас тартуы мүмкін, бірақ содан кейін бұл ерекше түрдегі қарым-қатынас болады, негізінен жас кезінен бастап қалыптасады және жеке проблема тудырады. "Ересектік сезімін" білдіретін жасөспірімдер проблемаларында біз жасөспірім кезіндегі қарым-қатынастың күрт өзгеруі туралы айтып отырмыз. Жасөспірімнің әлеуметтік есеюін дамыту болашақ өмірге даярлау үшін қоғамдық тұрғыдан қажет. Мұның өзі күрделі процесс, уақытты талап етеді және жасөспірім ересектерге арналған нормалар мен талаптар жүйесінде өмір сүре бастаса мүмкін болады; ал бұл дербестікті қажетті әрі міндетті түрде арттырумен, міндеттер мен праволарды ұлғайтумен байланысты. Тек осындай жағдайда ғана жасөспірім ересектерге іс-әрекет етуге, ойлауға, алуан түрлі міндеттерді орындауға, адамдармен қарым-қатынас жасауға үйрене алады. Нақ осы себептен де жеткіншекті тәрбиелеу міндеті ересектермен қарым-қатынастардың бұрынғы типін жаңамен ауыстыруды талап етеді. Тұлғаның дамуы өзінің бастауын отбасынан алатыны белгілі. Отбасы одан әрі де адамның жеке басының негізгі салаларын қалыптастырудың барынша маңызды ортасы болып қала береді. Эмоционалды байланыстың нашарлауы жасөспірімдердің ата-аналарына деген көзқарасының өзгеруінен туындайды. Қорқыту сияқты кең таралған әлеуметтік құбылыс отбасылық қатынастармен де тығыз байланысты. Н.С. Бобровникова [7] жасөспірімдер мен ата-аналардың қарым-қатынасын әлеуметтік-жеке ресурс және қорқытудың алдын алудың негізі ретінде қарастырады. Деректерді статистикалық талдау барысында балалар мен ата-аналардың тиісті қарым-қатынастары кезінде агрессивтіліктің орташа деңгейі, сондай-ақ интеллектуалдық қабілеттердің орташа немесе жоғары деңгейлері қалыптасатыны анықталды. Жасөспірімнің қабілеттерін жоғары бағалайтын, оның бастамашылығын ынталандыратын ата-аналар агрессивтілік көріністерінен бас тартуды қалыптастырады, бұл өз кезегінде "жәбірленуші" позициясының қалыптасуына әкелуі мүмкін, бірақ агрессивтіліктің жоғары деңгейімен жоғары кооперацияға тәуелділік бар, бұл "агрессор" позициясының қалыптасуына әкелуі мүмкін. Осылайша, ата-аналар тым жоғары бағалайтын жасөспірімдер агрессияның бастамашысы бола алады немесе керісінше арандатуы мүмкін. Авторитарлық гиперсоциализацияның жоғары және төмен деңгейлері жасөспірімдердің академиялық қабілеттерінің орта деңгейін қалыптастыруға оң әсер етеді, ал ата-аналардың жасөспірімнің дәрменсіздігі мен немқұрайлылығына деген сенімі төмен интеллектуалды қабілеттерді қалыптастырады, бұл өз кезегінде жоғары агрессивтіліктің қалыптасуына ықпал етуі мүмкін. Жасөспірімдердің суицидтік мінез-құлқының қалыптасуы мен дамуын анықтайтын факторлардың бірі-отбасылық қатынастар. Жасөспірімдік шақ отбасындағы қолайсыз эмоционалды микроклимат салдарынан уақтылы диагноз қойылмаған суицидтік мінез-құлыққа бейімділікпен физикалық кемшіліктер мен өзіндік психикалық кемшілік идеялары аясында пайда болатын депрессиялық күйлердің дебюттерінің үлкен жиілігімен сипатталады. В. К. Абдуллаеваның зерттеген мәселесі [8] ата-ана тәрбиесі

стильдерінің жасөспірімдерде суицидтік тенденциялардың қалыптасуына әсерін. Өлеуметтендірілген мінез - құлықтың бұзылуының диагностикалық критерийлері бар жасөспірім пациенттерді зерттеу барысында жасөспірімдердің көпшілігі (72%) дисфункционалды отбасылық қатынастары бар отбасылардан екендігі анықталды. Сонымен қатар, демонстрациялық-шантаждық және манипуляциялық сипаттағы суицидтік тенденциялар "берекелі" деп аталатын отбасылардан шыққан, жақсы материалдық байлығы бар, бірақ ата-аналармен тұлғааралық қарым-қатынасты бұза отырып, толық эмоционалды иеліктен шығару жағдайында өсіп келе жатқан жасөспірімдердің 28% - анықталды.

Жанжалды жағдайлардың ең типтік түрлері:

1. Эмоционалды бас тарту. Көбінесе эмоционалды бас тарту ата-ананың жасөспірімге немқұрайлылығымен, оның ішкі өміріне аз көңіл бөлуімен көрінуі мүмкін. Эмоционалды бас тарту сезімтал, терең сүйіспеншілікке қабілетті жігіттер үшін ең үлкен қауіп болып табылады. Олар қатыгез азапты сезінуі мүмкін-терең депрессияға, депрессияға, өмір сүргісі келмеуге дейін. Эмоционалды бас тартудың және жақындарының назарында болуға дағдыланған және кенеттен оны жоғалтқандар үшін бірдей қолайсыз салдары: әкесі қайтыс болды, өгей әкесі отбасына келді, басқа бала пайда болды т.б.

2. Эмоционалды құмарлық. Мұндай отбасыларды ерекшеліктердің бірі: бала - ересектердің бүкіл өмірінің орталығы. Мұндай тәрбие отбасының пұтына ұқсас тәрбие деп те аталатыны кездейсоқ емес. Мұндағы балаға қойылатын талаптар көбінесе минималды, ең жақсы жағдайда олар ілімге байланысты міндеттермен шектеледі. Тыйымдар жұмсақ. Әрқашан және барлық жағдайда ата-ана бақылауы махаббат патронатына жол береді. Пұтқа қамқор бола отырып, ата-аналар көптеген абайсыздықтар жасайды: олар оны құрдастарының арасынан ажыратады, "қылмыскерлерден" айқын қорғайды, оның эксклюзивтілігі мен осалдығын атап көрсетеді. Бірақ қазіргі өмірдің қатал күндері бәрін өз орнына қояды, содан кейін жасөспірім жанжалды жағдайлар туындайтын мүлдем басқа жағдайға тап болады.

3. Авторитарлық бақылау. Тәрбие эмоционалды құмарлықта ата-ананың беделі алдыңғы қатарға шығатын әдіспен жүреді. Авторитарлық ата-аналар жасөспірімнің даралығымен аз саналады. Жұмсақ патронаттың орнына мұнда қатаң бақылау, мінез-құлықты қатаң реттеу қолданылады. Негізгі білім беру желісі ата-аналық қысымның көптеген нұсқаларында көрінеді.

Әрине, мақалада ата-аналардың жасөспірім балалармен қолайсыз қарым-қатынасы негізгі көзі болып табылатын мәселелердің барлық ауқымы толық көрсетілмейді, бірақ ол тіпті мәлімделген зерттеу тақырыбының өзектілігі мен практикалық маңыздылығы туралы түсінік береді деп сенімдіміз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Л.С.Выготский. Мышление и речь. Проблемы психологического развития ребенка. Избранные педагогические исследования. — М: АПН, 1956
2. Ф. Райс. К. Долджин. Издательский текст http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=4239205
3. И. В. Черепанова, О. А. Черепанов. Основы психологической помощи [Электронный ресурс] : курс лекций / И. В. Черепанова, О. А. Черепанов. – Электрон. дан. – Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2015.
4. М.А. Фризен, А. А. Яникт. «Психология саморазвития»; М-во образования и науки Российской Федерации, ФГБОУ ВПО "Камчатский гос. ун-т им. Витуса Беринга"
5. Э. Г. Эйдемиллер, В. В. Юстицкис. Библиотека_психолога@psiheya2128 «Психология и психотерапия семьи» Четвертое издание монографии
6. И. В. Пономарева. https://vk.com/wall-191341164_14120
7. Н.С. Бобровникова. <https://moluch.ru/archive/116/31371/>
8. В. К. Абдуллаева. Пандемия и психическое здоровье детей и подростков. 2020

ОӘЖ 372. 212.3

БАЛАБАҚШАДАҒЫ ЕРТЕҢГІЛІКТЕРДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

**Кенжетаева Айина Кобегеновна,
Айтмагамбетова Айдана Сериковна**

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің студенттері

Кошкимбаева Раиса Халыковна

Ғылыми жетекші: педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы-сарапшы

Павлодар, Қазақстан

***Аннотация:** Бұл мақалада балабақшада ертеңгіліктерді ұйымдастыру балаларды жан-жақты дамытып, олардың өмірінде маңызды орын алатыны қарастырылған. Ертеңгіліктерді ұйымдастыру балаларды адамгершілік, эстетикалық тәрбие беру және әндер мен өлеңдер патриоттық сезімдерін қалыптастырады.*

***Тірек сөздер:** балабақша, тәрбие, дамыту, адамгершілік, эстетикалық, мерекелер.*

Халқымыздың егемендікке қол жеткізіп, ХХІ-ғасырға тарих табалдырығынан еркін, тәуелсіз ел ретінде аттап отырған кезінде әуелі ана тіліміздің өрісін көбейтумен бірге жас жеткіншек ұрпаққа ұлттық, адамгершілік – эстетикалық тәрбие беру бүгінгі таңда игілікті іс екені баршамызға мәлім. Оқыту мен тәрбие егіз - деп бекер айтылмаған. Сондықтан біз өскелең ұрпақты Отансүйгіштікке, ұлтжандылыққа тәрбиелеп, халқымыздың ұлттық музыкасы арқылы олардың бойына өз елінің жетістіктері мен табыстарына, музыкалық мәдениетіне деген үлкен мақтаныш сүйіспеншілік, қызығушылық сезімдерін қалыптастыруымыз керек.

«Музыканы тыңдай және оны түсіне білу – эстетикалық мәдениеттің қарапайым ғана белгісі, бұл болмаса сапалы тәрбие беруді елестету мүмкін де емес» деп жазды ұлы педагог В.А.Сухомлинский.

Бүгінгі педагогтік тәжірибеде оны жүзеге асырудың көптеген әдіс-тәсілдері жинақталған. Солардың бірі-балаға эстетикалық тәрбие беру құралы балабақшадағы музыка ұйымдастырылғаны іс-әрекеті. Балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, күні бойы ән айтуға, музыка тыңдауға, әндерді жаттатуға, импровизацияға, музыкамен ырғақты қозғалыстарға, шулы балалар аспаптарында ойнауға және музыкалық іс-әрекеттің басқа түрлеріне уақыт бөлінеді.

Музыкаға деген қызығушылықты ояту, музыка тыңдауға, ән айтуға, қарапайым би қимылдарын орындауға баулу.

Қазақ халқының педагогикасында балалар мен жастарға музыкалық эстетикалық тәрбие беруде сан түрлі тәсілдері бар. Музыкалық эстетикалық тәрбиенің қалыптасу мен дамуы, халықтың сан- ғасырлық тарихымен, тыныс тіршілігімен, тұрмыс-салтымен, және мәдениетімен байланысты. Қазақ халқының өнері, ән-күйлері, аңыз ертегілері, жыр-дастаны, әдет-ғұрыптары, айтыс өнері. Қазақ халқы қашаннан да әнге, өлең – жырға бай, ән шығармашылығының да жанрлары сан алуан.

Мерекелік ертеңгіліктердің бала өміріндегі рөлі зор. Балалар өміріндегі мерекелердің маңызы – адамгершілік, эстетикалық тәрбие беру құралы, әдеби шығармалар, әндер мен өлеңдер патриоттық сезімдер қалыптастырады, балалар бойында тәртіптілік, мінез-құлық, ұжымшылдық негіздерін, мәдениетін тәрбиелейді.

Мейрам күндері – балалар үшін жан тебіренер ән мен күйдің, әсем бидің, көз қуантар көріністердің қызғылықты бір әлемі. Сондықтан да, мейрам күндерін балабақшаның әрбір тәрбиеленушісі асыға күтеді, өз өнерлерін жолдастарына, тәрбиешілеріне және ата - аналарына көрсетуге асығады.

Осы жағынан алғанда, жас бүлдіршіндерді тәрбиелеп, оларды жан - жақты дамытып, жетілдіруге мерекелік күннің үлесі зор. Жас бүлдіршіндердің өзін қоршаған ортаға дұрыс қалыптастыруға өз Отанына сүйіспеншілігін арттыруға, музыкаға ынтасын күшейтуге, патриоттық сезімін оятуға үлкен әсер етеді.

Мерекелік ертеңгіліктердің барлық түрлері (ән салу, музыка ырғағымен қимылдар жасау, би билеу, музыка аспаптарында ойнау) балаларды музыканы сүйе білуге баулудың ерекше бір түрі. Балалар қуанып, толғану бүлдіршіндерді тату ұжымға топтастырады және ұжымды жауапкершілікке баулиды.

Әрбір мерекеге арналған ертеңгілік сол мерекенің қоғамдық зор мәнін, идеялық мақсаттарын жас бүлдіршіндердің өз сезіміне лайықтап жеткізіп, сол арқылы бүкіл халықты салтанатқа үлес қосуына мүмкіндік береді.

Балалар ертеңгілігін дайындап, өткізуде педагогтердің де алатын орны ерекше. Мерекелерге балаларымен қатар отырып қуану үшін ата - аналар да қатысуға тырысады. Өйткені, балалардың көрсеткен өнері, орындаушылық ерекшеліктері көңілді де, мәнді ойын түрлері ата - аналардың да ара - тұра өз өнерлерін ортаға салуы сыйлықтар, әртүрлі естелік кітапшалар беру балалар өміріндегі аса бір қуанышты сәттер болып табылады, мұқият жоспарланады.

Мерекеге әзірлену және өткізу. Әрбір сценарийді алдын - ала ұқыпты, жан - жақты әзірлейді. Сценарийде ертеңгіліктің мазмұнына қарай педагогтер мен балалардың айтатын сөздері және орындау реті жоспарланады. Әрине, ертеңгілікті үлкендерге арнаған балалар концертіне айналдыруға болмайды. Балалардың көрсеткен ойындары олардың өздерін де қуанышқа бөлейді, бірақ олардың естерінде ұзақ уақыт сақталатындай ерекше құбылыс бола алмайды. Сондықтан, балалар өнерін педагогтер (балабақша қызметкерлерінің) орындауындағы концерттік нөмерлерімен кезектестіріп, өткізсе, эмоциялық әсерге толы, есте қаларлық мереке болуы сөзсіз.

Ертеңгілік кезінде ойынның бала өмірінде алатын орны зор, ойнау балалардың табиғи қажеттілігі, оның өсіп - жетілуінің негізгі шарты десе де болады. Сондықтан, ертеңгілік кезінде ойындарды ұйымдастыруға қажетті атрибуттар алдын - ала ескерілуі қажет. Ойналатын ойындардың бірсарынды болмауы, ойынға қатысатын, оны тамашалайтын балаларды жалықтырып алмауын қатты қадағалаған жөн. Ертеңгілікте музыкалық ойындармен қатар көп дайындықты қажет етпейтін және өте жеңіл ойналатын, күтпеген жерден басталып кететін тосын ойындарды да ойластырудың артықтығы жоқ.

Ертеңгілікті өткізу кезіндегі орналастыру ретін әр кезде әр қилы ойластырмаса болмайды. Өйткені, орналастырудың ұқсастығы балаларды жалықтырып жіберуі мүмкін. Ертеңгілік кезінде балалардың қысылмай еркін отырып - тұруы олардың көңілділігі мен қуанышты күйі табиғи да шынайы болуына барлық мүмкіндік жасалғаны дұрыс.

Мерекелерді салтанатты түрде мектепке дейінгі ұйымда атап өтудің маңызы зор. Мерекелер өзінің ойластырылған бағыты мен құрылымына қарай үш түрге бөлінеді:

- Қоғамдық - саяси мерекелер
- Тұрмыстық мерекелер
- Маусымдық мерекелер

Қоғамдық саяси мерекелер салтанатты түрде өтеді. Бұл мерекелер музыка залына балалардың көгілдір жалаушалар, шарлар, гүлдер ұстап, салтанатты шеру жасап кіруінен басталады. Оған қоса ұрандар айтылып, Отанымыздың ұлылығына арналған құттықтаулары шатты түрде естіліп жатса, мереке салтанатының әсері арта түспек. Салтанатта көңілді сауықтар, ойындар, билер, топпен айтылатын әндер мерекені жандандырып отырады. Балалар ептілік, тапқырлық жөнінде сайысқа түседі. Мерекенің соңына қарай ересектердің құттықтаулары болады.

Ертеңгілікті сәбилер тобын басқа топтармен біріктіріп өткізуге болмайды, өйткені балалардың өз мерекесіне қатысуын олардың белсенділігін арттыруға пайдаланғаны дұрыс. Мұндай жастағы балаларға сырттан қонақтар шақырылса, балалар көңілін басқа жаққа аударып, мереке оларға қызықты болмай қалуы мүмкін. Басқа топтың балаларын қажеттілігіне қарай біріктіруге болады. Бұл жағдайда сценарий бойынша орындалатын бағдарламаға әр түрлі екі топтың балалары қатысуын қамтамасыз етуі қажет.

Кез келген ертеңгілікке балалардың толық қатысуын қамтамасыз ету керек. Ертеңгіліктерде орын алатын басты рольді балалардың бірінен екіншісіне ауыстырылып отырғаны жөн. Әрине, әр баланың мүмкіндігі мен мінез - құлқын да ескерген жөн. Баланың барлық кезде тек орындаушы, не тек көрермен боп қалуы дұрыс болмайды. Көпшілік ойынға нашар қатысатын бала мейрамға да аса қатты қызықпайды, ондай бала өз күшіне өзі сенбей күннен - күнге тұйықталып, жеке - дара қалуы мүмкін. Сондықтан, педагогтың міндеті әр балаға көпшіліктен орын тауып беру.

Мереке қарсаңында топ бөлмесін безендіру. Мерекеге дайындығын мадақтап, бірлесіп жасаған жұмыстары мен оның нәтижесіне қуану сезімдерін қолдау.

Мерекелік ойын-сауықтар мен кештерге қатысып өз өнерлерін көрсетуге: тақпақ оқуға, ән салуға, би билеуге, ойын ойнауға, ертегі кейіпкерлерін сомдауға қатысуға талпыныстарын қалыптастыру. Өз қолдарынан туысқандары мен балабақша қызметкерлеріне арнап сый-сияпаттар мен мерекелік шақыру билеттерін дайындау, ойыншықтар мен әшекей бұйымдарын жасауға талпыныстарын қалыптастыру. Үлкендерді мерекемен құттықтауға үйрету.

Үлкендер ұйымдастырған ойын-сауық түрлеріне қызығушылығын арттыру (куыршақ театры, музыкалық және әдеби композиция, концерт, ән кештері, ертегі, телебағдарламалар мен мультфильмдер көру).

Түрлі сайыстарға, жұмбақтар шешуге, тақырыптық кештерге, ән байқауларына, театрландырылған көріністерге қатысу белсенділіктерін арттыру.

В.А. Сухомлинский былай деген: «Егер сәби шақта музыкалық шығарманың әсемдігін жүрекке жеткізе білсе, мәдениеттің жоғары сатысына көтеріледі деген». Осы бір қағида сөздің мағынасында қаншама тәрбиелік сырлы сөз жатыр.

Ұрпақ тәрбиесіне айрықша мән берген ата – баба сұлу ән, асыл сөздің кестесімен сәби жүрегін тербеп, ой – санасын игі адамгершілікке жетелейді.

Ән қанатында халық ойынның тереңдігі, шексіз қиялы, шешен тілі, берік сақталып, заманның алдын орап, кейінгі ұрпаққа таратылып келе жатыр.

Балабақшада мерекелер мен ойын – сауықтарға қызығушылығымен оған қатысуға ынтасын арттыру арқылы елжандылық пен азаматтық сезімдерін қалыптастырып, қоғамдық өмірге араласуына талпынысын тәрбиелейді.

Музыка - адамзаттың рухани азығы, жан серігі және тілмен айтып жеткізе алмайтын ұшқыр қиялы, нәзік сезім. Ол өзінің көркемдігімен, нәзіктігімен сана сезімін кеңейтіп, жақсы мінез-құлықтарының қалыптастыруына әсерін тигізеді. Олай болса «Бұлақ көрсең - көзін аш» - деген нақыл сөздің өзі адамды алға жетелейді. Өнерлі балаларға демеу көрсетіп, алғашқы қадамына балабақшадан бастап жолын ашса, болашақ жас ұрпақтың тамыры тереңінен қаланады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Меңжанова А.К. Мектепке дейінгі педагогика: оқу құралы/ - Алматы: 1992.
2. Абдуллин Э.Б., Николаева Е.В. «Теория музыкального образования» М., 2004 г.
3. Вахрушева Л.Н. Развитие мыслительной деятельности детей дошкольного возраста: учебное пособие для студ. пед. вузов и колледжей /- М.: Форум, 2017. - 187 с.
4. Школяр В.А., Красильникова М.С., Критская Е.Д. и др. Теория и методика музыкального образования детей. М. 1999 г.

ОӘЖ 372. 213

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ОЙЫН ІС-ӘРЕКЕТІ

Суенова Альмира Дулатқызы,
Тойлат НурсулуӘлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің студенттері
Кошкимбаева Раиса ХалыковнаҒылыми жетекші: педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы-сарапшы
Павлодар, Қазақстан

***Аннотация:** Бұл мақалада мектепке жасына дейінгі балаларды тәрбиелеу мен дамытудағы ойын жетекші іс-әрекет ретінде жан-жақты және ойынды зерттеген ғалымдар қарастырылған. Мектеп жасына дейінгі балалардың ойын түрлеріне тоқталған.*

***Тірек сөздер:** ойын, тәрбиелеу, дамыту, іс-әрекет, тілін дамыту, қарым-қатынас.*

Мектепке дейінгі балалардың жан-жақты дамуы үшін ойынның ролі ерекше. Ойын – жалпы адамзат мәдениетінің қайнар көзі мен шыңы. Ойын- мектепке дейінгі балалар үшін айналаны танып-білу тәсілі. Ойын - бұл баланың негізгі іс-әрекеті, ол қоршаған әлемнен әсер мен білім алады. Онда ойлау мен қиялдың ерекшеліктері айқын көрінеді, қарым-қатынас қажеттілігі дамиды. Ойын - бұл бала үшін шынайы әлеуметтік тәжірибе, оның құрдастар қоғамындағы нақты өмірі.

Ойын әлеуметтік қызмет, ол баланың жасына қарай, өзін қоршаған ортаны танып білуге, оны өзгертуге құштарлығын арттыратын құрал. Онда танымдық және бағдарлық қызмет бар. Ойын арқылы бала білім алады, тәрбиеленеді, қоғамды құрметтеуге үйренеді, ынтымақтасып жұмыс істеуге дағдыланып, ұтылуға емес, ұтуға тырысады. Ойын баланың психикасында сапалы өзгерістер туғызады, оқу әрекетінің негіздері қаланады.

А.С.Макаренко былай деп жазды: «Бала өмірінде ойынның маңызы зор, ересек адам үшін, еңбектің, жұмыстың, қызметтің қандай маңызы болса, нақ сондай маңызы бар. Бала ойында қандай болса, өскен соң жұмыста да көп жағынан сондай болады. Сондықтан келешек қайраткерді тәрбиелеу алдымен ойыннан басталады».

Мектеп жасына дейінгі баланы тәрбиелеу мен дамытудағы ойынның ролін Л. С. Выготский, С. Л. Рубинштейн, А. Н. Леонтьев, Д. Б. Эльконин, А. П. Усова, Л. А. Венгер, Н. Н. Поддякова т.б. еңбектерінде қарастырылған.

А. Н. Леонтьевтің, Д. Б. Элькониннің, Р. И. Жуковская, зерттеулері көрсеткендей, мектепке дейінгі жастағы ойынның дамуы ересектердің іс-әрекетін қалпына келтіретін тақырыптық ойыннан адамдар арасындағы қарым-қатынасты қалпына келтіретін рөлдік ойынға қарай жүреді.

Осылайша, ойын әлеуметтік тәжірибені игеруге қызмет ете бастайды.

Ойын Әлеуметтік және оны жүзеге асыру тәсілдері бойынша. А.В. Запорожец, В.В. Давыдов, Н. Я. Михайленко дәлелдегендей, ойын әрекетін бала ойлап таппайды, бірақ оны баланы ойнауға үйрететін, ойын әрекеттерінің әлеуметтік қалыптасқан әдістерімен таныстыратын ересектер.

Ересектермен қарым-қатынаста әртүрлі ойындардың техникасын игере отырып, бала ойын тәсілдерін жалпылайды және басқа жағдайларға ауыстырады. Осылайша, ойын өзін-өзі қозғалысқа ие болады, баланың өзіндік шығармашылығының формасына айналады және бұл оның дамушы әсерін анықтайды.

Г.В.Плеханов ойынның мәні мен мазмұнын белгілейтін еңбек екенін көрсетті. Ойын адамның еңбектік қажетінен туып, өрістеді деген пікірді қолдады. Баланың ойыны ересек адамдардың еңбегіне еліктеуден өрістеп, бара - бара шын мәніндегі еңбекке айналады, сондықтан ол ойын – еңбекке тәрбиелеудің тиімді жолы, тәрбие құралы екенін дәлелдеді.

Көптеген зерттеулер (Д. Б. Эльконин, П. Г. Саморукова, Т. И. Бабаева, Н. А. Короткова, Н. Я. Михайленко, О. В. Солнцева және т. б.) балалар ойындарының мазмұнының қайнар көзі болып табылатын жағдайлар екенін көрсетеді:

- бала ересектермен бірге белсенді әрекет етеді (өзі тамақтанады, киінеді, мерекелерге қатысады, дүкендегі өнімдерді тандайды);

- бала ересек адамның іс-әрекетінің объектісі ретінде әрекет етеді (оны дәрігер емдейді, шаштараз шашын қияды);

- бала ересектердің іс-әрекетін бақылайды немесе ол туралы жанама түрде біледі (фильмдерден, кітаптардан, әңгімелерден және т. б.).

Ойын сөйлеудің дамуына өте үлкен әсер етеді. Ойын жағдайы оған енгізілген әр баладан сөздік қатынасты дамытудың белгілі бір деңгейін талап етеді. Құрдастарымен қарым-қатынас жасау қажеттілігі келісілген сөйлеудің дамуына түрткі болады. Ойын жетекші іс-әрекет ретінде баланың сөйлеу тілінің белгілік қызметін дамыту үшін ерекше маңызға ие. Ойында белгі функциясын дамыту кейбір объектілерді басқаларымен ауыстыру арқылы жүзеге асырылады.

Ойын жетекші іс-әрекет ретінде рефлексивті ойлауды дамыту үшін ерекше маңызды. Ойын рефлексияның дамуына әкеледі, өйткені ойын қарым-қатынас процесіне кіретін әрекеттің қалай орындалатынын бақылауға нақты мүмкіндік береді. Мәселен, аурухана ойынын ойнап жүргенде, бала науқас сияқты жылайды және зардап шегеді және жақсы рөл атқарады.

Қазіргі кезде «ойын» ұғымының мағынасы кеңейіп, тұрмыс пен мәдениеттің түрлі салаларын қамтуда. Бұрын балалар ойыны мен актер ойыны педагогика мен өнертанудың ғана зерттеу нысандары болып келсе, қазіргі таңда ойын проблемасы психология, әлеуметтану, мәдениеттану, әдебиеттану, т.б. салалардың көкейтесті мәселесіне айналып отыр. Ойын арқылы оқушы білім алуға, оқуға қызықтыра отырып тұлғаны дамуын қалыптастыруға болады.

Ойын – оқытуда жаңа технологияның маңызды бөлігі болып табылады. «Ойын» ұғымына түсініктеме берсек – бұл адамның мінез-құлқын өзі басқарумен анықталатын қоғамдық тәжірибені қалыптастыруға арналған жағдаяттар негізінде іс-әрекеттің бір түрі. Ойын әрекеті мынадай қызметтерді атқарады:

- Ойын – сауық
- Коммуникативтік
- Диагностикалық (ойын барысында өзін-өзі тану)
- Коррекциялық (өзін-өзі түзету)
- Әлеуметтендіру

Ойын – адамның өмір танымының алғашқы қадамы. Сондықтан ойын арқылы балалар өмірден көптеген мәліметтер алып білімін жетілдіреді.

Ойын арқылы бала қоршаған ортаны өзбетінше зерделейді. Соның нәтижесінде өзі көрген жағдайларды, отбасылық тұрмыс пен қызмет түрлерін жаңғыртады. Ойын балалардың еңбекке деген қарым-қатынасы мен қабілеттерін қалыптастырады. Ойынның ережелері ойнаушының қисынды ой қабілетінің дамуы, бір-біріне деген сыйластық, қажеттіліктерімен санасуы әр баланың жеке әрекетінен туындайды. Ойынның басты шарты жеңіске жету болса, әр ойыншы өз қарсыласының мүмкіндігімен санасып, бір-біріне деген сенімен арттырады.

Ойын барысында балалардың жеке басының қасиеттері қалыптасады. Балалардың қуанышы мен реніші ойында айқан көрінеді. Ойын кезіндегі балалардың психологиялық ерекшелігі мынада: олар ойнайды, эмоциялық әсері ұшқындалады, белсенділігі артады, ерік қасиеті қиял елестері дамиды, мұның бәрі балалардың шығармашылық қабілеті мен дарынын ұштайды. Мектеп жасына дейінгі балалар көргендерін, байқағандарын, айналасынан естігендерін ойын кезінде қолданатынын байқауға болады. Ойын айналадағы болмысты бейнелейді. Ойын барысында балалар дүниені тани бастайды. Өзінің күш жігерін жұмсап, сезімін білдіруге мүмкіндік алады, адамдармен араласуға үйренеді.

Ойын түрлері өте көп. Соның ішінде ойын-сабақ, ойын-жаттығу, сергіту ойындары, дидактикалық мақсаттағы ойындар, логикалық ойындар, грамматикалық ойындар, ұлттық ойындар, т.б. Мұндай ойындар балаларды жан-жақты дамытып, білімді толық игеруіне көмектеседі.

Ойынды түрлендіруге жаңылтпаштарды, мақал-мәтелдерді, жұмбақтарды жатқызуға болады. Олар әр тілді, әрі ақыл-ойды дамытуға, демалыс сәттерін тиімді пайдалануға септігін тигізеді. Балалар әрекет үстінде өзін-өзі еркін ұстауға, қысылып-қымтырылмауға, басқалармен тіл табысуға, жолдастық, достық сезімінің оянуына мүмкіндік жасайды.

Ойын - әлеуметтік іс, еңбектің дамуына байланысты тарихи құбылыс, өмір сәулесі, қоғамдық жағдайға байланысты оның мазмұны да өзгеріп, түрленіп отырады. Ойынның әр түрлері бар: қозғалмалы (ережелі), дидактикалық, драматизациялық, құрастыру.

Ойынның негізгі ерекшелігі ол балалардың қоршаған өмірді - адамдардың қимылын, іс-әрекеттерін бейнелеу болып табылады. Ойында бөлме теңіз, аспан кеңістігі де, темір жол вагоны да болуы мүмкін. Балалар жағдайға ойынның өздері ойлаған түпкі ниеті мен мазмұнына лайықты маңыз береді.

Ойын іс-әрекетінің тағы бір ерекшелігі - оның әрекеттік сипаты. Балалар ойын шығарушылар, ойынды жасаушылар болып табылады. Олар ойында өздеріне мәлім өмір құбылыстары мен оқиғалары туралы білімдерін бейнелейді, оларға өзінің қатынасын білдіреді.

Ойынды басқара жүріп, тәрбиеші баланың жеке басының барлық жағына: оның санасына, сезіміне, ерік-жігеріне, мінез-құлқына ықпал жасайды, ойынды ақыл-ой, адамгершілік, эстетикалық және дене тәрбиесінің мақсаттары үшін пайдаланады. Ойын процесінде балалардың білімі мен ұғымы айқындалып, тереңдей түседі. Демек, ойын балалардың соған дейінгі білімдері мен түсініктерін баянды етіп қана қоймайды, сонымен бірге белсенді таным іс-әрекетінің өзінше бір формасы болып табылады, соның барысында олар тәрбиешінің басшылығымен жана білім меңгереді.

Сонымен, ойын - өзінше бір мектеп, сол арқылы бала адамдарының мінез-құлқының ережелері мен нормаларын, олардың еңбекке, қоғамдық меншікке көзқарасын, олардың өзара қарым-қатынасын шығармашылықпен игереді. Ойын балалардың өздерінің де қоғамдық мінез-құлқы, олардың өмірге, бір-біріне көзқарасы, қарым-қатынасы қалыптасатын қызмет формасы болып табылады. Ойынды ұйымдастырып, оны басқара жүріп, тәрбиеші балалар ұжымына және ұжым арқылы әр балаға ықпал жасайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Жұмабекова Ф.Н. Мектепке дейінгі педагогика: оқулық. -Астана, 2014.
2. Аралбаева Р.Қ. Мектепке дейінгі педагогика. – Алматы, 2012.
3. Микляева Н.В. Дошкольная педагогика: учебник для акад.бакалавриата, для студ.вузов /Ю.В. Микляева, Н.А. Виноградова 2-е изд. перер. и доп. - М.: Юрайт, 2018. - 411 с.
- 4.Жұмабекова, Ф. Н. Мектепке дейінгі білім мазмұнын жаңартудың педагогикалық негіздері: арнайы курс бағдарламасы/ Ф.Н. Жұмабекова. - Астана: Мастер По, 2012. - 44 б.

УДК 1751. 81-139

PSYCHOLOGICAL TRICKS FOR LEARNING ENGLISH

Imangalieva Madina Bauyrzhankyzy

Student of Arkalyk Pedagogical Institute named after I. Altynsarin

Scientific supervisor: Asanova Asel Karlybaevna

Arkalyk, Kazakhstan

Annotation: *The article describes psychological methods of learning English through consciousness. The importance of involuntary memory in the process of learning a language is emphasized. The essence of the method and its implementation are considered. The importance of the fact that memory is associated with various perceptual processes, and what these processes are, is discussed. The main point of the article is the systematic inclusion of the method of mnemonics in the educational process of applying a new technique.*

Keywords: *teaching a foreign language, memory, method of learning English, language exercises, associative connections.*

Psycholinguistics (Fr. linguistique-lat. lingua-language) is a branch of science between psychology and Linguistics. It studies the process of speech, from the point of view of its content, communicative role, the relation of the word to thought. The founder of this direction was the German scientist G. Steintal (1823-1899), who considered language as a reflection of the psychology of ethnicity, as well as the individual. In his opinion, linguistics should rely not only on the individual psychology of a person, but also on folk psychology. Personality-activity approach in teaching a foreign language all activities are aimed at personal development, taking into account the motives, goals and unique warehouse of this personality. Change in motivation to study a foreign language. According to the data obtained during the study of a group of scientists led by I. E. Passov, the 1st year is a stable interest in reading a foreign language-97% the 4th year is a stable interest in reading a foreign language – 14%. [1, p. 320] Reasons for the disappearance of the desire to learn a foreign language:

- increase in material volume;
- increase in unfamiliar words;
- inability to master the previous material.

Memory processes play an important role in mastering a foreign language. In psychology, there are types of short-term and long-term memory. For the implementation of speech, both types of memory are considered important actions. In the process of speech formation, the necessary language tools are provided in utterances. Short-term memory should then move on to long-term memory as a result of the exercises are. This basis is a condition for successful language acquisition. As for memory, the following processes are divided into:

- memory, storage and forgetting;
- memory when convenient:
- voluntary goal, to remember something;
- involuntary memory, carried out in the course of action.

When teaching foreign languages, special involuntary memory is of great importance. Because we need to be able to use the language on a daily basis. For example, not only memorizing materials in different communication situations, but also voluntarily performing certain speech processes. It is necessary to memorize freely. Involuntary memory patterns:

- 1) language material should be worked out differently, that is, a wide variety of types of exercises;
- 2) exercises should enhance activity (creative activity of students);
- 3) they should be of interest;

4) they must be logically understandable, positive, have the interconnection and continuity of the old material and the new material;

5) memory should be associated with various sensory processes (vision, hearing, speech).

Mnemolning methodology

Someone else's speech for us is first only a set of sounds. And it is very difficult to remember them. We can sit at the dictionary all day, and after a week we will notice that absolutely nothing remains in our memory. Many complex techniques have been invented to memorize vocabulary. And one of them is mnemonics. [2, p. 262]

What is mnemonics?

We have already come across this method-when we memorize the colors of the rainbow while reading cases in kindergarten or elementary grades. "Every hunter wants to know where the pheasant is sitting" is an example from the arsenal of mnemonics. The essence of the method is to capture information that is difficult to remember in the same way into a logical "backup". We just need to find some associations with an unfamiliar word. Association, the word itself and its meaning immediately appear in our memory. [3, p. 224] When we look at a word in the dictionary, we see only letters, a meaningless sequence of graphic symbols. Remembering them is as difficult as a random sequence of numbers. But if we attach a phrase to a visual or sound image, it ceases to be a cipher. By remembering a picture or sound, we remember the word itself. Such associative connections are very strong: we probably did not remember the size and color of the cubes with the alphabet from childhood, but we remember that a watermelon was placed in a cube with the letter "A".

How to use mnemonics to learn English?

The same effect is used, for example, in the Skyeng online school application. In order for the dictionary to be well remembered and remembered for a long time, each word has its own map, which contains not only translation and transcription, but also special tips - GIFs, pictures, short videos related to the meaning of this word. These tricks allow students to memorize **10-30** new words a day. There is also a very creative way to memorize by choosing Russian consonants for words in English.

5 words that will be remembered forever

Now to Magic. If we do not believe that we can memorize about 20 words a day, read our tips, imagine the situations that the phrases describe and check ourselves in a few days. We guarantee that we will be able to remember all these English words, even if we have never encountered them before. [4, p. 149] [5, p. 416]

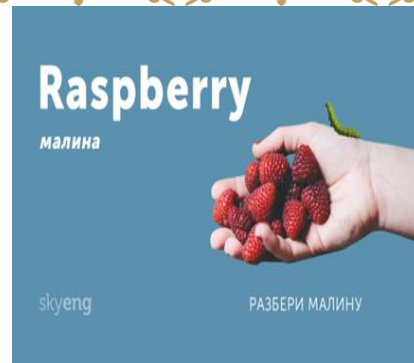
picture 1

picture 2

picture 3

picture 4

For example :

- Whatever** [вотэва] — любой: «*В ОТТАВЕ ЛЮБОЙ — хоккеист*»
Tired [тайэд] — усталый: «*так УСТАЛ, что ТАЕТ*»
To chase [чейз] — преследовать: «*ЧЕЙ Заяц преследует меня?*»
Puddle [паддл] — лужа: «*он ПАДАЛ в ЛУЖУ много раз*»
Rain [рейн] — дождь: «*после ДОЖДЯ РЕЙН вышел из берегов*»
To spot [спот] — замечать: «*не заметил и СПОТкнулся*»
Fair [фэйр] — ярмарка: «*ФЕЙЕРверки на ЯРМАРКЕ*» [6, p. 160]

To summarize, this article shows a technique that many do not know, but which is ideal for quickly memorizing words. If we apply the mnemonics technique in our own lesson, we can arouse students' interest in the language. We would recommend using the various digital platforms that exist today to implement the methodology. This is because when differentiating words using a methodology, our step towards the student should be effective. Only then will we be able to work with this technique. . With this technique, you teach the student that he needs to find some associations with an unfamiliar word, form a clear image, help the word itself and its meaning immediately appear in our memory. By working with this technique, we can increase the vocabulary of students in less time.

REFERENCES:

1. Zusman V. G. Intercultural communication / edited by N. Zusman V. G. - Nizhny Novgorod, 2001. - 320 p.
2. 6 Barchudarow L. Sprache und Übersetzung. – M. : Progreß, 1979. – 262 p.
3. 7 Vinogradov V. S. Introduction to translation studies (general and lexical issues). – Moscow : PAO, 2001. - 224 p.
4. 8 Sabitova M. T. G. Isina. I. Theory of translation - Almaty: Kazakhstan, 1995. - 149 p.
5. 9 Fedorov A.V. Fundamentals of the general theory of translation (linguistic problems): Textbook. – Ed. 5-E. – M. ; St. Petersburg, : 2002. - 416 p.
6. 10 Latyshev L. K. Translation: problems of theory, practice and teaching methods. – M. : Prosveshchenie, 1988. - 160 p.

ӘОЖ 378.147.227

**БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ
ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН БАҒАЛАУҒА АРНАЛҒАН ASSESSMENT CENTER
НЕГІЗІНДЕ ЦИФРЛЫҚ КЕЙСТЕРДІ ӘЗІРЛЕУДІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ**

**Әукен Айнаш Орынбасарқызы,
Бакирова Индира Дарханқызы,
Риза Сара Ерболқызы,
Ренкевич Виктория Владимировна,
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
Қарағанды, Қазақстан**

***Аннотация:** Бұл мақалада болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттіліктерін арттыруға арналған оқытуда қолданылатын әдістемелік материалдар жинақталған цифрлық кейстер әзірленетіндігі жайында айтылған. Аталмыш цифрлық кейстерді дайындау негізінде «Assessment center» ашылатындығы мәлімденеді.*

***Тірек сөздер:** Assessment center, кәсіби құзыреттілік, цифрлық кейс.*

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты Қазақстан Халқына жолдауында «Әділетті Қазақстанды құру ісінде мұғалімдердің рөлі айрықша екені сөзсіз. Мемлекетімізде соңғы жылдары ұстаз мамандығының абырой-беделін арттыру үшін көп жұмыс жасалды. Дегенмен, бұл бағытта әлі де біршама өзгерістер жасау қажет» [1] деп айтқан болатын.

Білім беру қызметтері нарығында үнемі өсіп келе жатқан бәсекелестік және шетелдік білім беру тәжірибесінің араласуы жағдайында білім беру қызметтері нарығында да, әлемдік білім беру кеңістігінде де бәсекеге қабілетті және кәсіби құзыретті болашақ мамандарды даярлау, тиісінше жоғары технологиялық және стандартталған процестерінің моделін әзірлеу және енгізу бүгінгі заман талабы.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттіліктерін бағалауға арналған цифрлық кейстерді әзірлеу заңнамалық деңгейде бірқатар құжаттарды, атап айтқанда Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңын; «Педагог мәртебесі туралы» ҚР Заңын; «Педагог» кәсіптік стандартын; Қазақстан Республиканың 2023-2029 жылдарға арналған мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамыту Тұжырымдамасын қабылдау қарастырылады; Қазақстан Республикасында жоғары білім мен ғылымды дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған Тұжырымдамалары; Жоғары білімнің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты; Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты және бастауыш білім беру деңгейінің 1-4 сыныптарының үлгілік оқу бағдарламаларын [2] негізге алады.

Assessment center (assessment centre, бағалау орталығы) – бұл қызметкерлердің кәсіби құзыреттіліктерінің даму деңгейін, әлеуеттерін анықтау мақсатында олардың қызметінің негізгі тұстарын модельдеуге бағытталған кешенді бағалау әдісі.

Бастапқыда ассесмент орталығы Германия, Ұлыбритания армияларының, сондай-ақ Екінші дүниежүзілік соғысқа дейін және соғыс кезінде АҚШ барлау қызметінің аға офицерлерін таңдау үшін пайдаланылды. Кейінірек бұл технологияны IT & T, IBM, Xerox, Mars, Siemens, Nestle, Shell және т.б. компанияларда кадрларды іріктеу үшін қолданды.

Бүгінгі таңда ЖОО-ның бітіруші курс түлектерінің білім сапасын, кәсіби құзыреттіліктерін арттыруға арналған Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Педагогика факультеті, Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасы жанынан Assessment center ашу жоспарлануда.

Assessment center мақсаты – болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттіліктерін бағалауға арналған Assessment center негізінде цифрлық кейстерді ғылыми-әдістемелік негіздеу және әзірлеу.

Цифрлық кейс — оқытушы дәстүрлі және қашықтықтан консультацияларды ұйымдастыру кезінде мәтіндік, аудиовизуальды және мультимедиалық оқу-әдістемелік материалдарды жинау және оларды пайдаланушылардың өз бетінше меңгеруі және қолдануы үшін негізделген.

Цифрлық кейс (ағылшынның case—портфель) оқытуда жасалынған әдістемелік материалдармен іске асырылады.

Цифрлық кейс арналған материалдар түрлері мыналар:

1. Әдістемелік нұсқалар. Оқу құралдары мен глоссарий. Оқушыларға оқу жоспарындағы пәндер бойынша электрондық тасымалдауышта оқу-әдістемелік материалдардың кешені (кейс) беріледі. Кешенді даярлауда ұжымдық әдістер, жобалау әдістері пайдаланылады.

2. Жұмыс дәптері.

3. Анықтама.

4. Оқу, аудио, бейне материалдары.

5. Бақылау және емтихан материалдары.

Мұндай әдістер тыңдаушылардың белсенділігін арттыруға, шығармашылық қабілеттерін белсендіруге арналады.

Цифрлық кейстер білім беру бағдарламасының мазмұнына сәйкес толық модульді қамтыған білім алушылардың кәсіби құзыреттілігін Дублин дескрипторлары шеңберінде 5 деңгей бойынша айқындалатын болады:

- Білу және түсіну;
- Білімді қолдану және түсіну;
- Алған білімін қалыптастыру;
- Коммуникативті қабілеттер;
- Оқу дағдылары немесе оқу қабілеті

Әзірленген цифрлық кейстер жоғары білім беру ұйымының соңғы курс білім алушыларының кәсіби құзыреттіліктерінің қалыптасу деңгейін сапалық және сандық бағалауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Цифрлық кейстерді әзірлеуде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттіліктерін арттырудың маңызы зор.

Кәсіби құзыреттілік педагогтың субъективті факторы болып табылады. Педагогтың кәсіби құзыреттілігі түсінігі мұғалімнің жеке мүмкіндіктерін көрсетеді. Осылайша, педагог құзыреттілігі педагогикалық қызметтің теоретикалық және практикалық дайындығын жүзеге асырады. Кәсіби құзыреттіліктің 4 түрі бар:

1. Арнайы құзыреттілік,
2. Әлеуметтік құзыреттілік,
3. Тұлғалық құзыреттілік,
4. Дара құзыреттілік.

Кәсіби құзыреттіліктің әдіснамалық негіздері В.А.Болотовтың, В.Н.Введенскийдің, Е.Ф.Зеердің, И.А.Зимняяның, А.М.Митяеваның, Н.В.Мирзаның, В.А.Сластениннің, Ш.Т.Таубаеваның, Н.Д.Хмельдің, А.В. Хуторскийдің, W. Nutmacher, K. Greenan, H. Mcilveen және т.б. ғылыми еңбектерінде ашылады.

Білім алушылардың құзыреттілігін қалыптастырудағы кейс-технологияның педагогикалық әлеуетін А.С.Еремін, Н.Павельева, Е.С.Полат, К.Ф.Херрид, Е.Шимутина және т.б. білім беру процесінде кейс-технологияны пайдалану мәселелерін В.П. Беспалько, Е.С.Полат, Л.В.Рейнгольд, О.Г.Смолянинова және т.б. зерттеді. Case-study әдісі негізінде оқытудың инновациялық технологияларын О.Г.Смолянинова, Н.Ф. Радионова, А.П.Тряпицын [3] және т.б. негіздеді.

Н.В. Кузьмина еңбектің нәтижесі мен оның кәсіби құзыреттілігіне әсер ететін, педагогикалық қызметкерлердің маңызды сипаттамасының қатарында педагогтың кәсіби іс-әрекетінің сапасы, оның шеберлігі мен кәсіпқойлығы, педагогикалық қабілеттер мен педагогқа қойылатын талаптар бойынша сұрақтарды зерттеп қарастырады. Ол педагогикалық құзыреттіліктің негізгі элементтері ретінде келесілерді атап көрсетеді: оқытылатын пәннің аумағындағы арнайы құзыреттілік, оқушылардың білімі, іскерлігі мен дағдысының қалыптасу әдістерінің аймағындағы әдістемелік құзыреттілік; оқыту аймағындағы психологиялық-педагогикалық құзыреттілік; оқушылардың қабілеттері, бағыт-бағдары мен себептері аймағындағы дифференциалды-психологиялық және аутопсихологиялық құзыреттіліктерді қарастырады.

Қорыта келе, бүгінгі жас ұрпақ – ертеңгі мемлекет тұтқасын ұстаушы білікті маман, ел тағдырын шешуші азамат. Олай болса еліміздің болашағы болып табылатын жас ұрпаққа білім беретін оқу орындарының білім жүйесін дамыту заман талабы екенін мойындауымыз керек. Сондықтан ХХІ ғасыр мұғаліміне сай болу үшін ізденімпаз ғалым, жан-жақты шебер, тынымсыз еңбекқор, терең қазыналы білімпаз, кез-келген ортаның ұйытқысы болған абзал.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. "ӘДІЛЕТТІ МЕМЛЕКЕТ. БІРТҮТАС ҰЛТ. БЕРЕКЕЛІ ҚОҒАМ" Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2022 жылғы 1 қыркүйек (www.gov.kz)

2. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747
https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32091648&pos=176;-39#pos=176;-39;
<https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200031149>;
<https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000249>;
<https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200028916>;
<https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031>;
https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39621845

3. Бережнова Е.В. Профессиональная компетентность как критерий качества подготовки будущих учителей [Текст] // Компетенции в образовании: опыт проектирования: сб. науч. тр. / Под ред. А.В.Хуторского. – М.: Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2018. – С. 327.

УДК – 37.061

БАЛАЛАРДЫҢ ҒАЛАМТОРҒА ТӘУЕЛДІЛІГІНІҢ АЛДЫН АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Нурдаuletовна Зауреш Нурсатовна

психология мамандығы және білім беру бағдарламасы бойынша
элеуметтік ғылымдар магистрі, педагогика-психология пәндерінің оқытушысы,

Жуматаева Мөлдір Ерланқызы

№1 Алматы қазақ мемлекеттік гуманитарлық - педагогтік колледжінің 3- курс студенті,
Алматы, Қазақстан

Аннотация: «Ғаламторға тәуелділік» – қазіргі қоғамның басты дерті. «Ғаламторға тәуелділік» еңбектеген баладан бастап, еңкейген қарттарға дейін күннен күнге басым болып бара жатыр. «Ғаламторға тәуелділік» оның өзіндік белгілері мен себептері туралы қарастырылған.

Ғылыми жобада «Ғаламторға тәуелділік» оның себептері психологиялық, физиологиялық тұрғыдан адамдарға алып келетін зияны, ғаламторға тәуелділік әлемнің проблемасы болғандықтан, проблемамен күресу жолдары ұсынады.

Қоғамдағы жасөспірімдер мен балалардың ғаламторды шамадан тыс пайдаланып денсаулығынан айырылып жатқанын көре аламыз. Қазіргі таңда жасөспірімдер мен балалардың көп бөлігі ғаламтордың тек қана пайдалы жақтарын көріп, зиянды жақтарын елемей жатады. Менің басты мақсатым балалар мен жасөспірімдерге ғаламтор жайлы ақпараттар мен адам өміріне алып келетін өзгерістері пайдасы мен зиянын түсіндіріп өту.

Кілтті сөздер: Ғаламтор, – (ағылш. internet) компьютерлік серверлердің бүкіл әлемдік желісі. ARPANET, Телемания.

Ғаламтор бүкіл ғаламның басты мәселесі. Қазіргі таңда ғаламторды қолданбайтын адам жоқтың қасы шығар. Ғаламтор күннен күнде дамып, адам баласы уақыт өткен сайын сан түрлі байланыс жүйесін ойлап табу үстінде.

Ғаламторды қолданғанда оған тәуелді болып қалмау адамдардың өзіне байланысты. Қазіргі таңда ғаламторға тәуелділер жасөспірімдер мен балалар.

Ғаламтордың жасөспірімдер мен балаларға пайдасымен қатар зияны, денсаулыққа алып келетін өзгерістерін түсіндіру басты мақсатым болып табылады. Егер ғаламтор жоқ болып кетсе, адамдардың өмірін елестудің өзі бір қызық.

«Ғаламтор ғалам мәселесі» Ғаламтор дегеніміз не? Ғаламтор тарихы ХХ ғасырдың 50-ші жылдардың аяғында пайда бола бастады. Ғаламторды ойлап табудың негізгі мақсаты ядролық қақтығыстар болып қалған жағдайда адамдар бір-бірімен байланыс орнатуы үшін ойлап табылған құрал.

Ғаламторды ойлап тапқан АҚШ мемлекеті. Ғаламтордың пайда болуына ARPANET желісі септігін тигізген. Бұл желіні ойлап тапқан да АҚШ – тың үкіметтік ұйымы. Алғашқыда бұл ұйымды ғалымдар жүйеге ену үшін, компьютердегі программаларды іске қосу үшін пайдаланған.

ARPANET әскерлер мен әскери қызметкерлерді, оқу орындарын байланыстыратын желі болған сонымен қатар зерттеушілердің бір – бірімен ақпарат алмасуы үшін таптырмас мүмкіндік болған. Ғаламтордың шығу тарихының өзі бір қызық. АҚШ – тың қорғаныс министрі егерде соғыс бола қалған жағдайда адамдар бір бірімен байланыс орнатып, хабар алмасу жүйесі керек болады деп есептеген.

ARPANET жобасы 1969 жылы 29 қазанда басты 4 мекеменің компьютерлерін телефон арқылы байланыстырды. Содан соң жоба дамып танымал бола бастады. 1983 жылы ARPANET атауы «Ғаламтор» ұғымымен алмастырылды. Содан бастап ғаламтор жылдам қарқынмен дамып бүткіл әлемді жаулап үлгерді. Қазіргі заманмен алып қарайтын болсақ ғаламторды қолданбаймын дейтін адамдар жоқтың қасы шығар. Ғаламтордың қызыметі ХХ - ғасырдың аяғында ақпараттармен алмасу болса, қазіргі таңда тек ақпаратпен алмасу емес табыс көзі, білім алу, ақпараттарды іздеу, алыстағы таныс адамдарыңызбен видеохабарлама арқылы қалаған уақытта сөйлесе алу, күнделікті өмірге қажетті ақпараттарды, алдын ала болатын жаңалықтарды тез біле аламыз.[1,36 б]

Әрбір заттың пайдасы мен зияны қатар жүретін қоғамда өмір сүру үстіндеміз. Ғаламторды да шамадан тыс қолданар болсақ адамға тигізер зияны орасан жоғары. Қоғамымыздағы басты мәселе жасөспірімдер мен балалардың интернет желісіне тәуелді болып қалуы. Бұл проблеманың алдын алу барысында ата – ананың атқаратын қызыметі орасан зор, ең алдымен ата – ана балаларына ғаламтордың зиянды жақтарын түсіндіруі қажет баланы бақылауда ұстап, интернетке қанша уақытын арнайтынын қадағалауы қажет. Ата –ана үнемі балаға зиян екенін ескертіп, түсіндіру жұмыстарын жүргізу міндетті.

Бірақ қазіргі қоғамда баланы интернет тәрбиелейтін заманға жетіп отырмыз, бұл ата – ананың балаға немқұрайлы қарауы деп есептеймін. Ғаламторды ешкім басқармағандықтан оның ішінде сан түрлі ақпараттар бар баланың психологиясын бұзатын мәнсіз видеолар т.б.

Осы жағымсыз ақпараттарды көре берсе көзден құлақтың есту мүшесі арқылы баланың денсаулығы нашарлайды, ойлау қабілеті нашарлап, сабаққа деген зауқы мүлде болмай тек әр күнінің басым бөлігін ғаламторда отыруменен өткізеді. Ата– ана шектеу қойып ұрсып қалса жылау, ұрсысу мен неше түрлі конфликттер пайда болады. Кішкентай еңбектеген баланың өзі телефонға әуес, тіпті кейбір ата –аналар баласы жылап мазасын алмауы үшін өздері баласына телефон ұсынады. Менің ойымша, бұл үлкен қателік енді жаңадан өмірге бейімделіп келе жатқан баланың ақыл ойына өте зиян, телефоға үйрету, тәуелдік осындан басталады емес пе.

4 жастан бастап 13 жасқа дейінгі балалардың шамамен 60% барлық бос уақыттарын теледидар мен телефонның алдында өткізеді. Барлық істерді ысырып қойып бағалы уақытын экран алдында өткізуді қажет ететін әуестік бірте – бірте күнделікті әдетке айналу үстінде. Ғаламторға тәуелділік дәл осындай тоқтаусыз қарқынмен жүре беретін болса онда қоғамымыз ілгері дамымайды. Қоғамда жас өспірімдердің басым бөлігі ғаламтор арқылы құмар ойындар ойнап ақшаларын соған жұмсап отырады, ұтылған жағдайда қалтасындағы соңғы ақшасын да ойынға жұмсап отырады бұл **Телемания** деп аталады.

«**Телемания** дегеніміз» – грек. теле – телефон, теледидар мания құмарлығы, теледидар мен онлайн ойындарды шамадан тыс қолдану. Телеманиядан құтылудың жолы өте қиын. Қазіргі заман мен бұрынғы ғаламторсыз заманның айырмашылғы жер мен көктей. [3,48б]

Салыстыратын болсақ бұрынғы заманда балалардың балалық кезі нағыз балалық шақ деп ойлаймын. Ғаламторсыз таза ауада асыр салып, үйге кірмей достарымен ойнау, әжелеріміздің қызықты ертегілерін тыңдап, ұйықтап қалуымыз, кітаптарды оқып жарысуымыз ең бақытты кезеңдеріміз. Ол кезде де теледидарды тұтынатынбыз бірақта тәуелді болатындай емес балапан арнасынан көрсететін қызықты мультфильмдерді апта сайын күтетін едік. Міне, нағыз ғаламторсыз балалық шақ. Қазіргі қоғамдағы балалар қолдарында телефон ертегі тыңдап, теледидардан мульттик көретін балалардың саны аз. Бір жағынан ғаламтордың дамығаны Қазақстанымыздың алдыға жылжуына үлесін қосу үстінде.

Қазіргі жастар қауымы тәуелді болып уақытының көп бөлігін ғаламторда пайдасыз дүниелерге жұмсап шынайы өмір мен виртуалды өмірді алмастырып алып жатыр сонымен қатар денсаулықтары мен психикаларына да зияны тиіп жатыр. Ғаламтордың зиян жақтарын барлық адам біледі енді соған тәуелді болмау әр адамның өз қолында.

Ғаламтордың адам өміріне алып келетін зияндары мен тигізер пайдасы.

Ғаламторды адамдар тек пайдалы жақта қолдануы қажет. Балаларға ғаламтор жайлы тәрбие берместен бұрын ата – ана өздері ғаламтор жайлы ақпараттармен танысып зияндарын білуі қажет. Ғаламторда ұзақ уақыт отырғанның денсаулыққа алып келетін зардабы көп олар: Желіде көп отырғаннан көз бен омыртқаға зақым келеді. Бұл алу үшін компьютердің алдында көп отыратын адамдар көзді қорғайтын көзілдірік киіп арқаны тік ұстап жұмыс жасауы қажет. Сонымен қатар балалардың психикасына әсерін тигізіп жатқанын қоғамда көп байқаймыз. Бала тез ашушаң, көңіл күйі болмай, сабаққа деген зейіні бөлініп тәуелді болып отырады. Ғаламторды ешкім басқармағандықтан ол жерде әртүрлі ақпараттар бар оны балалар да үлкендер де көреді. Балалар өздеріне көруге тиым салынған ақпараттарды көріп психикаларын құртып, өмірге деген көзқарсын өзгертіп қоршаған ортамен байланысын үзеді. Кейбір жасөспірімдер ғаламтордан түрлі жағымсыз ақпараттарды көріп психикасын бұзып алып жатады. 2001 жылы

Ресейде 3 бала компьютерге беріліп суицид жасаса, АҚШ – та Шон Вуллей есімді бала виртуалды әлемге еніп ақыры шыдамай өзіне қол салған. Тілшілер Шонның анасынан сұхбат алу барысында ғаламторға тәуелділіктің аяғы неге апарғанын айтып өткен. Ғаламторға тәуелділік арқылы сен не тірі қаласың, не өлім құшасың менің ұлым ғаламтордың салдарынан өлім құшты деп өзінің өкінішті жағдайымен бөлісіп өткен. Қазақстанымызда да жасөспірімдердің ғаламторға тәуелді болып, өздеріне суицид жасап жатқандарын да көріп жүрміз. Статисткаға сүйенетін болсақ суицидке баратындар 16 жас пен 29 жас аралығындағы жастардың үлесі 17,3% ды құрады, осы жағдайдың көп бөлігінің салдары балаға отбасындағы тәрбие дұрыс берілмегендіктен, ата-ана балаға көңіл бөлмей, ғаламтордағы психиканы құраттын ақпараттардың кесірінен деп ойлаймын. Осы проблеманы әрбір ата-ана ескеріп нәтиже шығаруы керек.

Егерде ата -ана баласын бақылауда ұстап оның күнделікті қандай іспен айналысып жатқанынан хабардар болып баламен дұрыс қарым – қатынас орнатса, ғаламтордың зиянды жақтарын жақсылап түсіндіре білсе, жиі баламен сөйлесіп, тиімді күн тәртібін ұйымдастырса онда қоғамда балалар мен жасөспірімдердің ғаламторға тәуелділігі жайлы проблемалар азаяды. Одан кейінгі келтіретін зияны уақыттың қадірін білмей, компьютер мен телефон алдында көп уақытты өткізіп қою, сондықтан да ғаламторды барынша тиімді жақта қолдануы қажет сонда ғана тәуелділік пен суицидтердің саны азайып қоғамымыз жақсы жаққа қарай өзгереді.

Ғаламтордың қоғамға пайдалы жағы да жоқ емес: Ғаламтор арқылы кез – келген ақпараттарды оңай әрі жылдам біле аламыз, қосымша табыс табумен айналыса аламыз тіпті шет елмен онлайн түрде бизнес жүргізе аламыз. Алыстағы таныстарымызбен қалаған уақытымызда видеозвонкпен сөйлесе аламыз, өзге елдер мен ол жақта болып жатқан ақпараттарды бармай ақ экраннан бәрін тамашалай аламыз. Ғаламтордың барына қуанатынымның себебі: білім саласына көп көмегін тигізеді, мектепте практика барысында ғаламтор арқылы мен балаларға қызықты ақыл – ойын дамытатын тапсырмаларды орындата аламын экран арқылы, сонымен қатар пайдалы видеороликтер, түсіндірме сабақтарды көрсете аламын. Ғаламтор арқылы сабақ өтуге қажетті көрнекіліктер, қосымша тапсырмалар, кері – байланыс тапсырмаларының түр – түрін тапсақ болады. Ғаламтордың осындай пайдалы мүмкіндікті беріп отырған қуантарлық жағдай.

Ғаламтордың қоғамға пайдалы тағы бір тұсы ауа – райы мен алда болатын апаттардан хабардар болып отыруымыз. Ауа-райы мен апаттар демекші, кез-келген табиғи апаттар орын алса адамдар бір - бірімен байланыс жасай алады және сол апаттың болатынын зерттеушілер зерттеп, ғаламтор арқылы адамдарға ақпараттар таратылады.

Ғаламтордың пайдасы мен зияны жайлы ақпараттарды көптеген ғалымдар зерттеп өздерінің еңбектерінде нақыл сөздерінде бөлісіп отырған. Бірақ зерттеулердің нәтижесінде ғаламтор кітаптың орнын баса алмайтыны анық айтылған, ғаламторды көбіне ақпараттарды алу жаңалықтардан хабардар болып отыру үшін пайдалану жайлы айтып өткен. Ғаламторды зерттеумен айналысқан зерттеушілер мен программистердің ғаламтор жайлы ойлары.

Ғаламтор – үлкен бизнестің бастамасы деп жазушы [Джек Уэлч] өзінің сұхбатында интернеттің пайдасын атап өтті.[3,116]

Ғаламтордың пайда болғаны жақсы болды, оны барлық адам қолдана алады және барлығына ашық бола алады деп өзінің ғаламторға деген көзқарасын білдірген [2,276]

Ескі сөз бар: кілт тесігіне үңілме – қайғыға себеп болмайды. Адамзат тарихындағы ең үлкен кілт ол ғаламтор деп өзінің ғаламтордың пайдасы жайлы пікірін білдірген [3,76] Айтылған пікірлер бойынша ғаламтордың адам өміріне пайдалы жақтары бар екендігін білдік.

Қорытынды ой: Қоғамдағы әрбір адам қазіргі таңда ғаламторды тұтынады, тұтынбайтын адам жоқтың қасы шығар. Ғаламторға тәуелділік қоғамымыздың басты мәселесі, яғни жас жеткіншектердің денсаулығына, тәрбиесіне, сабаққа деген зейініне жалпы өміріне үлкен зияндар алып келеді.

Ғаламторға тәуелділіктің алдын алу үшін ата – ана баласына көңіл бөліп ұдайы бақылауда ұстауы қажет. Баланың дені сау, әрбір іске қабілетті болуы үшін ата – ана дене тәрбиесіне аса мән бергені жөн. Баланың жаттығулар жасауын, таза ауада серуендеуіне, уақытылы ұйықтауына баса назар аударуы қажет.

Дене тәрбиесі арқылы балада жағымды мінез -құлық қалыптасады, баланың ағзасы шынығады, дене бітімінің дұрыс дамуы жүзеге асады. Ғаламторға тәуелділіктің алдын алу барысында өзгерісті әр адам өзінен бастауы қажет. Ғаламторды үздіксіз пайдалана бермей тек қана қажет кезде дұрыс мақсатта пайдалануымыз қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- 1.«Информатика негіздері» ғылыми-әдістемелік журнал. Алматы, №1, 2010ж..
- 2.Ж.У.Кобдикова, Г.А.Көпеева, Ә.Ә.Қаптағаева Информатика. Жалпы білім беретін мектептің 5-ші сыныбына арналған оқулық. Нұр – Сұлтан «Арман – ПВ баспасы».
3. «Информатика негіздері» ғылыми журнал. Алматы №5, 2011 жыл.
4. «Кемел адам» Жолдыбайұлы.К. Алматы, «Самға» баспасы, 2022 жыл.
5. «Информатика» Жалпы білім беретін мектептің 8-сынып оқушыларына арналған оқулық. Р.Қадырқұлов, Ә.Д. Рысұлбекова, Г.К.Нұрмұханбетова, Алматы 2023.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ ОҚУ ДАҒДЫСЫН ДАМУЫ

Кемелбекқызы Бүлдіршін

«Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының 2-курс магистранты,
Абай атындағы ҚазҰПУ

Ғылыми жетекшісі: Г.Т.Сәдуақас

қауымдастырылған профессор, педагогика ғылымдарының кандидаты
Абай атындағы ҚазҰПУ,
Алматы, Қазақстан

***Аңдатпа:** Мақалада авторлар бастауыш сынып оқушыларының функционалдық оқу дағдысын дамыту мәселелерін қарастырады. Оқушылардың функционалдық оқу дағдысын қалыптастыру – бүгінгі заманның талабы. Оқушының дағдыны меңгеру жолы – өте күрделі және ұзақ уақытты керек ететін үдеріс. Дағды біліммен бірге негізделеді. Оқу жұмысында олардың маңызы зор. Өйткені дағды оқушының алған білімінің қаншалықты берік екендігінің белгісі болып табылады.*

***Түйін сөздер:** Функционалдық сауаттылық, құзыреттілік, әдебиеттік оқу, дағды, функционалдық оқу дағдысы.*

XXI ғасырда барлық дағдыларды бойына жинақтаған жаңа заманның педагогтері білім деңгейі жөнінен, біліктілік тұрғысынан әлдеқайда жоғары болуы тиіс. Жоғары оқу орнын бітіруші болашақ бастауыш сынып даярлық деңгейіне қойылатын талаптарда қоғамымыздың жаңа әлеуметтік тапсырыстары жоғары оқу орнын бітіруші болашақ педагогтердің бойында бүгінгі заманға сай жаңа әрекет пен идеялардың жүзеге асырылуын қамтамасыз ететін дағдылар, яғни субъектілердің бойында өзіндік ерекшелігімен танылатын маңызды дағдыларды қалыптастыру мәселесі қарастырылады.

Уақыт талабы білім жүйесінде азаматтарды тәрбиелеу үдерісіне жаңаша бағыт, соңғы серпілістер мен шығармашылық негіздегі педагогикалық ізденістерді қажет етеді. Адам факторы алға шығарылып, қатаң бәсекелестік заманында өзінің білімділігі мен біліктілігін таныта алар дарынды да талапты жеке тұлға тәрбиелеу міндеті жалпы білім беретін мектептердің білім мазмұны мен оқыту үдерісіндегі жаңа ойлар мен шешімдердің жүйесіне тіреледі. Әлемдік өркениетке ұмтылған кезде мемлекетіміздің білім жүйесі жаңаша заманның қажеттіліктері мен сұраныстарына, талабына сай болуы тиіс.

Қазіргі әлемдік білім кеңістігіндегі халықаралық стандарт талаптарына сай оқыту үдерісінің орталық тұлғасы білім алушы субъект, ал ол субъектінің алған білімінің түпкі нәтижесі құзыреттіліктер болып белгіленуі білім беру жүйесінде «функционалдық сауаттылықты» қалыптастыру мәселесін негізге алудың өзектілігін арттырып отыр. Ол оқушылардың қатысымдық, ақпараттық, проблемалардың шешімін табу құзыреттіліктерінің бірлігінен құралады.

Оқушылардың функционалдық сауаттылық мазмұны келесі құзыреттіліктерден көрінеді:

- оқу, жазу сауаттылығынан;
- жаратылыстану ғылымындағы сауаттылығынан;
- математикалық сауаттылығынан;
- компьютерлік сауаттылықтан;
- денсаулық мәселесіндегі сауаттылықтан;
- құқықтық сауаттылығынан [1].

Оқушылардың функционалдық оқу дағдысын қалыптастыру – бүгінгі заманның талабы. Мұндағы негізгі мақсат оқу үдерісін ізгілендіру, өскелең жас ұрпақтың парасатты,

ана тілін құрметтейтін, ата-баба дәстүрін жалғастыратын адамзат тәрбиелеу. Бастауыш сынып оқушыларының оқу дағдысын қалыптастыру – осы сатыдағы білім мазмұнының құрамдас бөлігі.

Оқушының дағдыны меңгеру жолы – өте күрделі және ұзақ уақытты керек ететін үдеріс. Дағды біліммен бірге негізделеді. Оқу жұмысында олардың маңызы зор. Өйткені дағды оқушының алған білімінің қаншалықты берік екендігінің белгісі болып табылады.

Баланың мектепке келуі оның дағдыларының белгілі бір жүйемін дамып отыруына мүмкіндік туғызады. Мұғалім балаға *жазу, оқу, есептеу* сияқты күрделі дағдыларды үйрете бастайды. Осы айтылғандарға дағдыландырудың бастапқы жолы жаттығу жұмыстарынан басталады. Оны қалыптастыру үшін қайталау жеткіліксіз, оған арнайы жаттығу қажет. Кез-келген қайталаудан жаттығу шықпайды. Мәселен, адамның нашар жазуы, көп қайталағанмен түзелмейді. Себебі, мұнда арнайы жаттығулар жүйесі жоқ. Жаттығу жөнінде белгілі ережелерді білмей, яғни дағдыны қалыптастыру қандай жолмен жүріп отырғандығымен таныспай, қандай дағдыға болса да ие болу өте қиын. Жаттығу жұмыстарында ереже түсіндіріледі. Бұдан кейін бала ережені іс жүзінде қолдана білуге үйренеді. Мұғалім сан алуан әдістермен арнаулы жүйелердің ең тиімді дегендерін тандап, оны бала дағдысын қалыптастыруға қолданады. Мұғалімнің бар шеберлігі мен өнерін салатын осы жер. Өйткені дағдының іргетасы дұрыс қаланса, соғұрлым жақсы, тыңғылықты бекітін болады. Баланың ережені жақсы түсіне алуы, тәжірибеде қателеспей пайдалану, онда дағдының орныға бастағанының белгісі.

Оқу мазмұны неғұрлым қиын келсе, соғұрлым қайталауды кеңінен талап етеді. Егер жаттығу жұмысы орынсыз көп қайталана берсе, оқушы тез шаршайды. Ал қайталау аз болса, онда дағды терең қалыптаспайды. Сондықтан қайталау оқу мазмұнының ерекшелігіне қарай белгілі бір мөлшермен жүргізілуі тиіс.

Оқу дағдысының қалыптасуы оларға ұсынатын материалдық түсініктілігіне, жеңілдігіне және қызықтылығына байланысты екендігін бірқатар ғалымдар (Н.А.Рыбников, С.Жиенбаев т.б) өз еңбектерінде дәлелдеп көрсеткен [1].

Оқушыны дұрыс оқуға үйрету жұмысы бірінші сыныптан басталып, әрбір жеке сөзді дыбыстап емес, буындап оқуға үйрету керек. Бұл кезде оқушыларға дыбыстардың бір түрін екінші түрінен ажырату қиын соғады. Сондықтан олар өзара салыстырылады. Осы кезде оқушыны тек дыбыстарды ажыратуға ғана үйретіп қоймай оларды буынмен оқып жаттықтыруға ерекше мән беріледі. Әліппе кезеңінде бірінші тоқсанда сөзді буындап оқып үйренген оқушы, екінші тоқсанда сөзді буынға бөлмей, тұтас оқи алатын болады. Ал екінші сыныпта сөйлемді бірден оқиды. Үшінші сыныптарда сөйлемді сазына келтіріп дұрыс, мәнерлеп оқуға жаттығады. Дұрыс оқуға үйрету үшін алдымен мұғалім әр оқушының қалай оқитынын, әрқайсысының оқу машығын жетілдірерлік жүйелі жұмыстар жүргізу керек.

Бастауыш мектепте функционалдық оқу дағдысын қалыптастыру бойынша негізгі жұмыс түрлері әдебиеттік оқу сабақтарында жүргізіледі.

«Әдебиеттік оқу» пәні функционалдық оқу дағдысын қалыптасуы оқушының мәтінді дұрыс, мәнерлеп және шапшаң оқуды меңгеруі, шығарма авторының көзқарасын түсінуі, мәтінді оқырман ретінде қабылдауынан байқалады. Сөз өнеріне деген қызығушылық, тілдік эстетикалық талғамы қалыптасады. Сөйлеу әрекетінің түрлері жетіліп, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылық пен рухани- адамгершілікке тәрбиеленеді.

Мәтінді оқу сапасы дұрыс, түсініп, шапшаң, мәнерлеп дағдысы қалыптасады. Ауыз әдебиетінің жанрлары, отандық және әлемдік балалар әдебиетінің озық үлгілерімен танысады.

Ақын-жазушылардың балаларға арналған шығармалары туралы, басты тақырыбы, басты кейіпкерлері және негізгі мазмұны жайлы түсінік қалыптасады. Мәтінді талдап, жанрлық сипаты туралы түсінік қалыптасады.

Шығарма сюжеті ізімен немесе еркін тақырыпта әртүрлі әдеби шығармашылық жұмыс түрлері: өлеңді мәнерлеп оқу, әңгіме құрастыру, мәтінді сахналау, мәтін бойынша сурет салу, мақала жазу, шағын үзіндіге сценарий жазу т.б. орындау машықтары қалыптасады. Сонымен қоса оқырмандық мәдениеті, кітапханада жұмыс істей алу, кітап дүкендерінде қажет кітапты таңдай алу дағдысы, ана тілінде ауызша және жазбаша дұрыс сөйлеу, мәнерлеп оқу, білім сайыстарына қатысу, өз ойын анық нақты баяндау білігі мен функционалдық сауаттылығы қалыптасады.

Ж.Аймауытов: «Ана тілін үйрену – сөздерді жаттау, олардың жүйесін өзгеру заңдарын білу ғана емес, тіл үйренумен қатар, бала тілдің сансыз көп ұғымдарын, ойларын, сезімдерін, сұлу үлгілерін меңгереді» - деп ерекше көңіл бөледі [3].

Оқушының мұндай жәрежеге жетуі олардың дұрыс оқу дағдысы қалыптасқанда ғана мүмкін болатын нәрсе.

Дұрыс оқу дегеніміздің, өзі – оқушының шығарманы дұрыс, түсініп, шапшаң және мәнерлеп оқуы. Міне, осындай оқу түрлері іске асқанда ғана біз оқушы шығарманы саналы түрде оқыды деп аламыз. Саналы түрде оқылған шығарма ғана сезімге әсер ете алады. Ендеше, оқушылардың оқу дағдысын қалыптастыру және жетілдіру – бастауыш сыныптардағы «Әдебиеттік оқу» пәнінің негізгі міндеті болып келеді және бола бермек.

Бастауыш сынып мұғалімдері өзінің және басқа мұғалімдердің жұмыс тәжірибесіне сүйене отырып, оқу дағдысын қалыптастырудың тиімді әдістерін іздеумен айналысады. Оған мыналар жатады:

– оқу дағдысын пысықтауға арналған жаттығулар жүйесі (В.А. Бородин, Т.И. Кондранина әдістемесі негізінде): «шифрограмма», шеңбер бойымен сөздерді оқу, әртүрлі интонациямен және дауыс күшін пайдаланып оқу, жетіспейтін сөздермен мәтінді толықтырып оқу және т. б.;

– көркем шығармамен жұмыс: мәтінді алғашқы қабылдаудың тұтастығы, проблемалық сұрақ қою, шығарма идеясын түсіну үшін тереңірек талдау, автордың ұстанымына және тілдің көркемдік құралдарына назар аудару;

– шығармашылық тапсырмалар: жұмбақтар, ертегілер, әңгімелер, өлеңдер жазу, сөзжұмбақтар жасау; жеке балалар кітаптары мен сынып шығармаларының жинақтарын жасау;

– АКТ құралдарын қолдану (жазушы туралы әңгіме, таңдамалы оқу, сөздік жұмысы, әдеби викторина және т.б.) [4].

Мысалы: «Сингапурлық оқыту» әдістемесі бойынша әр оқушы нөмір алады, төрт оқушы бірігіп топта жұмыс істейді және тапсырмалар сандар бойынша сараланады. Әр оқушыға берілген мәтінді бөліктер бойынша бөліп негізгі ойды таңдауды үйрену, сұрақтарға жауап беру, ақпаратты түсіндіру міндеті жүктеледі. Төртеуінде жұмыс істей отырып, әркім өз тапсырмасы үшін жауап береді. Бұл әдіс бойынша оқушының оқу дағдысы да, оқу сауаттылығы да артатынын көруге болады [4].

Кішкентай абзац пен жеңіл сұрақ әрқашанда үлгерімі төмен балаға берілмеу керек. Баланың өмірлік тәжірибесімен байланысты ізденушілік, қызықты, проблемалық тапсырмаларды ойластыру қажет. Сыныптағы әр оқушының мәтінді толығымен оқып, ондағы негізгі ойды бөлектей алуы, құбылыстың қандай маңызды белгілері сипатталғанын анықтай алуы және т.б белгілерін анықтай алуы маңызды. Дайындығы нашар балаларға қарапайым мәтіндер таңдалуы керек, егер олар оқулықта болмаса, мұғалім күрделі мәтіндерді бейімдеуі керек.

Қорытындылай келгенде, оқушының оқу дағдысын қалыптастыру – бастауышта білім берудің құрамдас бөлігі. Оқу дағдысын қалыптастыру, әдеби жазба тілі мен сөйлеу тілімен байланысып жатады. Оқушыларман жүргізілетін түрлі жаттығулар, тілдің заңдылықтары, ережелерді меңгерткенде ғана оқу дағдысын қалыптастыруға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1 «Қазіргі бастауыш білім беруде оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың өзекті мәселелері»: ғалым-педагог М.Қ. Жұбанованың 90-жылдығына арналған халықар. ғыл.-практ.конф. мат. жинағы. – // Алматы. «Қыздар университеті» баспасы, 2016, 442 бет.

2 Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру (бастауыш сыныптар). Әдістемелік құрал. – // Астана. Б.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013. – 66 б.

3 Аймауытов Ж. Жан жүйесі және өнер таңдау (Психология). - Алматы: Рауан, 1995. - 310 б

4 Бозжанова Қ. Қазақ бастауыш мектептерінде I-III класс оқушыларының оқу дағдыларын қалыптастыру. – //Алма-Ата: Учпедгиз, 1961. - 147 б.

3 Шәрәпиева Ә.А. Оқу дағдысы – функционалдық сауаттылық негізі.
<https://daryn.online/article/2090>

АБАЙДЫҢ «ҒЫЛЫМ ТАППАЙ МАҚТАНБА» ӨЛЕҢІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Касенова Т.Т., 1-курс магистранты

I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

***Аңдатпа:** Абайдың шығармашылық мұрасы – халқымыздың рухани қазынасы. Қазіргі таңда Абай шығармалары арқылы оқушы бойында танымдық құзыреттілікті қалыптастыру-өзекті тақырып. Мақалада бүгінгі білім беру жүйесіндегі өзгерістер мен оқушылар бойында әртүрлі құзыреттілік дағдысын қалыптастыру әдістері қарастырылған. Білім беру жүйесінің стандартын негізге ала отырып, оқытудың негізгі мақсаты мен оқыту нәтижесі барлық жағдайда дерлік құзыреттілік түсінігімен қатар қолданылатындығы баяндалады. Абайдың «Ғылым таппай мақтанба» өлеңі арқылы оқушы бойында танымдық қабілет қана емес, құзыреттіліктің де қалыптасу мүмкіндігі талданады.*

***Тірек сөздер:** таным, құзыреттілік, әдіс, әдістеме.*

Бүгінгі білім беру жүйесі әртүрлі өзгерістер негізінде жас ұрпақты білім, дағдымен қаруландырып қана қоймай, қоғамның сан тарапты жолдарына барынша бейімдеп, танымдық қабілетті меңгерген құзыретті тұлғаны қалыптастыруды мақсат етіп отырғаны айқын. Біз тілге тиек етіп отырған білім беру жүйесінің алға қойған мақсаты мен оқыту нәтижесі барлық жағдайда дерлік құзыреттілік түсінігімен қатар қолданылады [1]. Танымдық құзыреттілік ұғымы педагогикалық ғылым мен практикада әртүрлі мағынада кездеседі. Әсіресе, ғалымдардың еңбектерінде сан қырынан талдана отырып, түрлі сатыда сараланады. Ғалымдар негізгі ұғымдар ретінде «құзырет» пен «құзыреттілік» ұғымдарын жіктеп қарастырады. Құзыреттілік ұғымын жаңартылған инновациялық жүйені іске қосу арқылы қарастыру мүмкіндігі бар. Ғылымда «құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдарына түрлі анықтамалар таба аламыз. Олардың құрылымдық күрделілігін, жүйелілігін,

пәнаралығын, әлеуметтік және тұлғалық мәнін көрсете отырып талдауға болады. Құзыреттіліктің қалыптасуының негізгі құралыарнайы ұйымдастырылған – оқыту, тәрбие процесі, отбасының, қоғамдық ұйымдардың біртұтас білім беру кеңістігін құру [2]. Танымдық құзыреттілік тұлғаның кейбір сапаларының жиынтығын игеруге мүмкіндік беретін сыртқы талаптар мен әлеуметтік шарттарға бейімдеу ретінде қарастырылады. Жоғарыда аталғандардың негізінде біз танымдық құзыреттілік әлеуметтік өзара әрекеттің әр түрінде және әрбір кезеңінде пайда болатын әлеуметтік қатынастарды белсенді шығармашылық игеруден, баланың тұлғааралық және тұлғаішілік әлеуметтік позициялар мен қатынастарды құру мен реттеудің негізі болатын этикалық нормаларды атап көрсетуіміз қажет.

Танымдық құзыреттілік оқыту мен білім беру әдістемесінде маңызды рөл атқарады. Себебі, сыни тұрғыдан ойлау, ақпаратты талдау, қорытынды жасау және дәлелдерді бағалау сияқты қабілеттерді қамтиды.

Танымдық іс-әрекетке бейім баланың бойында батылдық, еркіндік, ұшқырлық, сезімталдық сияқты қасиеттермен қатар ерекше ой қызметі, қайшылықтарды түсіну, заңдылықтарды анықтау, шығармашылыққа деген құштарлық болуы керек. (1.1-суретте).

1.1 –Сурет

Қазақстан Республикасының заңнамаларын, нақтырақ айтсақ, ҚР 30.12.2022 № 177-VII «Білім туралы заңын» мемлекеттік жалпыға міндетті стандартын негізге ала отырып, стандартта берілген жас ұрпақтың дамуын қамтамасыз ететін, оның келешек мектептегі оқуға дайындығы ретінде танымдық құзыреттілігін дамыту қажеттілігі бар екендігі анықталады.

Танымдық құзыреттілікті В.Байденко «өмірлік мәселелерін шешуде қолдана алу қабілеті ретінде», С.Е.Шишов «педагогтің басқа бір адамның дамуына негіз бола алатын білімі ретінде», Ш.Таубаева «тұлғаның жалпы қабілеті мен іс-әрекетке даярлығы ретінде айқындалатын, тұлғаның кіріктірілген қасиеті ретінде», В.Ландшеер «терең білімнің бір түрі ретінде», К.Л.Кабдолова «жан-жақты білгір деген мағынада», Б.Т.Кенжебеков «белгілі бір саланың тұлғаларының білім, тәжірибесінің сәйкестігінің мөлшері» деген анықтама, түсінік берген, зерделдеген.

Кеңірек тоқталсақ, В.Ландшеер: «Танымдық құзыреттілікті тереңдете оқытылатын білім» - деп қарастырса, М.Чошанов: «құзыреттілікті білім мен білік тұрғысында қарастырған жөн» - деген көзқарас білдірген [3].

Оқушылардың танымдық құзыретін қалыптастыру проблемасы О.В.Потанинаның зерттеулеріндегі оқушылардың құзырет моделін дамытудың теориялық және қолданбалы аспектілері арқылы ішінара ашылады, ол танымдық құзыретті «белсенділікке, өзін-өзі ұйымдастыруға және дамуға дайындық ретінде қарастырады». О.В.Потанина танымдық құзыретті «білім, білік, жалпы алғанда, білім берудің бір түрі» ретінде қарастырады, бұл тұлғаның өзін-өзі жетілдіруге, түлектердің өз орнын табу уақытын қысқартуға және олардың жаңа қызмет жағдайларына бейімделуіне ықпал етеді. Сонымен, О.В. Потанинаның пікірі бойынша «танымдық құзырет – бұл білім беру процесінің нәтижесі, оның барысында оқушылардың кәсіби, жеке, әлеуметтік өмірде, өзін-өзі басқарудағы және дамытудағы танымдық іс-әрекеттерді дамытуға дайындығы деңгейі қалыптасады, сонымен қатар жаңа білім мен дағдылар да қалыптасады»[4]. Танымдық құзырет өзіндік рефлексия дағдыларын игеруге, жеке әлеуетін өзектендіруге, білім деңгейін үнемі көтеруге дайындықты қалыптастыруға ықпал етеді.

Жоғарыдағы тұжырымға сәйкес танымдық құзырет құрылымына мотив, мақсат, өзін-өзі талдауды қамтамасыз ету, ұзақ бақылау және нәтижесінде өзін-өзі бағалауды, тұрақтылықты және өзін-өзі тануды арттыру қажеттіліктері кіреді.

Н.И.Белоцерковец танымдық құзыреттілік мәселесінде баланың қоғамнан берілген әлеуметтік қағидаларға бейімделуінің деңгейіне ерекше назар аударған.

Отандық ғалымдар да бұл тақырыпты жан-жақты зерделеген.Ж.И. Намазбаева «Современные проблемы психологии высшего образование» атты еңбегінде аталған құзыреттілік адамның интеллектуалды және шығармашылық әлеуетін дамыту мәселелерін талдайтынын және шығармашылық интеллектуалды тұлғаның психологиялық теорияларын анықтайтынын көрсеткен[5].Тұлғаның танымдық іс-әрекетіне жағдай туғызу дегеніміз – баланы ойлай білуге үйрет процесі екені сөзсіз. Оқушыдан танымдық қабілетті талап етпес бұрын,оны соған үйреткен жөн.Баланың зейінін,есін,қиялын,интеллектісін дамыта отырып,ойлау қабілетін,танымдық іс-әрекетін жоғары деңгейде өзгертуге болады.Танымдық құзыреттілік–мектеп жасындағы оқушылардың өмір сүру құқығынан,тұлғаның даму құқығынан,субъектінің өмірлік әрекет пен өмірлік шығармашылық құқығынан,қоғамның мүшесі болу құқығынан туындайтыны сөзсіз.

Құзыреттілік ұғымына тек қана оқыту,оқу қызметіне, әдістемеге қатысты ұғым ретінде ғана қарап қоймай, баланың ішкі психологиялық қасиеттерін,даралық ерекшеліктерін қалыптастыратын маңызды дағдысы деп қарастыру дұрыс деп есептейміз.

Ж.Серікбаева «Құзырлылық–білім сапасын арттыру кепілі» атты еңбегінде:«Құзыреттілік – оқыту және оқудың, өздігінен білім алудың нәтижесінде қалыптасқан білім мен біліктілікті тәжірибеде, іс-жүзінде, практикалық және теориялық мәселелерді шешу үшін қолдана алу қабілеттілігі. Ол ең әуелі мектептегі оқыту үрдісінде қалыптасады»деген пікір білдірген[6].

К.С.Құдайбергенованың «Құзырлылықтың педагогикалық категория ретінде дамуының заңдылықтары» мақаласында құзырлылықтың категория ретіндегі қайшылығын оның жаңалық пен ескілікті тепе-теңдікте ұстауынан көрінетіндігін атап өтеді. Құзырлылықтың категория ретіндегі қайшылық сатылары:

Тепе-теңдік: жаңалық = ескілік.

Өзгешелік: жаңалық $\geq$ ескілік.

Қарама-қарсылық: жаңалық пен ескілік бірін-бірі теріске шығара отырып, қарама-қарсы нәрселер бір-біріне айналады [7]. Мысалы, құзырлылық өзінің ішкі қозғалысымен білім саласындағы сапаның дайын сұраққа дайын жауап арқылы бағалануын теріске шығара отырып, шешімі жоқ сұрақтардың жауабы арқылы бағалауды бірінші кезекке қояды. Белгілі бір заттағы қайшылықтың ең жоғарғы сатысына жетуі, бір мезгілде оның жойылып кетуі, алғышарттарының айқындалуы, өзінің ішкі қозғалысымен өзін-өзі теріске шығаруы құзырлылықтың категория ретіндегі мазмұнының объективтілігін сипаттайды.

Г.Е.Самашова, С.Ф.Құрымбаев, Б.И.Абильгазин, С.Д.Ақылтаеваның «Болашақ педагогтардың зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары» монографиялық еңбегінде: «Құзырет – нақты әлеуметтік қоғамдық жағдайларға талдау жасай білуді, түрлі өмірлік жағдайларда жеке және қоғам пайдасына сәйкес шешім қабылдауды және ықпал етуді қалыптастыруы» [8]. Айталық, құзыреттілік – оқу нәтижесінде меңгерген білім мен дағдыны тәжірибеде қолдана алу, проблеманы шеше алу, оқушы дайындығының сапасын сипаттайтын жаңа сапалық белгісі екенін айқын көрсетеді.

Қазақ әдебиеті сабағына қатысты айтатын болсақ, шығарманы белгілі мен белгісіздікке бөледі, сөздікті, энциклопедияны қолданады, алынған ақпаратты берілген құрылым бойынша жүйелендіреді. Қазіргі білім беру жүйесіндегі озық технология мен әдіс-тәсілдерді ұтымды пайдалану оқушының танымдық және ақыл-ой белсенділігін арттырады.

Біз, Абайдың 6-сыныптың оқу бағдарламасында ұсынылған «Ғылым таппай мақтанба» өлеңі арқылы танымдық құзыреттілікті қалыптастыру әдістемесіне тоқталамыз. Мектеп бағдарламасында Абайдың өмірі мен шығармаларын оқыту жалпы 16 сағатты құрайды. Нақты өлеңді танып-білуге 2 сағат бөлінген. «Ғылым таппай мақтанба» – ұрпақ тәрбиесіне арнаған алғашқы өлеңінің бірі. Абай лебі, Абай үні, Абай тынысы – заман тынысы, халық үні. Бүгін ол үн біздің де үнге қосылып, жаңғырып, жаңа өріс алып тұр. Қазіргі білім беру саласында да Абайдың маңызы бар екені айдан анық. Абайдың «Ғылым таппай мақтанба» атты өлеңіне түсінік берек кетсек. Өлең өзегі – «адам бол!» идеясы. «Ғылым таппай мақтанба» өлеңінің негізі тақырыбы – жас ұрпаққа, «көкірегі сезімді, көңілі ойлы» адамдарға сенім артып, олардың жүрегін оятып, оларды өзінің мақсат-мұраттарына тартуға ұмтылдыру. Соның өзінде-ақ, теңіздей терең мұраны ағартушылық дидактика демей, даналық өсиет десек дұрыс болатындай. Ондағы пәлсапалық ой-танымды мұқият зерделеп, байыптап түсіндірмекпіз.

Өсек, өтірік, мақтаншак,
Еріншек, бекер мал шашпақ
Бес дұшпаның, білсеңіз.
Талап, еңбек, терең ой,
Қанағат, рақым, ойлап қой
Бес асыл іс, көнсеңіз.

Дәйім жатқа айтылатын осы «бес дұшпан» мен «бес асыл іс» идеясын оқушы түсіне отырып, бойында танымдық іс-әрекет қалыптасатыны сөзсіз. Терең ізденісінде хакім Абай «бес дұшпан» ақымақ адамның, ал «бес асыл» толық адамның істері екенін анықтап береді. Шүбәсіз, «Толық адам» ілімі – хакім Абай жаңалығы. Ал осы толық адам болу жолында кезігетін тән мен жанның таласы және адамның өзін-өзі жетілдіруі деген екі күрделі мәселені көрсете білген. Бес дұшпан – өзімшілдік я эгоист мінездің, ал бес асыл іс – көпшіл мінездің көрінісі. Екі мінез антипод: біріншісі – қатігез, екіншісі – бауырмал. Жан мен тәннің таласы, әлбетте, қоғамдық өмірде ғана емес, әр адамның жүрегі арқылы өтетін мәңгілік күрес екендігі мәлім дүние. Жоғарыда аталған бесеуді ойшыл «бес дұшпаның» деген. Неге? Себебі, ел бұзылуы, яғни әлеуметтік әділеттілік пен дәстүрлі өмір реттілігі бүлініп, қоғамның қилы өрнекке орануы – осы бесеудің ісі.

Президентіміз Қ.Тоқаевтың 2020 жылы 8 қаңтарда жарық көрген «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» мақаласының соңында: «Абай бізге нені аманаттады? ...Басқасын былай қойғанда, ақын айтқан бес асыл істі жүзеге асырып, бес дұшпанды бойдан қашырып жатырмыз ба?» дейтіні осыған әкеледі. Енді «бес асыл іске» келейік. Талап пен еңбек – осы дүниеде жақсы ғұмыр кешу шарты. Бұл екеуінсіз жақсылық атаулы да (ұрпақ өсіру, абыройлы болу, ұзақ жасау және т.б.), ырыздық-нәсіпке кенелу де жоқ. Бірақ адамға дүние жылтырақтығына алданбау, терең ойға келу шарт екендігі туралы айтылады. Қазық болып қағылған асыл іс осы. «Терең ой» деген не? Абайда «терең ой» – Құдай бар, жан

жоғалмайтынына сенім.Басқаша айтқанда, әр адам өз жүрегінің түбіне терең бойласын дегені. Жүректе сенімі жоқ адам қиянатшылыққа салынбақ. Бес асыл іске сен, оны өмірде практикалық тұрғыда жүзеге асыру қажеттілігін көрсеткен.Өлеңнің бірінші бөлімінде екі түрлі мінезді бір-бірімен салыстыру арқылы оқушының бойында таным үрдісінің қалыптасуын қамтамасыз ететінін жеткізгіміз келеді.

Өлеңнің екінші бөлімінде Абай жастарды бес асыл іске шақырған. «Ақыл сенбей сенбеңіз, Бір іске кез келсеңіз», «Сөзіне қарай кісіні ал, Кісіге қарап сөз алма» және «Жамандықтан жиренсең, ашыларсың жылма жыл» деген ақыл-кеңестері соның айғағы. Әрбірін жіліктеп ұқтырып, жас ұрпақты өзін-өзі жетілдіруге үндеген. Жоғарыда талданған жолдар негізінде Абайдың «Ғылым таппай мақтанба» өлеңі-шапағатты адам болуды аманаттаған өлең екеніне көз жеткіземіз. Бұл өлеңінде адамның бақытты болу формуласы және өзін-өзі жетілдіру жолдары (танымдық құзыреттіліктің негізі) паш етілген.Осы өлеңі жас ұрпаққа саналы шешім қабылдауға, өз бетінше мақсат қоюға және осы мақсаттарға жету үшін танымдық қызметтерді жүзеге асыруға жол сілтейді.

Қорытындылай келе, құзыреттілік ұғымы «білім», «білік», «дағды» сияқты ұғымдарды қамтиды.Алайда бұл білім,білік пен дағдының жай жиынтығы емес.Құзыреттілік оқу нәтижелерімен қатар,оқушылардың шығармашылық іс-әрекеттері мен құндылық бағдарларының жүйесін де көрсетеді. Абайдың «Ғылым таппай мақтанба» өлеңінде білік,дағды қасиеті өзінің даралығымен сипатталып,тұлға өз бетімен жетілдіріп отырған жағдайда ғана құзыреттіліктің негізі бола алатындығын көрсетеді.Абайдың бұл өлеңі арқылы оқушы алған білімі мен дағдыларын тәжірибеде,күнделікті өмірде қандай да бір практикалық және теориялық мәселелерді шешу үшін қолдана алу қабілеті. Абайдың «Ғылым таппай мақтанба» өлеңін оқыған оқушы бойында ортамен, қоғаммен тиісті әрі тиімді қарым-қатынас жасай алу қабілеті қалыптасатыны анық.Абайдың жоғарыда қарастырылған өлеңі де адам мен қоғамның дамуындағы ғылымның рөлін түсіну,этномәдениеттілік құбылыстарды игеруге,танымдық құзыреттілікті қалыптастыруға мүмкіндік беретіні даусыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Ж.Серікбаева Құзырлылық–білім сапасын арттыру кепілі . – // Алматы. 2006 ж.
2. К.С. Құдайбергенова Құзырлылық табиғаты-тұлғаның өздік дамуында . – // Алматы. 2006 ж.
3. Б.Кенжебеков Маманның кәсіби құзіреттілік мәселесі . – // Ұлт тағылымы, № 3, 200 ж.
4. Қазақстан Ұлттық энциклопедиясы //Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2006 ж.
5. Е.Т. Ақитбаев Жеке тұлғаның шығармашылық дарындылығын дамыту жолдары. – //2011 ж.
- 6.К.С. Ныязбекова Құзыреттілік – шығармашыл тұлға қалыптастыруға бағытталған білім беру негіздерінің бірі . – //Алматы. 2013 ж.
7. К.Құдайбергенова. Құзырлылық - тұлға дамуының сапалық критерийі. – // 2008 ж.
8. Г.Е.Самашова,С.Ғ.Құрымбаев, Б.И.Абильгазин, С.Д.Ақылтаева Болашақ педагогтардың зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары. – // Қарағанды. 2020 ж.

УДК 376.01 – 056.24

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Кадырбергенова Айгерим Аманкельдыкызы

Студент филологического факультета АПИ им.И.Алтынсарина,
Научный руководитель – Жумабаева Гульмира Сабырбековна
Аркалык, Казахстан

***Аннотация.** Исследование инклюзивного образования является одной из новых, наиболее актуальных проблем в области педагогики. В данной статье анализируются содержание и особенности понятия «инклюзивное образование», подходы и особенности изучения русскому языку в условиях инклюзивного образования.*

***Ключевые слова:** инклюзивное образование, интеграция, социализация, методика, технология, ребенок с особыми образовательными потребностями, адаптация, безбарьерная среда.*

Инклюзивное образование – это полное включение всех детей, в том числе детей с ОВЗ, в общеобразовательный процесс и социальную адаптацию, независимо от пола, происхождения, вероисповедания, статуса, устранение барьеров, разделяющих детей; поощрение их родителей к активной деятельности, государственная политика, направленная на призвание, особую поддержку коррекционно-педагогических и социальных потребностей ребенка, т. е. эффективное воспитание при сохранении общего качества образования [1].

Инклюзия подразумевает полное вовлечение каждого ребенка с особенностями и ограниченными возможностями во все виды школьной деятельности. Это означает, что инклюзия включает в себя гораздо больше, чем присутствие учащихся с особыми образовательными потребностями в классах и школах; это их участие и признание в качестве личностей, принадлежащих к сообществу, которые должны иметь те же права и возможности, что и каждый отдельный человек.

Нарушения в обучении - это неврологические различия в обработке информации, которые серьезно ограничивают способность человека учиться в определенной области навыков. У всех людей разные способности к обучению, но люди с ограниченными возможностями в обучении имеют серьезные проблемы с обучением, которые сохраняются на протяжении всей их жизни. Обучающиеся с ограниченными возможностями могут испытывать трудности в школе или на работе. Неспособность к обучению также может повлиять на независимую жизнь и социальные отношения. [2]

Учащиеся, которые сталкиваются с такого рода нарушениями, могут испытывать разочарование, если не внедрять условия и методы, которые им требуются; кроме того, эмоциональный фактор очень важен, потому что эти учащиеся нуждаются в признании, а их включение в класс подразумевает их активное участие и оценку их опыта и человеческих качеств.

Существуют важные элементы для создания успешного класса русского языка, который облегчает процесс преподавания языка. Эти элементы включают в себя:

- **Внешний вид класса.** Плакаты, картинки, диаграммы и т.д. должны быть вывешены по всему классному помещению. Таким образом, кабинет должен быть местом с достаточным пространством для развития различных дидактических действий, и для этого требуется создать приятную обстановку, чтобы сосредоточить и мотивировать всех учащихся.

- **Роль учителя.** Роль учителя является основополагающей; необходимо взаимное уважение между учителем и учениками, а также среди самих учеников; они должны чувствовать себя свободными совершать ошибки, не боясь быть осужденными или высмеянными.

- **Материалы для занятия.** В хорошем классе русского языка должны быть наглядные пособия для использования в преподавательской практике и набор дидактических материалов, соответствующих возрасту учащихся, таких как журналы, картинки, карточки, куклы, книги и коллекция игр, среди прочего.

- **Комфортная обстановка в классе в целом.** Успешный класс в инклюзивной системе – это тот, где дети с удовольствием погружаются в русский язык, участвуя в мероприятиях и проектах, которые укрепят их языковые навыки.

Для создания в классе подходящей среды для инклюзии необходимо следовать **трем основным принципам [3]:**

- необходимо встретить каждого ребенка на его собственном уровне развития, способствовать этому этапу и дать ребенку возможность переходить на следующий уровень; крайне важно знать ситуации, способности и ограниченные возможности каждого учащегося, чтобы уважать его процесс обучения.

- важно адаптировать среду к сильным и слабым сторонам каждого ребенка и помочь всем детям, с особыми потребностями или без, развить большую компетентность.

- очень полезно взаимодействовать с детьми таким образом, чтобы помочь им мыслить и решать проблемы на их собственном уровне.

Эти взаимодействия должны быть частью постоянных, доверительных отношений, которые складываются у детей с учителем и друг с другом. На занятиях по русскому языку крайне важно, чтобы учащиеся чувствовали себя свободными в обучении в своем собственном темпе и имели возможность использовать альтернативные стратегии оценки для удовлетворения своих уникальных потребностей, если таковые у них есть, не будучи обособленными или изолированными друг от друга. Поскольку учащимся необходимо добиться успеха, цели обучения должны быть четкими и достижимыми, но все же заключать в себе определенные трудности для них.

Учителям необходимо составить для них соответствующий план урока. План урока должен быть составлен на **основе некоторых критериев:**

а) методология, используемая при преподавании иностранного языка, должна быть адаптирована для учащихся с особыми образовательными потребностями;

б) учебный материал должен быть запоминающимся и интересным, но в то же время уместным;

в) учитель должен планировать дополнительное рабочее время с ребенком;

д) учебная программа должна быть адаптирована для учащихся с особыми образовательными потребностями (а именно, следует исключить необходимость охвата всей учебной программы и сосредоточить внимание на развитии нескольких навыков);

е) учитель вместе со специалистом по инклюзивному образованию должны составить индивидуальный учебный план для учащихся с особыми образовательными потребностями. Урок русского языка должен быть очень интерактивным и интересным; акцент должен быть сделан на пении, игре, танцах, рисовании.

Разнообразие упражнений и игр, применение ИКТ, CD дисков с игровыми программами на уроке русского языка помогает ребенку легче и быстрее запомнить изучаемый материал, а это ведет к расширению лингвистического кругозора: помогает освоить элементарные лингвистические представления, доступные и необходимые для овладения устной и письменной речью на русском языке [4].

Всё это благоприятно влияет на процесс обучения таких детей, и у них не возникает ощущения того, что его усилия напрасны.

В заключении хочу сказать, что работа по организации инклюзивного обучения только начинается. На сегодняшний день существует ряд проблем, связанных с широким внедрением инклюзии не только в процесс обучения иностранным языкам, но и в образовательный процесс в целом.

Инклюзивное обучение предоставляет таким детям возможность освоить хотя бы элементарный уровень владения иностранным языком, что в свою очередь даст шанс социализироваться в современном обществе, снизить количество социально неадаптированных, «выпавших» из образовательной структуры детей и подростков.

Знание иностранного языка даже на элементарном уровне помогает таким детям социализироваться, становится более самостоятельными, не испытывать трудности в общении со сверстниками.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. А.Т.Искакова «Основы инклюзивного образования»(Алматы,2013) стр 7.
2. Аллен, К. и Каудери, Г. (2005). Исключительный ребенок: включение в систему дошкольного образования. Нью-Йорк: Учебная корпорация Thomson Delmar.
3. Алехина, С. В. Инклюзивное образование / С. В. Алехина, Н. Я. Семаго, А. К. Фадина. – М. : Центр «Школьная книга», 2016. – 272 с.
4. Аверкин, А. В. Особенности инклюзивного обучения/Сборник научных трудов. Новгород : Изд-во НГАСУ, 2016. – С. 214–217.

DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE: SHARPENING PRONUNCIATION IN 9TH GRADE STUDENTS

Nurbekova Nurbakyt Darkhankyzy
nurbakyt.nurbekova1@gmail.com

Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages,
Co-author— Abdrakhmanova Aida Aldiyarbekkyzy
Almaty, Kazakhstan

Аннотация: Бұл мақалада коммуникативті құзыреттілік ұғымы зерттеліп, айтылымды жақсарту стратегиялары ұсынылған. Коммуникативті құзыреттілік лингвистикалық, социолінгвистикалық, дискурстық және стратегиялық құзыреттерді қамтиды. Мақалада жас ағылшын тілін үйренушілерде коммуникативті құзыреттілікті дамытудың маңыздылығы атап көрсетіліп, «schwa» дыбысын коммуникативті құзіреттілікті дамытудың практикалық әрекеттері мен стратегиялары қарастырылған.

Keywords: Communicative competence, pronunciation, oral proficiency, syntax, morphology, semantics, BICS, CALP, shadowing.

In the contemporary global landscape, English has emerged as a pivotal element in education systems across the globe. Over the past ten years, the educational framework in Kazakhstan has undergone several transformations and introduced new reforms. The program "Trinity of Languages" was approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan on November 20, 2007 [1]. The primary objective of this program is to enable the people of

Kazakhstan to master three languages: Kazakh, Russian, and English. This approach is expected to enhance the English proficiency of students, thereby equipping them with the necessary language skills to compete and succeed in the global arena. The art of communication is a fundamental part of human interaction, where language plays a vital role in connecting individuals. In order to truly excel in communication, one must possess a refined mastery of language, encompassing various skills such as pronunciation and verbal fluency. This article aims to delve into the concept of communicative competence and offer strategies to enhance both pronunciation and oral proficiency. By the end of this article, you will have a comprehensive understanding of communicative competence and practical techniques to improve pronunciation and oral proficiency. Communicative competence is a multidimensional concept that encompasses linguistic, sociolinguistic, discourse, and strategic competences. Each of these dimensions contributes to an individual's ability to engage in successful communication. Linguistic competence involves mastering language rules, while sociolinguistic competence focuses on using appropriate language forms in different social contexts. Discourse competence pertains to organizing language effectively, and strategic competence involves employing communication strategies to overcome obstacles. Various researchers have contributed to our understanding of communicative competence.

	Form	Models and components
Noam Chomsky	Competence	Knowledge of syntax, morphology, and semantics
Dell Hymes	Linguistic competence	Sociocultural knowledge, discourse competence, and strategic competence
Jim Cummins	Language skills	Basic Interpersonal Communication Skills (BICS) and Cognitive Academic Language Proficiency (CALP)
Michael Canale and Merrill Swan	Language proficiency	Grammatical competence, sociolinguistic competence, discourse competence, and strategic competence
Lyle Bachman	Organizational competence	Organizational knowledge and pragmatic knowledge

Table №1. Categorization of language competences according to Chomsky, Hymes, Cummins, Canale and Swain, Bachman.

According to N.Chomsky, communicative competence is the ability to generate and understand grammatically correct sentences in a particular language [2]. This includes knowledge of syntax, morphology, and semantics. D.Hymes expanded on Chomsky's concept and introduced the theory of communicative competence. Hymes argued that communicative competence involves more than just grammatical knowledge [3]. J.Cummins proposed a distinction between Basic Interpersonal Communication Skills (BICS) and Cognitive Academic Language Proficiency (CALP) [4]. BICS refers to the language skills required for everyday social interactions, while CALP refers to the language skills needed for academic and cognitive tasks. Both BICS and CALP are important components of communicative competence. M.Canale and M.Swain developed a model that defines four components of communicative competence: grammatical competence, sociolinguistic competence, discourse competence, and strategic competence [5]. Grammatical competence is knowing grammar and vocabulary. Sociolinguistic competence is understanding language's social and cultural aspects. Discourse competence is organizing and structuring conversations and written texts. Strategic competence is using communication strategies to achieve goals. According to L.Bachman, there is a distinction between textual (cohesion, rhetorical organization) and grammatical (vocabulary, morphology, syntax, phonology, and graphology) competencies as organizational competencies [6]. Organizational competence enables speakers to effectively communicate propositional content using grammatically sound sentences, whether

used individually or in longer text passages. To put it briefly, it's the collection of words and grammar rules that pupils acquire during their academic careers.

Within communicative competence, pronunciation plays a vital role in effective communication. Pronunciation and oral proficiency significantly impact the clarity and comprehensibility of one's spoken language, thus influencing the success of communication interactions. Let's learn how to pronounce the «schwa» sound /ə/ in English. We will explore the features, functions, and practice techniques related to the «schwa» sound.

The «schwa» sound /ə/ is one of the most common and versatile vowel sounds in the English language. It is represented by various vowel letters, such as *a, e, i, o, or u*, making it difficult to identify solely based on spelling. Unlike stressed vowels, the «schwa» sound is always weak, short, and soft.

As a student of Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, I learned about the shadowing method in the course Professional Based English. The effectiveness of this technique was proven by voting at the end of the practical lesson. The approbation was conducted at school №65 for 9th grade students. Two classes of ninth grade students (9 «А» and 9 «Ә») from a public school in Kazakhstan, with similar levels of English proficiency.

- **Shadowing:** Shadowing is a technique for improving pronunciation and listening skills by imitating a native speaker's speech. It involves listening to a recording or a live speaker and repeating what they say as closely as possible, matching their intonation, rhythm, and stress patterns. Referring to K.Yoshida and A.Fukada, not only does shadowing provide learners with the opportunity to practice their pronunciation and oral skills, but it also allows them to analyze their own speech in greater depth. [7].

Exercise №1

Listen to a short audio clip of a native speaker saying a sentence that contains the «schwa» sound. For example, "What kind of music do you like?". Repeat the sentence after the speaker, trying to imitate their stress, intonation, and rhythm. Pay attention to how the vowels in the unstressed syllables are reduced to the «schwa» sound. For example, the word «of» sounds like /əv/ or «uhv». The result of the given task should be a video. The requirements are:

- The length of the video is 3 minutes.
- Clear pronunciation.
- An appropriate resource from the point of view of culture and communication.
- **Minimal pairs:** Minimal pairs are words that differ by only one sound, such as «sit» and «seat». They are useful for teaching the «schwa» sound (/ə/), which is a weak, unstressed vowel that occurs in many English words.

Exercise №1

Listen to a recording of minimal pairs and repeat them after the speaker. Pay attention to the difference in vowel sounds. For example, «silly» and «Scylla», «effect» and «affect», «palette» and «palate».

Exercise №2

Read a sentence with a missing word and choose the correct word from a pair of minimal pairs.

She wore a beautiful diamond necklace around her _____.	collar or color
The artist used a wooden _____ to mix the colors.	palette or palate
The chef added a pinch of salt to enhance the _____ of the soup.	flavor or favour
He reached into his pocket and pulled out a shiny gold _____.	medal or metal
The hiker gazed at the breathtaking _____ from the mountain summit.	view or few
The magician pulled a rabbit out of his _____.	hat or hot
The detective examined the mysterious _____ found at the crime scene.	clue or clew

Table №2. Task for minimal pairs

9 «A» used the shadowing method for 12 weeks, using the techniques and exercises mentioned above. 9 «Ә» did not use the shadowing method, but followed the regular curriculum. Both groups took a post-test of communicative competence in English, consisting of four tasks: a grammar test, a role-play, a dialogue completion and a problem-solving task.

Group	Grammar	Role-play	Dialogue	Problem-solving	Overall
9 «A»	80.5	92.3	88.7	90.1	87.9
9 «Ә»	79.8	76.4	74.2	75.6	76.5

Table №3. A post-test of communicative competence in English

9 «A» scored significantly higher than 9 «Ә» on the role-play, the dialogue completion and the problem-solving tasks, as well as on the overall communicative competence. There was no significant difference between the two groups on the grammar test. The results support the hypothesis that the shadowing method improves the communicative competence of ninth grade students in English as a foreign language. The shadowing method enhanced the students' ability to use language appropriately and effectively in various situations, as well as their ability to cope with communication problems. The shadowing method did not affect the students' grammatical knowledge, which suggests that it is more suitable for developing oral skills than written skills. The results also confirm the importance of communicative competence as a goal of language teaching and learning.

The article has discussed the importance of developing communicative competence in young learners of English, with a focus on sharpening their pronunciation of the «schwa» sound. The article has reviewed the theoretical background of communicative competence, pronunciation, and the «schwa» sound, and has presented some practical activities and strategies for teaching and learning this sound in a communicative way. The article investigated the effect of the shadowing method on the communicative competence of 9th grade students in English as a foreign language. The results showed that the shadowing method improved the students' communicative competence, especially in terms of sociolinguistic, discourse and strategic competence. The main implication of the article is that teachers should be aware of the importance of pronunciation in communication. They should give learners chances to practice and improve their pronunciation in meaningful situations.

REFERENCES:

1. State Programme of Education Development for 2011-2020, Decree of the President of the Republic of Kazakhstan // Astana. 2004
2. Noam Chomsky. Current Issues in Linguistic Theory, 1964.
3. Hymes, D.H. On Communicative Competence. 1972.
4. Jim Cummins. Basic Interpersonal Communicative Skills and Cognitive Academic Language Proficiency. 1979.
5. Michael Canale and Merrill Swain. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. 1980.
6. Lyle Bachman. The Construct Validation of Some Components of Communicative Proficiency. 1990.
7. Atsushi Fukada, Kayo Yoshida. Effects of Oral Repetition on Learners' Japanese Word Accentuation. 2014.

УДК 374:796.5

ОРГАНИЗАЦИЯ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ ВО ВНЕУРОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СРЕДСТВАМИ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМА

Анохин Андрей Николаевич

Старший преподаватель кафедры безопасности жизнедеятельности, физической культуры и методики преподавания безопасности жизнедеятельности института физической культуры и спорта ФГБОУ ВО «Оренбургский государственный педагогический университет», к.пед.н.

Дорохина Ольга Алексеевна

Доцент кафедры управления и экономики фармации, фарм. технологии и фармакогнозии ФГБОУ ВО «Оренбургский государственный медицинский университет» Минздрава России, к.б.н.

Оренбург, Российская Федерация

***Аннотация:** на данный момент при проведении секции спортивного туризма в школе педагоги уделяют мало внимания духовно-нравственному воспитанию. В данной статье предложены некоторые методически доработанные задания, которые можно использовать для воспитания личностных, морально-волевых, коммуникативных и других качеств.*

***Ключевые слова:** спортивный туризм, духовно-нравственное воспитание, детский туризм, пешеходный туризм*

В настоящее время в потоке статей в интернет-изданиях, на страницах туристских блогов и профессиональных сообществ можно найти большое количество публикаций и разработок по быстрой и не сложной организации школьных туристских полигонов в спортивных залах и на пришкольных участках, на которых происходит обучение безопасному преодолению препятствий различной сложности. Авторы обсуждают на специальных форумах особенности технической, физической подготовки спортсменов, проверяют тактические комбинации, сравнивают командные наработки, но, к сожалению, не уделяют внимание вопросам духовно-нравственного воспитания школьников.

Духовно – нравственное воспитание является одним из основных компонентов внеурочной деятельности в школе. Программы составляются таким образом, чтобы вырастить честных, добрых, трудолюбивых людей, которые смогут найти свое место в жизни. Многолетний опыт тренера по спортивному туризму позволяет сделать вывод, что туристские препятствия, на которых происходит обучение прикладным умениям, могут служить также и средством воспитания личностных качеств. Особенно эффективно будет организация духовно-нравственного воспитания школьников в рамках специфики данного вида спорта, где соревновательная борьба происходит в полевых условиях без тренерского контакта. Тренеры в большинстве и не задумываются о необходимости целенаправленной организации межличностного общения на тренировочных занятиях, однако и не отрицают, что хорошее взаимопонимание в команде основывается на умении правильно общаться и быстро коллективно находить решение.

В туристской практике имеются определенные наработки, одним из главных примеров является туристский поход, который эффективно решает задачи организации духовно-нравственного воспитания юных туристов межличностному взаимодействию и общению. Однако данные опыты носят скорее эмпирический характер и не могут из-за своей специфики повсеместно применяться в школах.

Другое дело обучение по пешеходному туризму. Методика по организации образования на школьном полигоне широко известна и применяется учителями. Взяв за

основу традиционные задания и добавив свои методические разработки, учителя смогут не только воспитать личностные качества школьников, но и открыть для них и себя по-новому знакомые задания. Приведем несколько разработанных заданий, которые позволят в процессе тренировочной работы включать учеников в несвойственные им коллективные мероприятия. Специальные сюжеты заранее участникам не сообщаются и озвучиваются только в момент старта.

Задание «Установка палатки» давно не применяется на соревнованиях, однако на школьных мероприятиях оно по-прежнему выполняется. К условию установить быстро и правильно палатку, добавляется дополнительное требование - должен быть задействован весь класс, при этом у каждого участника своя роль. Такая формула заставляет участников, включиться в работу всем коллективом.

В испытании «Преодоление болота» необходимо выполнить следующие условия: команда из восьми человек должна преодолеть болото, состоящее из четырёх пролетов, всего по трем жердям. Необходимо не только пройти и не упасть, - а также просчитать алгоритм передачи жердей и порядок прохождения. По ходу выполнения упражнения команде придётся договариваться и решить множество задач.

Задание «Преодоления условного оврага по бревну» можно организовать с верёвочными перилами. Для этого используется стандартное и нестандартное оборудование: перевёрнутая гимнастическая скамейка или низкое гимнастическое бревно. При этом опора для крепления веревки отсутствует. Команда в полном составе должна переправиться на другую сторону берега по бревну, используя при этом верёвочную периллу. Участники с двух берегов сами натягивают веревку, и держась руками по одному переправляются. При этом важную роль имеет не только правильное натяжение веревки, но и её размещение для каждого участника в отдельности. Ребятам, которые держат верёвку необходимо внимательно слушать и подстраиваться под каждого идущего по бревну, поднимать или опускать верёвку, натягивать сильнее или не очень. От слаженности их действий, а также от умения донести быстро необходимую информацию будет зависеть командный успех. В упражнении «Заданный путь по кочкам» участник должен преодолеть «болото» прыжками по «кочкам», при этом должен посетить определённые, обязательные для посещения «кочки» с номерами 1, 2, 3 и т.д. в строгой их последовательности при этом, не важно где они располагаются. Маршрут участник прокладывает сам, он может двигаться вперёд и назад, вправо и влево, можно многократно наступать на одну кочку, главное по порядку пройти обязательные «кочки».

В задании «Маятник» на финишном берегу рисуется несколько линий, до которых ученику необходимо допрыгнуть. Чем линия дальше, тем стоимость при её преодолении выше. Например, за преодоление первой линии участнику присуждается 1 бонусный балл, за преодоление второй и третьей – 2 и 3 балла соответственно. Необходимо, чтобы участник заранее (перед прыжком) озвучил судье, какую линию он собирается перепрыгнуть, и если это у него получается, то он получает бонус, а если недопрыгивает до линии, то уходит с нулевым результатом, даже если он перепрыгнул другие линии. Такой подход учит ребят правильно оценивать свои возможности.

Таким образом, данные примеры включения сюжетных игр в традиционные туристские задания, для воспитания межличностного общения и коммуникативного взаимодействия школьников позволит взглянуть и на остальные препятствия по-другому. Детские мероприятия не должны быть узконаправленными и решать только задачи, ориентированные на получение прикладных знаний, умений и навыков. Воспитание личностных, морально-волевых качеств, гражданственности и укрепление здоровья, формирование навыков здорового образа жизни - вот задачи которые наряду с прикладным обучением, всегда должны решаться на туристских мероприятиях.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Смирнов, Д.В. Туристское мастерство педагога как средство профессиональной ориентации учащихся в учреждениях дополнительного образования [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08/Д.В. Смирнов. -М., 1999. -244 с.
2. Анохин А.Н. Социальное воспитание подростков в процессе самодеятельного туризма. // Вестник Пятигорского государственного лингвистического университета. 2009. № 4. С. 244-246.
3. Анохин А.Н., Анохина Е.А. Туризм как социально-педагогическая среда развития личности подростка. // Евразийское образовательное пространство: приоритеты, проблемы и решения. сборник статей к Международной научно-практической конференции. 2015. С. 111-113.

**SHADOWING AS THE MEANS OF IMPROVING THE PRONUNCIATION OF 10TH
GRADE STUDENTS**

Zaurbek Aliya Muhtarkyzy

Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages,
Scientific Supervisor — Abdrakhmanova Aida Aldiyarbekkyzy
Almaty, Kazakhstan

Аннотация: Бұл мақала ағылшын тілін үйренудегі дұрыс айтылымның маңыздылығын зерттейді және оқушының сөйлеу қабілетін арттырудың тиімді құралы ретінде “шадоунг” әдісін зерттейді. Ағылшын тілінде сөйлеу қабілеті айтылым мен интонацияның дұрыстығын бейнелейді және әңгімедегі тиісті қарым-қатынасқа тікелей әсер етеді. Шадоунг -бұл екінші тілді меңгеруді жақсарту әдісі, онда оқушылар сөйлеуді мүмкіндігінше дәл естіген кезде дауыстап қайталайды, сонымен бірге сөйлеуді мұқият тыңдауды жалғастырады. Бұл мақалада шадоунгтің артықшылықтары зерттеліп, оқуда бұл әдісті жүзеге асырған 10-сынып оқушыларының бір сыныбының және әдеттегі оқу бағдарламасын ұстанған 10-сынып оқушыларының бір сыныбының сөйлеу өнімділігінің айырмашылығын зерттейді. Сондай-ақ шет тілі сабақтарында шадоунг әдісін теория жүзінде зерттеп, әдісті дамытудың мүмкіндіктерін ұсынады.

Keywords: *pronunciation, shadowing, drilling, chaining.*

Kazakhstan's educational system has undergone several modifications and new reforms within the past ten years. "The Trinity of Languages," one of the biggest and most significant reforms, focuses especially on the in-depth study of three languages: Kazakh, Russian, and English. In compliance with Maira K., the main aim of the trilingual policy is to educate multilingual generation who can speak in three languages, and who has mastered science subjects in three languages and communicate well in different fields[1].

According to Sharifan F., English is a language of international, and therefore intercultural communication [2]. One of the most significant skill to be mastered by English learners is speaking. In his study of pronunciation problems of English learners in China, Zhang F., stated that the ability of speaking English embodies the correctness of pronunciation and intonation and directly affects the appropriate communication in conversation [3]. Pronouncing words clearly guarantees that the person listening can comprehend speaker's patterns correctly. By stressing

syllables and creating sounds accurately, learners reduce the possibility of misunderstandings and confusion. This is especially vital when conveying feelings or complicated concepts. As specified by Martinsen R., Montgomery C., and Willardson V., pronunciation that is both intelligible and comprehensible may facilitate access to educated and articulate users of the language, as well as opportunities for users to participate fully and effectively in social and professional conversations [4].

In compliance with Salim A., and Narasima L., as important proper pronunciation is, it is often the hardest part to of lingua acquisition, as the students first language can interfere with the pronunciation of a second language [5]. It might be exceptionally hard understanding a student who frequently mispronounces a variety of phonemes, especially for native language speakers. This can be discouraging for students who may be exceptionally proficient in grammar and lexis. Thus, creating language classes including pronunciation training is crucial. Based on Ahmadi M., and Gilakjani A., pronunciation has a positive effect on learning a second language and learners can gain the skills they need for effective communication in English [6].

In English language teaching, there are various techniques implemented to elevate learners' oral skills, such as studying phonemes individually, drilling, chaining, tongue twisters, tracking, and shadowing. This article focuses on studying the utilization of shadowing method to improve learner's pronunciation. According to Kadota S., Shadowing is a technique for enhancing second language acquisition, in which learners repeat speech aloud as they hear it, as precisely as possible, while continuing to listen attentively to the incoming speech[7]. Sylvie L., described shadowing as a "word-for-word repetition, parrot style, in the same language, of a message presented through headphones" [8]. As students practice this task, the main focus is on the pronunciation and word stress of the audio, rather than meaning of the words due to the limited performance time. Hamada Y., stated that although shadowing seems to be a speaking activity, because of its on-line nature, learners cannot think about the meanings of what they are shadowing simultaneously [9]. Following extract shows the way how shadowing works:

Shadowing (on-line)

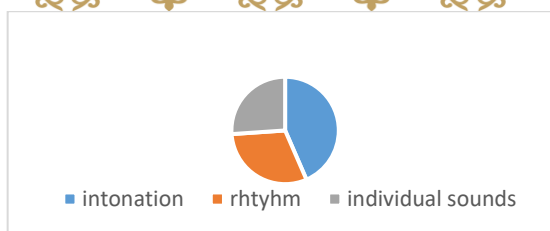
Model: Boston is in America, in the north-east part of America.

Learner: ... Boston is in America, in the north-east part of America.

Speaking a second language, in contrast to speaking one's native tongue, may feature sounds that the speaker is unfamiliar with and hence unable to understand. By temporarily memorizing spoken sounds that we do not understand, learners can repeat them in their minds and compare and contrast them with other sounds. This is a crucial skill for learning new words in a second language. Shadowing method enables learners to automatize this process by making them repeat the speech they hear simultaneously.

As a student of Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, the researcher was introduced with the shadowing method in the course Professionally Based English. To test the effectiveness of shadowing, a survey was conducted among second year university students who practiced shadowing in their classes. 20 students with intermediate English levels were given a task to shadow 2-3minute dialogue from various types of media (movies, series, cartoons). By the end of their 2-week practice, students recorded their shadowing and reviewed it with their peers.

According to the survey results, most students said that shadowing helped them to pronounce words more accurately. In particular, following their use of shadowing, 18 out of 20 students stated that their oral English proficiency had improved. This implies that shadowing is significant and successful way to get better at pronouncing words correctly. Students were also questioned in the study about the precise areas of their pronunciation where they thought shadowing had helped. The most common areas mentioned were intonation (10 students), rhythm (7 students), and individual sounds (6 students). This implies that shadowing is a useful tool for developing various parts of oral skills.

Graph №1. Students responses

To further investigation of the effects of shadowing, an experiment was conducted among two classes of 10th grade students (10 «A» and 10 «Ә») of 65th public school in Almaty, Kazakhstan. For 12 weeks, 21 students from 10 «A» classes were a given task to shadow various extracts from movies and tv shows whereas 24 students from 10 «Ә» followed their regular curriculum. Each of the classes passed pre-tests to record their English level skills.

As mentioned before, in English language teaching, there are various techniques implemented to elevate learners` oral skills, such as studying phonemes individually, drilling, chaining, tongue twisters, tracking, and shadowing.

Drilling and Chaining. Drilling involves the teacher saying a word or structure, and getting the class to repeat it. According to Gerarld K., being able to drill properly is a basic and fundamental language teaching skill [10]. Chaining can be used for sentences which prove difficult for students to pronounce, either because they are long, or because they include difficult words and sounds. According to Gerarld K., following tasks can be implemented in order to enhance pronunciation.

Exercise №1: Back chain

The sentence is drilled and built up from the end, gradually adding to its length. Certain parts may be drilled separately, if they present problems. Each part of the sentence is modelled by the teacher, and the students repeat.

... told him.

....would`ve...

...would`ve told...

I would`ve told him.

If I`d seen him...

If I`d seen him, I would`ve told him.

Exercise №2: Front chain

The sentence is drilled and built up from the start, gradually adding to its length. Certain parts may be drilled separately, if they present problems. Each part of the sentence is modelled by the teacher, and the students repeat.

If I`d seen him...

If I`d seen him, I would`ve...

I would`ve...

I would`ve told him.

If I`d seen him, I would`ve told him.

Shadowing. Shadowing involves learners repeating speech aloud as they hear it, as precisely as possible, while continuing to listen attentively to the incoming speech. Following tasks can be put into practice in order to enhance pronunciation:

Exercise №1. Shadow the video-extract from the show “Game of Thrones”, the speech of Tywin and Tyrion Lannisters` speech: [https://youtu.be/uvX4k\\_3Cmvs?si=rDpnJoJpMCtVQHvq](https://youtu.be/uvX4k_3Cmvs?si=rDpnJoJpMCtVQHvq). The utterance in this piece of media is slow-paced and steady allowing learners to shadow more effectively, and contains plethora of academic words, leading to growth of students` lexicon.

The steps of shadowing for students:

1. Extract the speech in the written form.
2. Repeat the speech without a video.
3. Shadow the video with a video.

4. Record your shadowing performance.

21 students from 10 «A» class practiced shadowing alongside drilling and chaining for 12 weeks whereas 10 «Ә» followed their curriculum without any changes. Descriptive statistics of students` pre-test and post-test scores can be presented as follows.

Std. pre-test score	Speaking	Word stress	Sentence stress	Vocabulary	Overall
10 «A»	80	79.5	78	80	79.3
10 «Ә»	81.5	79.5	78.5	80	80

Table №1. Students` pre-test scores

Std. post-test score	speaking	Word stress	Sentence stress	Vocabulary	Overall
10 «A»	84	83	85	85	84.2
10 «Ә»	81.5	79.5	79	81	80.2

Table №2 Students` post-test scores

10 «A» scored significantly higher than 10 «Ә» in all sections. While 10 «Ә» had improvements in sentence stress and vocabulary, implementing shadowing in 10 «A» class`s curriculum led notably higher results. In addition, 10 «A» had greater performance in speaking and better apprehension in word stress, a crucial aspect in pronunciation. This proves that shadowing is an effective method to improve pronunciation of learners in English language acquisition. This article has explored the importance of proper pronunciation in English speaking. The research explored theoretical literature on shadowing, as well as pronunciation. This study investigated the effectiveness of the shadowing technique in improving the pronunciation of English language learners. It also provided strategies and techniques to implement in lessons to upgrade oral skills of students. The results displayed that shadowing had positive effect on learner`s speaking performance, including proper word and sentence stress, alongside acquisition of academic vocabulary. Based on this conclusion, there are suggestions for teachers to incorporate shadowing in their language teaching lessons and for students to keep practicing their oral skills.

REFERENCES:

1. Klyshbekova M. The Trilingual Education Policy in Kazakhstan: Language Choices for Teaching Learning Purposes in the Classroom // Language choices for teaching purposes, 2020.
2. Sharifian, F. English as an international language: Perspectives and pedagogical issues //Multilingual Matters, 2009.
3. Zhang, F., Yin, P. A Study of Pronunciation Problems of English Learners in China. – //Asian Social Science, №6, 2009.
4. Martinsen, R., Montgomery, C., & Willardson, V. The effectiveness of video-based shadowing and tracking pronunciation exercises for foreign language learners. – //Foreign Language Annals, №4, 2017.
5. Salim, A.,Terasne., & Narasima, L. Enhancing the students` pronunciation using shadowing technique at Senior High School students. –// JOLLT Journal of Languages and Language Teaching, №1, 2020. DOI: <https://doi.org/10.33394/jollt.v8i1.2212>
6. Ahmadi, M., Gilakjani, A. Why is Pronunciation So Difficult to Learn? – //Canadian Center of Science and Education, English Language Teaching №3, 2011.
7. Kadota S. Shadowing as a Practice in Second Language Acquisition: Connecting Inputs and Outputs. – // Routledge Research in Language Education, 2019.
8. Lambert, S. Shadowing. – //Meta, №2, 1992. <https://doi.org/10.7202/003378ar>
9. Hamada, Y. Wait! Is it really shadowing? – //The Language Teacher, №1, 2016. <http://jalt-publications.org/tlt>
10. Gerarld K. How to Teach Pronunciation. – Longman, 2000.
11. Video-extract from the show “Game of Thrones”, 2014. https://youtu.be/uvX4k_3Cmvs?si=rDpnJoJpMCtVQHVq.

СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

РАХИМОВА БАЯН АСКАРБЕКҚЫЗЫ, ДЖУЗБАЕВ ГАНИЖАН БИДАЙБЕКОВИЧ, ОМАРОВА ДИНАРА АСЫЛХАНОВНА (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ МЕН МӘДЕНИЕТТІҢ РӨЛІ	3
АМАНЖОЛОВА КУРАЛАЙ БАЗЫЛКЫЗЫ РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ПОСРЕДСТВОМ АКТИВНОГО МЕТОДА НА УРОКАХ ИНФОРМАТИКИ.....	7
ТІЛЕУҚАН КҮЛАЗЫЙ (ӨСКЕМЕН, ҚАЗАҚСТАН) БИОЛОГИЯДАН СЫНЫПТАН ТЫС САБАҚТАРДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМДЕР МЕН ДАҒЫЛДАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	11
БАГЛАН АМИНА БАГЛАНКЫЗЫ (АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН) ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ДЕТИ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ. СПЕЦ.ШКОЛЫ ИЛИ ГОС.ШКОЛЫ?	13
MARIRKHANOVA ZHANELYA MALIKKYZY (ALMATY, KAZAKHSTAN) THE ROLE OF DEBATE TECHNOLOGY IN DEVELOPING THE DISCURSIVE COMPETENCE OF FUTURE ENGLISH TEACHERS	17
ДЖЕКЕНОВ ЕРЖАН СУЛЕЙМАНОВИЧ, АРЫНТАЕВА ҚАРЛЫҒАШ ДОСЫМЖАНҚЫЗЫ (ТАРАЗ, ҚАЗАҚСТАН) ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫ ЖОҒАРҒЫ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ РЕФОРМАСЫ АЯСЫНДА	22
ДЖЕКЕНОВ ПАХЫТ СУЛЕЙМАНОВИЧ, СУЛЕЙМАНОВ ОЛЖАС ПАХЫТҰЛЫ (ТАРАЗ, ҚАЗАҚСТАН) ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ЖҮЙЕСІНДЕГІ БАСКЕТБОЛ ПӘНІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	26
ДЖЕКЕНОВ ПАХЫТ СУЛЕЙМАНОВИЧ, САРСЕНОВ ЖАНДОС БАУЫРЖАНҰЛЫ (ТАРАЗ, ҚАЗАҚСТАН) СПОРТТЫҚ ҰЙЫМДАҒЫ МЕНЕДЖЕР ҚЫЗМЕТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	30
ДЖЕКЕНОВ ПАХЫТ СУЛЕЙМАНОВИЧ (ТАРАЗ, ҚАЗАҚСТАН) СОЦИАЛИСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ФУТБОЛДЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ	34
ШИЛИБАЕВ БЕКБОЛАТ АМНЖОЛОВИЧ, АЛТЫНБЕК АЙНУР АЛТЫНБЕКҚЫЗЫ (ТАРАЗ, ҚАЗАҚСТАН) САДАҚ АТУ ҰЛТТЫҚ ОЙЫННЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ	37
ШИЛИБАЕВ НУРБОЛАТ АМНЖОЛОВИЧ (ТАРАЗ, ҚАЗАҚСТАН) МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ АНАТОМИЯ-ФИЗИОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПСИХИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	41
ЧУГУНОВ СЕРГЕЙ ВЛАДИМИРОВИЧ, ЧУГУНОВА ЭЛЕОНОРА ВАЛЕРЬЕВНА (БРЕСТ, РЕСПУБЛИКА БЕЛАРУСЬ) ШКОЛЬНОЕ НАУЧНОЕ ОБЩЕСТВО В СИСТЕМЕ РАБОТЫ ПО ФОРМИРОВАНИЮ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧАЩИХСЯ ПО ФИЗИКЕ	45
АФАНАСЬЕВ ИВАН СЕРГЕЕВИЧ (БАЛКАШИНО, КАЗАХСТАН) ЗАНИМАТЕЛЬНАЯ ИНФОРМАТИКА	49
ЗАДОРОЖНАЯ ДИАНА ЖОЛШИБЕКОВНА (АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН) ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АРТ-ПЕДАГОГИКИ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ КОЛЛЕДЖА	51
АШИРОВ АРТЕМ ТИМУРОВИЧ (АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН) ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ВИРТУАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ ПРИ ПОДГОТОВКЕ И ОБУЧЕНИИ ПИЛОТОВ	54

А.А. НАУРЫЗБАЕВА, У. Б. КЕРІМБЕРДІ, А. А. ШАКЕНОВА, У.Д. АНГАРБЕКОВ (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) САД ПРОГРАММЫ ДЛЯ МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОМЫШЛЕННЫХ РОБОТОВ	57
МАХСУТОВА ЗАУРЕ ЖАСАРАЛОВНА (КЕНТАУ, КАЗАХСТАН) СЛОВО О ГУМАНИСТЕ	6
NURASSYL SAULET KANNAZARKYZY (АКТОВЕ, KAZAKHSTAN) THE REASONS FOR AGGRESSION IN CHILDREN	63
ДЖАЛИЛОВА ЛЕЙЛА ЗИЯФАДИН КЫЗЫ (БАКУ, АЗЕРБАЙДЖАН) КОЛИЧЕСТВО И ТИПЫ СОЛЕЙ В ПОЧВАХ ОПЫТНОГО УЧАСТКА (НА ПРИМЕРЕ ЮЖНО-МУГАНСКОЙ СТЕПИ)	67
КУЛИЕВ АЛОВСАТ ГЮЛЮШ ОГЛЫ, БАХШИЕВА ЧИМНАЗ ТОФИК КЫЗЫ (БАКУ, АЗЕРБАЙДЖАН) РЕАКЦИЯ РАСТЕНИЙ НА РАЗЛИЧНОЕ СОДЕРЖАНИЕ В ПОЧВЕ НЕФТЕПРОДУКТОВ (НА ПРИМЕРЕ МЕСТОРОЖ-ДЕНИЙ НГДУ ГАЛА АБШЕРОНСКОГО ПОЛУОСТРОВА)	71
ЗАМАНОВА АЗАДА ПАША КЫЗЫ, ИСГЕНДЕРОВ СУБАХАТ МАМЕДАЛИ ОГЛЫ (БАКУ, АЗЕРБАЙДЖАН) ИССЛЕДОВАНИЕ ИЗМЕНЕНИЯ БИОМАССЫ РАСТЕНИЯ <i>SORGHUMVULGARE L. U CARPOTUS</i> В НЕФТЕЗАГРЯЗНЕННЫХ ПОЧВАХ	74
АКЫЛБЕКОВА ЭЛЬМИРА АКЫЛБЕКОВНА, СЕЙДИНА БАЛМУЗДАК ЗИКИРОВНА (АРҚАЛЫҚ, ҚАЗАҚСТАН) ОҚУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМ АЛУДАҒЫ ЖЕТІСТІКТЕРІНЕ ОТБАСЫ ЖАҒДАЙЫНЫҢ ӘСЕРІ	79
БЕКУЗАКОВА АҚБОТА ҚҰРМАНҒАЗЫҚЫЗЫ, КЕРИМБЕКОВА КАРЛЫҒАШ УМИРЗАКОВНА (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЕУРОПАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕНІҢ МОДЕЛІ	83
ЧАПУРИНА АННА АЛЕКСЕЕВНА (УРАЛЬСК, КАЗАХСТАН) ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ	85
УСТИНОВА НАТАЛЬЯ ВЛАДИМИРОВНА (ПЕТРОПАВЛОВСКА, КАЗАХСТАН) РАЗВИТИЕ ВАРИАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ С ПОМОЩЬЮ РЕШЕНИЯ КОМБИНАТОРНЫХ ЗАДАЧ	89
АБДИРАМАНОВА КАЗИПА ТУЛЕГЕНОВНА, АХМЕТОВА ҒАЛИЯ ИБРАГИМОВНА (ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ, ҚАЗАҚСТАН) ФИЗИКА-МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ЖАҢА ОҚУ ПЛАТФОРМАЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ.....	93
САНДЫБАЕВА ӘДЕМІ МАРАТҚЫЗЫ (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДАҒЫ ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТЫҢ МАҢЫЗДЫ АСПЕКТІЛЕРІ	96
AVILKERIM NAZERKE ORDAVAUKYZY (ASTANA, KAZAKHSTAN) SOME ASPECTS OF THE METHODOLOGY OF DESIGNING A MODERN TRAINING MANUAL FOR TEACHING ENGLISH AS A SECOND FOREIGN LANGUAGE	99
KUMAROVA DIANA BERIKKYZY (ARKALYK, KAZAKHSTAN) PECULIARITIES OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION.....	102
ИВАНОВА СВЕТЛАНА АЛЕКСЕЕВНА (УСТЬ-КАМЕНОГОРСК, КАЗАХСТАН) ЗАНЯТИЕ С ЭЛЕМЕНТАМИ ТРЕНИНГА ПО ПРОФИЛАКТИКЕ БУЛЛИНГА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ «ЗДРАВСТВУЙТЕ...!»	104
ДМИТРИЕВ АРТЁМ ВИТАЛЬЕВИЧ (УСТЬ-КАМЕНОГОРСК, КАЗАХСТАН) HISTORY AND DEVELOPMENT. STRENGTHS AND WEAKNESSES «FLIPPED LEARNING» TECHNIQUE	108
ХАНАФИЯҰЛЫ ЖАРҚЫНБЕК (ӨСКЕМЕН, ҚАЗАҚСТАН) БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУЛЫҚТАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН ҚИЫНДЫҚТАРЫ	111

РЫМЖАНОВА АЙНҰР ЕРЖАНҚЫЗЫ (ТАЛДЫҚОРҒАН, ҚАЗАҚСТАН) ЖОБАЛАП ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ 113	113
КАМАЛ ДАРХАН ЖАНГЕЛЬДИНҰЛЫ (ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ, ҚАЗАҚСТАН) МАТЕМАТИКА ПӘНІНЕН ҮЙІРМЕ ЖҰМЫСТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМУ 117	117
ШИТАКОВА ОЛЬГА ЮРЬЕВНА, ГУСЬКОВ АЛЕКСАНДР ЮРЬЕВИЧ, СИДОРИНА ТАТЬЯНА ВЛАДИМИРОВНА (НОВОСИБИРСК, РОССИЙСКАЯ ФЕДЕРАЦИЯ) ИНТЕРИОРИЗАЦИЯ И ЭКСТЕРИОРИЗАЦИЯ В ПРОЦЕССЕ СОПРОВОЖДЕНИЯ СТУДЕНТОВ ИНСТИТУТА НА АДАПТИВНОМ ПРАКТИКУМЕ 120	120
N.O'VOBONAZAROVA STRESSNING KELIB CHIQISH SABABLARI VA UNI BARTARAF ETISH YO'LLARI 124	124
КАЛАСОВА ГУЛЬНУР БЕКАРЫСТАНОВНА (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) СЫНЫП САҒАТЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ОҒАН ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР..... 128	128
ИСЛАМҒАЛИЕВА АИДА АЛМАСҚЫЗЫ (СЕМЕЙ, ҚАЗАҚСТАН) ВИРТУАЛДЫ ЗЕРТХАНАЛЫҚ ЖҰМЫСТАР: БИОЛОГИЯ ПӘНІНДЕ ҚОЛДАНЫЛУ МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 132	132
КУЗНЕЦОВА ВИКТОРИЯ БОРИСОВНА, МУХТАРОВА ГУЛНОРА ХАТАМОВНА (ТАШКЕНТ, УЗБЕКИСТАН) МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЙ ПОДХОД В ПРИМЕНЕНИИ НОВОГО ВИДА ОЦЕНКИ ПО ОСВОЕННЫМ КОМПЕТЕНЦИЯМ В ПРОФИЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ 136	136
КУДУШЕВА ГУЛЬМИРА КЕНЖЕТАЕВНА (ПАВЛОДАР, ҚАЗАҚСТАН) ПОНЯТИЕ PR КОМПЕТЕНЦИИ И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ 140	140
КОВТУН В.А., КУЗЬМЕНКО Ю.В. (ПЕТРОПАВЛОВСК, КАЗАХСТАН) СОБЫТИЙНЫЙ ТУРИЗМ КАК ОДИН ИЗ МЕТОДОВ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ТУРИСТОВ..... 143	143
БАҒЛАНҰЛЫ РАУАН (ТАРАЗ, ҚАЗАҚСТАН) «СЛП» - ҮШТІЛДІЛІК ОҚЫТУ БАҒДАРЛАМАСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСІ» 146	146
ШЫНИЕВА РОЗА ТУРЕБЕКОВНА, ТОБЫШ АРУЖАН АХМЕТҚЫЗЫ (ТАРАЗ, ҚАЗАҚСТАН) ИНКЛЮЗИВТІК БІЛІМ БЕРУ – ҚОҒАМ ҚАЖЕТТІЛІГІ 149	149
ЕРМАХАН Ғ.Ә. (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ПӘНАРАЛЫҚ КІРІКТІРУ АРҚЫЛЫ АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕ БЕРУ 152	152
ТҮРЛЫБАЙ АРУЖАН АЛТЫНБЕКҚЫЗЫ (ҚЫЗЫЛОРДА, ҚАЗАҚСТАН) БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІГІ 155	155
САГИМОВА АЙЖАН САДВАКАСОВНА, ЖАКИПОВА МИРА НУРЗАДИНОВНА (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДА ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ 159	159
УМБЕТБЕКОВА КУЛЯШ МУКАРАМОВНА, ЖАКИПОВА МИРА НУРЗАДИНОВНА (АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН) ВЕРБАЛЬНО-ИЗОБРАЗИТЕЛЬНАЯ НАГЛЯДНОСТЬ КАК ОСНОВА ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗОВ 163	163
БОВОИЦИНА МИЛАНА ЕВГЕНЬЕВНА (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) «ИСТОРИЯ ОБРАЗА ЖЕНЩИНЫ ВО II ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА: АЗИЯ» 167	167
БАЛГИНА Ш.К., САРСЕНБАЕВА Б.Ғ. (ПАВЛОДАР, ҚАЗАҚСТАН) АТА-АНА МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ТҮСІНІСПЕУШІЛІКТЕР СЕБЕПТЕРІ 173	173
КЕНЖЕТАЕВА АЙИНА КОБЕГЕНОВНА, АЙТМАГАМБЕТОВА АЙДАНА СЕРИКОВНА, КОШКИМБАЕВА РАЙСА ХАЛЫКОВНА (ПАВЛОДАР, ҚАЗАҚСТАН) БАЛАБАҚШАДАҒЫ ЕРТЕҢГІЛІКТЕРДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ 177	177

. СУЕНОВА АЛЬМИРА ДУЛАТҚЫЗЫ, ТОЙЛАТ НУРСУЛУ, КОШКИМБАЕВА РАИСА ХАЛЫКОВНА (ПАВЛОДАР, ҚАЗАҚСТАН) МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ОЙЫН ІС-ӘРЕКЕТІ	180
IMANGALIEVA MADINA BAUYRZHANKYZY (ARKALYK, KAZAKHSTAN) PSYCHOLOGICAL TRICKS FOR LEARNING ENGLISH	183
ӘУКЕН АЙНАШ ОРЫНБАСАРҚЫЗЫ, БАКИРОВА ИНДИРА ДАРХАНҚЫЗЫ, РИЗА САРА ЕРБОЛҚЫЗЫ, РЕНКЕВИЧ ВИКТОРИЯ ВЛАДИМИРОВНА (ҚАРАҒАНДЫ, ҚАЗАҚСТАН) БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН БАҒАЛАУҒА АРНАЛҒАН ASSESSMENT CENTER НЕГІЗІНДЕ ЦИФРЛЫҚ КЕЙСТЕРДІ ӨЗІРЛЕУДІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	185
НУРДАВЛЕТОВНА ЗАУРЕШ НУРСАТОВНА, ЖУМАТАЕВА МӨЛДІР ЕРЛАНҚЫЗЫ (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) БАЛАЛАРДЫҢ ҒАЛАМТОРҒА ТӘУЕЛДІЛІГІНІҢ АЛДЫН АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	189
КЕМЕЛБЕКҚЫЗЫ БҮЛДІРШІН (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ ОҚУ ДАҒДЫСЫН ДАМУ	193
КАСЕНОВА Т.Т. (ТАЛДЫҚОРҒАН, ҚАЗАҚСТАН) АБАЙДЫҢ «ҒЫЛЫМ ТАППАЙ МАҚТАНБА» ӨЛЕҢІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ	197
КАДЫРБЕРГЕНОВА АЙГЕРИМ АМАНКЕЛЬДЫҚЫЗЫ (АРКАЛЫК, КАЗАХСТАН) ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	201
NURBEKOVA NURBAKYT DARKHANKYZY (ALMATY, KAZAKHSTAN) DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE: SHARPENING PRONUNCIATION IN 9 TH GRADE STUDENTS	204
АНОХИН АНДРЕЙ НИКОЛАЕВИЧ, ДОРОХИНА ОЛЬГА АЛЕКСЕЕВНА (ОРЕНБУРГ, РОССИЙСКАЯ ФЕДЕРАЦИЯ) ОРГАНИЗАЦИЯ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ ВО ВНЕУРОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СРЕДСТВАМИ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМА	207
ZAURBEK ALIYA MUHTARKYZY (ALMATY, KAZAKHSTAN) SHADOWING AS THE MEANS OF IMPROVING THE PRONUNCIATION OF 10 TH GRADE STUDENTS	217

Научное издание

МАТЕРИАЛЫ
Международного научно-методического
журнала
«ВЕСТНИК БОБЕК»

Сборник научных статей
Ответственный редактор – Е. Абиев
Технический редактор – Е. Ешим

Подписано в печать 28.02.2024
Формат 190x270. Бумага офсетная. Печать СР
Усл. печ. л. 25 п.л. Тираж 10 экз.

